

Мелітопольський інститут екології та соціальних технологій
ВНЗ Відкритий Міжнародний університет розвитку людини "Україна"
Приазовський національний природний парк
Управління освіти Мелітопольської міської ради Запорізької області

ТВАРИННИЙ СВІТ

Запорізької області у Червоній книзі України

МЕЛІТОПОЛЬЩИНА

Мелітополь, 2017

УДК 502.172:502.211](207.4)(477.64-21Мел)

ББК 28.088+28.688](4Укр—4Зап-2Мел)

Т 26

Тваринний світ Запорізької області у Червоній книзі України. Мелітопольщина : довідникове видання / Сурядна Н.М., Лисенко В.І., Демченко В.О., Демченко Н.А., Антоновський О.Г., Сучков С.І., Микитинець Г.І., Мануїлова О.М, Бусел В.А.; за ред. Н.М. Сурядної, В.І. Лисенка. – Мелітополь: ТОВ «Колор-Принт», 2017. – 240 с. – ISBN 978-966-2489-53-8.

У виданні представлена інформація про стан раритетних видів тварин, що населяють Запорізьку область і частина з яких зустрічається на Мелітопольщині. Відомості повністю відповідають Червоній книзі України (2009), при цьому кожний нарис містить авторські коментарі щодо сучасного стану виду в регіоні. На території Запорізької області мешкає 183 види тварин, занесених до Червоної книги України: 83 види безхребетних (2 види гідроїдних поліпів; 2 види кільчастих червів, 6 видів ракоподібних, 73 види комах) та 100 видів хребетних тварин (1 вид з класу круглоротих, 17 видів риб, 5 видів плазунів, 55 видів птахів та 22 види ссавців). Відповідно до природоохоронного статусу, найбільше маємо тварин серед «вразливих» видів — 69, 62 види — «рідкісні», 38 — «зникаючі», 1 вид має статус «рідкісний, якому загрожує небезпека», 9 видів — «неоцінених», 3 види — «недостатньо відомі» та 1 вид зі статусом «невизначений».

Для школярів, вчителів, студентів, юннатів, фахівців з охорони природи, громадськості, широкого кола зацікавлених читачів.

Видано за фінансової підтримки Мелітопольської міської Ради, в рамках конкурсу
«Бюджет міських ініціатив м. Мелітополь»

Рекомендовано до друку Вченою радою Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ISBN 978-966-2489-53-8

© Сурядна Н.М., Лисенко В.І., Демченко В.О.,
Демченко Н.А., Антоновський О.Г., Сучков С.І.,
Микитинець Г.І., Мануїлова О.М, Бусел В.А., 2017

© Фото: Волох А.М., Попенко В.М., Бусел В.А,
Сурядна Н.М, Микитинець Г.І., Смірнов Н.А.,
Муленко М.А., Мартинов О.В., Халаїм Є.В., 2017

© МІЕСТ УУ, 2017

© Колор Принт, 2017

ШАНОВНІ ЗЕМЛЯКИ!

Охорона довкілля є одним з ключових завдань державної політики України. Важливим інструментом збереження біологічного різноманіття є ведення Червоної книги. Місцеві органи влади мають чітке розуміння, що популяризація знань про рідкісні та зникаючі види на регіональному рівні потребує особливих заходів.

Саме тому видання такої збірки про представників фауни нашого краю, що занесені до Червоної книги України, було ініційоване науковцями та підтримане громадою міста в рамках конкурсу «Бюджет міських ініціатив м. Мелітополь»

Це перша спроба узагальнити інформацію про стан кожного рідкісного виду представників фауни нашого регіону, який потребує захисту з боку як громадян, так і держави в цілому.

Я вдячний науковцям м. Мелітополя за їх плідну працю і сподіваюсь, що їх напрацювання стануть першочерговими на шляху до ефективної розробки та реалізації заходів з охорони природи рідного краю.

Впевнений, що це зіграє вирішальну роль в природоохоронній справі та у екологічному вихованні, об'єднає всіх мешканців навколо збереження і примноження природного багатства Мелітопольщини

Спільними зусиллями ми стали на шлях відродження природи рідного краю. Адже перед нами стоїть важливе завдання – зберегти для наших нащадків неповторну природу Запорізького краю.

З повагою,
Мелітопольський міський голова
Сергій МІНЬКО

**Ідея підготовки цього
видання належить видатному
українському вченому,
доктору біологічних наук, професору
Євгену Максимовичу Писанцю**

АВТОРИ-УПОРЯДНИКИ

Сурядна Наталія Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (загальна редакція, плазуни)

Лисенко Валерій Іванович – доктор біологічних наук, професор, директор, Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (загальна редакція, птахи, ссавці)

Демченко Віктор Олексійович - доктор біологічних наук, старший науковий співробітник, Міжвідомча лабораторія моніторингу екосистем Азовського басейну Інституту морської біології та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (круглороті, риби)

Демченко Наталія Анатоліївна - кандидат біологічних наук, інженер, Міжвідомча лабораторія Моніторингу екосистем Азовського басейну Інституту морської біології та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (круглороті, риби)

Антоновський Олександр Григорович - заступник начальника наукового відділу, Приазовський національний природний парк (гідроїдні поліпи, кільчасті черви, кишковопорожнинні)

Сучков Сергій Ігоревич – науковий співробітник, Приазовський національний природний парк (комахи)

Микитинець Галина Іванівна – науковий співробітник, Приазовський національний природний парк (плазуни)

Мануїлова Ольга Миколаївна - науковий співробітник, Відділ зоології, Національний науково-природничий музей НАН України (плазуни)

Бусел Віктор Анатолійович – старший науковий співробітник, Національний природний парк «Великий луг» (птахи)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РІДКІСНІ ВИДИ У ФАУНІ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ	8
ПРИРОДООХОРОННИЙ СТАТУС ВИДІВ	10
КИШКОВОПОРОЖНИННИ – COELENTERATA	11
Гідроїдні поліпи	11
КІЛЬЧАСТІ ЧЕРВИ – ANNELIDA	13
ЧЛЕНИСТОНОГІ – ARTHROPODA	15
РАКОПОДІБНІ	15
КОМАХИ	21
ХОРДОВІ – CHORDATA	96
Круглороти.....	96
РИБИ.....	97
ПЛАЗУНИ	116
ПТАХИ	123
ССАВЦІ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215
МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ УКРАЇНИ	236
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	239

ПЕРЕДМОВА

На сьогодні екологічні знання набувають величезного значення, оскільки дозволять людству стати на шлях розв'язання екологічних проблем. Тому нинішньому поколінню потрібно знати, як працюють екологічні системи, які функції притаманні рослинам і тваринам, як людина може зберегти не тільки окремі види рослин і тварин, але й найважливіші для регіону біотичні угруповання. Це буде можливим лише за умов обмеження людством використання ресурсів, розробки та впровадження принципово нових технологій – безвідходних або маловідходних, збереження ділянок дикої природи та окремих видів рослин і тварин, що опинилися в небезпеці та можуть зникнути не тільки в певному регіоні, але й в цілому на Землі.

Як зазначено у Передмові до III видання «Червоної книги України», біота України нараховує понад 70 тис. видів, з них флора представлена понад 27 тис. видів, фауна — понад 45 тис. видів, серед яких є чимало рідкісних, реліктових та ендемічних. Займаючи менше 6 % площі Європи, Україна володіє приблизно 35 % її біологічного різноманіття, що визначається розташуванням України на стику різних природних зон та міграційних шляхів багатьох видів тварин. На жаль, зростаючий антропогенний тиск продовжує негативно впливати на тваринний світ, і все більше видів потребують охорони та відновлення. Одним із заходів зі збереження біорізноманіття є ведення «Червоної книги України», куди заносять види, що внаслідок різних причин опинилися під загрозою зникнення. На основі таких даних проводять різноманітні заходи з охорони, в тому числі обґрунтовують створення нових заповідних територій як місць існування раритетних видів, Плани дій з їх охорони та відновлення тощо.

Вивчення рідного краю – Мелітопольщини — та всієї Запорізької області обов'язково наштовхнеться на проблему збереження раритетних видів, які потребують нашого захисту та охорони. І це дозволить бути впевненими — країни збережуть їх у складі існуючих природних угруповань і загалом сприятимуть охороні видів, що занесені до «Червоної книги України» (ЧКУ).

При впорядкуванні цього зведення нами отримано фахову підтримку від багатьох колег, які власне і стали авторами та упорядниками цього видання. Завдяки їхній участі список «червонокнижних» видів, що відомі на теренах Запорізького краю, суттєво доповнено. Частина з цих видів не була вказана у ЧКУ з різних причин, у тому числі й через відсутність відомостей про такі знахідки у доступних наукових публікаціях. Проте такі знахідки є. Окрім того, для значної кількості видів, які навіть і були відомими, дані про їхнє поширення, біотопи та рівні чисельності були неповними, і це також стало предметом аналізу й приводом для уточнення та доповнення даних. Тому первинна задача упорядкування зведення як лише «витягу» з ЧКУ у процесі роботи була видозмінена, і для всіх видів, окрім загальної інформації, відомої з ЧКУ, наведено також стислі коментарі щодо їх сучасного стану в нашому регіоні.

Не всі рідкісні види, які відомі у складі регіональної фауни, забезпечені охороною згідно з ЧКУ. Впорядкування такого переліку та уточнення категорій видів, що потребують регіональної охорони — задача наступних досліджень. А основою таких досліджень має стати опис видів, які вже мають охоронний статус. Тому упорядники цього зведення сподіваються, що цей перший крок до налагодження дієвої охорони фауни стане і першим кроком для подальшого формування анотованого переліку видів, які мають отримати такий статус у нашому регіоні, не лише як «делегати» з ЧКУ, але й як види, що є регіонально рідкісними і для яких природні комплекси нашого краю є рідними.

Користуючись нагодою, дякуємо громаді м. Мелітополя та її активним представникам, які своєю участю і підтримкою сприяли реалізації ідеї цього видання. В першу чергу, наша подяка міському голові Мелітополя – Сергію Міньку, вітальне слово якого вміщено на першій сторінці. Дякуємо нашим колегам за підтримку, цінні поради та консультації, надані нам у процесі підготовки видання до друку. Особливу подяку висловлюємо викладачам Мелітопольського інституту екології і соціальних технологій університету «Україна» - Тетяні Рябицькій, Світлані Павленко, Маріанні Строевій, Ользі Єрмоленко, В'ячеславу Фурсі, Юлії Дубініній, Світлані Казаковій, Анатолію Савьолову а також співробітникам і студентам цього університету. За цінні поради, критичні зауваження та оригінальні фото видів, дякуємо нашим колегам – Ігореві Загороднюку, Анатолію Волоху, Олександрю Писанцю, Віктору Гассо, Володимирю Попенку, Назару Смірнову, Олександрю Мартинову, Михайлу Муленку, Євгену Халаїму.

Наталія Сурядна, Валерій Лисенко

РІДКІСНІ ВИДИ У ФАУНІ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

До третього видання «Червоної книги України» (ЧКУ) занесено 542 види тварин: гідроїдні поліпи (2 види), круглі (2) та кільчасті (9) черви, ракоподібні (31), павукоподібні (2) та багатоніжки (3), ногохвістки (2), комахи (226), молюски (20), круглороті (2) та риби (69), земноводні (8), плазуни (11), птахи (87), ссавці (68).

Як зазначено вище, в основу цього видання покладено нариси про раритетні види, як і самі списки видів, що вміщені у ЧКУ, проте з низкою доповнень щодо стану популяцій кожного такого виду в регіоні, а також описами видів, які не відмічаються для нашого регіону в ЧКУ. Такі відомості, здобуті в результаті багаторічних досліджень мелітопольськими науковцями, безумовно, надають цінності цьому огляду, оскільки суттєво доповнюють інформацію, наведену для нашої області в ЧКУ.

За уточненими нами даними, на території Запорізької області мешкає 183 видів тварин, які занесені до ЧКУ, що складає 33,7 % видів фауни, що охороняються в Україні.

Серед 297 видів безхребетних, описаних на сторінках ЧКУ, 83 види (27,9 %) представлені у фауні Запорізької області, зокрема 2 види гідроїдних поліпів; 2 види кільчастих червів, 6 видів ракоподібних, 73 види комах. У той же час представники 5 класів безхребетних тварин — круглі черви, павукоподібні, багатоніжки, ногохвістки та молюски — для Запорізької області не відмічені. Із 245 видів хребетних тварин, що включені до ЧКУ — 100 мешкають на території Запорізької області. Найбільш чисельним за кількістю видів є клас птахів — 55 видів, також тут відмічені 22 види ссавців, 17 видів риб, 5 видів плазунів та 1 вид з класу круглоротих. Земноводні, що внесені до ЧКУ для Запорізької області не відмічені. Відповідно до охоронного статусу, найбільше представлені в області види тварин з категорією «вразливий вид» — таких 69, 62 види мають категорію «рідкісний», 38 — «зникаючий», 9 видів з категорією «неоцінений» та 3 види з категорією «недостатньо відомий», 1 вид — «невизначений», 1 вид має статус «рідкісний, якому загрожує небезпека»,

Рідкісна фауна гідроїдних поліпів Запорізької області, занесених до ЧКУ — представлена 2-ма видами, також відмічено 2 види кільчастих червів та 6 видів ракоподібних (по 2 види зябронігих, амфіпод і десятиногих). За охоронними категоріями види розподілені так: «зникаючий» — 3, «вразливий» — 5, «рідкісний» — 2 види.

Серед 226 видів комах, що включені до ЧКУ — 51 вид зареєстровано на території Запорізької області. За спостереженнями авторів, літературними даними та усними повідомленнями колег до списку додано ще 22 види. Таким чином, маємо 73 раритетних види комах, що складають 32,3 % від загальної кількості видів, занесених до ЧКУ. За категоріями види комах розподілені так: «зникаючі» — 7; «вразливі» — 30; «рідкісні» — 30; «неоцінені» — 4; «недостатньо відомі» — 1; «невизначені» — 1; «рідкісний вид, якому загрожує небезпека».

Іхтіофауна складається з представників як морської, так і прісноводної фауни. Із 69 видів риб, що включені до ЧКУ, в Запорізькій області зустрічаються 17 видів, а з двох видів круглоротих — один вид. Природоохоронний статус риб та круглоротих такий: 9 видів мають категорію «зникаючий», 6 — «вразливий», 3 — «рідкісний».

Серед 19-ти видів земноводних і плазунів, що занесені до ЧКУ, в Запорізькій області є 5 видів плазунів (з 11 в ЧКУ), у той же час «червонокнижні» види земноводних для нашого регіону не відмічені. Отже, майже половина (45 %) представників раритетної герпетофауни України відомі для території Запорізької області, у їх числі — один вид ящірок та чотири види змій. Всі вони мають категорію «вразливий вид».

До ЧКУ віднесено 87 видів птахів, у тому числі 55 видів (63 %) зустрічаються на території Запорізької області. Серед них — 14 видів з категорією «зникаючий», 16 — «вразливий», 23 — «рідкісний», 2 — «неоцінений». Така велика кількість видів, що охороняються, пов'язана з проходженням уздовж Азовського моря важливого міграційного шляху, яким птахи летять до місць своєї зимівлі восени та повертаються ним навесні. Водоплавні та водно-болотні види (гуси, качки, кулики, мартини) найбільш страждають унаслідок господарської діяльності, що веде до деградації водойм та боліт, знищення вологих лук та річкових заплав. Тому створення «зон спокою» на окремих ділянках регіону — один з важливих шляхів покращення стану рідкісних видів птахів і супутньої фауни.

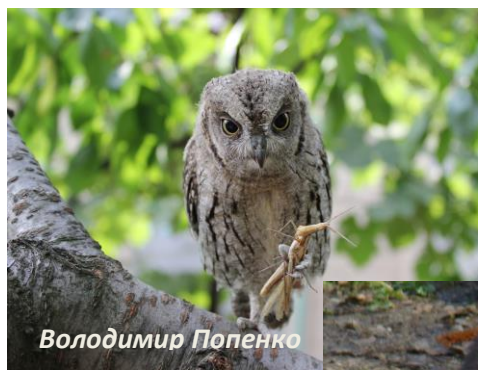
У нашому регіоні зустрічаються 22 види ссавців (32 %) із 68-ми, що включені до ЧКУ, в тому числі: 2 види з категорією «недостатньо відомий», 3 — «неоцінений», 8 — «вразливий», 4 — «рідкісний» та 5 — «зникаючий». Найбільшу частку серед них займають типові «степняки», тобто звірі, що притаманні

степовим біотопам, яких майже не залишилося (тушкан великий, тхори степовий та лісовий, перегузня, лис, корсак). Їх майбутнє залежить виключно від наших можливостей збереження залишків степових ділянок. Окремо слід сказати про кажанів, чисельність яких залежить від багатьох факторів, у тому числі зміни на позитивне ставлення до них людини. В той же час на прикладі такого хижака, як видра, є надія, що деякі види в майбутньому стануть чисельнішими за сприяння наших краян.

Порівняно високий показник видового багатства раритетної фауни області вказує на наявність надзвичайно високого біотопічного різноманіття нашого краю. Маємо тут відкритий степ, байрачні ліси, штучні лісонасадження, заплавні ліси, стариці, узбережжя лиманів та моря, острови, піщані коси, солончаки, тощо. Але не слід забувати про потужний антропогенний фактор, впливу якого постійно зазнає Запорізький край, більше того, розорювання степів призвели до майже повного зникнення типових степових мешканців. Це говорить про те, що найцінніші фауністичні угруповання, які визначають біотичне багатство нашого краю, постійно знаходяться у загрозовому стані.

У цілому, аналізуючи сучасний стан раритетних видів тварин на теренах Запорізької області та зокрема Мелітопольщини, можна прогнозувати покращення ситуації завдяки популяризації та поширенню інформації про тих тварин, яким загрожує небезпека, і які потребують нашого дбайливого ставлення та за стан яких ми несемо відповідальність не лише перед собою, але й перед наступним поколінням.

Автори-упорядники видання

ПРИРОДООХОРОННИЙ СТАТУС ВИДІВ

Для кожного виду при включенні його до Червоної книги України визначено охоронний статус згідно з категоріями, наведеними в Законі України «Про Червону книгу України».

Залежно від стану популяцій та ступеня загрози зникнення видів, яких заносять до Червоної книги України, їх поділяють на такі сім категорій:

- **зниклі** – види, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природі чи спеціально створених умовах;
- **зниклі в природі** – види, які зникли в природі, але збереглися у спеціально створених умовах;
- **зникаючі** – види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоймовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- **вразливі** – види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії зникаючих, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- **рідкісні** – види, популяції яких невеликі і на даний час не належать до категорії зникаючих чи вразливих, хоча їм і загрожує небезпека;
- **неоцінені** – види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих чи рідкісних, але ще не віднесені до неї;
- **недостатньо відомі** – види, які не можна віднести до жодної із зазначених категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації.

за матеріалами Закону України «Про Червону книгу України» (2002)

КИШКОВОПОРОЖНИННІ – COELENTERATA

Гідроїдні поліпи

МЕРИЗИЯ АЗОВСЬКА

Moerisia maetotica (Ostroumow, 1896)

Таксономічна належність

Клас — Гідроїди (Hydrozoa), ряд — Атекати (Athecata).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземне, Каспійське море, в Україні — Чорне та Азовське моря.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність як правило низька, зустрічаються поодинокі особини, хоча в окремі роки в західній частині Таганрозької затоки Азовського моря вид на стадії медузоїда відмічався як масовий компонент зоопланктону. Причини зміни чисельності: забруднення водойм, підвищення солоності у прибережних акваторіях морів.

Особливості біології та наукове значення

Поліпи є компонентом перифітону у верхній субліторалі, медузоїди мешкають у планктоні.

Морфологічні ознаки

Поодинокі поліпи, або невеликі (2–5 особин) колонії. Поліп на тонкій довгій ніжці, має 3–12 щупалець. Молоді медузоїди майже правильної сферичної форми, старі — сплюснені. Діаметр парасольки до 20 мм, по її краю розміщені до 36 щупалець. Мезоглея товста, прозора.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

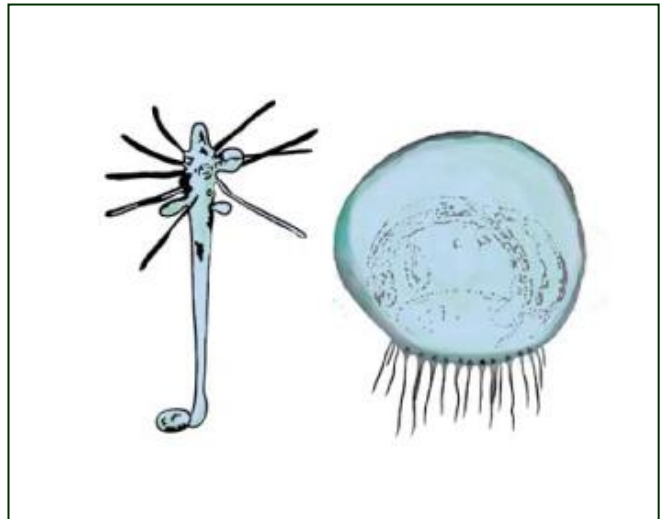
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомості про стан виду в Запорізькій області відсутні, але, оскільки, вид відмічений в прилеглих акваторіях, тому з високою ймовірністю він зустрічається у солонуватих водах області. У серпні 2010 р. у південній частині о. Бирючий на межі Утлюцького лиману і моря на мілководді були виявлені медузи даного виду в кількості 50 екз./м³. В останні роки, через забруднення Азовського моря, підвищення солоності в прибережних акваторіях, чисельність цього виду різко скоротилась, зустрічається поодинокі. В окремі роки в західній частині Таганрозької затоки на стадії медузи відзначається як масовий компонент зоопланктону.

Основні джерела інформації

Наумов, 1960; Поважный, 2009, Красновид, 2011

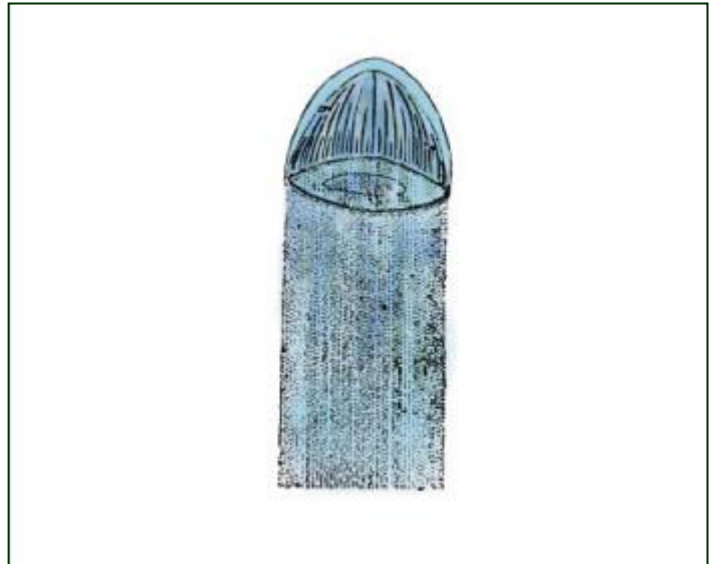
Автор: І.В. Довгаль

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок/Фото: О.А. Задніпрян

ОЛІНДІАС НЕСПОДІВАНИЙ

Olindias inexpectata (Ostroumov, 1896)

Таксономічна належність

Клас — Гідроїди (Hydrozoa), ряд — Лімномедузи (Limnomedusae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Лимани на румунському та болгарському узбережжі Чорного моря та Азовське море.

Чисельність і причини її зміни

Даних по чисельності немає, зустрічаються поодинокі особини. Причини зміни чисельності: забруднення водойм.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в морському планктоні на стадії медузоїда, стадія поліпа невідома.

Морфологічні ознаки

Медуза з напівсферичною парасолькою до 28 мм у діаметрі. Має чотири радіальних канали та до 60 сліпих каналів різної довжини. По краю парасольки розміщені до 300 щупалець.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Дуже рідкісний вид. В Азовському морі виявлений декілька разів. Зустрічався в нашому регіоні до 1994 року. Відомості про стан виду на даний час відсутні.

Основні джерела інформації

Наумов, 1960.

Автор: І.В. Довгаль

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О.А. Задніпрян

КІЛЬЧАСТІ ЧЕРВИ – ANNELIDA

ЕЙЗЕНІЯ ГОРДЕЄВА

Eisenia gordejffi Michaelsen, 1899

Таксономічна належність

Клас — Малощетинкові черви (Oligochaeta),
ряд — Дощовики (Lumbricomorpha).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейн р. Дону і частково Дніпра. Вид описано на території України, а саме на

Великоанадольському лісовому масиві (нині Волноваський р-н Донецької обл.). Зареєстровано також у Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій та Житомирській обл.

Чисельність і причини її зміни

Точних даних щодо чисельності виду немає. Відмічався з невисокою щільністю. Причини зміни чисельності: розорювання цілинних земель, забруднення отрутохімікатами та надмірним внесенням добрив, інші порушення нормальних умов природного середовища, його господарське освоєння. Необхідна охорона природних біотопів.

Особливості біології та наукове значення

Байрачні та заплавні ліси, посіви кормових трав. Скупчення органічних решток (гній, солома, опале листя) та збагачений цими субстратами ґрунт, підстилка.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, червоподібне. Довжина — 70–125 мм, ширина — 4,5–5,5 мм. Кількість сегментів — 99–210. Пігментація відсутня, зрідка ознаки пурпурової пігментації на кількох передніх сегментах. Головна лопать епілобічна. Щетинки дуже зближені попарно. Поясок — з 23-, 24 по 34-, 35 сегмент. Пубертатні валики — з 27-, 28 по 31 сегмент. Сім'яних міхурців 4 пари у 9–12 сегментах. Сім'яприймачів 2 пари.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Вид є активним учасником розкладання органічних решток та ґрунтоутворення. В перспективі може бути джерелом одержання біологічно активних речовин.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

У неопублікованих матеріалах А.Г. Топчієва є відомості про знаходження *E. gordejffi* в Старобердянському лісовому масиві.

Основні джерела інформації

Жуков, 2004.

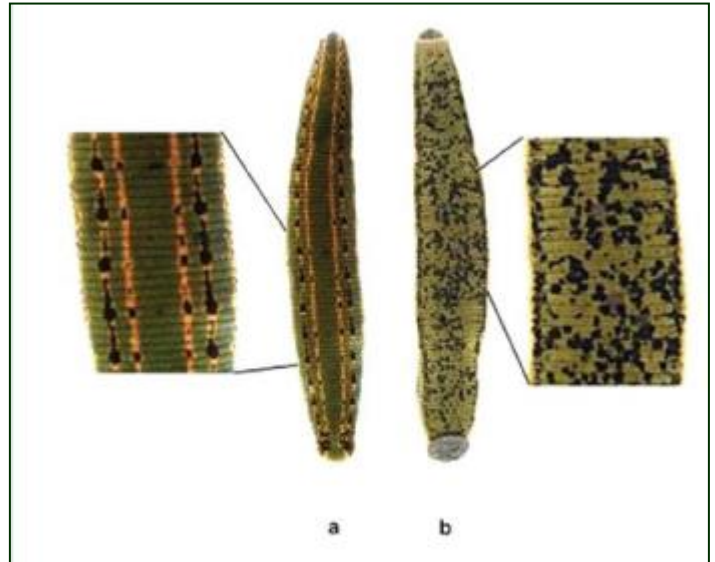
Автор: О.М. Піндрус

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Фото: Р.С. Варговича

П'ЯВКА МЕДИЧНА

Hirudo medicinalis Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — П'явки (Hirudinea), ряд — Безхоботні п'явки (Arhynchobdellida).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. та Центральна Європа, Литва. Пн. обл. України.

Чисельність і причини її зміни

В окремій водоймі популяція може досягати кількох тисяч особин.

Причини зміни чисельності

Масове виловлювання, забруднення і знищення водойм, меліоративні заходи.

Особливості біології та наукове значення

Ставки, водойми, що періодично пересихають, заплавні водойми, невеликі озера, річки з повільною течією. Існуванню виду сприяють наявність у водоймі жаб та відвідування його великими ссавцями (великою рогатою худобою та конями); відсутність ворогів — хижої великої псевдокінської п'явки *Haemoris sanguisuga*; наявність сприятливої для відкладання коконів узбережної смуги; достатнє прогрівання води.

Морфологічні ознаки

Тіло сплющене, до переду звужується. Поверхня тіла вкрита маленькими сосочками. Забарвлення з характерним малюнком з оранжевих з нерівними краями та темних смужок. Черевна сторона тіла без темних плям. Довжина тіла — 100–150 см, максимальна — до 25 см.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів, штучне відтворення. Занесена до додатку II CITES, додатку III Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах:

Розмножується в неволі в напівпромислових умовах.

Господарське та комерційне значення:

Використовується в медицині: є джерелом цінного препарату — гірудину.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За нашими спостереженнями вид зустрічається у нижній течії р. Берда та на Мелітопольщині в середній та нижній течії р. Молочної. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Лубянов, 1954; Лукин, 1976; Літопис природи..., 2012; Утевский и др., 2008.

Автор: С.Ю. Утевський

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Фото: С.Ю. Утевський

ЧЛЕНИСТОНОГІ – ARTHROPODA

Ракоподібні

БРАНХІНЕКТА СХІДНА

Branchinecta orientalis (G.O. Sars, 1901)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд — Голі зяброноги (Anostraca).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від сх. Монголії через Тибет, Кашмір, Памір, Афганістан, Іран, пн. Степи Росії, Валахську та Панонську низовини до Іспанії. Степова зона України: поблизу Полтави (басейн р. Ворскли), у Херсонській обл. в

Чорноморському БЗ та на прилеглих до нього територіях (Кінбурнський п-ів, Івано-Рибальчанська і Солоноозерна ділянки), Миколаївська обл. (Тилігульський лиман), Запорізька обл. (басейн р. Великий Утлюг).

Чисельність і причини її зміни

В Україні чисельність виду незначна. Причини зміни чисельності: знищення водойм у зв'язку із сільськогосподарським розвитком, зміна гідрологічних умов, урбанізація (у тому числі зведення дорожніх конструкцій і туризм у місцях знаходження виду).

Особливості біології та наукове значення

Мешканець весняних прісних калюж та постійних мезо- та полігалійних ставків (8–25‰).

Морфологічні ознаки

Тіло складається з 11 торакальних сегментів, кожний несе пару листоподібних ніжок. Другі антени двосегментні, непалочичкоподібного бокового утворення на кінці першого сегмента. У самок в дистальній частині по внутрішньому краю антени мають округлі вирости. Церкоподи у обох статей довгі, по краях опушені волосками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

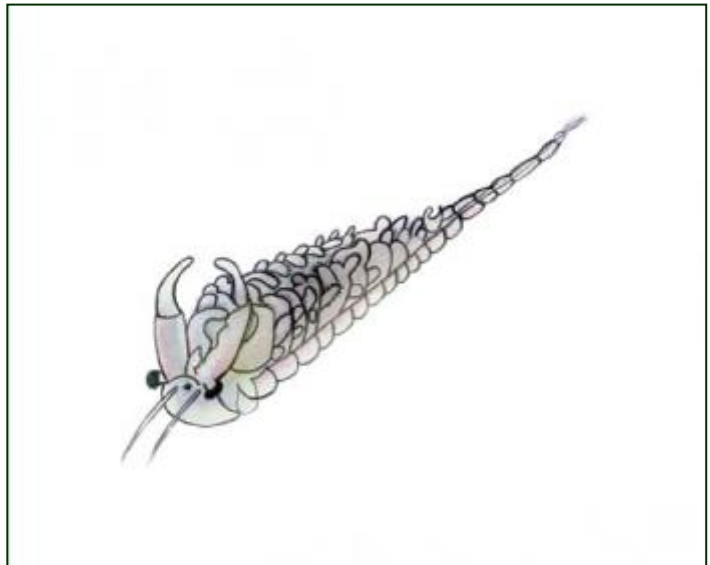
Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в малих солонуватих водоймах степової зони. В межах Запорізької області відомий в басейні р. Великий Утлюг до 1994 року. Сучасний стан виду в Запорізькій області невідомий.

Основні джерела інформації

Смирнов, 1940; Belk, Brtek, 1995.
<http://fish.kiev.ua/pages/givot/givot54.htm>.

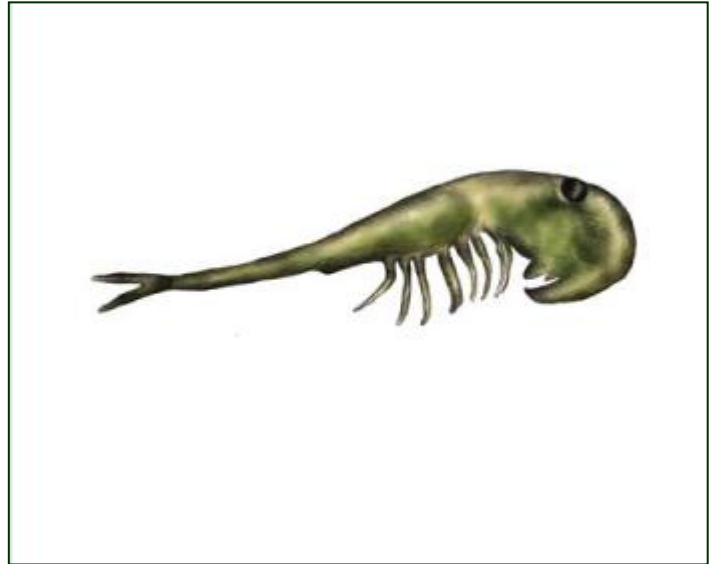
Автор: Л.В. Самчишина

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О.А. Задніпрян

БРАНХІНЕКТЕЛА СЕРЕДНЯ

Branchinectella media (Schmankewitsch 1873)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд — Голі зяброноги (Anostraca).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Пн. Казахстан, Азербайджан, Пн. Африка (Марокко, Алжир); Пд.-зх. Україна.

Чисельність і причини її зміни

Немає відомостей. Причини зміни чисельності: антропогенний вплив (забруднення водойм стоками тваринницьких ферм та ін.).

Особливості біології та наукове значення

Солоні та високомінералізовані калюжі, пересихаючі озера на солончаках.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, очі на стебельцях, ноги листоподібні, мають преекзоподити. Сегменти абдомену на вентральній стороні озброєні парними групами маленьких зубчиків, церкоподи короткі. Довжина яйцевого мішка не набагато більша за ширину. Мішок іноді має бокові штопороподібні відростки. Ноги з двома преекзоподитами. Довжина тіла (без фуркальних члеників) самців — 5,1–13,6 мм, самок — 6,5–12,2 мм. Особини виду характерно тримають задній кінець абдомену вниз і вперед.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відмічався у пд.-зх. частині до 1994 року. Зустрічався в континентальних солонуватих водоймах степової зони, в лиманах Азовського моря і їх околицях. Сучасний стан виду в Запорізькій області невідомий.

Основні джерела інформації

Вехов, 1990; Смирнов, 1940;
<http://fish.kiev.ua/pages/givot/givot54.htm>.

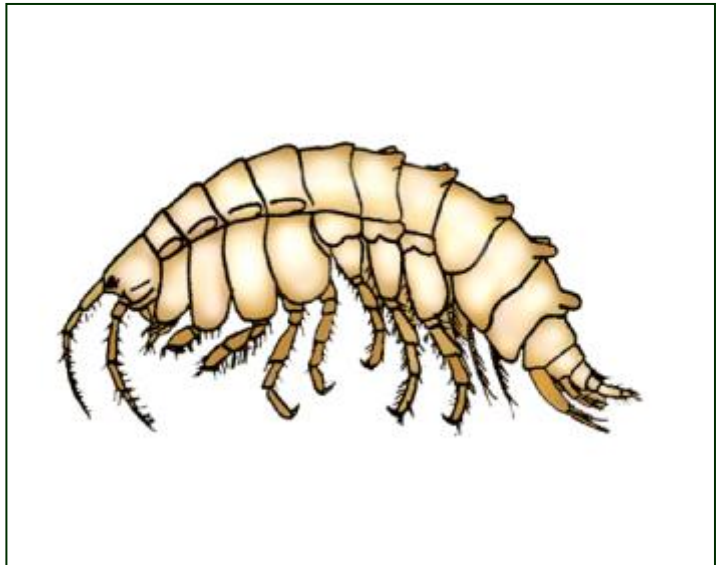
Автор: І.В. Довгаль

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О. Андрющенко

ГМЕЛІНА КУЗНЕЦОВА

Gmelina kusnetzowi (Sowinsky, 1904)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд - Амфіподи (Amphipoda).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Понто-Каспійський басейн, в Україні знайдений в Дніпровсько-Бузькому лимані.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду незначна, 2–6 особин на 1 м² дна. Причини зміни чисельності: забруднення водойм.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в слабкосолоних та прісних водоймах (дельти річок і лимани) на мулистих ґрунтах.

Морфологічні ознаки

Додатковий джгутик антен і одночлениковий. Спинна сторона тіла з подвійними горбками. Бокові сторони передніх сегментів грудей з горбками. Довжина тіла — 14–19 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Азовському басейні зустрічається на замулених ґрунтах в прісних і солонуватих водоймах дельт Дону і Кубані за солоності до 3 – 4 ‰. Відомості про стан виду в Запорізькій області відсутні, але можна припустити, що вид мешкає в гирлових ділянках річок Азовського моря.

Основні джерела інформації

Мордухай-Болтовской и др. 1969.

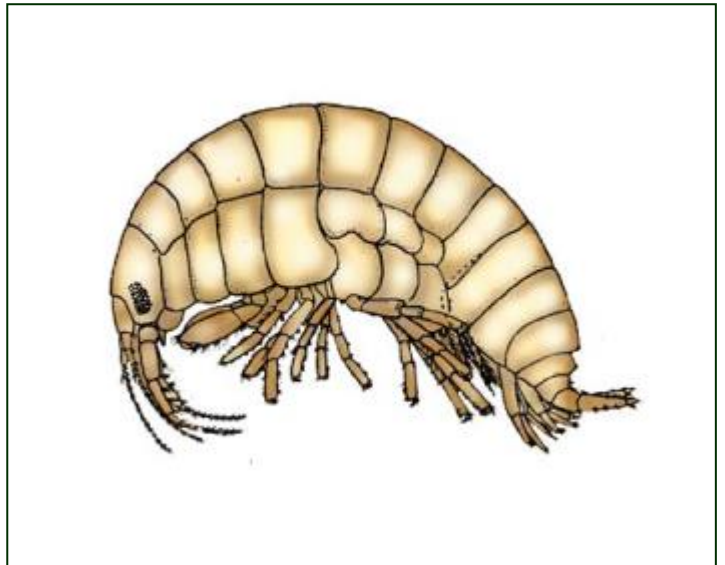
Автор: І.В. Довгаль

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О.А. Задніпрян

ІФІГЕНЕЛА КОЛЮЧКОНОГА

Iphigenella acanthopoda (Sars, 1896)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд — Амфіподи (Amphipoda).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Понто-Каспійський басейн, в Україні знайдений в низинах Дніпра, Дунаю, річок, що впадають в Азовське море.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду дуже незначна (1–3 особини на 1 м² дна). Причини зміни чисельності: забруднення водойм, абразія берегів.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає в слабкосолоних та прісних водах (дельти річок і лимани), в основному на мулисто-піщаних ґрунтах, зустрічається також на мулисто-галькових та глинисто-піщаних ґрунтах, часто разом з вузькопалим річковим раком.

Морфологічні ознаки

Антени II помітно коротші ніж антени I. Проподус у гнатоподів I більший ніж у гнатоподів II. Переоподи I–V мають напівкляшні. I–III сегменти уросоми несуть три групи шипів. Довжина тіла — 9 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид мешкає в річках Азовського басейну.

Основні джерела інформації

Мордухай-Болтовской и др. 1969.

Автор: І.В. Довгаль

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О.А. Задніпрян

МОРСЬКИЙ КРИТ

Urogebia pusilla (Petagna, 1792)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд — Десятиногі (Decapoda).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Біля сх. узбережжя Атлантики від Англії до Португалії. Середземне, Адріатичне, Егейське, Чорне та Азовське моря. В Україні — вздовж берегів Чорного моря від Дунаю на зх. до Керченської протоки і далі в Азовському морі.

Чисельність і причини її зміни

Низька.

Причини зміни чисельності

Добування піску з морського дна, замулення і забруднення дна моря.

Особливості біології та наукове значення

Вид мешкає на глибині до 10 м, переважно в місцях з піщаним або мулисто-піщаним ґрунтом.

Морфологічні ознаки

Карапакс звужений в передній частині, де сплющений латерально. На передній частині карапаксу біля основи стебла першої пари антен добре помітна велика колючка. Очні стеблини тонкі. Рухомий палець клешні зігнутий, зовнішня та верхня сторони покриті щетинками. Нерухомий палець гострий, з гладеньким зовнішнім краєм, хапальний край дрібно зазубрений. Зовнішня сторона долоні гладенька, злегка випукла, на нижній стороні є гладенький повздожний гребінь і борозна з щетинками. Абдомінальні сегменти більш вузькі на проксимальному та дистальному кінцях, найширші в середній частині. Тельсон майже квадратний, задній край його злегка випуклий, на верхній поверхні є борозна. Максимальна довжина тіла — 5,9 см.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина).

За нашими спостереженнями поодинокі особини зустрічалися в Азовському морі в околицях Степанівської коси та в Утлюцькому лимані в околицях с. Степок. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Макаров, 2004; Літопис природи..., 2012.

Автор: Ю.М. Макаров

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Малюнок: О.А. Задніпрян

ТРАВ'ЯНИЙ КРАБ

Carcinus aestuarii (Nordö 1847)

Таксономічна належність

Клас — Ракоподібні (Crustacea), ряд — Десятиногі (Decapoda).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду і його поширення в Україні

Прибережна зона усіх морів Середземноморського басейну. У Чорному та Азовському морях переважно в літоральній або в субліторальній зонах, а також в лиманах та лагунах.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність виду незначна. Причини зміни чисельності: забруднення морської води, періодичні замори.

Особливості біології та наукове значення

Концентрується вздовж берега на глибині до 3 м, де проходить інкубація яєць та виводяться личинки. Оптимальний біотоп — кам'янисте дно або черепашник з водоростями.

Морфологічні ознаки

Карапакс сплющений, поверхня його з дрібними нерівномірно розподіленими гранулами. Ширина трохи перевищує довжину. Передній край з трьома тупими лопастеподібними колючками, середня з яких трохи довша за бокові. Очні орбіти з виїмками на верхньому та нижньому краях. Абдомен самця утворює рівнобедрений трикутник, у самок він закінчується овалом. Максимальна ширина карапаксу — 8,0 см при довжині 6,7 см.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Збереження біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В Середземноморському басейні був промисловим видом. У Чорному морі до 1970-х рр. був об'єктом кустарного промислу.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Азовське море проник у 1972 р.

Основні джерела інформації

Макаров, 2004.

Автор: Ю.М. Макаров

Автор-упорядник: О.Г. Антоновський

Фото: О.О. Ковтун

Комахи

КРАСУНЯ ДІВА

Calopteryx virgo (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Бабки (Odonata), родина — Красуні (Calopterygidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Більша частина Європи, Пн. Африка (Алжир), Зх. і Центральна Азія, частина Зх. і Сх. Сибіру. В Україні переважно на Правобережжі. В Криму вид, найімовірніше, зник.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини), подекуди трапляються частіше.

Причини зміни чисельності

Хімічне та органічне забруднення води, гідротехнічне будівництво, меліорація тощо.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається в заплавах вздовж берегів водотоків. Має дворічну генерацію. Літ імаго — з травня до вересня. Самка відкладає по одному до 300 яєць у тканини листків і стебел водяних рослин через надрізи, зроблені яйцекладом. Личинки розвиваються переважно у проточній воді; у стоячих і слабо проточних водоймах зустрічається рідко.

Морфологічні ознаки

Самці: крила темно-сині, блискучі (у молодого самця темно-бурі), лише вершини світліші, напівпрозорі. Самки: крила повністю димчасті або коричневі з сірувато-бурими або коричневими жилками. Тіло — 33–40, крила — 27–36 мм.

Режим збереження та заходи охорони

Дотримання водо-, та природоохоронного законодавства. У місцях перебування популяцій потрібно створити ентомологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид наводиться для о. Хортиця. Присутність та розповсюдження виду в області потребує детального вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Горб, Павлюк, Спурис, 2000; Прокопов, Хрокало, 2007; Муленко, Карпенко, Жаков 2016.

Автори: В.М. Єрмоленко, В.М. Титар

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: Я.І. Медловська

ДОЗОРЕЦЬ-ІМПЕРАТОР

Anax imperator (Leach, 1815)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Бабки (Odonata), родина — Коромисла (Aeshnidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. (на пн. до Швеції) і Сх. (на пн. до країн Балтії) Європа, Пн. і Центральна Африка, Зх.

Азія та Пн. Індія, Кавказ, Закавказзя і Середня Азія. По всій території України.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). За сприятливих умов концентрація личинок на дні водойм може становити 1–2 особини на 1 м². Причини зміни чисельності. Хімічне та органічне забруднення водойм.

Особливості біології та наукове значення

Вид населяє узлісся та лісові галявини, мешкає вздовж берегів річок, озер і ставків. Імовірно, має дворічну генерацію. Літ імаго — з червня до вересня. Хижаки, живляться дрібними літаючими комахами, зокрема кровососами. Яйця відкладають у тканини листків і стебел водяних рослин. Личинки одні з найбільших серед личинок інших бабок (досягають 60 мм); протягом життя линяють близько 12 разів. Вони теж хижаки: підстерігаючи здобич (дрібні ракоподібні, п'явки, пуголовки, личинки водяних комах тощо), тривалий час можуть сидіти нерухомо на дні або серед водоростей.

Морфологічні ознаки

Груди зелені. Основа перетиночки біла, вершина — сіра. Самці: нижній анальний придаток складає близько третини довжини верхніх анальних придатків, його довжина більша за ширину, кінці верхніх анальних придатків заокруглені. Самки: потиличний трикутник без придатків. Тіло — 83–85, крила — 45–51 мм.

Режим збереження та заходи охорони

Рекомендується охороняти місця перебування виду (прибережну смугу та водойми) від забруднення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається поблизу практично всіх прісних водойм, в лісництвах та на піщаних косах. Повсюдно вирізняється досить високою чисельністю і є звичайним видом. Представляє певну цінність як об'єкт екотуризму, оскільки має великі розміри та яскраву зовнішність.

Основні джерела інформації

Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016

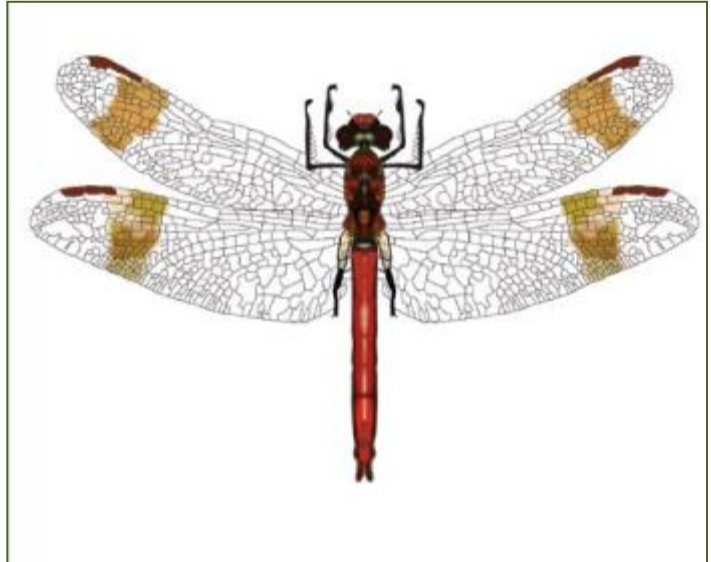
Автори: В.М. Єрмоленко, В.М. Титар

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: О.А. Задніпрян

БАБКА ПЕРЕВ'ЯЗАНА

Sympetrum pedemontanum (Allioni, 1776)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Бабки (Odonata), родина — Бабки справжні (Libellulidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Транспалеарктичний вид, зустрічається від Пд. та частково Середньої Європи через весь Пд. Сибір до Примор'я та Сахаліну; відомий також з Китаю та Монголії. В Україні трапляється в зх. Лісостепу, Прикарпатті та на невеликих висотах Карпат, в Закарпатській низовині, в Київській, Чернігівській, Полтавській, Миколаївській обл.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Трапляються поодинокі особини, ніколи не буває масовим.

Причини зміни чисельності

Забруднення водойм.

Особливості біології та наукове значення

Це один з найбільш характерних видів бабок Степової зони. Личинки надають перевагу слабопроточним водоймам, струмкам з повільною течією, проточним озерам, озерам у заплавах річок. В горах піднімається лише до висоти 500 м. Личинка дуже чутлива до чистоти води і не переносить її забруднення. Самка відкладає яйця, кидаючи їх у воду, і лише зрідка біля врізу води у мокрий мул. Личинки розвиваються приблизно 1 рік. Виплоджуються дорослі бабки над водою, на травинках, що стирчать з води, на висоті не більше 10 см. Літ — у другій половині літа та у першій половині осені. Політ слабкий, пурхаючий, бабки не можуть активно протистояти вітру і шукають затишний притулок. Цей вид може бути індикатором якості води у водоймах.

Морфологічні ознаки

Крила з бурою перев'язкою під птеростигмою. Тіло — 28–33, крила — 21–27 мм.

Режим збереження та заходи охорони

Покращення стану прісноводних екосистем, контроль та боротьба з антропогенним забрудненням.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За літературними даними відмічений для о. Хортиця. Розповсюдження та стан виду в Запорізькій області потребує вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Мирзоян, 1982; Askew, 1988; Горб, Павлюк, Спурис, 2000, Муленко, Карпенко, Жаков 2016.

Автор: В.М. Титар

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: О.А. Задніпрян

ЕМПУЗА ПІЩАНА

Empusa pennicornis (Pallas, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Богомоли (Mantoptera), родина — Емпузиди (Empusidae).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Пн. Причорномор'я, Малу Азію, Близький Схід, Кавказ, Закавказзя, степові райони Нижнього Поволжя і Казахстану, Середню Азію. В Україні знайдений в Херсонській і Миколаївській обл.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, реєструються лише поодинокі екземпляри. Зникає через розорювання цілини, степові пожежі, перевипас та застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Генерація однорічна. Зимують личинки (у підстилці або серед сухих стебел трав), продовжуючи розвиток навесні. Наприкінці червня — на початку липня з'являються дорослі особини, які тримаються на стеблах і листках високих трав (молочаю, полину та ін.). В середині липня дорослі особини відкладають яйця групами у капсули (оотеки). На початку — в середині серпня з'являються личинки. Дорослі емпузи та їхні личинки — хижаки, полюють удень на різних комах. Самці вночі летять на світло. Тримаються на піщаних ділянках з розрідженою рослинністю і сухостеповим травостоєм.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 55–60 мм. Тіло сильно видовжене, зеленувато-жовте або сіруватокоричневе. На кінцівках комахи кілька світлих плям. Голова з добре помітним, направленим вгору конічним виростом. Передня поверхня цього виросту відбиває сонячне світло, що допомагає у приманюванні здобичі. У самців великі гребінчасті вусики, у самок — короткі, ниткоподібні. Тазики середніх ніг у самок і самців з невеликими округлими дорсальними пластиноподібними виростами, на тазиках задніх ніг вирости мають вигляд вузької кромки.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняються локальні популяції у БЗ Чорноморському та «Асканія-Нова». Слід створювати ентомологічні заказники в місцях виявлення виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Корисний ентомофаг, комерційного значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Виявлений у верхів'ї Утлюцького лиману. Віддає перевагу піщаним біотопам з розрідженим травостоєм. Чисельність дуже низька, зустрічаються поодинокі особини. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Котенко и др., 2000; Сучков, 2016; власні спостереження Пушкаря.

Автори: Т.І. Пушкар, В.М. Єрмоленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.В. Савчук

ІРИС ПЛЯМИСТИЙ

Iris polystictica (Fischer-Waldheim, 1846)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Богомоли (Mantoptera), родина — Тараходіди (Tarachodidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один вид роду у фауні України. Ареал охоплює Пн. Причорномор'я, пд.-сх. частину європейської Росії, Близький Схід, Закавказзя, Казахстан, Пд. Сибіру, Середню Азію. В Україні знайдений в Миколаївській, Херсонській, Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Луганській обл. та Криму.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, реєструються лише поодинокі екземпляри. Причини зміни чисельності: степові пожежі, перевипас, розорювання цілинних ділянок степу, знищення колків, освоєння гірських схилів, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Генерація однорічна. Зимують в фазі яйця. Личинки зустрічаються з початку червня до середини серпня, дорослі комахи — з початку серпня до жовтня. Як личинки, так і дорослі — хижаки, живляться комахами. Самці, маючи розвинені крила, літають; короткокрилі самки не здатні до польоту. Найбільш поширений у сухих піщаних причорноморських степах, де тримається на високій траві, рідше — у заростях верболозу (на підвищених ділянках, в околицях солончаків, на схилах ярів та балок). У передгір'ях Кримських гір зустрічається на чагарниках та шибляку.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 28–48 мм. Тіло зеленого кольору з білою чи світлорожевою смужкою вздовж боків передньоспинки, бокових поверхонь надкрил та черевця, рідше комахи однотонно- чи жовтувато-бурі. Самці довгокрилі, самки короткокрилі (надкрила можуть досягати середини черевця). Внутрішня поверхня тазиків передніх ніг однотонно-зелена, без плям. Як у самців, так і у самок задні крила дуже яскраві: передній край крила та його основа малинового чи оранжевого кольору, трохи далі від основи крила — велика овальна темно-синя пляма, оточена тонкими темними концентричними кільцями.

Режим збереження та заходи охорони

Охороняються у Кримському і Карадазькому ПЗ та Чорноморському БЗ у складі фауни безхребетних. Рекомендується створювати у місцях перебування виду ентомологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Звичайний вид. Зустрічається в степових біотопах та на піщаних косах. Добре летить на світло. На Обитічній косі чисельність може досягати 35 екземплярів за ніч.

Основні джерела інформації

Редкие и исчезающие..., 1988; ЧКУ, 1994; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016; власні спостереження Пушкаря, Савчука та Івка.

Автори: Т.І. Пушкар, В.М. Єрмоленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.В. Савчук

ДИБКА СТЕПОВА

Saga pedo (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Прямокрилі (Orthoptera), родина — Коники справжні (Tettigoniidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один вид у фауні України. Поширений від Пд. Франції до Середньої Азії (у Зх. і Середній Європі — до 45° пн. широти, у Сх. Європі — до 50° пн. широти, на пд. Сибіру — до 54° 30' пн. широти). В Україні — на пд. від лінії, що з'єднує с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл., м. Канів Черкаської обл. та с. Жовтневе Лебединського р-ну Сумської обл.

Чисельність і причини її зміни

Малочисельний. Зникає через розорювання степів, перевипас, зведення колків, викорчовування шибляка, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Представлені самками, що розмножуються партеногенетично. Генерація однорічна. Зимують у фазі яйця. Личинки I віку з'являються в травні. Розвиток личинок продовжується місяць–півтора, мають VIII віків. На початку — в середині липня з'являються дорослі особини, що живуть до осені. Яйця відкладають з кінця липня у ґрунт увечері та вночі. Кладки приблизно по 7 яєць. Зустрічаються на степових та остепнених ділянках з густим різнотрав'ям і розрідженим чагарником. Хижак-засадник, ловить комах (саранові, жуки, клопи).

Морфологічні ознаки

Довжина тіла (у самки — не враховуючи довжину яйцекладу) 60–78 мм. Тіло сильно видовжене, зелене або жовтувато-зелене, по боках — з жовтувато-білою поздовжньою облямівкою. Вусики щетинкоподібні, їх довжина зазвичай трохи менша за довжину тіла. Передньоспинка циліндрична. Безкрилі. Гомілки та стегна передніх та середніх ніг з масивними шипами. Задні стегна зі слабко розвинутою мускулатурою, вузькі, не пристосовані для далеких стрибків. Яйцеклад довгий (32–39 мм), в три рази довший за предньоспинку, рівномірно звужується від основи до кінця, шаблеподібний.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

В Україні охороняється у заповідниках степової зони. Пропонується створення ентомологічних заказників у місцях мешкання виду. Відновленню чисельності виду могло б сприяти штучне розселення. Внесений до додатку II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Корисний ентомофаг, комерційного значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Періодично зустрічається на терасованих схилах Молочного лиману в районі Богатирського лісництва. Є знахідки в Токмацькому районі. Тяжіє до чагарників та високого травостою. Чисельність дуже низька, трапляються поодинокі особини. Є унікальним компонентом малотрансформованих степових ентомокомплексів.

Основні джерела інформації. Радченко, 1980; Heller, 2004; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: Т.І. Пушкар, В.Ю. Назаренко, В.М. Єрмоленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Т.І. Пушкар

КОШЕНІЛЬ ПОЛЬСЬКА

Porphyropha polonica (Linnaeus, 1758).

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Рівнокрилі (Homoptera), родина — Червеці гігантські (Margarodidae).

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. та Сх. Європа. До середини ХХ ст. зустрічався майже на всій території України, проте з 1960-х рр. зареєстрований не був.

Чисельність і причини її зміни

Даних немає. Можливо, зникаючий вид. Причини зміни чисельності: нез'ясовані, що, можливо, пов'язано з відсутністю проведення спеціальних досліджень.

Особливості біології та наукове значення

Має 1 генерацію на рік. Зимують личинки в яйцевих мішках. Після пробудження личинки пересуваються в пошуках кормових рослин (суниця, перстач, гусячі лапки, горчак, остудник голий, мучниця, материнка та інші). По їхніх стеблах личинки спускаються до коріння, перетворюються в нерухомі кулясті «цисти» синього чи фіолетового кольору. Розвиток триває до середини липня. Дорослі комахи з'являються в липні — на початку серпня. Самці гинуть після парування. Запліднена самка заривається у ґрунт і протягом кількох діб відкладає 300–700 яєць у яйцевий мішок, після чого гине. Личинки з'являються через місяць.

Морфологічні ознаки

Самки широкоовальні, завдовжки 1,5–6,6 мм, червоного або вишнево-фіолетового кольору. Вусики 7–8-членикові, членики короткі та широкі. Очі добре розвинені. Ноги великі, особливо передні, копальні, з великим кігтикком. Тіло вкрите довгими щетинками. Самці завдовжки 2,25–3,5 мм блакитно-фіолетові. Очі великі, груди чорні, тергіти черевця фіолетові. Вусики довгі, 9–10-членикові. Передні ноги короткі, задні — довгі, лапки мають кігтик.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відомостей немає.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В минулі століття у зх. і пд. районах України було розвинуто промислове виробництво червоної фарби (карміну) з «цист» кошенілі польської.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Ймовірно відмічався до 1994 р. Сучасні дані, щодо його мешкання і та чисельності в області відсутні.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автори: П.В. Пучков, О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: Я.І. Медловська, І.В. Маханьков

КРАСОТИЛ ПАХУЧИЙ

Calosoma (s.str.) sycophanta (Linnaeus, 1758).

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрили (Coleoptera), родина — Жуки-туруни (Carabidae). Один з 48 видів роду в Палеарктиці; у фауні України — один з шести.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Пд. і Середню Європу, пд.

Швеції, Пн. Африку, Передню Азію, центральні та пд. райони Сх.-Європейської рівнини та передгір'я Пд. Уралу, Кавказу, Закавказзя, Середньої Азії, Іран та пд. Зх. Сибіру. Акліматизований у США. Поширений майже по всій території України, частіше на пд.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). В період розмноження ряду видів шкідливих метеликів (непарного, кільчастого шовкопрядів, дубової листокрутки) чисельність значно зростає (до 10–20 особин/га). Тривале застосування пестицидів у лісах, вирубування дерев та чагарників призводять до зменшення природних місць перебування виду та його чисельності.

Особливості біології та наукове значення

Нічний вид. Зимують жуки (рідше личинки III віку) в ґрунті та підстилці. Парування та відкладання яєць (близько 60 за весь період життя) спостерігається навесні — початку літа. Розвиток личинок триває 2–3 місяці. Молоді жуки з'являються в серпні–вересні. Зустрічається в широколистяних та мішаних лісах, чагарниках, парках, рідше — в полезахисних смугах та садах, як на поверхні ґрунту, так і в кронах дерев. Зоофаг широкого профілю, але живиться переважно гусінню метеликів.

Морфологічні ознаки

Завдовжки 22–31 мм. Тіло широке, плечові кути виступаючі. Забарвлення знизу чорно-синє, надкрила золотисто-зелені з яскравим мідно-червоним металічним відливом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Червоної книги Росії та Європейського Червоного списку. Охороняється у заповідниках та заказниках України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводилось в інсектаріях при інтродукції в Пн. Америку.

Господарське та комерційне значення. Активний хижак деревних лускокрилих шкідників.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина). На території області зникаючий вид.

Чисельність дуже низька, трапляються поодинокі особини. В 70-80-х роках минулого століття був звичайним видом в Богатирському лісництві, де скоріш за все зник. Ймовірно, поодинокі, зустрічається в м. Запоріжжя та на о. Хортиця. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Крыжановский, 1962; ЧКУ, 1994; Різун та ін., 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, 2016.

Автор: О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

ТУРУН УГОРСЬКИЙ

Carabus (Pachystus) hungaricus (Fabricius, 1792)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрили (Coleoptera), родина — Жуки-туруни (Carabidae). Один з 5 видів підроду.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Політопний вид. В Україні представлений одним ендемічним для країни підвидом *C. h. gastridulus* Fischer, 1823 (Крим) та підвидами *C. h. scythus* Motsch., 1847 (степова зона та крайній пд. Лісостепу України, Молдова) і *C. h. mingens* (крайній сх. Степу України, пд. Росії, передгір'я Кавказу до Волги).

Ареал виду простягається від Центральної Європи до Зх. Казахстану.

Чисельність і причини її зміни

Незначна: поодинокі особини. Іноді (в окремі роки на цілих ділянках) локально численний (до 5–10 особин на 100 м²). Чисельність різко зменшується внаслідок розорювання цілих степових ділянок.

Особливості біології та наукове значення

Цілинний степ, яйли Криму, нерозорані ділянки, балки, перелоги. Зоофаг широкого профілю. Одно-, та дворічна генерація. Зимують дорослі жуки, рідше личинки старшого віку. Парування і відкладання яєць відбувається навесні. Молоді жуки з'являються в першій половині літа (з личинок, що перезимували) і на початку осені.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 28–34 мм. Чорний, матовий. Тіло опукле. Надкрила з рядами ямок, трохи ширші за передньоспинку. Мандибули по внутрішньому краю рівні і тільки перед вершиною різко зігнуті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоних книг Молдови, Угорщини, Росії. Охороняється в степових заповідниках України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Знищує ряд шкідників польових культур.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

До 1994 року відмічався у пд.-сх. частині Запорізької області. Сучасних даних щодо чисельності немає, ймовірно в степових малотрансформованих біотопах зустрічаються поодинокі особини.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Різун та ін., 2000; Пучков, 2008; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

СТАФІЛІН ВОЛОХАТИЙ

Emus hirtus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд —
Твердокрилі (Coleoptera), родина —
Стафілініди (Staphylinidae).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. і Сх. Європа, Кавказ, Закавказзя, Казахстан, Зх. Сибір. Зустрічається по всій території України.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (локальні популяції), іноді по кілька особин.

Причини зменшення чисельності

Порушення природних біотопів (застосування пестицидів, санітарні рубки лісу, рекреаційне навантаження тощо).

Особливості біології та наукове значення

Жуки та їх личинки — хижаки, живляться дрібними комахами. Імаго зустрічаються з кінця травня до жовтня. Зимують дорослі жуки і, можливо, личинки. Заселяє різні за походженням органічні речовини, що розкладаються (зокрема, рослинні і тваринні рештки), стовбури дерев, з яких витікає сік.

Морфологічні ознаки

18–28 мм. Великий, з досить яскравим опушенням, естетично привабливий жук. Чорний, голова, передньоспинка та 3 останніх сегменти черевця вкриті золотисто-жовтими волосками, надкрила ззаду з широкою перев'яззю сизих волосків, задній край передньоспинки в чорних волосках.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Слід докладно вивчити особливості біології виду, створити в місцях виявлення локальних популяцій ентомологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Хижак-ентомофаг. Яскравий об'єкт для колекціонування.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відмічений на узбережжі Утлюцького лиману в районі с. Атманай Якимівського району. Чисельність дуже низька (знайдено 1 особину). Доцільно зарезервувати територію мешкання даного виду, з метою подальшого цільового заповідання. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Потоцкая, 1967; Крыжановский, 1979; ЧКУ, 1994; Різун та ін., 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: А.А. Петренко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ЖУК-САМІТНИК

Osmoderma barnabita (Motschulsky, 1845)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Жуки-пустельники (Scarabaeidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вся зона листяних лісів Європи на пн. до межі поширення дуба (Пд. Швеція — Фінляндія), пд. межа в Україні проходить від гирла Дунаю (Ізмаїл) на Бендери, пд. Вінницької, Кіровоградську обл., Полтаву, по середній течії р. Сіверський Дінець (Слов'яногорськ) і далі на сх. до Саратова.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, зустрічається поодинокими особинами.

Особливості біології та наукове значення

Стаціями цього виду в Україні є широколистяні ліси. Тримається здебільшого дуплистих дерев, переважно в нижніх ярусах лісів. Вдень ховається по гнилих дуплах яблунь, груш, дубів, найчастіше осокорів. Літають надвечір та вночі, інколи прилітають на світло. Комахи активні в серпні–вересні. Фітофаг, живиться соком, який витікає з дерев. Личинки розвиваються за рахунок гнилої деревини листяних порід. Генерація виду в Україні — не менше 2–3 р.

Морфологічні ознаки

Тіло велике, масивне, 22–35 мм. Забарвлення чорно-рудувате, блискуче, з бронзовим або зеленуватим відблиском. Передньоспинка в самців з глибокою, а в самок з плоскою повздовжньою борозенкою і двома дрібними горбиками перед серединою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Зникає внаслідок санітарних вирубок лісу, застосування пестицидів у лісових масивах. Внесений до Червоних Книг багатьох країн Європи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вид розмножується та розвивається у неволі.

Господарське та комерційне значення виду

Відомо стей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За літературними даними відмічений для о. Хортиця. Дані що до чисельності відсутні. Розповсюдження та стан виду в Запорізькій області потребує вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Smetana, 2006; Audisio, Brustel, 2007, Муленко, Карпенко, Жаков 2016.

Автори: В.М. Єрмоленко, Б.М. Васько

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ЖУК-ОЛЕНЬ, РОГАЧ ЗВИЧАЙНИЙ

Lucanus cervus cervus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Жуки-олени (Lucanidae).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Африка, Середня та Пд. Європа, на пн. до пд. Англії, пд. Швеції, Латвії; в європейській частині Росії пн. межа йде від Беларусі до Смоленська, Тули, Рязані, Мордовії, пд. Татарстану і на сх. досягає передгір'я Уралу. В Україні вид поширений майже на всій території, крім пд.-сх. областей.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається рідко, але локально у великій кількості. Зменшення кількості жука пов'язане з прийнятою методикою лісогосподарювання, за якою багато дерев не доживають свого природного віку. Молоді посадки дерев не придатні для харчування та розмноження виду.

Особливості біології та наукове значення

П'яти-, або шестирічна генерація. Відкладають яйця в дупла, старі пні, стовбури, що впали, головним чином на дубі, іноді інших породах (бук, липа, верба, ясен, тополя, сосна, плодові). Сапрофітофаг, живиться соком, що витікає з дерев. Личинки розвиваються в гнилій деревині. Стаціями цього виду є старі широколистяні ліси різних типів, але частіше дубові.

Морфологічні ознаки

Довжина самця сягає 50–80 мм (з рогами), самки — 30–50 мм. У самців голова з величезними рогами (верхні щелепи). Самки позбавлені рогів. Забарвлення самок однотонне чорно-буре, у самців роги та надкрила коричневі а інші частини тіла — чорна.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоних книг Беларусі, Литви, Латвії. Знаходиться під охороною в Болгарії, Польщі, Німеччині, Чехії, Словаччині, Франції, Швейцарії. Додаток III Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Цілком можливе, але через дуже довгий (в природних умовах до 5–6 років) розвиток в личинковій стадії є дуже кропіткою та дорогою справою.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається на о-ві Хортиця та, ймовірно, на збережених локальних ділянках байрачного лісу. Чисельність низька, але локально може бути звичайним видом. Привабливий об'єкт для екотуризму. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Bartolozzi, 2006; ЧКУ, 1994; Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автори: В.М. Єрмоленко, Б.М. Васько

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ВУСАЧ ВЕЛИКИЙ ДУБОВИЙ

Cerambyx cergo (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрили (Coleoptera), родина — Жуки-вусачі (Cerambycidae). Один з 5 видів західнопалеарктичного роду. У фауні України два підвиди: *C. cergo* L. (рівнинна Україна) і *C. cergo acuminatus* Motsch. (Крим).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. і Середня Європа, Середземномор'я, Кавказ, Передня Азія. Переважно Правобережна Україна (крім пд. районів). Сх.

Межа ареалу проходить поблизу Харкова — Донецька (хоча знахідки тут потребують підтвердженнь).

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини), лише в Закарпатті дещо більша. Суцільне вирубування старих дібров, скорочення насаджень дуба, зменшення кількості старих дерев негативно впливає на структуру популяції.

Особливості біології та наукове значення

Має трирічну генерацію. Літ імаго — з травня до початку серпня. Протягом 1,5–2 місяців самка відкладає 60–300 яєць в тріщини кори, рідше на гілках. Личинки заляльковуються восени в комірках. Жуки нового покоління з'являються в кінці серпня–вересні і зимують в тих же комірках. Мешкає в природних дібровах, насадженнях дуба, рідше в деяких ільмових, в лісопарках рівнинних територій та передгір'їв. Зазвичай заселяє дубові й мішані лісостани, ослаблені вирубуванням чи рекреаційним пресом. Надає перевагу товстим стовбурам дубів, особливо старим, та пенькам. Імаго живляться соком, що виступає з пошкоджених стовбурів. Личинки — дендрофаги. Довжина їхнього ходу в стовбурах може досягати 1 м. Перший рік личинки живляться у корі, на другий і третій — проникають у деревину.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 23–55 мм. Тіло подовжене, верх буро-чорний, злегка блискучий. Вершинна частина надкрил рудувата. Передньоспинка в грубих червоподібних складках. Основа надкрил зморшкувата.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Червоної книги Росії та Європейського червоного списку (1991). Охороняється в складі фауни лісових біоценозів заповідників та заказників України. Додаток II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В окремих випадках був відзначений як шкідник, головним чином дуба.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

До 1994 року відмічався у північній частині Запорізькій області. Зустрічався тут в дібровах та насадженнях дуба. Якщо на території області вид зберігся, то, ймовірно, має надзвичайно низьку чисельність.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994.

Автори: В.М. Єрмоленко, О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ВУСАЧ АЛЬПІЙСЬКИЙ

Rosalia alpina (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрили (Coleoptera), родина — Жуки-вусачі (Cerambycidae). Один з 2 видів роду. Єдиний вид роду у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. та Центральна Європа, Передня Азія (Сирія), Пн. Кавказ та Закавказзя. Знахідки в

Лівобережній Україні та на пд. Європейської частини Росії вимагають підтвердження. В Україні зустрічається головним чином в Гірському Криму та Карпатах. Окремі знахідки відомі з лісостепової зони правобережжя; на сх. поширений до Києва і Черкас.

Чисельність і причини її зміни

У більшості районів зустрічаються поодинокі особини. Тільки в гірській частині Закарпаття — відносно звичайний вид. Зниження чисельності спостерігається при скороченні площ букових лісів чи зменшенні кількості старих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Генерація — дво-, трирічна. Зимують личинки. Заляльковування відбувається в травні—червні. Молоді жуки з'являються в липні—серпні, активні в денні години на стовбурах повалених дерев. Переважно зустрічається у передгірних та гірських широколистяних (переважно букових) лісах, але не вище 1500 м. Любить пересихаючі дерева, де заселяє головним чином мертві стовбури. Дендрофаг.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 15–38 мм. Передньоспинка з чорною плямою в передній частині і гострими горбиками по боках. Надкрила попелясто-сірі, з великою чорною плечовою широкою серединною та вершинною плямами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

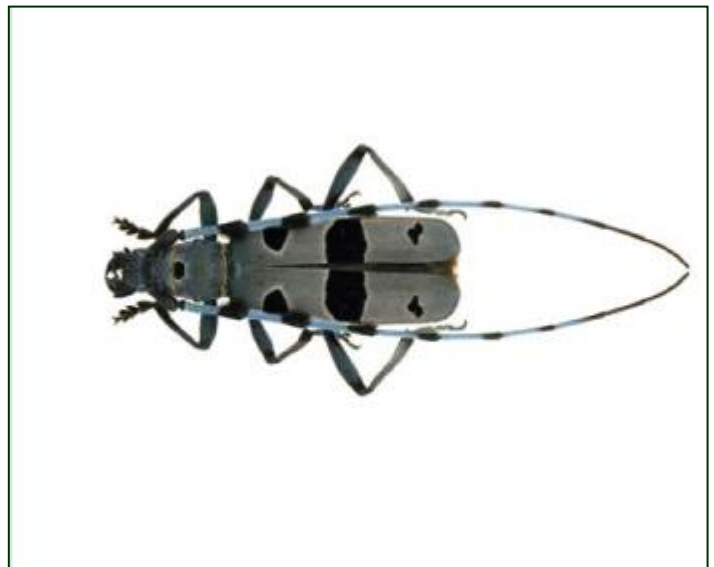
Занесено до Європейського червоного списку (1991). Охороняється в гірських заповідниках Карпат і Криму. Додаток II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Пошкоджує деревину деяких листяних порід (в'яз, граб, ясен).

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Матеріали за якими вид наводиться для Запорізької області відносяться до першої половини ХХ століття і потребує підтвердження. Сучасне перебування у складі ентомофауни області вкрай малоімовірне.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Різун та ін., 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автор: О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ВУСАЧ ЗЕМЛЯНИЙ-ХРЕСТОНОСЕЦЬ (КОРЕНЕЇД ХРЕСТОНОСЕЦЬ)

Dorcadion equestre (Laxmann, 1770)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрили (Coleoptera), родина — Жуки-вусачі (Cerambycidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх. Європа, Румунія, Угорщина, Болгарія (на пд. до Греції), Молдова, чорноземна смуга Росії (на сх. до Волги), Закавказзя. Один з 360 видів роду; один з 17 видів у фауні України. Заселяє лісостепову та степову зони України, Кримські гори. Існує багато аберацій (більше 30), розподілених на 6 груп.

Чисельність і причини її зміни

Звичайний вид в місцях, що не зазнають антропогенного впливу. Причини зміни чисельності: зараз загрози для чисельності виду не існує.

Особливості біології та наукове значення

Генерація дворічна. Дорослі жуки зустрічаються з середини квітня до кінця травня (з середини червня — зрідка). Личинки розвиваються в ґрунті, при розорюванні переходять до живлення коренями культурних злаків. Заселяє нерозорані осередки: цілинний степ, байраки, гірські схили, узбіччя доріг (іноді біотопи з негустими чагарниками). Тяжіє до добре розігрітих сонцем ділянок з розрідженим травостоем. Личинки живляться листям озимих та інших злакових.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 10–13 мм. Тіло коренасте, опукле. Шовна (центральна) стрічка надкрил дуже широка, нерівна, нижче середини — у вигляді хреста. Вусики та ноги чорні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Спеціальні заходи охорони не здійснювалися. В комплексі з іншими безхребетними знаходиться під охороною в степових заповідниках України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Іноді може шкодити культурним злаковим культурам.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в Мелітопольському, Якимівському, Токмацькому та Бердянському районах. В локальних місцеперебуваннях досить чисельний і є звичайним видом. Мешкає в псамофітних біотопах та кар'єрах.

Основні джерела інформації

Плавильщиков, 1958; Насекомые и клещи — вредители сельскохозяйственных культур., 1974; ЧКУ., 1994; Різун та ін., 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: І.К. Загайкевич, О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

ВУСАЧ МУСКУСНИЙ

Aromia moschata (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Жуки-вусачі (Cerambycidae). Один з 10 видів палеарктичного роду. Єдиний вид (номінативний підвид) роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Транспалеаркт. Поширений майже по всій території України.

Чисельність і причини її зміни

В середньому незначна (поодинокі особини), але локально зареєстрований як звичайний вид. Чисельність може знижуватись внаслідок зменшення насаджень верби та вирубки старих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Генерація дво- або трирічна. Літ (в жаркі години дня), парування та відкладання яєць спостерігається з червня до серпня. За весь період самка відкладає 90–160 яєць у тріщини кори. Личинка спочатку розвивається під корою, а потім в живій деревині, де і заляльковується (в травні–червні). Біотопи перебування виду (долини річок, пониззя біля боліт, прибережні гаї) зумовлені присутністю в них кормових дерев (верба, тополя). Частіше зустрічається у верхньому ярусі дерев. Імаго відмічено також на квітках спіреї та округлих. Зустрічається переважно в розріджених деревостоях, головним чином заселяє верби, рідше — інші листяні породи (тополя, осика). Дендрофаг. Імаго іноді живляться соком берези та дуба.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 13–38 мм. Тіло довге, забарвлення блискучо металеве, зелене, зрідка — бронзово-зелене. Передньоспинка з гострим зубцем на боковому краї та горбкоподібним підвищенням посередині.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заходи охорони не здійснювались.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Може пошкоджувати насадження верби.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відмічений в Мелітопольському, Чернігівському та Бердянському районах. Поодинокі зустрічаються у старих вербових масивах. Повсюдно рідкісний вид.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Різун та ін., 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: В.М. Єрмоленко, О.В. Пучков

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Ю.В. Кармишев

ЕВРИТИРЕЯ ЗЛОТИСТА

Eurythyrea aurata (Pallas, 1776)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Жуки-златки (Buprestidae). В Палеарктиці один з 7 видів роду, в Україні — один з трьох.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Східносередземноморський вид, що зустрічається в Сх. Європі та Туркменії.

Чисельність і причини її зміни

Трапляється дуже рідко, причини зміни чисельності невідомі.

Особливості біології та наукове значення

Розвиток триває один рік. Личинки відносяться до групи ксилофагів. Вони роблять глибокі ходи у мертвій деревині тополі та верби; заляльковуються неглибоко під її поверхнею. Імаго зустрічаються на стовбурах цих дерев.

Морфологічні ознаки

Жуки розміром 14–24 мм, яскраво-зелені з червоною каймою по боках (у звичайному випадку).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заходи охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За даними Червоної книги України (2009) вид був знайдений на кордоні Запорізької та Дніпропетровської областей. Даних, щодо його чисельності в області та причинах її змін не має.

Основні джерела інформації

Рихтер, 1952.

Автор: О.В. Прохоров

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ЛЕВКОМІГУС БІЛОСНІЖНИЙ

Leucomigus candidatus (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Довгоносики (Curculionidae).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Африка, Зх. Азія (Туреччина, Іран), пд. сх. Європейської рівнини, Пн. Кавказ, Закавказзя, Казахстан та Середня Азія. В Україні поширений в степовій зоні та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

У 1984 р. вважався звичайним у пд. Частині степової зони України (Воловник, 1984), зараз відомі поодинокі знахідки. Причини зміни чисельності: вибирання піску, рекреаційне навантаження, випасання худоби тощо.

Особливості біології та наукове значення

Прибережні біотопи та ділянки з типовою ксерофітною рослинністю. Імаго живиться листям та молодими стеблами полину, личинки — коренями, утворюючи нарости діаметром 20-30 мм. Активний з середини липня (у Гірському Криму — з червня) до початку вересня.

Морфологічні ознаки

Жуки завдовжки 12,5–16 мм. Тіло овально-втягнуте, головотрубка коротка. Передньоспинка поперечна, з опуклими боками та трикутно втягнутою основою, рівномірно вкрита дрібними чорними горбиками, з великою білою плямою посередині і по одній округлій плямі по боках. Надкрила з жовтувато-сірими та білими плямами. Між основами вусиків голово трубка значно підведена, лоб з вдавленням між очима з ямкою, очі подовжено-овальні. Щиток непомітний. Надкрила не ширші за передньоспинку, паралельнобокі, з тонкими лінієподібними крапкованими борозенками і рівномірно широкими проміжками, скульптура яких прихована під густими волоскоподібними прилеглими лусками. Низ тіла і ноги з густими білими волоскоподібними лусками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється як компонент біоценозу в заказнику «Обитічна коса» та Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в прибережних біотопах, на приморських косах та островах. Чисельність низька, трапляються поодинокі особини.

Основні джерела інформації

Воловник, 1984; Тер-Минасян, 1988; ЧКУ, 1994; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, 2016.

Автори: С.В. Воловник, В.Ю. Назаренко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

БРАХІЦЕРУС ЗМОРШКУВАТИЙ

Brachycerus sinuatus (Olivier, 1807)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Брахіцериди (Brachyceridae).

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Балканський п-ів, Мала Азія, пд. України (Одеська обл., Крим).

Чисельність і причини її зміни

Поодинокі знахідки.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на відкритих ділянках по схилах гір, на яйлах, на приморських схилах. Дорослі жуки живляться на дикорослій цибулі білоцвітій. Біологія розмноження не досліджена.

Морфологічні ознаки

9,0–18,0 мм. Чорний, верх майже голий, ноги і вусики з короткими щетинкоподібними волосками. Головотрубка довша за свою ширину, її спинка сплющена, з неглибоким грубим пунктуванням і нерівною поверхнею. Голова коротка, широка, гладенька; лоб значно нижчий за головотрубку, посередині з великим кілем, очі сильно виступають над лобом. Передньоспинка з двома розріджено пунктованими серединними ребрами, між якими знаходиться широка борозенка. По боках розташовані два коротші ребра з розрідженим пунктуванням. Боки передньоспинки з широкими загостреними горбками. Щиток відсутній. Надкрила заокруглені з боків, опуклі, з зигзагоподібно піднятими проміжками, часто з горбками на непарних проміжках.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Потрібно вивчити особливості біології виду, з'ясувати причини зміни його чисельності, створити в місцях перебування виду ентомологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид локальний. Єдина відома популяція знаходиться в Троїцькій балці (околиці с. Троїцьке). В місцях перебування вид досить звичайний, живиться на белевалії сарматській. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Zumpt, 1937; ЧКУ, 1994; Alonso-Zarazaga, Lyal, 1999; Сучков, 2016.

Автори: В.М. Бровдій, В.Ю. Назаренко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ЛІКСУС КАТРАНОВИЙ

Lixus canescens (Fischer-Waldheim, 1835)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Твердокрилі (Coleoptera), родина — Довгоносики (Curculionidae).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. частина Румунії, Молдова, Нижнє Поволжя, Пд. Урал. В Україні зареєстрований в лівобережному Степу (ділянки сухого Степу, кам'яністі схили морського узбережжя).

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини зміни чисельності: деградація його місць перебування (численні антропоічні фактори), а також збирання населенням кореневищ катрану.

Особливості біології та наукове значення

Імаго живиться листям, личинки — стеблами та кореневищами катрану (*Crambe maritima*). Парування — у травні. Самка відкладає 1–2 яйця у невеликі комірки стебла катрану, які сама і вигризає. Личинки виходять через 5–7 днів; поступово просуваються серединою стебел до кореневищ. Залляльковування — в кінці серпня. В одній рослині розвиваються від 1–2 до 5 жуків.

Морфологічні ознаки

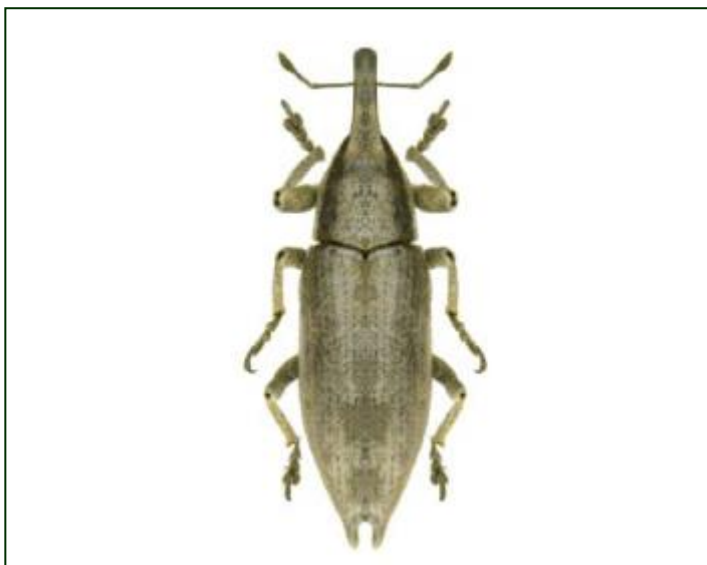
Жуки завдовжки 14–19 мм. Верх з густими сірувато-білими волосками, розташованими у вигляді окремих плям. Низ, крім останніх трьох сегментів черевця, з густими білими, глибоко розщепленими лусками. Надкрила без бокових смуг, ширші за передньоспинку, паралельнобокі, їх верхівки загострені та подовжені. Останні сегменти черевця густо вкриті простими волосками, з голими цятками. Головотрубка сильно зігнута, в обох статей товстіша за передні стегна, з тупим кілем, лоб з великою ямкою. Передньоспинка трохи коротша своєї ширини біля основи, конічно звужена до верхівки, з помітно закругленими лопатями та подвійним цяткуванням на диску.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється, як компонент біоценозу, в «Хомутовському Степу» (Український степовий ПЗ), заказнику загальнодержавного значення «Обитічна коса». Для охорони потрібно виявити і взяти під охорону інші місця його перебування з детальним вивченням особливостей біології виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в прибережних біотопах, на приморських косах та на ксерофітних ділянках, де є звичайним видом.

Основні джерела інформації

Тер-Минасян, 1967; Воловник, 1984; ЧКУ, 1994; Воловник, 1994; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, 2016.

Автори: С.В. Воловник, В.Ю. Назаренко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

АСКАЛАФ СТРОКАТИЙ

Libelloides macaronius (Scopoli, 1763)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Сітчастокрилі (Neuroptera), родина — Аскалафіди (Ascalaphidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-Сх. Європа, Мала Азія, Закавказзя, Казахстан та Серед. Азія. В Україні зустрічається переважно в Криму. Відомі поодинокі знахідки в Луганській та Закарпатській областях.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). Трансформація місць помешкання, зокрема викорчовування чагарників.

Особливості біології та наукове значення

Дорослі активні вдень у сонячну погоду — з початку червня по серпень. Самка відкладає яйця на стебла трав'янистих рослин. У кладці 40–50 яєць. Личинки тримаються під камінням або опалим листям, у поверхневому шарі ґрунту. Вони, як і дорослі, хижаки, полюють на дрібних комах.

Морфологічні ознаки

Вусики булавовидні, довгі. Крила з жовтими та чорними плямами. Тіло волохате, його довжина 16–22 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

ЧКУ (1994). Треба взяти під охорону місця його перебування. Рекомендований до охорони в Карадазькому та Олукському ПЗ, де подекуди звичайний.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається біля правого берега Молочного лиману та на косі Пересип. Може бути масовим чи поодиноким зустрічатись в окремі роки. У 2009 році (Олександрівська затока, Молочного лиману) була відмічена найбільша чисельність – до 10 особин на 100 м. маршруту. Спостерігається швидка експансія виду на північ у Запорізьку та Херсонську області зі степового Криму.

Основні джерела інформації

Луппова, 1987; ЧКУ, 1994; Захаренко, 1994; Кармишев, 2010; Сучков, 2016.

Автори: В.М. Єрмоленко А.Г. Котенко, О.В. Кукушкин

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Л.В. Знаменська

ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ МУРАШИНИЙ ЛЕВ ЗАХІДНИЙ

Acanthaclisis occitanica (Villers, 1789)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд —
Сітчастокрилі (Neuroptera), родина —
Мурашині леви (Myrmeleontidae).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморський реліктовий вид, який зустрічається у засушливих районах

Середньої та Пд. Європи, на Пн. Африки та широкою смугою від Малої Азії до Пакистану. В Україні — пд. та Крим.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Найчастіше трапляються поодинокі особини, проте місцями іноді спостерігається літ, який складається з численних дорослих особин. Вид потерпає через господарське та рекреаційне освоєння приморських пісків, їхнє заліснення.

Особливості біології та наукове значення

Населяє переважно приморські піски та дюни з розрідженою чагарниковою чи трав'янистою рослинністю. На Пд. Європи зустрічається і в гірській місцевості до висоти у 1000 м н. р. м. Дорослі особини активні з настанням сутінків, досить охоче летять на світло. Личинки, які досягають у довжину до 30 мм, живуть у піщаному ґрунті під тонким шаром піску, де активно вишукують здобич. На відміну від багатьох інших представників родини пасток у вигляді лійок не будують. Повний цикл розвитку складає три роки.

Морфологічні ознаки

Тіло і кінцівки густо вкриті довгими волосками. В костальному полі переднього крила клітинки переднього ряду плоскі, неначе сплющені, клітинки заднього ряду помітно більші, п'ятикутної форми, тіло імаго 40–49 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заповідання придатних для виду біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в прибережних біотопах на приморських косах в покинутих кар'єрах, як правило поодинокі, але іноді буває досить чисельним. Так в 2017 р. під час нічних відловів комах на Обитічній косі, чисельність склала 18 особин за ніч.

Основні джерела інформації

Определитель насекомых европейской части СССР...; Вшивкова и др., 1987; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, 2016.

Автор: В.М. Титар

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: І.В. Маханьков

МАНТИСПА ШТИРІЙСЬКА

Mantispa styriaca (Poda, 1761)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Сітчастокрилі (Neuroptera), родина — Мантиспіди (Mantispidae). Один з 2 відомих в Україні видів роду *Mantispa*.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду і його поширення в Україні

Європа (окрім пн. районів), Пн. Африка, Мала та Середня Азія, Казахстан, Пд. Сибір, Монголія. В Україні відзначалась в Одеській, Миколаївській, Київській, Черкаській, Харківській, Донецькій, Луганській обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Фактори впливу на чисельність нез'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Імаго активні з початку травня до вересня. Мешкає на узліссях лісу та чагарників. Яйця, як у золотоочок, — на стеблинках. Личинки зимують групами у схованках. Навесні личинка знаходить кокон павука (з родів *Lycosa*, *Agelena* та ін.), проникає в нього, линяє, після чого починає живитися яйцями павуків. Потім личинка знову линяє і набуває С-подібної форми. Вона доїдає яйця павука і павучат, що вилуплюються, після чого плете всередині кокону павука свій кокон, в якому заляльковується. Закінчивши розвиток, лялечка виходить з кокону, заповзає в тріщини ґрунту і там перетворюється на імаго.

Морфологічні ознаки

Передніми хапальними ногами нагадують маленьких богомолів. Вусики коротенькі, чоткоподібні. Передньогруди довші за останню частину грудей. Забарвлення бурувато-жовте з бурими плямами, жилкування крил чорне. Забарвлення та розміри тіла дуже варіюють (довжинна передього крила від 10 до 17 мм).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заходи з охорони не здійснювалися. Треба взяти під охорону місця перебування виду. Рекомендований до охорони в Дунайському БЗ та Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не проводилося.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Достовірно знайдений в околиці с. Чкалове (Приазовський район). Є відомості про досить часті знахідки мантиспи під час нічних відловів комах.

Основні джерела інформації

Aspöck et.al., 1980; Захаренко, 1987; Дорохова, 1987; Захаренко, Кривохатский, 1993; Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автори: О.В. Захаренко, А.Г. Котенко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.В. Мартинов

КОМАРІВКА ІТАЛІЙСЬКА

Bittacus italicus (Müller, 1786)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Скорпіонові мухи (Mecoptera), родина — Комарівки або бітациди (Bittacidae).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна та Пд. Європа, Росія (Кавказ, Урал); Україна: Черкаська, Сумська, Дніпропетровська і Херсонська обл., Крим.

Чисельність та причини її зміни

Сучасних даних про чисельність немає.

Траплялася дрібними локальними популяціями. Спостерігалось зменшення чисельності через затоплення водосховищами, розорювання, викошування та забудову заплавної луки, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Галявини та узлісся вологих листяних лісів, чагарники на заплавної луках. Дає одну генерацію на рік. Імаго з'являються у середині червня. Зазвичай ховаються під листками чагарників та трав, тримаючись за них довгими передніми ногами. Полюють на різноманітних комах та павуків, висмоктуючи вміст їхнього тіла. Личинки — сапрофаги, живляться мертвими комахами і гниючими рослинними рештками під листяною підстилкою. Яйця відкладає по одному або по декілька штук у ґрунт, де вони й зимують. Личинки з'являються навесні, заляльковуються у ґрунтових комірках наприкінці травня.

Морфологічні ознаки

Великі (довжина крила 30–35 мм) довгасті комахи, що нагадують комарів-довгоногів, але мають 2 пари крил. Ноги довгі та тонкі, всі гомілки з 2 парами шпороподібних щетинок. Від близьких видів відрізняється тим, що анальна жилка на передньому крилі довга і закінчується набагато ближче до вершини, ніж коротка субкостальна жилка.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994). Слід контролювати стан популяцій, дослідити можливі місцезнаходження та в разі виявлення виду взяти їх під охорону.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Є відомості про знаходження однієї особини цього виду в околицях міста Токмак. Дані щодо чисельності відсутні, ймовірно вона дуже низька, зустрічаються поодинокі особини. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Єрмоленко, 1962; Дорохова, Мартынова, 1987; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; особисте повідомлення С. Івка.

Автори: В. М. Єрмоленко, В.О. Корнеєв

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: В.О. Корнеєв

ЛЬОДОВИЧНИК ВЕСТВУДА

Boreus westwoodi Hagen, 1866

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Скорпіонові мухи (Mecoptera), родина — Льодовичники (Boreidae).

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. та Центральна Європа; Україна: Полісся (Житомирська, Київська, Чернігівська обл.), Карпати.

Чисельність і причини її змін

Відомостей немає.

Особливості біології та наукове значення

Населяють ліси; дорослі комахи активні з пізньої осені до ранньої весни, під час відлиг утворюють скупчення на снігу. Личинки живляться ризоїдами мохів, рештками дрібних безхребетних, тощо. Близькі види розмножуються на початку зими, відкладаючи яйця в мох.

Морфологічні ознаки

Дрібні або середніх розмірів (2–7 мм), темнозabarвлені, блискучі, зазвичай безкрилі комахи з витягнутою у рострум головою; самки з яйцекладом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до ЧКУ (1994). Слід контролювати стан популяцій, дослідити можливі місцезнаходження та в разі виявлення виду взяти їх під охорону.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відмічений в Токмацькому та Чернігівському районах та на о. Хортиця. Популяції виду локальні та скоріш за все ізольовані. В своїх локалітетах досить чисельний. Розповсюдження виду в Запорізькій області потребує вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації.

Єрмоленко, 1994, Різун, Коновалова, Яницький, 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Муленко, Карпенко, Жаков, 2016.

Автор: В.О. Корнєєв, А.Г. Котенко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото В.О. Корнєєв

МАХАОН

Papilio machaon (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Косатцеві (Papilionidae). Один з близько 200 видів роду; у фауні України представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-Зх. Африка, Євразія (окрім тропічних регіонів), Пн. Америка. В Україні зустрічається повсюдно.

Чисельність і причини її зміни

На окремих ділянках у декілька га може досягати у пік льоту імаго до 10–20 особин на ділянку, в основному ж не перевищує 0,1–1 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: погіршення стану біотопів унаслідок господарської діяльності (застосування пестицидів, надмірне випасання худоби, викошування та випалювання трав тощо).

Особливості біології та наукове значення

Дає 2 (на пд. іноді 3) генерації на рік. Літ метеликів — з кінця квітня до вересня. Самка відкладає по 1–2 яйця на кормові рослини. Розвиток яєць триває 5–12 днів. Гусінь живиться на рослинах родини зонтичних. Зимує лялечка.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 69–92 мм. Візерунок крил самця та самки ідентичний: загальний фон забарвлення жовтий. Передні крила з темними плямами та жилками, з широкою чорною облямівкою та жовтими плямами на ній. Задні крила мають чорні хвостики, чорну облямівку з синіми та жовтими плямами та червонувате очко в задньому куті крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у всіх заповідниках України. У місцях з високою чисельністю особин виду доцільним є створення ентомологічних заказників, лімітування випасу худоби та сінокошення, заборона випалювання трав.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Розповсюджений по всій території і є звичайним видом. Зустрічається практично у всіх біотопах. Чисельність може досягати кількох десятків особин на 1 км маршруту. Є привабливим об'єктом екотуризму, завдяки великим розмірам та ефектній зовнішності.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Муленко, Корж, 2008; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Н.А. Смірнов

ПОДАЛІРІЙ

Iphiclides podalirius (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Косатцеві (Papilionidae). Один з 2 видів роду; єдиний вид у фауни України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Помірні та субтропічні широти Європи, Зх.(частково Центральної) Азії, Пн. Африка. В Україні зустрічається майже повсюдно, крім Полісся та високогір'я Карпат.

Чисельність і причини її зміни

На пд. України — звичайний вид; на окремих ділянках кількість метеликів може досягати у пік льоту імаго до 80 особин на 1 га, але здебільшого не перевищує 1–5 особин на 1 га. У пн. частині України більш рідкісний, зустрічається не кожного року, у деяких місцях — лише поодинокі мігруючі особини. Причини зменшення чисельності: знищення диких плодкових дерев та чагарників, а також застосування пестицидів та надмірне випасання худоби.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на узліссях, у Лісостепу, степових ярах з заростями чагарників та поодинокими деревами, у садах, деяких парках, лісозахисних смугах. Дає 2 генерації на рік. Літ метеликів у травні–червні та з середини липня до серпня; у степовій зоні — майже безперервно з середини квітня до початку жовтня. Самка відкладає по 1–2 яйця на поверхню листків кормових рослин — диких або культурних розоцвітих (найчастіше гусінь знаходять на терені, глоді, абрикосі). Розвиток яєць триває 10–14 днів, гусені — 5–8 тижнів. Зимує лялечка.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 60–75 мм. Візерунок крил самця та самки майже ідентичний. Фон забарвлення — блідо-кремовий, з трьома довгими та двома короткими клиноподібними темно-сірими поперечними смугами та чорною облямівкою на передніх крилах. Задні крила мають чорні хвостики, дві клиноподібні темно-сірі смуги, сині місяцеподібні плями та по одному синьому очку з облямівкою чорного та цегляного кольору.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у багатьох заповідниках України. У місцях з високою чисельністю особин виду є доцільним створення ентомологічних заказників, лімітування випасу худоби та застосування пестицидів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Розповсюджений по всій території і є звичайним видом, що часто зустрічається в лісництвах, лісосмугах та населених пунктах. Є привабливим об'єктом екотуризму.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Муленко, Корж, 2008; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016;

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: М.А. Муленко

ПОЛІКСЕНА

Zerynthia polyxena ([Denis et Schiffermuller], 1775)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Косатцеві (Papilionidae). Один з 2 видів роду; єдиний вид у фауні України; представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Пд., Пд.-Сх. та частково Сх Європу, Зх. Кавказ. В Україні зустрічається майже повсюдно, крім високогір'я Карпат, деяких пн., зх. та найбільш посушливих степових регіонів.

Чисельність і причини її зміни

Подекуди чисельний вид; на окремих ділянках (площею до 5–8 га) кількість метеликів може досягати у пік льоту імаго до 30–100 особин на 1 га, але здебільшого не перевищує 10–20 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: скорочення місць перебування виду внаслідок затоплювання й осушування заплав, урбанізації, рекреації, вирубування лісів тощо. Негативно впливають різкі коливання рівня води у водоймах протягом доби, що може спричинити загибель гусені та лялечок.

Особливості біології та наукове значення

Локальний вид, зустрічається у Лісостепу, на узліссях, галявинах байрачних та заплавних лісів. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів — з середини квітня до початку червня. Самка відкладає від 1 до 30–32 яєць на листки, квіти та гілки верхньої частини хвилівника звичайного — *Aristolochia clematitis*. Гусінь з'являється через 8–9 днів, її розвиток триває 4–5 тижнів (травень–червень). Лялечки прикріплюються до гілок рослини та зимують, іноді 2–3 сезони.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 45–55 мм. Візерунок крил самця та самки ідентичний. Досить яскравий метелик із строкатим забарвленням. Фон забарвлення жовтий із сітчасто-смугастим чорним малюнком. Добре помітні темні крайові зубчасті перев'язки із світлою серединою. На задніх крилах є також червоні та місяцеподібні сині плями з чорною облямівкою. Черевце з чорними та червоними цятками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у деяких заповідниках, зокрема у Канівському, Українському степовому та Луганському ПЗ. Доцільним є створення ентомологічних заказників у долинах річок, особливо поблизу великих міст за для запобігання затоплення чи руйнування та забудови місць перебування виду. Додаток II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В північних районах області вид є локальним, але звичайним. Зустрічається найчастіше в балках та ярах. В Мелітопольському районі вид знайдений в Троїцький балці та в околицях Національного історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила». На Мелітопольщині вид зазвичай представлений поодинокими особинами.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини, 2005; Муленко, Корж, 2008; Сучков, 2016;

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Ю.В. Кармишев

МНЕМОЗИНА

Parnassius mnemosyne (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Косатцеві (Papilionidae). Один з близько 70 видів палеарктичного роду; один з 3 європейських видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює більшу частину Європи, Кавказ, Закавказзя, Малу Азію, гори Центральної Азії, Казахстан та пд. райони Зх. Сибіру. В Україні зустрічається майже на всій території, крім Криму та деяких посушливих районів степової зони.

Чисельність і причини її зміни

Локальний, але подекуди звичайний вид, на окремих ділянках у пік льоту імаго кількість може досягати до 50–150 особин на 1 га. У деяких популяціях чисельність зменшується. Причини зменшення чисельності: вирубування лісів, насадження деревних монокультур, рекреаційне навантаження, застосування пестицидів тощо.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на узліссях та галявинах листяних та мішаних лісів, гірських луках, в долинах річок. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів у зоні мішаних лісів починається наприкінці травня, у лісостеповій та степовій зоні — наприкінці квітня і триває до середини кінця червня. В Карпатах літ розпочинається пізніше і завершується у липні. Тривалість життя імаго близько 15 днів. Самка відкладає яйця на стебла рослин або на поверхню ґрунту, де вони зимують. Гусінь розвивається у квітні–травні, живиться листям рослин родини рястових. Заляльковується у коконах серед листя на поверхні ґрунту; лялечки розвиваються 2–5 тижнів.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 50–62 мм. Загальний фон забарвлення білий з виразними чорними жилками. На передніх крилах метелики мають по 2 чорні плями, зовнішній край та маргінальна область крил з широкою напівпрозорою смугою. Задні крила майже без візерунку, лише з 1–2 чорними плямами, які іноді зливаються, та сіро-чорним анальним краєм. Тіло відносно сильно опушене, особливо у самців.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Європейського червоного списку. Охороняється на багатьох заповідних територіях України. Доцільним є створення ентомологічних заказників у місцях зі значним антропогенним навантаженням. Додаток II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид зустрічається на півночі Запорізької області. Єдина локальна популяція є у балці Бальчанській Вільнянського району. Чисельність виду незначна, трапляються поодинокі особини.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Жаков, Бурма, 2007

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнеєв

ЗЕГРИС ЕВФЕМА

Zegrus eupheme (Esper, 1805)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Білани (Pieridae). Один з двох європейських видів невеликого палеарктичного роду. У фауні України представлений типовим підвидом.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-Зх. Європа (Португалія, Іспанія), Пн. Африка (Марокко), Мала Азія, пд. Сх. Європи, Кавказ, Закавказзя, Казахстан. В Україні у теперішній час зустрічається лише місцями у степовій зоні та Криму. Дуже локальний.

Чисельність і причини її зміни

Переважно незначна; подекуди (наприклад, уздовж шляхів біля БЗ «Асканія-Нова») кількість метеликів у пік льоту може досягати до 10 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: порушення місць перебування виду (розорювання цілинного степу, викошування та випалювання трав, інтенсивне випасання худоби).

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у цілинному степу, на ділянках степової рослинності біля морського узбережжя та оз. Сиваш, іноді на рудеральній рослинності вздовж шляхів і зрошувальних каналів. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів триває з середини квітня до травня, можливі міграції. Самки відкладають яйця на квіткові бруньки деяких хрестоцвітих. Гусінь з'являється через 5–8 діб, розвивається 17–40 діб, перетворюючись у кінці червня на лялечок, які зимують.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 40–49 мм. Загальний фон забарвлення крил — білий. Мають характерну сіру з помаранчевою серединою пляму на вершині досить гострих передніх крил, у самок ця помаранчева пляма може бути невиразною, або зовсім заміщеною сірим кольором. Задні крила з невиразним зеленувато-жовтуватим-сірим візерунком — блідим відбитком малюнка нижньої сторони крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Європейського Червоного списку. Охороняється на деяких заповідних територіях, зокрема, у БЗ Чорноморському та «Асканія-Нова». Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях перебування виду (наприклад, у Білозерському р-ні Херсонської обл.).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид знайдений в районі с. Атманай (Якимівський район). Чисельність низька, зустрічаються поодинокі особини. Потребує впровадження особливих заходів з охорони, оскільки є компонентом зникаючих цілинностепових ентомокомплексів.

Основні джерела інформації.

Жаков, Бурма, 2007; Сучков, 2016.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

АВРОРА БІЛА

Euchloe ausonia (Hubner, 1804)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Білани (Pieridae). Один з близько 20 видів роду; єдиний вид роду у фауні України. На території України представлений підвидом *volgensis* (Krulikovsky, 1897).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Середземномор'я, Зх., Центральну та частково Пн. Азію. В Україні знайдений лише у Одеській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій обл. та Криму. Локальний.

Чисельність і причини її зміни

Переважно незначна; подекуди у Криму досить звичайний, там кількість метеликів у пік льоту може досягати до 20 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: порушення місць перебування виду (розорювання цілинного степу, викошування та випалювання трав, інтенсивне випасання худоби) та застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у гірських рідколіссях, цілинному Степу, ділянках степової рослинності біля морського узбережжя, лиманів та біля оз. Сиваш, іноді на рудеральній рослинності серед сільськогосподарських угідь. Дає 1–2 генерації на рік. Літ метеликів триває з квітня до червня, можливі міграції. Самки відкладають яйця по одному на нижню поверхню листка або у нерозвинуті суцвіття деяких хрестоцвітих. Гусінь з'являється через 7–10 діб, розвивається 30–35 діб, живлячись квітками та листям, потім перетворюється у лялечку, 90% лялечок першої генерації зимують, їхній розвиток без діпаузи триває 26–27 діб.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 36–49 мм. Загальний фон забарвлення крил — білий. Мають темно-сіру пляму з рядком білих цяточок на вершині досить гострих передніх крил та досить велику дистальну пляму, яка зливається з костальним краєм. Задні крила з невиразним блідо-сірим малюнком — відбитком візерунку нижньої сторони крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у заповідниках Криму. Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях перебування виду з регламентацією на їхній території випасання худоби, викошування та заборону випалювання трави.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид зустрічається у всіх південних районах. На Мелітопольщині знайдений в околицях с. Мордвинівка. Має високу чисельність, іноді буває масовим.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Жаков, Бурма, 2007; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнеєв

ЛЮЦИНА

Hamearis lucina (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Ріодініди (Riodinidae). Єдиний представник тропічної родини у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (крім пн. районів) та частково Мала Азія. В Україні зустрічається у Карпатах та Закарпатті, на пд. Лісової зони, у Лісостепу та місцями у Степу. Локальний.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, за сприятливих умов у пік льоту чисельність метеликів іноді становить 10–20 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: заміна природних лісів штучними лісонасадженнями, що призводить до збіднення трав'яного покриву; надмірне випасання худоби, викошування та випалювання трави, урбанізація та збільшення рекреаційного навантаження на біотоп.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на лісових галявинах та узліссях, узбіччях шляхів, чагарниках у вологих місцях, захисних лісосмугах. Дає 2 генерації на рік. Літ імаго — з кінця квітня до початку червня та з липня до початку серпня. Самка відкладає по 1–2 яйця на нижню поверхню листя кормових рослин (первоцвіт, вербозілля). Гусінь з'являється через 2 тижні; розвивається у червні–липні та з вересня до квітня. Зимує гусінь молодшого віку у сухому листі на поверхні ґрунту.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 28–35 мм. Передні крила чорно-коричневі з багатьма жовтими та рудими плямами. Задні крила з невеличкими плямками та нечіткою рудою перев'язкою у маргінальній області. Статевий диморфізм досить слабкий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Пасивно охороняється на деяких природоохоронних територіях лісостепу та Буковини. Доцільним є збереження біотопів виду та створення ентомологічних заказників у місцях перебування виду з заборонаю надмірного випасання худоби та викошування трав.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

З території Запорізької області вид відомий за знахідкою єдиної особини в околиці с. Новокосянтинівка (Приазовський район). Стан популяції в регіоні потребує вивчення.

Основні джерела інформації

Сучков, 2000; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, 2016.

Автор: І.Г. Плющ
Автор-упорядник: С.І. Сучков
Фото: К.Е. Довгайло

САТИР ЗАЛІЗНИЙ

Hipparchia statilinus (Hufnagel, 1766)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Сатири (Satyridae). Один з 25 видів роду; єдиний представник підроду *Neohipparchia* у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд., Центральна та Сх. Європа (крім пн. районів), Пн. Африка, Мала Азія та Кавказ. В Україні зустрічається в Поліссі, у лісостеповій та степовій зонах, у Гірському Криму. Локальний.

Чисельність і причини її зміни

У пік льоту за сприятливих умов досягає: на Поліссі — 1–5 особин на 1 га, в Херсонській обл. — 5–10, Гірському Криму — 5–20, на сх. степової зони — 100–300 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: руйнування біотопів виду (вирубання лісів, розорювання цілинних степів, випалювання трав тощо).

Особливості біології та наукове значення

Місця перебування: на Поліссі — сухі сонячні галявини у борах, узлісся і лісові просіки; у Херсонській обл. — біля річок і лиманів та на солончаках; у Криму — рідколісся та чагарники пд. берега, іноді — передгір'я і галявини гірських лісів; на пд. сх. — ділянки цілинного степу, кам'яністі крутосхили з розрідженою трав'янистою рослинністю. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів — з серпня до вересня–жовтня (у Гірському Криму — з липня). Гусінь живиться на рослинах родини злакових, розвивається з вересня до червня, зимує.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 42–53 мм. На передніх крилах мають два очка, іноді з білими крапками посередині. У самки на задніх крилах одне очко біля заднього кута і в один ряд з ним кілька білуватих крапок, навколо очок передніх крил жовтуваті плями. Загальний фон забарвлення крил — темний сіро-коричневий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Пасивно охороняється у деяких заповідниках Криму (Карадазький ПЗ та інші), Луганському ПЗ, а також у Джарилгацькому НПП. Доцільно створити ентомологічні заказники на Поліссі. У місцях перебування виду рекомендована регламентація випасання худоби, викошування та заборона випалювання трави.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За даними Червоної книги України (2009) вид був знайдений у Василівському районі. Стан і особливості існування популяції сатира залізного в регіоні потребують вивчення.

Основні джерела інформації.

Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

КЛІМЕНА

Esperarge climene (Esper, 1783)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Сатири (Satyridae). Вид монотипного роду.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-Сх. Європа, Мала та частково Зх. Азія, Кавказ та Закавказзя. В Україні зустрічається в основному на сх. степової зони. Дуже локальний.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, переважно 0,1–2 особини на 1 га, лише у «Провальському степу» (відділ Луганського ПЗ) у пік льоту кількість імаго на окремих ділянках може становити до 5–10 на 1 га. Причини зменшення чисельності: руйнування місць перебування виду (викорчовування рідколісся і чагарників), надмірний випас худоби, викошування та випалювання трави, урбанізація.

Особливості біології та наукове значення

Місця перебування: рідколісся, узлісся, чагарники у степових ярах. Біологія в Україні вивчена мало. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів відбувається у червні–липні. Метелики малопомітні, зазвичай сидять на стовбурах і гілках дерев та кущів, зрідка живляться на квітках. Гусінь розвивається на злакових.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 39–49 мм. Загальний фон забарвлення крил — коричневий. На передніх крилах має характерну велику блідо-коричневу пляму, яка займає усю центральну частину крила. Задні крила майже без чіткого малюнка, мають блідо-коричневу перев'язку з двома маленькими чорними цятками (очками). Статевий диморфізм незначний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Пасивно охороняється у Луганському ПЗ. Необхідно докладніше вивчити особливості біології виду. Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях перебування виду з регламентацією випасу худоби, викошування та заборонаю випалювання трави.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Досить звичайний вид в лісосмугах та байрачних лісах на півночі Запорізької області, уздовж Дніпра від с. Ясинувате до с. Чапаєвка. Найбільша локальна популяція знаходяться у балці Бальчанській (Вільнянський район). Чисельність виду незначна, переважно зустрічаються поодинокі особини.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Жаков, Бурма, 2007. Особисті повідомлення Будашкіна, Голобородька, Жакова, Муленка.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

ТОМАРЕС НОГЕЛЯ

Tomares nogelii (Herrich-Schaffer, 1851)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Синявці (Lycaenidae). Один з 8 видів середземноморського роду. Підвидова приналежність українських популяцій дискусійна.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Румунія, Молдова, Мала та Передня Азія, Близький Схід. В Україні поширений у Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській обл., а також у сх. частині Гірського Криму. Популяції у Полтавській та Одеській обл., вірогідно, зникли.

Чисельність і причини її зміни

У деяких локалітетах Запорізької обл. чисельність досягає 100 і більше особин на 1 га. У дніпропетровських та кримських популяціях ці показники на порядок-півпорядку нижчі. Значних депресій та спалахів чисельності за останні десятиріччя у будь-яких з українських популяцій не зареєстровано: у різні роки чисельність коливається у дуже незначних (не більш ніж півпорядку) рамках. Ряд колоній у Запорізькій та Дніпропетровській обл. зазнають антропогенного тиску: перевипас, випалювання трави, урбанізація.

Особливості біології та наукове значення

Стенобіонтний вид. Заселяє степові та лучно-степові біотопи на схилах ярів, у Криму — локально окремі ділянки пухнастодубово-фісташкових та ялівцевих рідколісь переважно на пд. схилах гір, лише в місцях зростання астрагалу понтичного (*Astragalus ponticus* Pall.) — кормової рослини гусені. Дає одну генерацію на рік. Літ метеликів у Криму триває з першої декади травня до першої декади червня, у інших місцях — переважно з третьої декади травня до середини червня. Самка відкладає від 1 до 4 яєць у нерозвинені суцвіття кормової рослини. Гусінь розвивається близько 4-5 тижнів, спочатку у суцвіттях, пізніше — у плодах. Живиться переважно генеративними частинами рослини. Заляльковування відбувається у ґрунті, найімовірніше, у глибоких ходах мурашників (вид мірмекофільний). Зимує лялечка.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 22-34 мм. Візерунок крил самця та самки майже ідентичний, переважно темно-бурого кольору, з дуже варіабельними за розміром (іноді зовсім відсутніми) червоними плямами в центрі переднього та в торнальній області заднього крила. У метеликів кримської популяції червоні плями на крилах завжди розвинені до максимального розміру.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Доцільно створити ентомологічні заказники у Дніпропетровській та Запорізькій обл., інвентаризувати місця перебування виду та забезпечити їх охорону.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид зустрічається у пн-зх частині області. Локальний, тяжіє до балок. Велика та добре вивчена популяція виду є на о. Хортиця. Чисельність в локалітетах оцінюється як відносно висока та стала.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Муленко, Корж, 2008

Автори: Ю.І. Будашкін, І.Г. Плющ
Автор-упорядник: С.І. Сучков
Фото: К.Е. Довгайло

СИНЯВЕЦЬ РИМНУС

Neolycaena rhytnus (Eversmann, 1832)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Синявці (Lycaenidae). Єдиний представник великого центрально-азіатського роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-сх. райони Сх.-Європейської рівнини, Пд. Урал та частково Казахстан. В Україні зустрічається у сх. частинах Лісостепу та Степу. Дані щодо розповсюдження виду у Вінницькій обл. сумнівні, потребують підтвердження. Локальний.

Чисельність і причини її зміни

У деяких популяціях численний. У пік льоту кількість імаго на окремих ділянках цілиного Степу становить до 1000–5000 особин на 1 га; звичайна чисельність метеликів — 20-100 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: ймовірно, руйнування місць перебування виду (розорювання та заліснення степу), випалювання трави.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на ділянках кам'янистих степів та рідколісь із заростями карагани кущової, особливо на схилах річкових терас та ярів. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів триває з другої половини травня до середини (іноді до кінця) червня. Самка відкладає яйця по одному на молоді стебла карагани кущової — єдиної кормової рослини гусені в Україні. Заляльковування відбувається на гілках карагани.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 22–26 мм. Статевим диморфізм невиражений. Крила зверху темно-бурі, без малюнка. Нижня частина крил також темно-бурий, але більш світлий з дуже характерним малюнком з білих плямочок, більш розвинутим на задніх крилах, які мають також більш-менш розвинену коричнево-руду перев'язку вздовж зовнішнього краю крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоної книги МСОП та Червоної книги денних метеликів Європи. Як компонент біоценозу охороняється в Українському степовому та Луганському ПЗ. Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях з високою чисельністю виду з метою збереження характерних для метелика біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відмічені три локальні популяції: в окол. м. Запоріжжя, с. Верхній Токмак (Чернігівський район), в Троїцькій балці. Вид дуже локальний, надає перевагу схилам балок. В локалітетах може бути досить чисельним.

Основні джерела інформації.

Редкие и исчезающие растения и животные, 1988; Жаков, Ковалев, 2008; Муленко, Корж, 2008; Сучков, Голод, 2013.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

СИНЯВЕЦЬ ПИЛАОН

Plebeius pylaon (Fisher von Waldheim, 1832)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Синявці (Lycaenidae). Належить до досить складної таксономічної групи видів комплексу *pylaon-sephyrus* підроду *Plebejides* Sauter, 1968. Українські популяції розглядаються деякими дослідниками як приналежні до 2 відокремлених видів, іншими — як підвиди одного виду. Ми трактуємо поки що їх лише у ранзі підвидів: популяцію з Поділля відносимо до підвиду *sephyrus* Fryvaldszky, 1835, з інших територій України — до номінативного підвиду.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. та Пд.-Сх. Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Іран, Казахстан. В Україні зустрічається диз'юнктивно лише у декількох пд. степових областях та на Поділлі (пд. Хмельницької обл.). Дуже локальний.

Чисельність і причини її зміни

Досить рідкісний. Лише у Криму на невеликих ділянках, що не перевищують декілька сот кв. м., у пік льоту може досягати 50 особин на 1 ділянку, здебільшого не перевищує 30-40 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: руйнування місць перебування виду (розорювання та заліснення степу, урбанізація), надмірний випас худоби, випалювання трави.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на ділянках крейдових та вапнякових відшарувань, на схилах річкових терас та ярів, у степу. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів триває з кінця квітня — початку травня до середини червня. Самка відкладає яйця по одному на квітки кормових рослин гусені — астрагалів та люцерни серпатої. Мірмекофіл. Зимує гусінь. Заляльковування відбувається навесні у мурашниках, у підстилці чи на стеблах кормової рослини.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 26–37 мм. Статевий диморфізм виразний. Крила самців зверху блакитні з червонуватим полиском з вузькою темною крайовою смужечкою, біля заднього кута задніх крил більш-менш розвинуті 2–3 чорні крайові плями, іноді облямовані рудим. Самки темно-бурі, біля заднього кута задніх крил добре помітний рядок оранжевих крайових плям. На нижній стороні задніх крил весь простір між крайовим малюнком та рядом очок заповнений білим. Оторочка крил біла.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу охороняється у Карадазькому ПЗ та Опукському заповіднику. Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях перебування виду з метою збереження характерних для нього біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в Василівському районі. Даних щодо його чисельності немає. Стан популяції потребує вивчення.

Основні джерела інформації.

Некрутенко, Чиколовець, 2005

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

СИНЯВЕЦЬ БАВІЙ

Pseudophilotes bavius (Eversmann, 1832)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Синявці (Lycaenidae).

Представник монотипового підроду *Rubrapterus* Korshunov, 1987.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Марокко, Алжир, частково Пд.-Сх. Європа, Кавказ та Закавказзя, Туреччина, Близький Схід, пн. Іран, пн.-зх. Казахстан. В Україні зустрічається диз'юнктивно лише у декількох пд. областях. Дуже локальний.

Чисельність і причини її зміни

На невеликих ділянках, що не перевищують декілька сот кв. м, у пік льоту може досягати до 20–25 особин на 1 ділянку, здебільшого не перевищує 20–30 особин на 1 га. Причини зменшення чисельності: руйнування місць перебування виду (розорювання степу та його заліснення, урбанізація), надмірний випас худоби, випалювання трави.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на ділянках крейдяних та вапнякових відшарувань, на схилах річкових терас та ярів, у степу. Дає 1 генерацію на рік. Літ метеликів триває з кінця квітня — початку травня до середини червня. Самка відкладає яйця на квітки та стебла шавлії. Гусінь розвивається в квітках шавлії, іноді на її листі. Лялечка зимує у підстилці.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 23–30 мм. Статевий диморфізм досить виразний. Крила самців зверху червонувато-блакитні з відносно широким коричнево-чорним краєм, біля заднього кута задніх крил 2–4 облямованих червонуватим очка; самки мають коричневе забарвлення крил з синім нальотом біля основи крил та більш яскравим рядком червонуватих очок на задніх крилах. Нижня поверхня крил сіра з прикореневим блакитним напиленням та широкою помаранчевою перев'язкою вздовж зовнішнього краю задніх крил.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоної книги МСОП та Червоної книги денних метеликів Європи. Як компонент біоценозу охороняється у Луганському ПЗ. Доцільно створити ентомологічні заказники у місцях перебування виду з метою збереження характерних для метелика біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відмічений в Мелітопольському, Приазовському, Якимівському та Бердянському районах. Локальний. Зустрічається на розріджених степових ділянках з виходами вапняків та в приморських стаціях. В своїх локалітетах — звичайний вид.

Основні джерела інформації.

Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

БРАЖНИК МЕРТВА ГОЛОВА

Acherontia atropos (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Бражники (Sphingidae). Один з 3 видів тропічно-субтропічного роду, єдиний представник роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд., частково Центральна та Пд.-Сх. Європа, Кавказ та Закавказзя, Мала та Зх. Азія, Пн. Африка. В Україні може зустрічатися скрізь, але спорадично. Мігрант.

Чисельність і причини її зміни

У деякі роки нерідкісний вид, але загалом зустрічаються лише поодинокі особини. В кінці XIX ст. біло зафіксоване його масове розмноження на пд. Київщини (околиці Фастова). Останні 5–10 років у сприятливі роки нерідкісний у Криму. Зміни чисельності виду значною мірою пов'язані з погодними умовами. Інші причини: хімічна обробка пасльонових культур (особливо картоплі), викорчування чагарників і руйнування місць перебування виду.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на полях, городах, в рідколіссях, на схилах ярів, що поросли повієм звичайним. Протягом року розвиваються 2 генерації. Літ імаго відбувається у травні–липні та у серпні–жовтні. Метелики живляться соком дерев, іноді бджолиним медом. Активний у сутінках та вночі. Може мігрувати, долаючи значні відстані. Самки відкладають по одному 30–200 яєць на пасльонові (картопля, дурман, тощо). Гусінь іноді живиться і на інших рослинах (жасмин, бузок, повій, брусниця, малина). Лялочки зимують у ґрунті на глибині 15–20 см. Чутливі до холоду, взимку часто гинуть. Українська популяція, мабуть, досить регулярно поповнюється мігрантами з пд.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 95–125 мм. Статевий диморфізм невиразний. Дуже великий метелик з характерною зовнішністю: вузькі видовжені крила та товсте веретеноподібне тіло. Передні крила темно-бурі з нечітким малюнком у вигляді зубчастих жовтувато-бурих поперечних ліній. Задні крила жовті з двома чорними поперечними смугами. Груді чорні з брудно-жовтим візерунком, що трохи нагадує людський череп та перехрещені кістки. Черевце охристо-жовте з широкою повздовжньою блакитно-сірою смугою і темно-коричневими кільцями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу пасивно охороняється у заповідниках пд. України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В Україні немає. За кордоном 1 особина гарного ґатунку оцінюється серед колекціонерів у 3–5 євро.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Спорадично зустрічається по всій території області. Імаго, як правило, зустрічаються у вигляді поодиноких особин, чисельність гусені у місцях виплоду може доходити до кількох десятків. Час від часу, бражника мертву голову у вуликах знаходять бджоляри.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: І.Г. Плющ, В.Ю. Раєвський

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: К.Е. Довгайло

БРАЖНИК ДУБОВИЙ

Marumba quercus ([Denis & Schiffermuller], 1775)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Бражники (Sphingidae). Один з 15 видів південнопалеарктичного і орієнтального роду, єдиний представник роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд., частково Центральна та Пд.-Сх. Європа, Кавказ та Закавказзя, Мала та Зх. Азія, зх. Казахстан, Туркменістан. В Україні зустрічається у степовій та лісостеповій зонах.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. У деякі роки місцями звичайний вид, але загалом зустрічаються лише поодинокі особини. Причини зменшення чисельності не з'ясовані, найімовірніші: знищення природних біотопів, застосування пестицидів у лісах.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у мішаних лісах, дібровах, рідколіссях, іноді — у лісосмугах та парках. Протягом року розвивається 1 генерація. Літ імаго триває з травня до липня, метелики активні у сутінках та вночі, не живляться. Гусінь розвивається з липня до вересня на дубах, переважно молодих. Лялечки зимують у ґрунті.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 82–115 мм. Статевий диморфізм не досить виразний. Великий метелик з характерною зовнішністю: вузькі видовжені крила з хвилястим зовнішнім краєм. Забарвлення мінливе, захисне. Передні крила жовтувато-світло-коричневі з кількома поперечними лініями. Задні — червонувато-бурі з світлішим зовнішнім краєм та світло-жовтими плямами в задньому куті крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу пасивно охороняється у заповідниках пд. України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В Україні немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Спорадично зустрічається по всій території області. Тяжіє до природних та штучних масивів дуба. Рідкісний, зустрічаються поодинокі особини.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016. Особисті повідомлення Волошина, Голобородька, Жакова, Ковальчука, Шешурака.

Автори: І.Г. Плющ, В.Ю. Раєвський

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

БРАЖНИК СКАБІОЗОВИЙ

Hemaris tityus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Бражники (Sphingidae). Один з 19 видів голарктичного роду, один з 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа, Пд. Урал, Кавказ та Закавказзя, Зх. Азія, зх. Казахстан, Зх. Сибір. В Україні зустрічається майже повсюдно.

Чисельність і причини її зміни

У деякі роки місцями, наприклад, у Луганському ПЗ, звичайний вид, але загалом зустрічаються лише поодинокі особини. Причини зменшення чисельності: знищення природних біотопів, застосування пестицидів, випалювання трави.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на узліссях та лісових галявинах, ярах з чагарниками, рідколіссях, на різнотравних луках. Протягом року розвивається 1 генерація. Літ імаго триває з кінця квітня до липня, метелики активні вдень, живляться нектаром квітів. У сприятливі роки можливий розвиток другої генерації (літ метеликів — у липні–серпні). Гусінь розвивається з травня до серпня на трав'янистих рослинах: свербіжниці, черсаку, скабіозі, підмареннику та на чагарниках (жимолості). Лялечки зимують у ґрунті, іноді на поверхні ґрунту серед рослинних залишків.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 29–33 мм. Статевий диморфізм невиразний. Метелик з товстим тілом та порівняно невеликими прозорими крилами. Лише вздовж зовнішнього краю крил є досить вузька іржаво-бура крайова облямівка. Черевце пухнасте, з чорними та бурими перев'язками, на кінці черевця є щіточка з темних видовжених лусочок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу пасивно охороняється у заповідниках пд. України, зокрема у Луганському ПЗ. Доцільним є створення ентомологічних заказників у місцях постійного перебування виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Достовірно вид зафіксований у пн.-зх. частині області, але імовірно розповсюджений значно ширше. Рідкісний, переважно зустрічаються поодинокі особини. Розповсюдження та стан популяції виду в межах області потребує вивчення.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998.

Автори: І.Г. Плющ, В.Ю. Раєвський

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

БРАЖНИК ПРОЗЕРПІНА

Proserpinus proserpina (Pallas, 1772)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Бражники (Sphingidae). Один з 7 видів голарктичного роду, єдиний представник роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна, Пд. та Пд.-Сх. Європа, Пд. Урал, Кавказ та Закавказзя, Зх. та частково Центральна Азія, Казахстан. В Україні зустрічається майже повсюдно.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний. Здебільшого зустрічаються лише поодинокі особини. Причини зменшення чисельності: знищення природних біотопів, застосування пестицидів, випалювання трав.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на узліссях та лісових галявинах, ярах з чагарниками, рідколіссях, на лісових просіках, різнотравних луках, у степах, на пустирищах, узбіччях доріг тощо. Протягом року розвивається 1 генерація. Літ імаго триває з середини травня до червня, метелики активні у сутінках та вночі, живляться нектаром квітів. Гусінь розвивається з липня до серпня–вересня на онагрових та плакунових (плакун верболистий, зніт, енотера). Лялечки зимують у ґрунті.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 34–39 мм. Статевий диморфізм невиразний. Метелик з товстим кремезним тілом та порівняно невеликими крилами. Зовнішній край крил хвилястий. Передні крила сірувато-, або брунатно-зелені з широким затемненням біля краю та широкою темно-зеленою смугою посередині. Задні крила вохристо-жовті з брунатно-чорною облямівкою вздовж краю. Тіло сіро-зелене. Черевце з щіточкою на кінці з брунатно-зелених видовжених лусочок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу пасивно охороняється у заповідниках Степу та Лісостепу України, зокрема у Українському степовому та Луганському ПЗ. Доцільним є створення ентомологічних заказників у місцях постійного перебування виду. Додаток II Бернської конвенції.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відомий з пн. та пн.-зх районів, на пд. достовірно відомий з Якимівського та Мелітопольського районів (в тому числі декілька знахідок безпосередньо в м. Мелітополь). Дуже рідкісний, завжди зустрічаються поодинокі особини. В нашому регіоні вид потребує особливих підходів з охорони.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: І.Г. Плющ, В.Ю. Раєвський

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнеєв

САТУРНІЯ ВЕЛИКА

Saturnia pyri ([Denis & Schiffermuller], 1775)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Сатурнії (Saturniidae). Один з 2 видів середземноморського роду у фауні Європи та України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-Зх. Африка, Пд., частково Центральна та Сх. Європа, Мала Азія, Близький Схід, Кавказ та Закавказзя, Іран. В Україні зустрічається майже повсюдно, крім Карпат та Полісся.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, лише на півдні у сприятливі роки локально звичайний. Причини зменшення чисельності: знищення природних біотопів (чагарників, рідколісся тощо), застосування пестицидів у лісах, парках та садах.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у широколистяних (переважно долинних та заплавних) лісах, у рідколіссі, серед чагарникових пустирів, у парках та садах. Протягом року розвивається 1 генерація. Літ імаго — у травні—червні, літають вночі. Часто прилітають на світло. Метелики не живляться. Гусінь живиться на плодкових деревах, ясені, терені. Розвивається гусінь з кінця травня—червня до вересня. Заляльковується у прикореневій частині кормової рослини у твердому грушоподібному коричневому кольору коконі. Зимує лялечка.

Морфологічні ознаки

Найбільший метелик Європи. Розмах крил самця сягає 120 мм, самки — 150 мм. Статевий диморфізм невиразний. Крила буро-сірі. На кожному крилі є по одному великому очку. Очко чорне, облямоване охристо-рудим та чорним кільцями. Крила з кількома хвилястими лініями. Зовнішній край крил з чітко відокремленою кремовою облямівкою. Тіло та прикоренева частина крил опушені.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як елемент біоценозу пасивно охороняється у багатьох заповідниках пд. України. Доцільний пошук популяцій виду та створення ентомологічних заказників у місцях високої концентрації виду з охороною природних лісових та чагарникових біотопів, забороною застосування пестицидів тощо.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомі окремі випадки розведення в лабораторних умовах.

Господарське та комерційне значення

Гарні та великі метелики цього виду можуть використовуватися при виготовленні сувенірів.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид зустрічається по всій території області, переважно у південних районах. Достовірно відомий Мелітопольського, Приазовського та Якимівського районів (в тому числі безпосередньо з м. Мелітополь). На півдні області тяжіє до плодкових дерев. Зазвичай зустрічаються поодинокі особини, але є відомості про спалахи чисельності виду в Богатирському лісництві та у фруктових садах Мелітопольського району в 80-х роках ХХ століття.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

СТРІЧКАРКА БЛАКИТНА

Catocala fraxini (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae).

Один з 240 видів роду; один з 18 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид поширений повсюдно в Палеарктиці та в Україні.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). Була численною (до 12 особин за 1 ніч лову) в околицях Севастополя. Причини зменшення чисельності: застосування пестицидів для знищення шкідників лісу та садово-паркових культур.

Особливості біології та наукове значення

Дає одну генерацію на рік. Літ імаго — з липня до жовтня. Активний у сутінках та вночі. Відкладає у тріщини кори дерев по 1 або кілька яєць (всього до 900). Навесні з них виходить гусінь, яка розвивається до 48 діб (з травня до липня). Живиться листям тополі, осики, верби, ясена, дуба, берези, клена, вільхи та ін. Заляльковується у липні між листками дерев у нещільному коконі.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 78–108 мм. Основний фон передніх крил сірий з блакитним відтінком. Поперечні смуги хвилясті, чорнувато-бурі; торочка сіра. Задні крила чорні з широкою блакитною смугою та білою торочкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Доцільно охороняти метелика у комплексі з іншими видами у заповідниках.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид відомий з міста Запоріжжя та його околиць. Дуже рідкісний, відомий за декількома екземплярами. Стан популяції в області потребує вивчення.

Основні джерела інформації.

Ключко, 1978, 2006; Жаков, Куценко, 1998; Ключко, Плющ, Шешурак, 2001. Особисте повідомлення О.В. Жакова.

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

СТРІЧКАРКА ОРДЕНСЬКА МАЛИНОВА

Catocala sponsa (Linnaeus, 1767)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Один з 240 видів роду, один з 18 видів фауни України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид поширений у Європі (на пн. до Полярного кола), в Малій Азії та Пн. Африці, на всій території України.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Була численною 10–15.07.1996 р. у Кременському лісництві біля оз. Линева, також у 2002–2003 рр.; масово — 9–15.07.2002 р. у Луганському заповіднику; звичайний в Карпатах (гірські райони Івано-Франківської та Чернівецької обл.).

Причини зменшення чисельності

Застосування пестицидів для знищення шкідників лісу.

Особливості біології та наукове значення

Дає 1 генерацію на рік. Зимують яйця. Гусінь відроджується в кінці квітня, живе поодиноці, живиться листям дуба кам'яного та дуба звичайного, каштана їстівного. Розвиток гусені триває приблизно 24 доби. Заляльковується у білих нещільних шовковистих коконах між листям або на стовбурах (у тріщинах кори) дерев у червні — липні. Літ імаго — з третьої декади червня до вересня. Метелики активні вдень близько 10–17 години, рідше зустрічаються присмерком та вночі. Живляться соком, що витікає з пошкоджених стовбурів дерев.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 56–78 мм. Основний фон передніх крил бурувато-сірий з чорними поперечними смугами і плямистою торочкою. Задні крила малиново-червоні з чорною внутрішньою медіальною смугою і плямистою торочкою з сірими та білуватими проміжками (як на передніх крилах).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Доцільно обмежити хімічну обробку дібров та парків, зберегти природні ліси.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається по всій території області переважно в лісових біотопах. Рідкісний, поодинокий.

Особливої уваги заслуговує знахідка на косі Пересип (Приазовський район), оскільки приморські піщані коси не типовий для виду біотоп. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Ключко, 1978, 2006; Жаков, Куценко, 1998; Ключко, Плющ, Шешурак, 2001; Goater, Ronkay, Fibiger, 2003; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Є.В. Халаїм

КАПТУРНИЦЯ ПИШНА

Cucullia magnifica (Freyer, 1840)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Один з 225 видів роду; один з 32 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Сх. частина Палеарктики — від Поволжя (Сарепта) до Якутії, ареал охоплює степи та схили гір Кавказу, Пд. Уралу, Центральної Азії (Копет-Даг, Тянь-Шань) та Сибіру (Тарбагатай, Джугджур), відоме місцезнаходження в Центральній Європі (Австрія). В Україні зустрічається дуже рідко та локально в степовій та на півдні лісостепової зони на Лівобережжі, в двох пунктах Правобережжя (сmt. Солоне Дніпропетровської обл., м. Одеса) та на о-ві Бірючий.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко.

Причини зменшення чисельності

Розорювання степів та лук.

Особливості біології та наукове значення

Ксерофільний вид. Дає одну генерацію на рік. Метелики літають з кінця липня до початку вересня, активні присмерком та вночі. Гусінь розвивається на різних видах полину.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 36–44 мм. Основний фон передніх крил сріблясто-білий з жовтуватим та рожевим вилиском, дві ламані поперечні смуги жовто-бурі з чорними лініями. Задні крила та торочка на обох парах крил біла.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Потрібно вивчити екологічні особливості виду, взяти під охорону від розорювання та надмірного випасу сухі луки та цілинні ділянки степу зі сприятливими умовами для перебування виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина локальна популяція виду в Запорізькій області знайдена в с. Прилуківка Мелітопольського району. Галофіл. Вид дуже локальний, але в локалітетах може бути численним. Розповсюдження виду на Мелітопольщині потребує вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Ronkay, Ronkay, 1994; Ключко, Плющ, Шешурак, 2001; Ключко, 2006; Геряк та ін., 2012.

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

КАПТУРНИЦЯ СРІБЛЯСТА

Cucullia argentina (Fabricius, 1787)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Один з 225 видів роду; один з 32 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид поширений локально у Центральній та Сх. Європі, Кавказі, Малій, Передній та Центральній Азії, на сх. до Монголії, Афганістану та Пакистану. В Україні відмічений в Одеській, Херсонській, Донецькій, Луганській, Сумській обл., м. Харкові та у Криму.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). Причини зменшення чисельності: розорювання цілинних ділянок степу.

Особливості біології та наукове значення

Ксерофільний вид. Дає 1 генерацію на рік. Літ імаго триває з кінця травня (окремі особини літають з кінця квітня) до третьої декади серпня. Гусінь живиться цілодобово на квітках різних видів полину, дорослу гусінь знаходили в липні та вересні — жовтні. Заселяє степові та напівпустельні ділянки, остепнені схили гір.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 28–36 мм. Передні крила білувато-вохристі, від основи до комірки крила розвинена довга срібляста пляма, простір від неї до вершини крила білуватий без металічного блиску. Задні крила білі, напівпрозорі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у складі ентомокомплексів Луганського ПЗ (відділення «Стрільцівський степ» та «Провальський степ»), у БЗ «Асканія Нова». Слід припинити розорювання цілинних ділянок степу.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

На території області відмічений в Якимівському, Приазовському та Розівському районах. Зустрічається в малотрансформованих степових стаціях в т.ч. приморських. Чисельність незначна, трапляються поодинокі особини. При нічних відлогах комах на косі Пересип (Приазовський район), кількість метеликів в пік льоту не перевищувала 4 особин за ніч.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Ключко, Плющ, Шешурак, 2001; Ключко, 2006; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

СОВКА РОЗКІШНА

Staurophora celsia (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Єдиний вид роду.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа та палеарктична Азія крім пн., досягає Монголії та Тибету. В Україні зустрічається локально на Поліссі, у Лісостепу, Степу та Криму (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Черкаська, Луганська, Харківська обл., Крим).

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). Була звичайним видом у Дніпровсько-Орільському заповіднику в кінці серпня 1996–1998 рр.

Причини зменшення чисельності

Осушування боліт та інші меліоративні роботи, деградація біотопів.

Особливості біології та наукове значення

Дає одну генерацію на рік. Літ імаго — у серпні–вересні. Зимують яйця. Гусінь живиться з червня до серпня на корінні та дерні злаків: щучників, кунічників, біловуса, мітлиці, пахучої трави тощо. Заляльковується у ґрунті в кінці липня — серпні.

Морфологічні ознаки

Розмах крил 36-49 мм. Основний фон передніх крил жовто-бурий з двома великими зеленими плямами, зовнішній край передніх крил дуже зубчастий. Задні крила бурі з ледь помітним зубчастим зовнішнім краєм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Вид охороняється у складі ентомокомплексів Поліського, Канівського та Луганського ПЗ. Треба взяти під охорону місця його перебування — природні вологі ліси, зберегти природну рослинність.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина знахідка виду в Запорізькій області зроблена в с. Привітне Запорізького району. Чисельність цього лісового виду вкрай низька (поодинокі особини). На півночі області проходить південна межа його ареалу. В нашому регіоні вид не потребує охоронних заходів. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Ключко, Плющ, Шешурак, 2001; Zilli, Ronkay, Fibiger, 2005; Ключко, 2006; Геряк та ін., 2012

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

СОВКА СОКИРКОВА

Periphanes delphinii (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрилі (Lepidoptera), родина — Совки (Noctuidae). Один з 3 видів роду, один з 2 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморський вид, поширений в Європі крім пн., на Кавказі та пд. Уралу і Приуралля, в Малій, Передній та Центральній Азії, Пн. Африці. В Україні зустрічається майже всюди.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Влітку 2004 р. спостерігали масово (до 30–40 метеликів за добу) у степових районах Криму. Причини зменшення чисельності: розорювання степів, лук, застосування пестицидів у садах та парках, надмірне випасання худоби на луках.

Особливості біології та наукове значення

У степових районах дає 2 покоління на рік. Метелики 1 генерації літають з кінця квітня до червня, другої — у липні–вересні. Гусінь живиться квітками та плодами сокирок і аконітів. Зимує лялечка у ґрунті. Зустрічається на луках, остепнених схилах пагорбів та гір, в парках, садах тощо.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 24–36 мм. Основний фон передніх крил являє суміш світлого і темно-фіалково-рожевого відтінків, поперечні смуги фіалково-червоні. Задні крила білуваті з темними жилками та бурувато-сірою поперечною смугою біля зовнішнього краю, торочка світла.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Треба зберегти степові і лучні ділянки, обмежити випасання худоби, викошування трави, заборонити застосування пестицидів у місцях перебування виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид розповсюджений у всіх південних районах. Зустрічається в степу, на рудеральних ділянках, в агроценозах. Звичайний, а в деякі роки масовий вид.

Основні джерела інформації.

Жаков, Куценко, 1998; Ключко, Плющ, Шешурак, 2001; Ключко, 2006; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: З.Ф. Ключко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю. Костюк

КРАСИК ВЕСЕЛИЙ

Zygaena laeta (Hubner, 1790)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Пістрянки (Zygaenidae). Один з 101 видів роду; один з 18 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. райони Центральної та Сх. Європи, Пн.Кавказ, Мала Азія та Близький Схід. В Україні останніми роками знайдений у Криму, Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Харківській, Полтавській, Черкаській, Київській, Житомирській, Чернігівській, Вінницькій та Одеській обл. До 1940 р. Вид спостерігався також у Миколаївській, Чернівецькій та Івано-Франківській обл.

Чисельність і причини її зміни

Низька, з невеликими коливаннями в окремі роки. В більшості біотопів зустрічаються поодинокі особини. Причини зменшення чисельності: ураження гусені природними паразитами *Cotesia zygaenarum* (Marshall) та скорочення місць перебування через господарську діяльність.

Особливості біології та наукове значення

Дає 1 генерацію на рік. Метелики денні, літ — у липні—серпні. У кладці 10–35 яєць, яйце розвивається 6–12 днів. Гусінь живиться листям миколайчиків (*Eryngium campestre* L.), заляльковується в кінці червня — липні у веретеноподібному жовтувато-сірому «пергаментному» коконі. Фаза лялечки триває 12–17 днів, зимує гусінь. Місця перебування — ділянки цілинного степу, яри, низькогірські трав'янисті схили. Наукове значення: може бути використаний у якості індикаторного виду для екологічних досліджень.

Морфологічні ознаки

Розмах крил — 25–32 мм. Патагії та тегули червоні. Переднє крило чорне з червоними злитими плямами; плями без жовтувато-білого обрамлення. Заднє крило червоне з чорним зовнішнім краєм. Черевце чорне із широким червоним паском (на 4–5 сегментах).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Канівському, Дніпровсько-Орільському, Карадазькому та деяких інших ПЗ. Треба зберігати ділянки цілинного степу, заборонити випасання худоби та викошування трав у місцях, де виявлено особини виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

К.О. Єфетов проводив розмноження виду у неволі з наступним випусканням особин у біотопі. Це дозволяє захистити гусінь від природних паразитів.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області відомий з одного локалітету в околицях м. Токмак. Дуже рідкісний цілинностеповий вид. Чисельність вкрай низька, трапляються поодинокі особини. Потребує розробки та впровадження науково-обґрунтованих охоронних заходів.

Основні джерела інформації.

Naumann et. al., 1984; Жаков, Куценко, 1998; Рідкісні рослини, тварини..., 2005.

Автори: К.О. Єфетов, І.Г. Плющ
Автор-упорядник: С.І. Сучков
Фото: К.О. Єфетов

ВЕДМЕДИЦЯ-ГОСПОДИНЯ

Callimorpha dominula (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Лускокрили (Lepidoptera), родина — Ведмедиці (Arctiidae). Один з 2 видів західнопалеарктичного роду. Єдиний представник роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні:

Європа (крім пн. та деяких пд. районів), Мала Азія, Кавказ, частково Закавказзя. В Україні поширення вивчене недостатньо. Мабуть, поширений на всій території, крім майже всієї степової зони. Досить локальний.

Чисельність і причини її зміни

У найбільш сприятливих умовах під час піку льоту чисельність метеликів зазвичай становить 0,5–1 особин на 1 га, на окремих ділянках — 5–10 особин на 1 га. Більш звичайний у зх. регіонах. У Гірському Криму дуже рідкісний.

Причини зменшення чисельності

Вирубування лісів та чагарників, викошування трав, застосування пестицидів, посилення рекреаційного навантаження на біотопи.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається у листяних та мішаних лісах, особливо з густим підліском, на узліссях, галявинах, серед чагарників, особливо у вологих місцях — по берегах струмків та річок, поблизу багниць тощо. Дає 1 генерацію на рік. Метелики денні, літають у червні–липні (іноді до серпня). Самки відкладають яйця на кормові рослини гусені: кропиву, незабудку, ожину, малину, жимолость, вербу та ін.). Гусінь заляльковується у травні. Зимує гусінь у білуватому нещільному коконі на поверхні ґрунту серед рослинних залишків.

Морфологічні ознаки

Яскравий метелик з характерною зовнішністю. Статевий диморфізм невиразний. Розмах крил — 45–55 мм. Переднє крило чорне з металічно-зеленим вилиском, білими та жовтими плямами неправильної форми. Задні крила яскраво-червоні з рядком чорних плям уздовж зовнішнього краю, які формують цілу чи розірвану перев'язку, та 1-ю чорною плямою у передній частині крила. Черевце червоне з подовжньою чорною стрічкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як компонент біоценозу пасивно охороняється на деяких заповідних територіях (зокрема, у Канівському ПЗ та у Карпатському БЗ). Треба зберегти ділянки вологих природних листяних та мішаних лісів з густим підліском. Доцільне створення ентомологічних заказників у місцях розповсюдження виду з певною регламентацією лісгосподарської діяльності (заборона знищення підліску та застосування пестицидів, викошування лісових галявин, випасу тварин серед лісових масивів тощо).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина знахідка виду в Запорізькій області зроблена в балці Бальчанській, Вільнянського району. Чисельність виду незначна, трапляються поодинокі особини. Локальний. В нашому регіоні цей лісовий вид не потребує охоронних заходів. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації.

Шелюжко, 1941; Різун, Коновалова, Яницький, 2000; Канарський, 2006; Геряк та ін., 2012. Особисте повідомлення Жакова.

Автор: І.Г. Плющ

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: І.Ю.Костюк

ПАХИЦЕФУС СТЕПОВИЙ

Pachycephus cruentatus (Eversmann, 1847)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Пильщики-цефіди (Cephidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Мала Азія, Палестина, Пн. Кавказ, Закавказзя, Причорноморський Степ і Крим.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко (поодинокі особини). Причини зміни чисельності: повне розорювання цілинного степу, викошування степової рослинності.

Особливості біології та наукове значення

Не вивчені.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, передньоспинка, крилові кришечки та останній тергіт черевця червоні. Крила затемнені. Довжина тіла — 10–13,5 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Треба вивчити особливості біології виду, створити ентомологічні заказники у місцях його перебування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний степовий вид. Відомий з Бердянського району. Чисельність вкрай низька, трапляються поодинокі особини. Материкові популяції виду потребують ретельного вивчення.

Основні джерела інформації

Кокуев, 1910; Dovnar-Zapolskij, 1931; Гуссаковский, 1935; Ермоленко, 1984; Желоховцев, 1988; ЧКУ, 1994.

Автори: В.М. Ермоленко, А.Г. Котенко, І.М. Павлусенко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

САПІГА-ПОЛОХРУМ

Polochrum repandum Spinola, (1805)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Сапігієві оси (Sapigidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Єдиний вид роду в фауні України. Ареал охоплює Центральну і Пд. Європу, Кавказ, Близький Сх., Малу та Середню Азію. В Україні знайдений в Київській, Черкаській і Запорізькій обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Незначна (поодинокі особини). Причини зміни чисельності: вирубування сухих дерев, зменшення кількості дерев'яних споруд, надмірне застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Населяє переважно природні біотопи з деревною та чагарниковою рослинністю, захисні лісосмуги, сади, зустрічається у населених пунктах. Літ імаго — у червні—серпні. Личинки — інквіліни бджілок-ксилокоп, поїдають запаси їжі (пилки і нектар) у гнізді хазяїна. Заляльковуються в широкому веретеноподібному цупкому коконі малинового кольору.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне з сильно розвинутим жовтим малюнком на голові і грудях; черевце з широкими, цілісними жовтими перев'язками на всіх члениках. Вусики жовтувато-червоні; гомілки і лапки жовті, крила жовтувато- затемнені. Довжина тіла — 15–23 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не розроблялись. Треба докладніше вивчити особливості біології виду, виявити і взяти під охорону місця його перебування. Рекомендований до охорони в Карадазькому та Опукському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид відомий з Мелітопольського району. Даних щодо його чисельності немає. Стан популяції сапіги-полохрум в області потребує вивчення.

Основні джерела інформації

Morawitz, 1889; Тобиас, 1978 б; ЧКУ, 1994.

Автори: А.Г. Котенко, В.М. Єрмоленко, С.П. Иванов,
О.В. Фатерига

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

СКОЛІЯ-ГІГАНТ

Megascolia maculata (Drury, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Сколієві оси (Scoliidae). Один з близько 45-ти видів роду *Scolia* у фауні Палеарктики та один з 7-ми видів в фауні України.

Природоохоронний статус

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пд. Європу, Пн. Африку, Кавказ, Закавказзя, Зх. та Середню Азію. В Україні переважно на пд. від лінії Київ — Харків (на Лівобережній Україні знайдено на пн. Чернігівської обл.).

Чисельність і причини її зміни

Зустрічаються відносно рідко (поодинокі особини), проте інколи поблизу тваринницьких ферм трапляється досить велика кількість сколій.

Особливості біології та наукове значення

У фазі личинки — паразит, у фазі імаго — фітофаг. Дає 1 генерацію на рік. Літ імаго — з середини травня до серпня включно. Імаго живляться нектаром квіток різноманітних рослин, частіше складноцвітих (будяки та інші), личинки — паразити личинок жука-носорога (іноді інших великих пластинчастовусих жуків). Самка у компостних купках та ґрунті розшукує личинку хазяїна, яку паралізує, після чого відкладає на її тіло яйце. Личинка сколії-гіганта зимує у ґрунті в довгасто-овальному коконі. На лялечку перетворюється у кінці квітня—травні.

Морфологічні ознаки

Від інших сколій відрізняються більшою довжиною тіла (26–33 мм), наявністю трьох радіомедіальних комірок на передніх крилах і відносно більш довгим тім'ям.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Фактори загрози або лімітування, а також зростання чисельності виду не з'ясовані. У місцях масового розмноження цього виду (біля ферм) доцільно залишати компостні купи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не проводилися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид розповсюджений в усіх районах області. Чисельність стабільно висока. Стан популяції виду в області можна оцінити як благополучний. Є привабливим об'єктом екотуризму, завдяки великим розмірам та ефектній зовнішності.

Основні джерела інформації

Штейнберг, 1962; Тобиас, 1978; ЧКУ, 1994; Шешурак, Вобленко, 1996, 1997; Мороз, 1998; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: А.Г. Котенко, В.М. Єрмоленко, П.Н. Шешурак

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: Н.А. Смірнов

ЕВМЕН ТРИКРАПКОВИЙ

Eumenes tripunctatus (Christ, 1791)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Складчастокрилі оси (Vespidae).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ірано-Туранський вид. Ареал — від України (пролягає зх. межа ареалу) до Монголії і Китаю. В Україні — у Донецькій, Харківській, Полтавській, Херсонській і Запорізькій обл. і в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Протягом останніх 50-ти років вид не реєструється в багатьох районах Харківської й Полтавської обл. і Криму, де він перебував раніше. Відносно висока чисельність виду локально зберігається на псамофітних ділянках Пн. Приазов'я. Причини зміни чисельності виду: скорочення площ цілинних псамофітних степів.

Особливості біології та наукове значення

Степовий вид. Зустрічається винятково на ділянках псамофітних степів. На рік дає 2 генерації. Літає протягом усього теплого періоду року. Споруджують на рослинах однокоміркові гнізда із землі у формі округлого глечика з горлечком. Імаго — антофіли, личинки — ентомофаги.

Морфологічні ознаки

Єдиний вид роду *Eumenes* в фауні України з основним оранжевим забарвленням тіла. На другому членику черевця три чорних крапки. Довжина тіла — 12–17 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Багато місць мешкання виду знаходяться на заповідних територіях. Необхідне додання заповідного статусу всім збереженим ділянкам цілинних псамофітних степів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид відмічений в Приморському районі. Чисельність його дуже низька. Актуально провести дослідження з виявлення нових локалітетів розповсюдження в псамофітних біотопах приморських районів області.

Основні джерела інформації

Амолин, 2002; Курзенко, 1978; Фатерьга, 2005.

Автори: О.В. Амолін, О.В. Фатерьга

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.В. Фатерьга

КРИПТОХІЛ ЧЕРВОНУВАТИЙ

Cryptocheilus rubellus (Eversmann 1846)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрили (Hymenoptera), родина — Дорожні оси (Pompilidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пд. Європу, Кавказ, Малу та Середню Азію, Пн. Африку. В Україні знайдений в Криму та в Генічеському р-ні Херсонської обл.

Чисельність і причини її зміни

Малочисельний вид. Причини зміни популяції: деградація та руйнування стацій виду через господарську діяльність людини.

Особливості біології та наукове значення

Імаго літають з червня до вересня. Зустрічаються на схилах невисоких гір та в кам'янистих балках. Живляться нектаром квіток (зазвичай зонтичних, складноцвітих та молочайних). Для живлення личинок самка заготовляє парализованих нею павуків. Зимують личинки в коконі. Дає 1 генерацію на рік.

Морфологічні ознаки

Тіло темно-іржаво-руде з розвинутим чорнуватою малюнком на грудях і черевці. Вусики та ноги руді. Крила коричнювато-жовті з бурою каймою на вершині. Довжина тіла — 20–35 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно зберігати біотопи, сприятливі для існування виду. У місцях перебування виду слід створити ентомологічні заказники. Рекомендований до охорони в Карадазькому та Опукському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відомий за єдиною знахідкою в околиці с. Новокосятинівки Приазовського району. Галофіл, зустрічається на солончаках. Чисельність, ймовірно дуже низька. В нашому регіоні вид потребує розробки та впровадження особливих охоронних заходів. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Наурт, 1927; Тобиас, 1978 а; ЧКУ, 1994; Сучков, 2016.

Автори: О.С. Вобленко, А.Г. Котенко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: Н.В. Кащенко

АНОПЛІЙ САМАРСЬКИЙ

Anoplius samariensis (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Дорожні оси (Pompilidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пд.-Сх. Європу, Кавказ, Пн. Африку, Малу та Середню Азію, пд. Далекého Сходу. В Україні знайдений в Криму, а на материковій частині — в Степу та у Лісостепу.

Чисельність і причини її зміни

Малочисельний вид. Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Імаго літають з червня до вересня. У степовій зоні зустрічається на ксерофітних ділянках у долинах річок, на схилах балок та на сухих солончаках, у Лісостепу знайдений на луках. Імаго — антофіли, живляться нектаром квітів (зазвичай зонтичних, складноцвітих та молочайних). Для живлення личинок самка заготовляє паралізованих нею павуків-тарантулів. Самка будує гніздо в ґрунті з однією коміркою в кінці ходу на глибині до 11 см. Іноді використовує поверхневі ходи вовчка. У цьому випадку вхід у гніздову нірку може знаходитися на відстані до 1,5 м від місця проникнення в хід вовчка. Зимуює личинка в коконі. Дає 1 генерацію на рік.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, лише 2 і 3 тергіти черевця з червоним малюнком. Вусики та ноги чорні. Крила сильно затемнені. Довжина тіла — 15–23 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно зберігати біотопи, сприятливі для існування виду. У місцях перебування виду слід створити ентомологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відомий з Веселівського та Приазовського районів. В степу, переважно, зустрічаються поодинокі особини. Стан популяції аноплія самарського в області потребує вивчення.

Основні джерела інформації

Schmiedeknecht, 1930; Малышев, 1966; Тобиас, 1978; ЧКУ, 1994; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: О.С. Вобленко, А.Г. Котенко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: Н.В. Кащенко

ФЕКС ЖОВТОКРИЛИЙ

Sphex favipennis Fabricius, 1793

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд —
Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина —
Риючі осисфециди (Sphecidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один з 3-х відомих в фауні України видів роду *Sphex*. Ареал охоплює Пд. Європу, Кавказ, Пд.-Зх. та Середню Азію, Пн. Африку. В Україні поширений у Криму.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Деградація та руйнування сприятливих для існування виду стацій через господарську діяльність людини.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на схилах балок, ярів степової зони, крутих берегах річок. Імаго літають з червня до серпня. Антофіли, живляться нектаром квіток зонтичних, молочайних, конюшини, тамариксів. Гніздо робить у ґрунті. Для живлення личинок заготовляє саранових. Розвиток яєць триває 3–4 дні, личинок — 10–14. Зимує личинка в коконі. Дає одну генерацію на рік.

Морфологічні ознаки

Тіло і кінцівки на більшій частині чорні, черевце з сильно розвинутим червоним малюнком. Більша частина крил жовтувата. Довжина тіла — 26–32 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Необхідно зберігати біотопи, сприятливі для існування виду. У місцях перебування виду слід створити ентомологічні заказники. Рекомендований до охорони в Карадазькому, Опукському та Казантипському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Корисний ентомофаг. Комерційного значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомий за єдиною знахідкою в верхів'ях Утлюцького лиману (Якимівський район). Чисельність скоріше за все низька (трапляються поодинокі особини). В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Пулавский, 1978; ЧКУ, 1994; Сучков, 2016.

Автори: А.Г. Котенко, О.С. Вобленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

ЛЯРРА АНАФЕМСЬКА

Larra anathema (Rossi, 1790)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд —
Перетинчастокрили (Hymenoptera), родина —
Риючі оси-краброніди (Crabronidae).

Природоохоронний статус

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Центральну і Пд. Європу, пд. р-ни Сх.-Європейської рівнини, Кавказ, Пд.-Зх. та Серед. Азію, Пн. Африку. В Україні поширений у пд. і пд.-зх. районах, знайдений також у Полтавській і Черкаській обл.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. На окремих ділянках цей вид звичайний, але малочисельний. Основні причини зміни чисельності: деградація та руйнування стацій виду через господарську діяльність людини.

Особливості біології та наукове значення

Імаго — антофіли, живляться нектаром квіток зонтичних, молочайних, кермеку, чебрецю. Яйця і личинки розвиваються на вовчках (капустянках). Щоб відкласти яйця оса переслідує вовчка у його норах під землею, виганяє на поверхню і паралізує на 5–6 хвилин. Після того як лярра відклала яйце, вовчок знову заривається у ґрунт. Розвиток яйця триває 5–6 днів, личинки — близько 12 днів. Зимуює личинка в тонкостінному коконі, який будує з піску, скріплюючи його слиною.

Морфологічні ознаки

Тіло, крім двох перших червоних сегментів черевця, і ноги чорні. Крила димчасті. Довжина тіла — 12–22 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Необхідно зберігати біотопи, сприятливі для існування виду. У місцях перебування виду слід створити ентомологічні заказники. Рекомендований до охорони в Дунайському і Чорноморському БЗ та Карадазькому ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Корисний ентомофаг. Комерційного значення немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відомий з усіх пд. районів. На Мелітопольщині зустрічається повсюдно, в т.ч. у м. Мелітополь. Досить багаточисельний вид, часто зустрічається в агроценозах та на городах.

Основні джерела інформації

Пулавський, 1978; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Шоренко, 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: А.Г. Котенко, О.С. Вобленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

СТИЗ СМУГАСТИЙ

Stizus fasciatus (Fabricius, 1781)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Риючі оси краброніди (Crabronidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид відомий від Пд. Європи до Афганістану та з Китаю. В Україні зустрічається в деяких місцях узбережжя Чорного та Азовського морів.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька (поодинокі особини). Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на ксерофітних ділянках на arenaх. Літ імаго — у червні–серпні. Гніздо з кількома комірками будує в піщаному ґрунті. Яйця самки відкладають на тіло паралізованих саранових. Демографічна ситуація не відома, плодючість не з'ясована.

Морфологічні ознаки

Тіло на більшій частині чорне, черевце з розвинутим світлим малюнком. Крила затемнені. Довжина тіла — 16–24 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Треба докладніше вивчити особливості біології виду, виявити і взяти під охорону місця його перебування. Рекомендований до охорони в Дунайському БЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Корисний ентомофаг. Комерційного значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області вид відомий за єдиною знахідкою на Бердянській косі. Чисельність виду не вивчалася, але скоріш за все вона, як і по всій території України дуже низька. Необхідно провести дослідження для з'ясування сучасного стану популяції. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений. (Наводиться за особистими неопублікованими даними автора).

Основні джерела інформації

Пулавский, 1978; ЧКУ, 1994.

Автори: А.Г. Котенко, О.С. Вобленко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: О.С. Мандзюк

МЕЛИТУРГА БУЛАВОВУСА

Melitturga (Melitturga) clavicornis (Latreille, 1806)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрили (Hymenoptera), родина — Андреніди (Andrenidae). Один із 8 видів палеарктичного підроду *Melitturga* палеарктично-палеотропічного роду *Melitturga* (усього 17 видів). Єдиний представник роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у Пд. та на пд. Середньої Європи на пн. до Балтики, також зустрічається у Передкавказзі та Закавказзі, Середній та Малій Азії, на пд. Сибіру, в Ірані, на сх. до Монголії та Китаю. В Україні поширений в степовій та лісостеповій зонах. Є лише поодинокі знахідки на Поліссі. Відсутній в гірських районах.

Чисельність і причини її зміни

Рідко зустрічається у степових біотопах, але на окремих ділянках багаторічних бобових культур (особливо на люцерні) може досягати до 200–300 особин на 1 га. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, досить тісно пов'язаний з бобовими, особливо з квітками люцерни. Літає з початку червня до початку серпня. Самки будують підземні гнізда поодинокі, переважно на ділянках з розрідженим травостоєм. Комірки еліпсоподібної форми розташовуються на глибині 20–35 см. В середині комірки формується пилкова куля, на яку відкладається яйце.

Морфологічні ознаки

Самка: довжина тіла 13–15 мм. Тіло чорне, крила коричнюваті. Наличник жовтий; 2–5 членики лапок всіх ніг світло-червоні; задні гомілки та 1 членик лапок звичайно червоно-коричневі. Голова та груди в досить коротких, більш менш густих жовто-коричневих волосках, груди зверху в яскравіших, іржаво-коричнюватих. Гомілкова сумка коротка і рідка; 1–2 тергуми в рідких коротких жовтуватих або сірувато-жовтих волосках, 2–4 на боках у коротких густих жовтуватих, 5 тергум на вершині в довгих густих іржаво-жовтих волосках; 6 в іржаво-червоному опушенні. Самець: довжина тіла 13–15 мм. Голова спереду округла очі дуже великі, вгорі відстань між ними майже втричі вужча від ширини ока. Наличник опуклий, видовжений. Вусики короткі булавоподібні. Колір тіла майже такий, як у самки. Наличник, верхня губа, вершинна частина налобника, рукоятки вусиків спереду та джгутик вусика знизу жовтого кольору. Тіло в досить густому опушенні; голова та груди зверху в коротких, боки грудей та черевце в довгих жовто-червонуватих чи жовто-коричневих, або жовтувато-сірих волосках.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в степових ПЗ. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду та охороняти його кормові рослини.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Важливий запилювач бобових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як люцерна, конюшина.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Розповсюджений в південних районах області. Значна частина знахідок виду в Запорізькій області зроблені до 1994 р. Сучасних даних щодо чисельності в регіоні немає, потребує вивчення.

Основні джерела інформації

Rozen, 1965; Радченко, 1982; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: Г.З. Осичнюк, В.Г. Радченко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА ЗВИЧАЙНА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР)

Xylocopa (Xylocopa) valga (Gerstaecker, 1872)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид, поширений від Марокко й Іспанії на захід до Монголії й Китаю на схід. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні зустрічається в усіх регіонах за винятком Полісся.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність зменшується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання полезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму. Значну негативну роль відіграє незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічається з середини квітня до кінця вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Стара самка гине восени, але іноді зимує вдруге і навесні знову будує гніздо. Антофіл, полілект. Гнізда влаштовує в деревині (мертвих деревах, телеграфних стовпах, будівлях, коренях багаторічних рослин на схилах та яругах), де вигризає ходи, в яких будує до 10–12 комірок лінійним рядом із перетинками з тирси. Кожна комірка містить пилкову масу у вигляді витягнутого тетраедра, на яку відкладається одне яйце. Після завершення будівництва самка залишається у гнізді, де охороняє та контролює розвиток свого потомства, до його народження восени. Молоді самки та самці зимують всередині ходів у деревині. Копуляція відбувається переважно навесні. Субсоціальний вид, на якому можна досліджувати процеси виникнення справжньої соціальності у комах. У окремих видів цього роду вже знайдено примітивну соціальність із стерильною кастою робочих особин.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20–30 мм. Тіло чорне, але груди і особливо голова часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2-й членик джгутика вусика такий, як два наступні разом узяті; задня гомілка зовні із площадкою, повністю вкритою маленькими зубцями. Самець: вусики повністю чорні; останній членик джгутика вусика прямий; спинка вкрита чорними волосками.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон і в Криму. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Заселює штучні гніздові конструкції типу вуликів Фабра.

Господарське та комерційне значення

Об'єкт незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид розповсюджений по всій території області. Чисельність невисока, але стабільна. Є дуже вдалим об'єктом екотуризму, завдяки великим розмірам та ефектній зовнішності. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Иванов и др., 2005; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) ФІОЛЕТОВА

Xylocopa (Xylocopa) violacea (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид.

Зустрічається по всій Європі, але переважно в

її пд. частині, на Кавказі, в Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні відомий з Криму, також зустрічається в окремих областях, переважно на пд., є поодинокі знахідки і в пн. районах, частка з яких, імовірно, пов'язана з невірним визначенням цього виду і відноситься до *Xylocopa valga* Gerst.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність знижується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання полезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір (особливо на пд. України та в Криму), незаконне колекціонування в комерційних цілях. Частіше зустрічається біля та в населених пунктах, де краще забезпечений місцями для гніздування та кормовою базою.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект. Гнізда будує в сухих стовбурах і гілках дерев. Субсоціальний вид. Біологія як у *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20-28 мм. Тіло чорне, але груди, а особливо голова, часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2 членик джгутика вусика дорівнює трьом наступним разом узятим, задня гомілка зовні із гладкою площадкою, по краях якої розташовані маленькі зубці. Самець: 2 останні членики вусиків червоні, останній — зігнутий; спинка середньогрудей частково вкрита сірими волосками, тазики задніх ніг із зубцем.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, Казантипському, Опукському ПЗ та ПЗ «Мис Мартьян». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид розповсюджений по всій території області. Чисельність невисока, але стабільна. Є дуже вдалим об'єктом екотуризму, завдяки великим розмірам та ефектній зовнішності.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Иванов и др. 2005; Сучков, 2016.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА РАЙДУЖНА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР)

Xylocopa (Coproxylla) iris (Christ, 1791)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 7 видів палеарктичного підроду *Coproxylla* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів). Єдиний представник підроду й один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид. Зустрічається в Пд. та Пд.-Сх. Європі, на Кавказі, Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. В Україні відомий з пд. (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська обл. та Крим).

Чисельність і причини її зміни

Дуже рідкісний вид. Чисельність знижується внаслідок скорочення місць для гніздування (сухі товсті стебла трав'янистих рослин) в результаті випалювання полежахисних лісосмуг, ксерофітних рідколій та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму, масового застосування гербіцидів. Значний негативний вплив має незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до середини вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект, відмічений на рослинах із 12 родин, які мають спеціалізовані квітки (Boraginaceae, Lamiaceae та ін.). Гнізда вигризає в товстих стеблах трав'янистих рослин, де будує комірки лінійним рядом із перетинками з тирси. Субсоціальний вид подібно *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 14–18 мм. Голова, груди та черевце із металево-синім блиском. Крила темні, з фіолетовим відливом. У самок верхній зубець на зовнішній стороні задніх гомілок довший за нижній. У самців на передньому краї середньогрудей та 1 черевному тергумі розташовані перев'язки із сірих волосків.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Чорноморському БЗ, Луганському, Українському степовому, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, Казантипському, Опукському ПЗ та ПЗ «Мис Март'ян». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох ентомофільних рослин. Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відома єдина знахідка виду на території Запорізької області до 1994 р. Сучасних даних, щодо наявності та чисельності виду в області немає.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Малышев, 1947; Иванов и др., 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ МОХОВИЙ

Bombus (Bombus) muscorum (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 13 видів підроду *Bombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений у Палеарктиці, але в усіх частинах ареалу зустрічається рідко. В Україні знайдений у більшості областей (сучасні знахідки виду у зх. Україні наведено за даними І.Б. Коновалової), в тому числі в Криму, де раніше не відмічався.

Чисельність і причини її зміни

Скрізь зустрічається рідко, але в окремих біотопах щільність виду може досягати 3–5 гнізд на 1 га. До зниження чисельності призводить значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд під час оранки полів або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами. Матки також гинуть під час спалювання восени сухого листя та навесні через різні захворювання.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пишком рослин, полілект. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо в заглибленнях на поверхні землі під мохом або сухим листям. В гнізді вирощується до 100 стерильних робочих особин, які виконують усі роботи, а матка лише відкладає яйця. Наприкінці літа виводяться самці та майбутні матки. Матка живе 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, крила затемнені. Вся спинка вкрита рудими або жовтими волосками без домішки чорних, колір варіює від світлих до більш темних відтінків. Черевце покрите жовтими волосками, при цьому третій тергум без домішки чорних волосків. Довжина щік трохи більша (в 1,1 раза) за ширину мандибул у місці прикріплення. Довжина тіла маток — 22–24 мм, самців — до 17 мм. Як і у інших видів джмелів робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон. Необхідно створити нові заказники і заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводились поодинокі експерименти по утриманню гнізд у неволі. Методи промислового штучного розведення для цього виду не розроблені.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як плодово-ягідні культури, конюшина, люцерна.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид відмічався в Якимівському, Приазовському та Пологівському районах. Чисельність низька. Для активної охорони виду, доцільно застосовувати біотехнічні заходи.

Основні джерела інформації

Скориков, 1922; Панфилов, 1984; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ПАХУЧИЙ

Bombus (Subterraneobombus) fragrans (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 10 видів голарктичного підроду *Subterraneobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у степах центральної частини Палеарктики від Словачії, Угорщини до Зх. Китаю, пн. Ірану та пн. Монголії; в Україні зустрічається в степовій зоні. За останні 100 років поширення виду значно скоротилося. Зокрема, він майже зник із більшості території Криму, де зустрічався на початку — середині минулого століття (сучасні знахідки є лише з території Керченського півострова). Також раніше були поодинокі знахідки виду й у лісостеповій зоні.

Чисельність і причини її зміни

Зникаючий вид, зустрічається локально. В окремих біотопах щільність виду може досягати до 2–3 гнізд на 1 га. Зникає через скорочення площ степових ділянок та знищення гнізд під час сінокошення та оранки земель, загибелі дорослих при обробках полів пестицидами. Це самий крупний вид джмелів, він може бути здобиччю для колекціонерів.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилком рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах гризунів. На відміну від більшості інших видів джмелів матки відкладають свої яйця не групою по 6-10 штук, а кожне в окремих комірках. Така особливість біології робить цей вид перспективним для штучного розведення. В гнізді вирощується 50-100 робочих особин після чого приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців і майбутніх маток; статевої зрілості матки досягають навесні наступного року; матки живуть 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла матки — 28–35 мм, самців — 18–23 мм. Тіло чорне, крила затемнені. На спинці між крилами суцільний перев'яз із чорних волосків із чіткими краями, інша частина покрита густими жовтими волосками. Краї задніх гомілок у чорних волосках. Все черевце покрите жовтими волосками. Чоло й невелика частина тімені в чорних волосках.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової зони. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не проводилось, але цей вид може бути перспективним для штучного розведення у промислових масштабах для запилення рослин.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох степових рослин і таких, що культивуються в степовій зоні України, зокрема баштанових культур.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Останні знахідки виду в Запорізькій області були зроблені в 2000-му році на косі Пересип. На території Бердянського району відмічався до 1994 р. Чисельність виду дуже низька, в окремі роки трапляються поодинокі особини. Для активної охорони виду, доцільно застосовувати біотехнічні заходи (встановлення штучних гнізд). Це може бути здійснено із залученням волонтерів, школярів, юннатів, студентів та активних небайдужих громадян.

Для активної охорони виду, доцільно застосовувати біотехнічні заходи (встановлення штучних гнізд). Це може бути здійснено із залученням волонтерів, школярів, юннатів, студентів та активних небайдужих громадян.

Основні джерела інформації

Мальшев, 1963; Панфилов, 1984; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Филатов и др., 2006; Коновалова, 2008; Сучков, 2016.

Автор: В.Г. Радченко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ГЛИНИСТИЙ

Bombus (Megabombus) argillaceus Smith, 1854

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 23 видів підроду *Megabombus*, всесвітньо поширеного роду *Bombus* (понад 250 видів), один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений у центральній частині Палеарктики, в Україні зустрічається в багатьох областях та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність по Україні невідома. В основних біотопах зустрічається рідко. На окремих ділянках навесні можна спостерігати до 10 молодих маток на 1 га. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, лук або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами. Чисельність також сильно скоротилася в результаті оранки вторинних біоценозів.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилком рослин, полілект, запилювач багатьох рослин. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого йдуть на зимівлю, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах мишоподібних гризунів. Робочі особини цього виду не роблять окремих запасів пилку в гнізді, личинки харчуються через так звані кишені, які наповнюються свіжепринесеним пилком. За сезон розвивається одне покоління, що складається з декількох виводків. В одному гнізді вирощується 50–100 робочих особин та приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців та майбутніх маток. Літає з квітня до жовтня.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, крила темні. Верхні краї бічних вічок знаходяться на рівні або вище верхнього краю складних очей. Передня та задня частини мезосоми опушені жовтими волосками. Ширина перев'язки із чорних волосків між крилами небагато менша за ширину перев'язки з жовтих волосків на передній частині мезосоми. Метасома вкрита чорними волосками. Довжина тіла самок — 20–23 мм, самців — 14–15 мм.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В умовах неволі розмноження ускладнене особливостями біології цього виду. В Інституті зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України проведені поодинокі успішні експерименти по заснуванню гнізд матками у штучних умовах.

Господарське та комерційне значення

Важливий запилювач багатьох квіткових рослин, у тому числі сільськогосподарських, таких як плодово-ягідні, баштанні культури.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид відомий з Мелітопольського (в т.ч. м. Мелітополь), Якимівського та Приазовського районів. Малочисельний, відмічені суттєві коливання чисельності в різні роки. Для активної охорони виду, доцільно застосовувати біотехнічні заходи (встановлення штучних гнізд). Це може бути здійснено із залученням волонтерів, школярів, юннатів, студентів та широких кіл активної громадськості.

Основні джерела інформації

Скориков, 1922; Осычнюк, Панфилов, Пономарева, 1978; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998; Сучков, Голод, 2013; Сучков, 2016.

Автор: В.Г. Радченко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ЛЕЗУС

Bombus (Thoracobombus) laesus Morawitz, 1875

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у Центральній та Зх. Палеарктиці. В Україні відмічений у Передкарпатті, Карпатах, Чернівецькій, Одеській, Херсонській, Кіровоградській, Полтавській, Харківській, Донецькій обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. В більшості вказаних точок в Україні зареєстровані лише поодинокі знахідки. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, лук або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, важливий запилювач багатьох рослин. Переважно зустрічається на степових ділянках, приурочений до степів пд. типу. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо. Особливості гніздування цього виду спеціально не вивчалися. За сезон розвивається одне покоління, що складається із декількох виводків. Літає з квітня до жовтня.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла маток 16–18, самців — 14–16 мм. Вся спинка в жовтих і жовтуватих волосках. Третій тергум черевця без чорних волосків. Довжина щік трохи менша (в 1,1 раза) за ширину мандибул у місці їх прикріплення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як люцерна, конюшина, огірки, гарбузи, інші бахчеві культури.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області відомий з о. Хортиця. Чисельність, скоріш за все дуже низька (поодинокі особини). Необхідно провести дослідження для з'ясування стану популяції виду в регіоні. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Скориков; 1922; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Мороз, 1998;

Автор: В.Г. Радченко

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ ОПЕРЕЗАНИЙ

Bombus (Thoracobombus) zonatus Smith, 1854

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид. Ареал співпадає з межами сучасних і минулих кліматичних степових ландшафтів. Поширений у Європі та Пн. Азії, крім Китаю. В Україні зустрічається в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Одеській, Миколаївській обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, зустрічається локально. Чисельність виду залежить від стану біотопів — степних ділянок з багатою мелітофільною рослинністю. Чисельність зменшується через скорочення місць, придатних для гніздування, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Соціальний вид. Молоді запліднені матки навесні після зимівлі самостійно будують гнізда в заглибленнях на поверхні землі під мохом або сухим листям. Потім усі роботи в гнізді та по заготівлі пилку і нектару виконують робочі особини, які літають з травня до серпня. Самці та нові молоді матки народжуються лише наприкінці літа та у вересні. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в нірках мишоподібних гризунів або під мохом чи листям. Дає одну генерацію на рік. В одному гнізді вирощується до 100–150 особин. Широкий полілект. Як і у інших представників підроду в гніздах на воскових пакетах з розплодом розташовуються пилкові кишені. Ця особливість біології суттєво заважає його штучному розведенню в господарських цілях.

Морфологічні ознаки

Дуже мінливий вид. Жовта перев'язка на задній частині спинки може бути відсутня. 2–3 тергуми в жовтих волосках, 4–5 — в чорних, у окремих екземплярів щитик і 4-й тергум в жовтих волосках. Довжина тіла маток до 25 мм, самців — 12–15 мм. Робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду — в степовій зоні України.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох степових рослин і таких, що культивуються в степовій зоні України.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

На території області вид відмічений на о. Хортиця та в Якимівському районі (окол. с. Шелюги). Досить звичайний вид, але має тенденцію до скорочення чисельності. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Осьичнюк, Панфилов, Пономарева, 1978; Муленко, Карпенко, Жаков, 2016. Особисті неопубліковані дані автор-упорядника.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Іванов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.Г. Радченко

КТЕНОФОРА ПРИКРАШЕНА

Ctenophora festiva Meigen, 1804

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Комарі-довгоноги (Tipulidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня смуга Пд. Європи, Литва, Росія (пд. європейської частини, пд. Сх. Сибіру, Примор'я). В Україні — Прикарпаття, Центр.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність та її зміни немає. Причини зміни чисельності – санітарні рубки лісів (вирубування старих дерев).

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: старі широколистяні або мішані ліси. Характер живлення: личинки в трухлявій деревині дупел дерев. Біологія розмноження: даних немає.

Морфологічні ознаки

Великі (20–26 мм) чорно-жовті комарі з димчасто-бурою плямою на крилі, котра не доходить до його вершини; антени самців греб інчасті, з 2 парами відростків; заднє стегно руде з чорною передвершинною смужкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відомостей немає

Розмноження та розведення у спеціальностворених умовах

Відомостей немає

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За літературними джерелами наводиться для о.Хортиця. Дані що до чисельності відсутні. Розповсюдження та стан виду в регіоні потребує вивчення. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Савченко, 1973; Муленко, Карпенко, Жаков, 2016.

Автори: В.О. Корнеєв, В.І. Ланцов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Малюнок: В.О. Корнеєв

КТИР ВЕЛЕТЕНСЬКИЙ

Satanas gigas (Eversmann, 1855)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Ктирі (Asilidae).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Греція, Румунія, Росія (пд. сх. європейської частини). В Україні — піски в долині Дніпра, Пд. Бугу та їхніх приток, дельта Дунаю; пд., сх., Крим.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність немає. Спостерігалось зменшення через розорювання цілинних ділянок, залісення піщаних кучугур, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: цілинний степ; добре прогріті сонцем розріджені чагарники в байраках і передгір'ях, піщані арени та кучугури з розрідженим травостоєм по берегах річок. Біологія розмноження: дає одну генерацію на рік. Імаго з'являються влітку; личинки розвиваються у верхньому шарі ґрунту або трухлявій деревині, де й заляльковуються. Характер живлення: дорослі ктирі полюють удень на різноманітних, зокрема шкідливих комах — саранових, хрущів та ін. Личинки — хижаки, деколи живляться рослинними рештками.

Морфологічні ознаки

Дуже великі (довжина тіла 35–50 мм) довгасті мухи з одноманітно сірообпиленим та вкритим білими і чорними волосками та щетинками тілом та прозорими крилами. Для представників роду характерними є видовжений хоботок та загнуті уперед третя та четверта радіальна жилки, що закінчуються на вершині крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відомостей немає.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в усіх приморських районах, псамофіл. Стабільна популяція виду протягом багатьох років спостерігається на косі Пересип (Приазовський район). Чисельність досить низька (трапляються поодинокі особини), але з року в рік вона відносно стабільна. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Рихтер, 1969; Ермоленко, Лобко, 1994; Дузь, Микитюк, Ужевская, 2005; Черный, 2005; Сучков, 2016.

Автори: В.М. Ермоленко, В.М. Лобко, В.О. Корнеєв

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнеєв

КТИР ШЕРШЕНЕПОДІБНИЙ

Asilus crabroniformis (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Ктирі (Asilidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Більша частина Зх. та Центральної Європи, Росія (пн. зх., пд. сх. європейської частини, Пн. Кавказ). В Україні — Лісостеп та зрідка Степ (Донецька та Одеська обл.).

Чисельність і причини її зміни

Траплявся дуже рідко (поодинокі особини). Сучасних даних про чисельність немає. Спостерігалось зменшення через розорювання лук та узлісь, застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/яруси перебування: ліси та луки в долинах річок. Біологія розмноження: дає одну генерацію на рік. Імаго з'являються у другій половині літа. Личинки розвиваються у піщаному ґрунті. Характер живлення: дорослі мухи полюють удень на личинок та дорослих саранових, рідше – двокрилих та жуків. Личинки також є хижаками.

Морфологічні ознаки

Великі (довжина тіла 19–28 мм) довгасті мухи з чорним при основі та жовтоволосистим у вершинній частині черевцем та жовтими, затемненими до бурого по задньому краю крилами. Для представників роду характерними є довга лицьова борода та п'ята радіальна жилка, що закінчуються позаду від вершини крила.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Відомостей немає.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина знахідка виду на території Запорізькій області зроблена до 1994 р. Сучасних даних, щодо наявності та чисельності виду в області немає.

Основні джерела інформації

Дузь, Микитюк, Ужевская, 2005, Єрмоленко, Лобко, 1994, Рихтер, 1969; Сучков, 2016.

Автори: В.М. Єрмоленко, В.М. Лобко, В.О. Корнєєв

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнєєв

ЗУБАРИК ЧОРНОЛАПИЙ

Merodon nigritarsis (Rondani, 1845)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрили (Diptera),
родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний вид, якому загрожує небезпека.

Ареал виду та його поширення в Україні

Зх.-євразійський (європейсько-малоазійсько-кавказький) пд. суббореально-субтропічний вид, широко розповсюджений у Європі. В Україні достовірно відомий з Донецької та Харківської обл. і Криму. Раніше під назвою *M. spinipes* в літературі наводили як мінімум два різні види, а саме: *M. nigritarsis* Rondani, 1845 і *M. avidus* (Rossi, 1790), тому весь матеріал вимагає ревізії.

Чисельність і причини її зміни

Майже всі види роду на Україні або стали дуже рідкісними, або зустрічаються вкрай локально. У деяких заповідниках чисельність виду може бути досить високою (ПЗ «Кам'яні могили», Карадазький ПЗ), але за їх межами він майже вимер. Лімітуючі чинники — розорювання степів та, меншою мірою, знищення гарноквітучих цибулинних ефемероїдів. Наголошувалося на позитивній ролі степових заповідників у збереженні видів *Merodon*, більшість з яких в умовах антропогенно зміненого ландшафту вимирає.

Особливості біології та наукове значення

Зустрічається на степових і остепнених ділянках. Степовий мезофіл. Імаго живляться на *Euphorbia seguierana* Neck. (ПЗ «Кам'яні могили»). Личинки — облігатні фітофаги в цибулинах *Hyacinthaella pallasiana* (Steven) Losinsk., елементів сапрофагії у них поки що не знайдено. Личинці досить однієї цибулини для повного розвитку. На Лівобережній Україні вид є принаймні олігофагом. При дослідженнях виду на пд. сх. України і в Криму було встановлено, що личинки I віку в лабораторних умовах заселяють і живляться цибулинами *Leopoldia comosa* (L.) Parl. и *Ornithogalum ponticum* Zahar. Відомі личинки інших видів роду також є фітофагами і мешкають в підземних частинах живих рослин, головним чином в цибулинах. Вид моновольтинний, парування відбувається у середині червня. Самки відкладають яйця у землю. Личинки I віку проникають до цибулин *H. pallasiana* через стебловий отвір і потім, живлячись, формують всередині цибулини камеру. Личинка III (останнього) віку формує майже вертикальний хід під поверхнею ґрунту, у якому, ймовірно, зимує. Заляльковування відбувається весною. У самців добре виражена територіальна поведінка.

Морфологічні ознаки

Великі, доволі волохаті коренасті мухи із смугастим черевцем; задні стегна потовщені, з апіковентральним зубчиком. Добре відрізняється від близьких видів роду роз'єднаними смугами на кінці черевця та темним забарвленням задніх лапок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. Потрібна сувора охорона степових ділянок і популяцій цибулинних ефемероїдов. Мешкає у межах деяких заповідників на сх. України та у Криму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножувався у неволі від лялечки до імаго другого покоління.

Господарське або комерційне значення.

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина знахідка виду в нашому регіоні зроблена на адміністративному кордоні Запорізької та Донецької областей, на території в заповіднику «Кам'яні могили». Чисельність в цьому локалітеті досить висока.

Основні джерела інформації

Hurkmans, 1993; Степаненко, Попов, 1997; Попов, Усова, Абалєшева, 2002; Speight, 2007.

Автор: Г.В. Попов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнєєв

ПЕЛЕКОЦЕРА ШИРОКОЛОБА

Pelecocera latifrons Loew, 1856

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Дзюрчалки або Повисюхи (Syrphidae). Один з 2 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Західноєвразійський вузькосуббореальний (степовий) вид. Зустрічається у Зх. Європі (Франція, Німеччина, Чехія, Словаччина, колишня Югославія, Угорщина, Румунія), Україні, Росії (Воронезька обл., Нижнє

Поволжжя) та на Близькому Сході (Ліван). В Україні — на Лівобережжі, де тягнє до степової зони у Харківській і Донецькій обл. У Донецькій обл. відомий з заповідника «Хомутівський степ», Слов'янського р-ну, Великоанадольського лісу і Донецького ботанічного саду НАН України, у Харківській — з РЛП «Печенізьке поле», Харківського та Волчанського районів.

Чисельність і причини її зміни

Усі види роду характеризуються низькою чисельністю. Дотепер чисельність виду в цілому знизилася, він став дуже локальним, але при цьому в місцях мешкання імаго можуть бути доволі звичайними. Відомо, що *P. latifrons* належить до комплексу рідкісних і зникаючих видів, які поза степовими заповідниками практично не зустрічаються.

Причини зміни чисельності

Ймовірно, критичним є зв'язок з певними зникаючими степовими рослинними асоціаціями або степовими видами рослин.

Особливості біології та наукове значення

Населяють травостій степових схилів, остепнених узлісь та галявин широколистяних лісів, чагарники. Імаго навесні живляться на квітках *Ficaria sp.*, характерним є також запилення *Prunus stepposa* Kotov. Біологія личинок роду невідома, ймовірно, є фітофагами.

Морфологічні ознаки

Дрібні блискучі голі чорні мухи із потовщеною аристою. Вид з добре розвиненим статевим диморфізмом — самка чорна, у самця на черевці присутні великі жовті плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не дійснювалися. Треба виявляти та охороняти місця мешкання виду, особливо степові ділянки.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Єдина знахідка цього виду в зроблена в околицях с. Ленінське Якимівського району (відмічена одна особина). Стан популяції в регіоні потребує дослідження. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Кузнецов, 1989; Леженіна, 1992; Speight, 2007; Сучков, 2016.

Автор: Г.В. Попов

Автор-упорядник: С.І. Сучков

Фото: В.О. Корнєєв

ХОРДОВІ – CHORDATA

Круглороті

МІНОГА УКРАЇНСЬКА

Eudontomyzon mariae (Berg, 1931)

Таксономічна належність

Клас — Міноги (Petromyzontida), ряд — Міногоподібні (Petromyzontiformes), родина — Міногові (Petromyzontidae). Один з 4-х видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки басейнів Балтійського, Азовського, Чорного, Адріатичного і Егейського морів. В Україні відзначалася в басейнах річок Міус, Сіверський Донець, Дніпро, Дністер, Прут, Сірет і, вірогідно, Південний Буг, відмічена в пониззі Дунаю.

Чисельність і причини її зміни

Катастрофічно низька. Практично зникла в корінному руслі Дніпра і його великих притоках, Сіверському Дінці і Дністрі, зрідка трапляється в їх додатковій системі. Порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного та біологічного режимів водойм, спричиненої господарською діяльністю.

Особливості біології та наукове значення

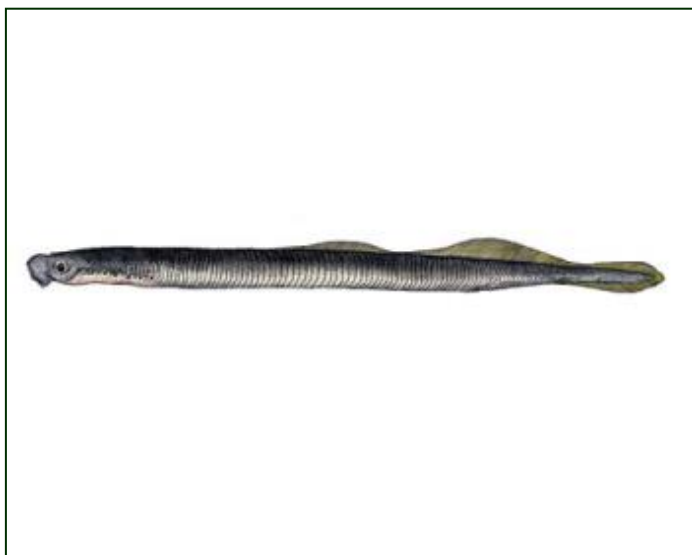
Прісноводна донна непаразитична мінога. Мешканець річок і струмків гірської і передгірської зони, а також рівнинних річок. Дорослі живуть на чистих, добре насичених киснем, із швидкою течією і дещо замуленим кам'янистим і кам'янисто-піщаним ґрунтом ділянках, личинки — у місцях з повільною течією та добре замуленим дном. Личинки тримаються на глибинах до 0,5-1 м, де закопуються в ґрунт. Статевої зрілості досягає через 6-7 місяців після метаморфозу, який проходить з середини липня до кінця вересня. Розмноження в квітні-травні при температурі води від 8-16°C. У самок завдовжки 16,6-20,5 см плодючість складала 5742-6066 ікринок. На нерест мігрує на невеликі відстані в чисті струмки і річки. Личинки-піскорийки живляться детритом, найдрібнішими бентичними організмами, діатомовими і іншими водоростями. Під час метаморфозу кишечник личинок атрофується і в дорослому стані ці тварини не живляться, а після розмноження гинуть.

Морфологічні ознаки

Від міноги карпатської відрізняється меншими розмірами і розташуванням, кількістю і будовою зубів. Найбільша довжина тіла дорослих особин до 22,2 см, маса до 20 г, личинок — до 23 см і 20-25 г, тривалість життя загалом 4,8-7,2 років, з яких 4-5, можливо, припадає на личинковий період, 4-5 тижнів — на метаморфоз і 11-13 місяців на життя в дорослому стані. Верхня частина голови, боків тіла і спина у дорослих особин темно-сірі, попелясті або чорні, боки і черево сірувато-білі з сріблястим або перламутровим відблиском. Личинки, зазвичай, мають коричнеувато-сірувату спину і верхню частину боків тіла, жовтувато-білуваті нижні частини боків і черево.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць існування і встановлення заповідного режиму. Занесена до ЧКУ (1994), МСОП та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області. Вид реєструвався в Запорізькому водосховищі.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Мовчан, 1988, 2005; Мовчан и др., 2003.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

Риби

СТЕРЛЯДЬ ПРІСНОВОДНА

Acipenser ruthenus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 17-ти видів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки басейнів Чорного, Азовського, Каспійського, Балтійського, Карського та Білого морів, Ладозьке, Онезьке озера. В Україні траплялася в корінному руслі і в великих притоках усіх великих річок. Зараз відзначається в пониззі Дунаю і верхній та середній течії річки Дністер.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Трапляється зрідка від одної до кількох особин. З другої половини ХХ ст. різко скоротила свою чисельність і ареал. Зникла в Сіверському Дінці, Південному Бузі та в більшій частині басейну Дніпра і Дністра. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного та біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, непомірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна придонна риба. Тримається поодиноці або невеликими групами на глибоких руслових ділянках річок з чистою прохолодною проточною водою і піщаним або піщано-гальковим ґрунтом. Статевозрілими самці стають у віці 3, переважно 4-6 років, при довжині понад 35 см, самки у 5-9 років при довжині понад 45 см. Нерест у квітні-травні, зазвичай при температурі води 12-17°C. Плодючість до 110-140 тис. ікринок. Ікра донна, клейка, відкладається на глибоких руслових ділянках із швидкою течією і гальковим або кам'янистим ґрунтом. Після нересту плідники і молодь скочуються до місць постійного життя. Живиться ракоподібними, молюсками, личинками комах та іншими тваринами дна, рідше дрібною рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, невисоке. Нижня губа посередині перервана, вусики торочкуваті. Найбільша довжина до 1-1,2 м, маса до 16 кг, зазвичай в уловах траплялися риби завдовжки до 40-60 см і масою 0,4-1 кг, тривалість життя близько 30 років. Верхня частина тіла темна, сірувато-бура, часто із зеленкуватим чи синюватим вилиском, боки сіруваті, сталево-сріблясті, черевце жовтувате або молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення заповідного режиму. Занесена до МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана на річках Волга, Дон, Кубань, Дніпро.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, господарське значення якої через малу чисельність втрачено.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В межах області зрідка відмічається в нижній ділянці Запорізького водосховища та в Каховському водосховищі. В акваторіях Азовського моря вид періодично реєструється поблизу Обитічної коси. На

сьогодні є об'єктом риборозведення та може бути вселений в штучні водойми. Активно здійснюється зариблення нижньої акваторії Дніпра. Загалом слід зазначити, що чисельність виду на сьогодні є незначною.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Мовчан, 1988, 2005; Новицкий и др., 2005; Мовчан и др., 2003; Булахов та ін., 2008; Дирипаско та ін., 2011; Демченко, 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: А.В. Білоусова А.І. Щетинин

ОСЕТЕР РОСІЙСЬКИЙ

Acipenser gueldenstaedtii (Brandt et Ratzeburg, 1833)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Раніше розглядався в ранзі підвиду Осетер чорноморсько-азовський — *A. gueldenstaedtii colchica* (V. Marti, 1940).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного, Азовського, Аральського і Каспійського морів. В Україні трапляється в північно-західній частині Азовського моря, біля берегів Криму і в північно-західній частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Невисока, в останні 25-30 років невпинно падає. У невеликій кількості заходить у Дунай, поодинокі в Дніпро, зрідка в Дністровський лиман і фактично не заходить в Південний Буг, Сіверський Донець і річки Північного Приазов'я. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, яка постійно живе в морі, а на нерест заходить у річки. Нерестові міграції двічі на рік: восени, з серпня по січень, і навесні, з березня — початку квітня до травня — початку червня, при температурі води 6-11°C, масово при 15°C. Статевої зрілості самці досягають у віці 8-14 років при довжині понад 90-100 см, самки в 10-17 років при довжині понад 105-110 см. Нерест з кінця квітня — початку травня до середини червня, при температурі води 11-22°C, на глибоких ділянках корінного русла із швидкою течією і піщано-гальковим або кам'янистим ґрунтом.

Плодючість до 800 тис. ікринок. Ікра донна, клейка. Плідники після розмноження, а згодом і молодь, скочуються на місця нагулу. Молодь живиться донними безхребетними (ракоподібними, личинками комах та ін.), дорослі споживають моллюсків, крупних ракоподібних та рибу.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, веретеноподібне, товсте. Рило коротке, тупе, заокруглене. Вусики розміщені ближче до переднього кінця рила, ніж до рота. Найбільша довжина понад 2 м, маса понад 100 кг, в уловах зустрічаються особини завдовжки 1,3-1,6 м і масою близько 30-40 кг; тривалість життя понад 50 років. Верхня третина тіла темно-сіра, бурувата, часто майже чорна, боки сіруваті, молочно-сірі з блакитним відблиском, зрідка зеленкуваті, черево жовтувате або молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, створення умов для природного нересту, відтворення за рахунок штучного рибозведення. Занесений до МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка штучного розведення випробувана на річках Волга, Дон, Кубань, Дніпро.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид реєструється лише в акваторіях Азовського моря. Є найбільш чисельним серед всіх осетрових. Відзначається практично у всіх ділянках моря, за винятком Таганрозької затоки, але найбільш часто реєструється в східній і північно-західній частинах Азовського моря. Загальна чисельність популяції осетра російського Азовського моря в сучасний період, за даними прямого тралового обліку, становить до 90 тис. особин. Основу його популяції (до 90 %) складають особини у віці до 4 років.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Мовчан, 1988, 2005; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2011; Дем'яненко, 2011; Демченко, 2011; Демченко, Демченко, 2014.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: А.В. Білоусова, А.І. Щетинин

СЕВРЮГА ЗВИЧАЙНА

Acipenser stellatus (Pallas, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii),
ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes),
родина — Осетрові (Acipenseridae). Один із
17-ти видів роду, один з 5-ти видів роду у
фауні України. Утворює локальні стада в
певних річкових басейнах.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Чорного, Азовського, Аральського і Каспійського морів. В Україні поширений біля північних берегів Азовського моря, вздовж Кримського п-ва та у північно-західній частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Незначна, з кінця ХХ ст. невпинно падає. Зараз у невеликій кількості заходить у Дунай, зрідка поодинокі в Дніпровський і Дністровський лимани і фактично не заходить в Дністер, Південний Буг, Дніпро і річки Північного Приазов'я. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонна риба, яка постійно живе в морі, а для розмноження заходить у річки. Статеве дозрівання самців відбувається у віці 5-14, переважно в 9-12 років, самок — в 7-17, переважно в 11-14 років (при довжині тіла обох статей понад 95-100 см). Нерест з кінця квітня до середини червня при температурі води 8-15°C і вище, на глибоких ділянках корінного русла із швидкою течією та твердим, зазвичай піщано-гальковим чи кам'янистим ґрунтом. Плодючість може перевищувати 360 тис. ікринок. Ікра донна, клейка. Після закінчення розмноження плідники, а пізніше й молодь, скочуються в море на нагул. Мальки живляться переважно дрібними донними тваринами (червами, личинками комах, ракоподібними та ін.), дорослі споживають рибу, моллюсків та крупних ракоподібних.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, веретеноподібне, невисоке. Вусики короткі, не торочкуваті. Рило мечовидне, довге, його довжина складає понад 60 % довжини голови. Найбільша довжина до 220 см, маса — до 80 кг, зазвичай ловляться особини завдовжки до 150 см масою 25-30 кг; тривалість життя близько 30 років. Верхня третина тіла темна, сірувато-блакитна або майже чорна, боки білувато-, або сріблясто-сірі, черево жовтувате чи молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, нормалізація екологічного стану водойм, штучне відтворення. Занесена до списків МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана на річках Волга, Дон, Кубань, Дніпро.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид реєструється лише в акваторіях Азовського моря. Севрюга відноситься до видів з відносно невисокою чисельністю, яка за даними тралового обліку не перевищує 20 тис. особин. Основу чисельності севрюги становлять молодші вікові групи. Основними місцями реєстрації виду є східна частина моря. В межах Обитічної та Бердянської заток Азовського моря реєструються поодинокі особини.

Основні джерела інформації

Мовчан, 1988, 2005; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2011; Дем'яненко, 2011; Демченко, 2011; Демченко, Демченко, 2014.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: А.В. Білоусова А.І. Щетинин

БІЛУГА ЗВИЧАЙНА

Huso huso (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Осетроподібні (Acipenseriformes), родина — Осетрові (Acipenseridae). Один з 2-х видів роду, єдиний вид у фауні України. В Україні вид раніше розглядався в ранзі окремого підвиду — Білуга чорноморська — *H. huso ponticus* Salnikov et Malatski, 1934.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

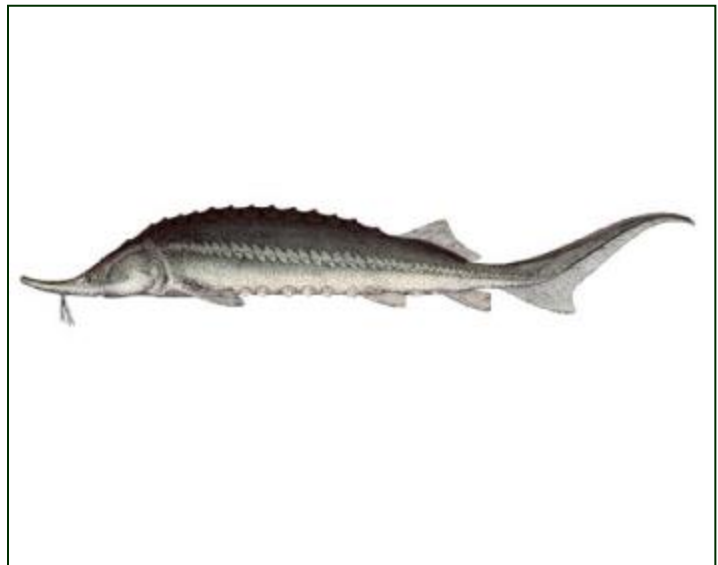
Чорне, Азовське, Каспійське, зрідка й Адриатичне моря. В Україні зустрічається в північно-західній частині Азовського моря, біля берегів Криму, і в північно-західній частині Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Поодинокі трапляються поблизу берегів Кримського п-ву, дещо частіше в Дунаї та біля його гирла. У першій половині ХХ ст. була промисловою рибою майже на всьому морському узбережжі. Фактично зникла у пониззі Дніпра, Південного. Бугу і Дністра, а також у Сіверському Дінці. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прохідна придонно-пелагічна риба, яка постійно живе в морі, а на нерест заходить у річки. Самці стають статевозрілими у віці 12-14 років при довжині понад 120 см, самки в 16-18 років при довжині понад 150 см. Нерест з кінця квітня до початку червня при температурі води 8-17°C у глибоких місцях із швидкою течією і кам'янистим або піщано-гальковим ґрунтом. Плодючість 360 тис. - 7,7 млн. ікринок. Ікра донна, клейка. Після нересту дорослі, а згодом і молодь, скочуються в море.

Мальки споживають ракоподібних, черв'їв, личинок комах, мальків риб; дорослі особини живляться переважно рибою.

Морфологічні ознаки

Тіло довге, високе, товсте. Рот великий, півмісячний, зяброві перетинки зрощені між собою і утворюють вільну шкірясту згортку під міжзябровим проміжком. Найбільша довжина тіла понад 5 м, маса 1000 кг (зазвичай ловлять особин до 2,5 м і до 200-300 кг), тривалість життя до 100 років. Верхня третина тулубу і голови сірувато-бурі або майже чорні з блакитним чи зеленкуватим відблиском, боки сірувато-білі, черево молочно-біле.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, нормалізація екологічного стану водойм, штучне відтворення. Занесена до ЧКУ (1994), списку МСОП, Бернської та Боннської конвенцій, CITES та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана на річках Волга, Дон, Кубань, Дніпро.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Для Запорізької області вид реєструється лише в акваторіях Азовського моря. В останні 25-30 років чисельність неухильно падає. В сучасних умовах зустрічається виключно молодь риб риборозплідного походження. Основна проблема низької чисельності – недоступність місць нересту в результаті будівництва водосховищ і ставків.

Основні джерела інформації

Берг, 1948; Мовчан, 1988, 2005; Мовчан и др., 2003; Дем'яненко, 2011; Демченко, 2011; Демченко, Демченко, 2014.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

ЯЛЕЦЬ ЗВИЧАЙНИЙ

Leuciscus leuciscus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з близько 30-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений євро-азійський вид. Річки і озера басейну Північного-Льодовитого океану, Балтійського, Чорного, Азовського, Каспійського морів (в Європі на північ від Альп і на схід від Піренеїв), озера Сибіру, північного і центрального Казахстану. В Україні раніше був поширений фактично в усіх великих річках і в їх додатковій системі, а також у проточних озерах і в дніпровських водосховищах, відмічався також в Дніпровсько-Бузькому лимані. Відсутній у водоймах Криму.

Чисельність і причини її зміни

Невелика, в останні 2-3 десятиріччя різко скоротилася. Зараз фактично зник з руслової частини Дніпра і його водосховищ та крупних приток, в басейні Південного Бугу, малочисельний в басейні Дністра та Дунаю. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води, надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова зграйна придонна риба чистих текучих вод, яка віддає перевагу прибережним ділянкам з піщаним або піщано-мулистим ґрунтом. Статевої

зрілості досягає у віці 2-3 років при довжині тіла близько 9-10 см. Розмноження відбувається з кінця березня, при прогріванні води до 5-6°C, до початку, а інколи й до кінця травня. Плодючість до 22,6 тис. ікринок. Ікра донна, клейка, відкладається за один раз в місцях із швидкою течією на різні донні предмети, зокрема на рослинність. Живиться переважно організмами бентосу — червами, ракоподібними, личинками і лялечками комах, дорослими комахами, які падають у воду, а також ікрою риб та частково рослинністю.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, низьке, ледь стиснуте з боків. Анальний плавець з виїмкою. Рот нижній, маленький. У бічній лінії переважно 45-51 луска. Найбільша довжина тіла 20-25 см, зазвичай 10-15 см, маса до 100 г, зазвичай 30-50 г, тривалість життя до 8 років. Спина темна, від темно-сірого або оливково-зеленкуватого до чорного кольору, боки світло-сірі із сріблястим відблиском, черево світло-сріблясте. Спинний і хвостовий плавці сірі, грудні, черевні і анальний блідо-жовті або жовтувато-червоні, райдужка очей жовтувато-оранжева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесений до МСОП і Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має. Об'єкт незаконного аматорського вилову.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Є дані, що вид, ймовірно, зустрічався в Дніпровському водосховищі. На сьогодні достовірного підтвердження реєстрації даного виду в Запорізькій області немає.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Полтавчук, 1976; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2005; Новицкий и др., 2005; Мовчан, 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко
Малюнок: І.В. Маханьков

ВИРЕЗУБ ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ

Rutilus frisii (Nordmann, 1840)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 14-ти видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Утворює прісноводні жили популяції.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни північної частини Чорного і Каспійського морів, Азовське море. В Україні зараз зустрічається в верхній та середній течії Дністра, Сіверського Дінця, зрідка в Азовському морі.

Чисельність і причини її зміни

Дуже низька. Трапляється одиничними особинами, хоча раніше був звичайним об'єктом промислу. Зникнення типових біотопів, потрібних для природного відтворення, в результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненого гідротехнічним будівництвом, забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Напівпрохідна зграйна придонна риба. Нагулюється в солонуватих водах, на нерест і зимівлю заходить у річки. В річках тримається глибоких ділянок із швидкою течією, чистою водою і піщано-гальковим або кам'янистим ґрунтом. Статевої зрілості досягає у віці 4, переважно 5-6 років, при довжині тіла 50 см і більше. Розмноження з другої половини квітня — травні, при температурі води до 10-11°C. Плодючість до 259,6 тис. ікринок. Ікра клейка, відкладається за один раз на швидкій течії і гальково-кам'янистому ґрунті. Молодь живиться нижчими водоростями, тваринами планктону і бентосу, дорослі риби споживають переважно молюсків, ракоподібних, менше рослинність.

Морфологічні ознаки

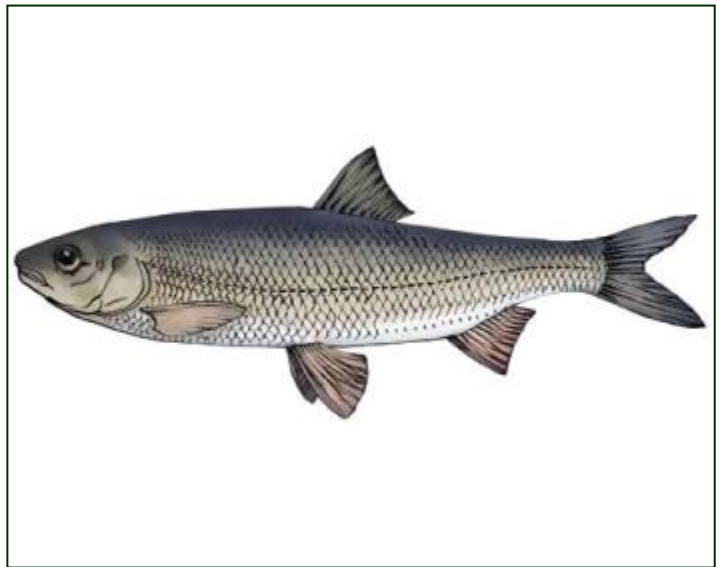
Тіло видовжене, низьке. Рот нижній, косо зрізаний. В бічній лінії переважно 60-67 (53-69) лусок. Найбільша довжина тіла до 71 см, маса до 8 кг, зазвичай 1,2-3,5 кг, тривалість життя понад 10 років. Верхня третина тіла темно-сіра, попеляста, боки світло-, або сріблясто-сірі, червоно-білі. Спинний, хвостовий і грудні плавці при основі жовтуваті або буруваті, при кінцях попелясті, черевні і анальний жовтуваті або червонуваті, райдужка очей жовтувато-оранжева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, встановлення заповідного режиму в місцях існування; штучне рибозведення проведення реінтродукції в річки Південний Буг, Дніпро. Занесений до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції та МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Біотехніка розведення відпрацьована. У 1948-49 рр. на рисових чеках південної України вирощували мальків.

Господарське та комерційне значення.

Цінна промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За останні десятиліття вид в акваторіях Азовського моря в межах області не реєструється.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 1988, 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

БИСТРЯНКА РОСІЙСЬКА

Alburnoides rossicus Berg, 1924

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 5 видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Бистрянки російська — *A. bipunctatu rossicus* (Berg, 1924).

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Річки басейну Чорного, Азовського і Каспійського морів. В Україні відома з басейну Західного Бугу, Дністра, Південного Бугу, Дніпра, Сіверського Дінця, річок Північного Приазов'я (Обитічна, Берда).

Чисельність і причини її зміни

Низька. З кінця 1970-х рр. постійно скорочує ареал і чисельність. Фактично зникла в басейнах річок Північного Приазов'я, Сіверського Дінця, стала рідкісною в басейні Дніпра і Південного Бугу і малочисельною в Дністрі. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої, в першу чергу, спрямленням руслових ділянок, гідротехнічним будівництвом, а також забрудненням води.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна зграйна жила риба, яка мешкає тільки в річках, на ділянках з помірною або швидкою течією і чистою, насиченою киснем водою, тяжіючи до придонних шарів. Статевозрілою стає у 2 роки при довжині тіла близько 5-5,5 см. Розмноження триває з середини травня до кінця червня. Плодючість до 8 тис. ікринок. Ікру відкладає кількома порціями на мілководних ділянках із швидкою течією і твердим піщаним, гальковим або кам'янистим ґрунтом. Живиться дрібними організмами планктону і бентосу, падаючими у воду комахами, часто водоростями.

Морфологічні ознаки

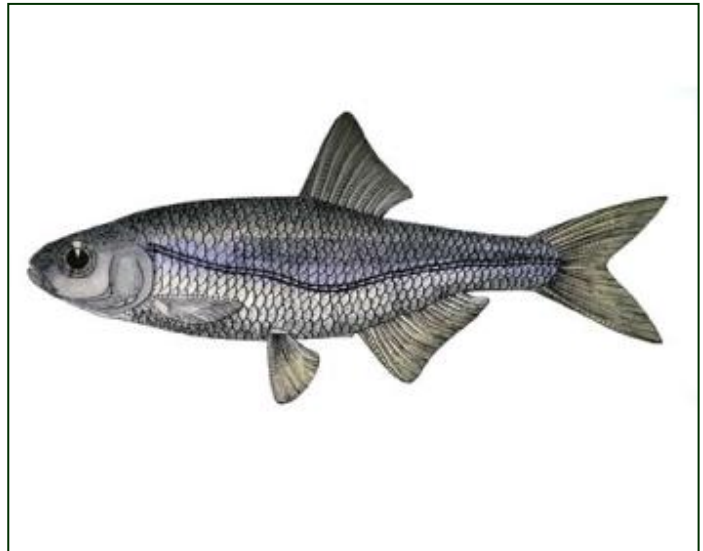
Тіло видовжене, досить високе, сплюснуте з боків. За основою черевних плавців починається не вкритий лускою кіль. Глоткові зуби переважно 2,5-5,2. Найбільша довжина тіла до 12-13 см, маса до 30 г, тривалість життя не перевищує 5-6 років. Спина майже чорна з зеленкуватим або синюватим відтінком, боки синювато- або зеленкувато-сріблясті, черево сріблясто-біле. Вздовж бічної лінії подвійний ряд темних крапок-штрихів (подвійна «стрічка»). Червні і анальний плавці при основі жовтуваті, червоні або сіруваті, при кінці безбарвні, всі інші плавці сірі або зеленкувато-сірі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид ймовірно мешкав в річках області на початку минулого століття. В сучасних умовах не відмічається.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Полтавчук, 1976; Мовчан и др., 2003; Новицкий и др., 2005; Мовчан, 2005, 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

ШЕМАЯ АЗОВСЬКА

Alburnus leobergi (Freyhof et Kottelat, 2007)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 20-ти видів роду, один з 4-х видів роду у фауні України. Раніше цей вид розглядався в роді Шемає — *Chalcalburnus* Berg, 1932 у ранзі підвиду *C. chalcoides mento* (Heckel, 1836) або виду *C. mento* (Heckel, 1836).

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейн Азовського моря. В Україні зустрічається переважно в північній та північно-західній частинах моря.

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. Фактично зникла в басейні Сіверського Дінця, дуже малочисельна в Азовському морі. Втрата нерестовищ і погіршення умов нагулу в результаті гідротехнічного будівництва, забруднення води річок, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Напівпрохідна зграйна пелагічно-придонна риба, яка витримує від зовсім прісної до води з мінералізацією 10-12%. Нагулюється в лиманах, пригирлових і гирлових ділянках річок та в суміжних опріснених морських ділянках та в морі; на нерест мігрує в річки. Міграція починається або восени (з кінця серпня — у вересні), або рано навесні (з кінця лютого чи у березні-квітні). Статевої зрілості досягає у віці 2, переважно 3-4 років (самки на рік пізніше), при довжині тіла самців близько 14 см, самок — 17 см. Розмноження триває з кінця квітня до початку липня при температурі води 15-26°C. Плодючість до 24 тис. ікринок. Ікра клейка, відкладається зазвичай двома порціями на ділянках з чистою водою, швидкою течією і кам'янистим, гальковим або черепашково-піщаним ґрунтом. Після нересту плідники і молодь скочуються в море на нагул. Молодь живиться нижчими водоростями, зоопланктоном, личинками комах, дорослі споживають крупний планктон, личинок і дорослі форми комах, дрібних риб.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, невисоке, сплюснуте з боків. Рот кінцевий, косо зрізаний, нижня щелепа дещо виступає вперед. Лусок у бічній лінії 54-64. На першій зябровій дужці 24-28 зябрових тичинок. Найбільша довжина тіла 31 см, маса — до 200 г, тривалість життя близько 5-6 років. Спина темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті з зеленкуватим відблиском, черво сріблясто-біле, всі плавці сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

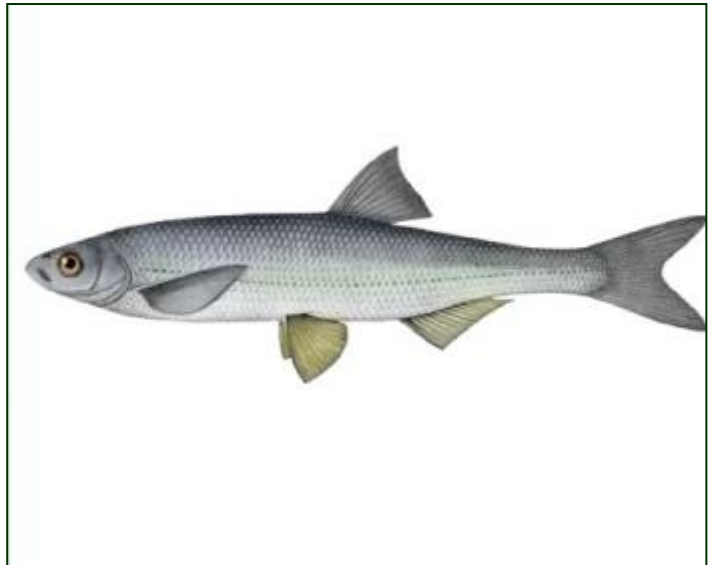
Заборонити вилов і створити іхтіологічні заказники в місцях, де мешкає цей вид. Як шемає чорноморсько-азовська (*C. mento*) занесена до ЧКУ (1994), списків Бернської конвенції і МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В Україні не проводилося, але потребує впровадження.

Господарське та комерційне значення

Цінна промислова риба, запаси якої дуже скоротилися.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В межах Запорізької області відмічається для Азовського моря. Найбільша чисельність реєструвалася в Обитічній затоці. Інтенсивне використання дрібновічкових зябрових сіток призвело до зниження чисельності в останні роки.

Основні джерела інформації

Веселов, 1977; Дирипаско та ін., 2011; Демченко, 2011.

Автор: О.Р. Болтачов

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: О.Ю. Запорожець, І.В. Маханьков

МАРЕНА ДНІПРОВСЬКА

Barbus borysthenicus (Dybowski, 1862)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропоподібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з понад 340 видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України. Раніше в Україні вид розглядався в ранзі підвиду Марена дніпровська — *B. barbus borysthenicus* Dybowski, 1862. Видовий статус потребує підтвердження.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік басейнів Дніпра та Південного Бугу, де раніше був звичною рибою.

Чисельність і причини її зміни

Низька, трапляється поодинокими особинами. Фактично зник у середній та нижній частинах басейну Дніпра, на верхній та нижній течії Південного Бугу. Порухення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забруднення води, надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводна річкова зграйна донна риба виключно текучих чистих вод, дуже чутлива до дефіциту кисню у воді. Віддає перевагу порожистим ділянкам і перекатам, місцям з кам'янистим, гальковим, щільним піщаним або глинистим дном. Статевої зрілості самці досягають у 2-3 роки при довжині і масі тіла 15,6 см і 92 г, самки в 3-4 роки при 22 см і 195 г. Розмноження триває з кінця квітня до середини липня, плодючість до 32-41 тис. ікринок. На нерест мігрує на руслові мілководдя із швидкою течією і кам'янистим або крупнозернистим піщаним ґрунтом, де й відкладає слабкоклейку ікру. Личинки і молодь живляться дрібними формами фіто- і зоопланктону та бентосу, дорослі риби споживають виключно мешканців дна, зокрема личинок комах, молюсків, черв'їв, а також ікру, молодь і дрібних риб, водорості і вищу рослинність.

Морфологічні ознаки

Зовні нагадує марену звичайну, проте тіло більш товсте, з характерною горбатістю в районі спинного плавця, хвостове стебло ширше і коротше, задні вусики коротші, досягають лише переднього краю ока, іноді середини ока. Найбільша довжина тіла 80-90 см, маса — 10-12 кг, тривалість життя 12-13 років. У забарвленні переважають жовтувато-золотисті тони, плавці забарвлені інтенсивніше: в парних, анальному і хвостовому плавцях домінує морквяно-червоний, в спинному — рожево-червоний кольори.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

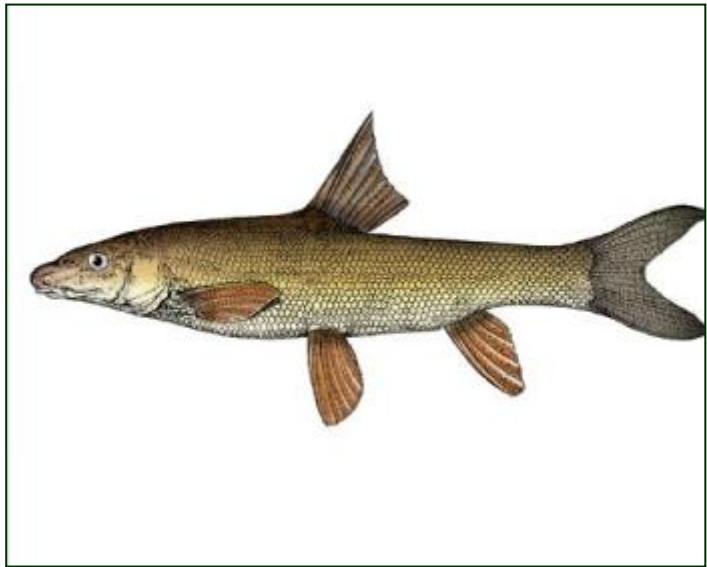
Заборона вилову, виявлення типових місць існування і встановлення в них заповідного режиму. Занесена до ЧКУ (1994) та до Європейського червоного списку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислова риба, чисельність якої в наших водах зараз впала до критичної межі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

До будівництва Каховського водосховища вид реєструвався на Дніпровських порогах поблизу м. Запоріжжя. На сьогодні в адміністративних межах області не реєструється.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 1988, 2005, 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: О.М. Насека

КАРАСЬ ЗВИЧАЙНИЙ

Carassius carassius (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Коропопо дібні (Cypriniformes), родина — Коропові (Cyprinidae). Один з 4-х видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

В Європі від Великобританії та, в Сибіру у річках Північного-Льодовитого океану від Північної Двіни і Печори на схід до Індигірки, Колими і озер басейну верхів'я р. Урак, на півдні у річках Каспійського моря. В Україні ареал охоплює річки Азово-Чорноморського басейну, в тому числі й водосховища Криму, а також басейн Західного Бугу.

Чисельність і причини її зміни

В окремих водоймах звичайний, в інших — поодинокий, в деяких водоймах зник загалом. Зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забруднення води та надмірний вилов. У багатьох водоймах витіснений диплоїдною формою карася сріблястого.

Особливості біології та наукове значення

Тримається у заплавах водоймах, озерах, ставках зі стоячою або слабкопроточною водою та замуленим дном, що густо заросли водяною рослинністю. Витривалий до кисневого режиму. Під час промерзання водойм і літнього висихання озер перебуває у мулі на глибині понад 0,5 м. Нереститься у травні-липні. Досягає статевої зрілості у віці 2-3 років, плодючість становить майже 115 тис. ікринок. Їх відкладають трьома-чотирма порціями при температурі води не нижче 18°C на рослинність, на глибині близько 0,5 м. Живиться здебільшого бентосними організмами, також зоопланктоном.

Морфологічні ознаки

Тіло коротке, високе, сплюснуте з боків, бічна лінія повна. Спинний плавець довгий і високий, його вершина заокруглена, задній нерозгалужений промінь товстий, з дрібними зазубринами. Основа підхвостового плавця коротка, вершина заокруглена, задній нерозгалужений промінь товстий, з численними зазубринами. Хвостовий плавець з невеликою вирізкою. Рот невеликий, кінцевий, висувний. Довжина тіла понад 30 см, маса — до 1,2 кг. Тривалість життя понад 10 років. Спиночка темнокоричнева, боки бронзоваті, черевце жовтаве. У молоді на хвостовому стеблі є чорнявий пояс. Спинний та хвостовий плавці темно-коричеві, решта плавців мають червоний віддтінок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включений до Списку рідкісних риб Європи та МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

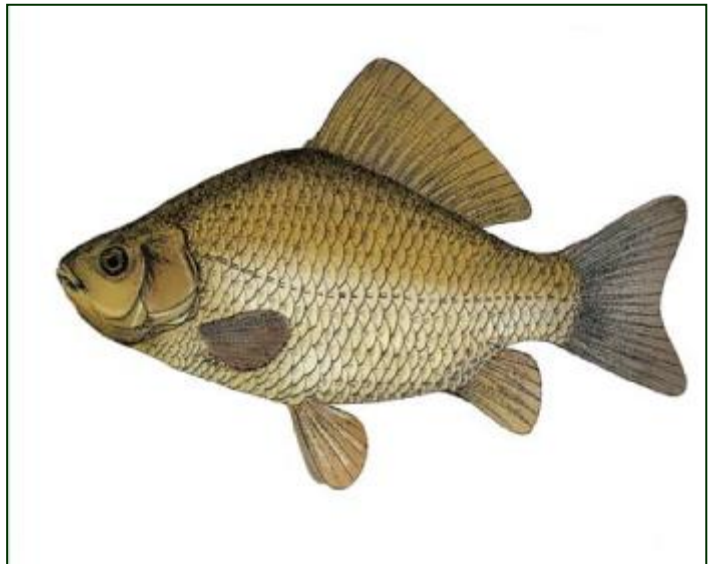
Розроблена біотехніка розведення.

Господарське та комерційне значення

Може бути об'єктом рибництва у водоймах, що непридатні для ведення рибного господарства.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Історично в межах Запорізької області карась звичайний відмічався в притоках р. Дніпро та річках Північного Приазов'я (Молочна, Берда, Обитічна). З появою в даних водоймах карася сріблястого чисельність виду значно скоротилася. В сучасних умовах в межах області не реєструється.

Основні джерела інформації

Денщик, 1996; Волошкевич, 1999; Митяй, Демченко, Бровченко, 2001; Смирнов, 2001; Каталог колекцій, 2003; Демченко, 2009.

Автор: А.Я. Щербуха

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

ЛОСОСЬ ЧОРНОМОРСЬКИЙ

Salmo labrax (Pallas, 1814)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Лососеподібні (Salmoniformes), родина — Лососеві (Salmonidae). Один з 5-ти видів роду, один з 2-х видів роду у фауні України. Раніше вид розглядався у ранзі підвиду Лосось чорноморський — *Salmo trutta labrax* Pallas, 1814.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ендемік Азово-Чорноморського регіону. В Україні трапляється у Чорному морі біля берегів Кримського п-ва, в Тендрівській та Ягорлицькій затоках, у північно-західній частині Чорного моря біля м. Одеса, в узмор'ї Дунаю та його гирлі, іноді в Азовському морі.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причинами зміни чисельності є порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного і біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забруднення води та надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Морська прохідна риба. Статевої зрілості досягає на 2-3 році перебування у морі. Нерестовий хід у річки починається в лютому, досягає максимуму у квітні-травні, закінчується у червні. Нерест з жовтня по січень. Ікру відкладає на тверде дно. Молодь затримується в річках на 2-5 років. Живиться ракоподібними, комахами (личинки та дорослі особини), зрідка мальками риб. У 3-4-річному віці досягає довжини 19-26 см і маси 60-170 г. У морі живиться здебільшого рибами, у меншій мірі ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, товсте, брускоподібне. За спинним плавцем на хвостовому стеблі знаходиться жировий плавець. Хвостовий плавець має ледь помітну виїмку. Голова невелика, клиноподібна. Рот великий, верхня щелепа сягає за задній край ока. Щелепи та кістки рота озброєні зубами. Довжина тіла здебільшого до 50 см (інколи досягає довжини 110 см і маси 24 кг), тривалість життя до 10 років і більше. Спина темно-сіра, боки й черво сріблясті. Вище й нижче бічної лінії розміщені зіркоподібні плями, що поширюються й на зяброві кришки. Спинний та хвостовий плавці темні, парні плавці та підхвостовий сіруваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

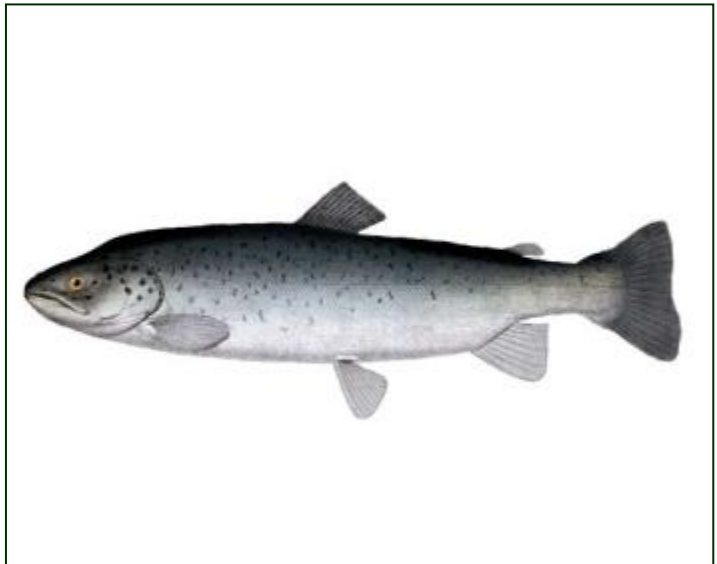
Занесений до ЧКУ (1994), списку МСОП і Європейського червоного списку. Охороняється у Чорноморському та у Карадазькому природних заповідниках.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Можливе. Біотехніка розведення випробувана у ставових господарствах Криму. Об'єкт холодноводного рибництва.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид реєструється для акваторій Азовського моря. Чисельність невелика. Останні знахідки відмічені у північній частині моря.

Основні джерела інформації

Щербуха, 2004; Дирипаско та ін., 2011.

Автор: А.Я. Щербуха

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

МОРСЬКА ГОЛКА ТОНКОРИЛА

Syngnathus tenuirostris (Rathke, 1837)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Колючкоподібні (Gasterosteiformes), родина — Морські голки (Syngnathidae). Один з 32-х видів роду, один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Прибережні води Середземного, Адріатичного, Егейського, Мармурового, Чорного морів. В Україні зустрічається в Керченській протоці, біля берегів Криму, в Каркінитській, Тендрівській, Ягорлицькій і Одеській затоках, відзначена в передгірлових ділянках Дунаю та в Азовському морі (узбережжя поблизу м. Генічеськ).

Чисельність і причини її зміни

Невелика, ніколи не була багаточисельною. Опріснення великих прибережних ділянок моря, забруднення води і надмірний вилов (використовується як сувенір).

Особливості біології та наукове значення

Морська риба мілководного прибережжя, яка живе в місцях з чистою, насиченою киснем водою, іноді зустрічається поблизу гирлових ділянок річок, але уникає значного опріснення. Тримається серед або поблизу заростей підводної рослинності, серед скель і скупчень каміння, вкритих водоростями, зазвичай в придонних шарах або в товщі води, поодиноці або по 2-3 особини, на глибинах 3-15 м і більше. Статевої зрілості досягає при довжині тіла не менше 12-14 см. Розмноження на мілководдях серед рослинності з кінця квітня — початку травня до серпня, можливо ще й у вересні. У самців завдовжки 17,3-23,5 см у виводкових камерах нараховували 44-214 ікринок або ембріонів з ікрою. Живиться як і інші морські голки.

Морфологічні ознаки

Тіло дуже довге, низьке, шорстке, з добре вираженими гранями. Обидві половини грудного поясу нерухомі, зрощені між собою, під ними є непарна черевна платівка, а передній (верхній) край обох половин поясу тупозаокруглений, без виїмки. Рило довге, тонке, низьке, стиснуте з боків переважно в передній його третині. Найбільша довжина тіла 41 см, маса 35 г, тривалість життя невідома. Загальний фон забарвлення від світло- або темно-сірого, коричнево- або червоно-бурого до світло-коричневого, майже жовтуватого. На тулубі і хвості досить широкі, неправильної форми, іноді розмиті, поперечні смуги, які на загальному темному фоні світлі, на світлому темні. Нижня половина зябрових кришок сірувата, іноді срібляста. Спинний плавець з чорними або буруватими крапками вздовж променів, грудні і хвостовий однотонні, під загальний фон, хвостовий з світлим зовнішнім краєм. Черево сірувате або білувате.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму. Заходи охорони не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид реєструється в акваторіях Азовського моря. Останні знахідки відмічаються в західній частині моря та Утлюцькому лимані. Чисельність виду не оцінена. Залежить від рівня солоності моря. В період осолонення може відбуватися міграція виду з Чорного моря.

Основні джерела інформації

Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2011; Дирипаско та ін., 2011.

Автор: Ю.В. Мовчан

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

СУДАК ВОЛЗЬКИЙ, БЕРШ

Sander volgensis (Gmelin, 1789)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Окуневі (Percidae). Один з 5-ти видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Каспійського, Азовського і Чорного морів. В Україні відзначений у пониззі та пригирлових ділянках Дунаю, Дністра, Дніпра, Південного Бугу, у Каховському, Дніпровському і Дніпродзержинському водосховищах, у рр.

Самара, Сура, Оріль, та у водоймах по трасі каналу Дніпро-Донбас.

Чисельність і причини її зміни

Малочисельна. Основними причинами зміни чисельності є зникнення типових біотопів, особливо репродуктивних у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забрудненням води і надмірним виловом.

Особливості біології та наукове значення

Прісноводний, частково солонуватоводний, придонний вид. Освоює місця з твердим піскуватим дном у річках, їх опріснених естуаріях та водосховищах. Мілководних ділянок уникає. У Дніпровському водосховищі зайняв специфічну нішу хижака-бентофага. Статевозрілими самці стають у 2 роки, завдовжки 19 см, самки на 90,5 % — у 3 роки, завдовжки 22 см. Плодючість 17,7-364,3 тис. ікринок. Нереститься у квітні. Ікру відкладає на піщаних та кам'янисто-піщаних косах поблизу островів та деяких балок. Дорослі особини живляться здебільшого придонними організмами, з яких половину складають риби.

Морфологічні ознаки

Тіло видовжене, плавець з невеликою виїмкою. Голова видовжена, у профіль клиноподібна. Рот великий, кінцевий. Ікла на щелепах у дорослих особин відсутні, у молодих розвинені слабо. Довжина тіла до 45 см, маса до 1150 г. Тривалість життя до 7 років. Спина чорняво- чи бурувато-зелена, боки тіла світло-сіруваті з поперечними темно-буруватими смугами, черево білувате. Спинний та хвостовий плавці світло-сіруваті з рядами чорних плям. Грудні й черевні плавці білуваті, підхвостовий плавець з чорною плямою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до списків Бернської конвенції, МСОП та Європейського червоного списку. Охороняється у Дніпровсько-Орільському природному заповіднику.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

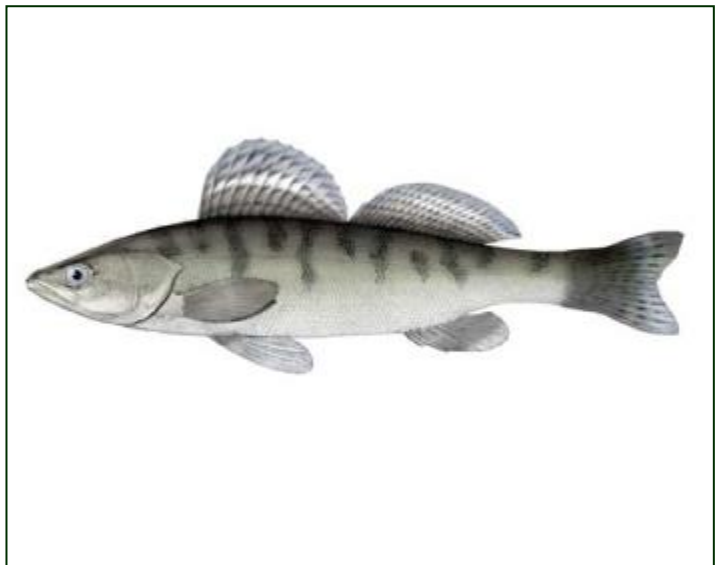
Не проводилося. Штучне розмноження близьке до судака звичайного.

Господарське та комерційне значення

Промислове значення незначне і проблематичне у зв'язку зі зменшенням чисельності.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

У Дніпровських водосховищах області поширення обмежене, малочисельний вид. Зустрічається мозаїчно по всій акваторії Каховського, Дніпровського водосховищ. З кінця 1990-х років чисельність виду у водоймах області

різко зменшилась, промислові улови скоротилися в декілька разів. Причинами є перевиллов промислом у 1987-1999 рр., коли вид не мав мінімальної промислової міри, та різке скорочення площі нерестовищ, їх забруднення та замулення.

Основні джерела інформації

Христов, Новицький, 1997; Новицький, 1999: Щербуха, Дячук, 2000; Мовчан, 2001.

Автор: А.Я. Щербуха

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

ЙОРЖ НОСАР

Gymnocephalus acerinus (Guldenstadt, 1774)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Окуневі (Percidae). Один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Басейни Дністра, Південного Бугу, Дніпра, Дону, Кубані. В Україні ареал охоплює середню течію Дністра, Дністровське водосховище, басейн Дніпра, Сіверського Дінця.

Чисельність і причини її зміни

Трапляється поодиноким, у низці річок зник. Причинами зазначеного стану є зникнення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного, біологічного режимів водойм, спричиненої гідротехнічним будівництвом, забруднення води і надмірний вилов.

Особливості біології та наукове значення

Річковий, придонний, осілий, зграйний, нічний вид річок з швидкою течією, широкими піщаними чи кам'янисто-гальковими перекатами, що розміщені уздовж низьких, не крутих і не обривистих берегів. Дуже чутливий до вмісту кисню у воді. Статевої зрілості досягає у 3-4 роки. Плодючість до 20-30 тис. ікринок. Нерест порційний: перший відбувається за температури води 6-8°C на початку квітня, другий — у травні за температури води 12-14°C. Нереститься невеликими зграями. Ікру відкладає на перекатах з швидкою течією, на піщане чи кам'янисто-галькове дно. Ікра клейка. Дорослі особини живляться водяними комахами, личиками комарів та інших комах, червами, ракоподібними, молюсками, ікром, мальками інших риб.

Морфологічні ознаки

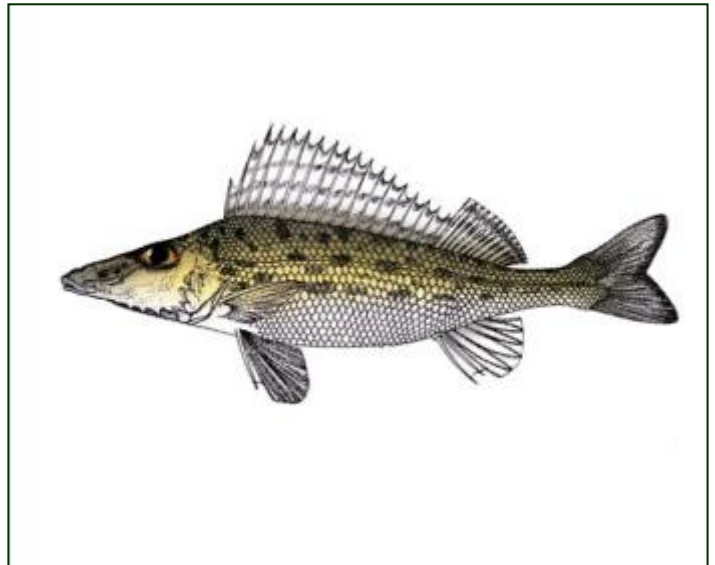
Тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Спинний плавець складається з двох сполучених між собою частин. Хвостовий плавець з незначною виїмкою. Голова видовжена, клиноподібна. Рило видовжене. Рот невеликий, нижній, висувний. На щелепах велика кількість дрібних зубів. На задньому краї зябрових кришок слабкі, загострені шипи. Уздовж задніх та нижніх країв передкришок гострі шипи. Довжина тіла 20 см, маса — до 200 г. Тривалість життя 8-10 років. Верх тіла жовтуватий, спина та боки з бурувато-зеленим відблиском, черево білувате. На спині та боках тіла, а також на перетинках передньої колючої частини спинного плавця, є чітко окреслені округлі чорні плями. Хвостовий плавець сіруватий, решта плавців світло-білуваті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до списків МСОП. Охороняється у Дніпровсько-Орільському та частково у Луганському природному заповідниках та у іхтіологічних заказниках «Донецький» і «Деркульський».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Через незначну чисельність промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Ймовірно відмічався в Дніпровському водосховищі. На сьогодні в адміністративних межах області не реєструється.

Основні джерела інформації

Денщик, 1994; Сабодаш и др., 1994; Худий, 2002.

Автор: А.Я. Щербуха

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

УМБРИНА СВІТЛА, ГОРБАНЬ СВІТЛИЙ

Umbrina cirrosa (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Горбаневі (Sciaenidae). Один з 17-ти видів роду; єдиний вид роду у фауни України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Моря Атлантичного океану. Європейське і африканське узбережжя Атлантики, включаючи внутрішні моря від Середземного до Азовського. В Україні відзначений у Чорному та Азовському морях, зокрема вздовж берегів Кримського п-ва і в Керченській протоці, біля Бердянської та Обитічної кіс, у Каркінітській і Одеській затоках та у Дніпровсько-Бузькому лимані.

В Україні відзначений у Чорному та Азовському морях, зокрема вздовж берегів Кримського п-ва і в Керченській протоці, біля Бердянської та Обитічної кіс, у Каркінітській і Одеській затоках та у Дніпровсько-Бузькому лимані.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини зміни чисельності не з'ясовані.

Особливості біології та наукове значення

Морський шельфовий маломігруючий вид. Тримається в районі морських обмілин, переважно над піщаними ґрунтами з домішкою гальки, черепашника й мулу, з кам'янистим дном, біля скелястих берегів. Навесні підходить до берегів і входить у солоноводні затоки; взимку переміщується у глибші місця. Довжина тіла біля берегів Криму 22-33 см, у північно-західній частині Чорного моря 37-48 см. На нерест (у серпні) переміщується у прибережну зону. Плодючість самки завдовжки 99 см, масою 7,5 кг і віком 8 років з північно-західної частини Чорного моря становить 2900 ікринок. Молодь завдовжки 3,7-4,8 см і масою 0,5-2,2 г у серпні-вересні живиться гамаридами, мізидами і креветками. Дорослі особини живляться придонними організмами (креветками, крабами, черв'яками), над кам'янистим дном полюють за рибами (анчоусом, шпротом, скумбрією, кефаллю).

Морфологічні ознаки

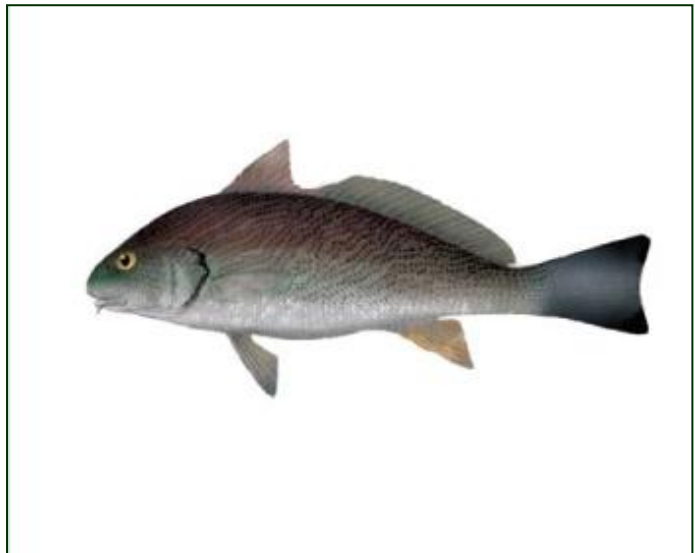
Тіло помірно подовжене, доволі високе. Задній край передкришкової кістки зубчастий. Спинний плавець складається з двох не зовсім розділених частин. Найдовша колючка у спинному плавці третя. Хвостовий плавець усічений, іноді зверху трохи виїмчастий. На підборідді є короткий, трохи потовщений вусик. Рот малий, нижній, висувний. На верхній щелепі розосереджено розташовані смужкою тонкі загострені зуби, на нижній щелепі, густішою смужкою тупі зуби. Найбільша довжина тіла, вірогідно, до 1,5 м, маса — до 30 кг. Забарвлення спини коричневе; з спини у напрямку вперед-вниз по світлих боках спускаються темні звивисті смужки. Спинний і хвостовий плавці трохи світліші за спину; анальний і парні плавці ще світліші. На зябровій кришці є темна пляма.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесена до ЧКУ, 1994 і списків Бернської конвенції (Середземноморська популяція). Треба визначити місця перебування виду і встановити заповідний режим, заборонити вилов, з'ясувати причини зміни чисельності.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Другорядне значення у місцевому промислі.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Є дані про ймовірне мешкання біля Бердянської та Обитічної кіс. В останні десятиліття для даної акваторії не відмічається.

Основні джерела інформації

Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2006, 2011.

Автор: А.І. Смірнов

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

БИЧОК-ПУГОЛОВОЧОК БРАУНЕРА

Benthophiloides brauneri (Belingetljin, 1927)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Бичкові (Gobiidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Естуарні й гирлові частини річкових басейнів та суміжні сильно опріснені прибережні ділянки північно-західної частини Чорного моря. Також Каспійське море. В Україні відзначений в гирлі Дунаю, Бузькому лимані біля м. Миколаїв,

Південному Бузі біля м. Нова Одеса, Дніпровському лимані та Дніпрі до міст Берислав і Каховка, також біля м. Херсон, зрідка в Одеській затоці в районі Чорноморки та Великого Фонтану м. Одеса.

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Причини не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

Тримається на певній відстані (до 15-20 м) від берега, на глибині 0,5-1,5, іноді 5,5 м в місцях з мулистопіщаним дном, незначними розсипами каміння.. Може існувати в умовах як повільної течії, так і застою.

Морфологічні ознаки

Тіло веретеноподібне, невисоке, трохи стиснуте з боків, покрите не налягаючою одна на одну лускою з дуже довгими шипиками, причому покрите лише частково посередині боків; черево, основи грудних плавців і передня частина спини голі; у статевозрілих самців тіло зовсім голе. На голові луска є лише на нижній задній частині щік і на зябрових кришках. Черевний присосок з розвиненим коміром, без лопатинки і торочки. На голові немає каналів бічної лінії. Передні ніздрі конічні, прилягають до верхньої губи, задні ніздрі дуже короткі, циліндричні. Рот з численними дрібними конічними загнутими всередину зубами. На верхній щелепі зуби крупніші й у дещо більшій кількості, ніж на нижній. Найбільша довжина тіла 6-7 см. Забарвлення тіла бурувате з притемненням на спині і повітлінням на череві, поцятковане різними за формою дрібними темнуватими плямками і крапками до утворення мармурового малюнку. Характерними є три постійні поперечні широкі темнокавові смуги (перев'язки), які звужуються донизу. Темно забарвлені й основи грудних і хвостового плавців. Перед першим спинним плавцем є хвилясті бурі смужки і плямки, позаду від нього розпливчасті плями на боках. Верх і боки голови також поцятковані крапками. На боках щік по смужці, що тягнеться косо вниз назад від заднього краю очних орбіт до нижнього краю щік. Загальне забарвлення плавців блідо-бурувате. Темніше забарвлений перший спинний, менш інтенсивно другий, а також хвостовий, світліше — анальний і черевні плавці.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони.

Занесений до списків МСОП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Поширення виду в області обмежене, укр. малочисельний вид. Реєструється в Каховському та Запорізькому водосховищах.

Основні джерела інформації

Берг, 1949; Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2011.

Автор: А.І. Смірнов

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

БИЧОК-ПУГОЛОВОК ЗІРЧАСТИЙ

Benthophilus stellatus (Sauvage, 1874)

Таксономічна належність

Клас — Променепері риби (Actinopterygii), ряд — Окунеподібні (Perciformes), родина — Бичкові (Gobiidae). Один з 20-ти видів роду, один з, вірогідно, 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Естуарні й гирлові частини річкових басейнів та суміжні сильно опріснені прибережні ділянки Азовського моря. В Україні поширений в Азовському морі, відомий з Молочного лиману і Керченської протоки.

Чисельність і причини її зміни

Точно невідома. Причини зміни чисельності не встановлені.

Особливості біології та наукове значення

У лиманах і морі знаходиться на піщано-черепашкових ґрунтах, а у річках також на мулистих. Тримається на помітній глибині (до 4-8 м) і певному віддаленні від берега, - на піщано-муловому, черепашниковому, іноді дещо зарослому макрофітами дні. Взимку відкочовує на глибші місця. Статеве дозрівання відбувається у віці одного року по досягненні довжини тіла 5 см і маси 3 г. Плідники завдовжки 5-10 см. Співвідношення статей рівне. Плодючість самок завдовжки від 5 до 8 см становить від 0,7 до 2,5 тис. ікринок. Розмноження відбувається неподалік від берега на мілководді при невеликій течії у квітні-червні. Ікра самками відкладається двома порціями у гнізда, побудовані самцями, які їх і охороняють. Після нересту плідники гинуть, особливо самки.

Морфологічні ознаки

Тіло вміру подовжене, спереду дещо підвищене і ледь розширене, у задній половині помітно знижене і утоншене. У кутках рота по одній дуже широкій заокругленій складці-лопаті, часто з трьома фестонами. На підборідді доволі довгий широкий плоский з боків клиновидний вусик. На щоках кісткові пластинки з зірчастими шипуватими горбками, по боках тім'я і потилиці доволі крупні зірчасті горбки. Найбільша довжина тіла самців 10,7-13,5 см, самок 8,9-11 см, тривалість життя до 3 років. Забарвлення в основному сіре з деяким притемненням на спині, де наявні три коричнево-бурі перев'язки; є ряд малих плямок уздовж середньої лінії боку тіла. На другому спинному, грудних і хвостовому плавцях ряди дрібних бурих плямок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися. В перспективі в акваторіях з відносно високою чисельністю необхідно створити іхтіологічні заказники.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Промислового значення не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Сучасне поширення виду у водоймах області вкрай обмежене. У акваторії Дніпровського та Каховського водосховищ зустрічається мозаїчно, в основному на середній та нижній ділянках. Низька чисельність виду відмічається і в Азовському морі.

Основні джерела інформації

Мовчан и др., 2003; Мовчан, 2011; Булахов та ін., 2008; Дирипаско та ін., 2011; Демченко, 2011.

Автор: А.І. Смірнов

Автори-упорядники: В.О. Демченко, Н.А. Демченко

Малюнок: І.В. Маханьков

Плазуни

ЯЩІРКА ЗЕЛЕНА

Lacerta viridis (Laurenti, 1768)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Ящірки (Sauria), родина — Справжні ящірки (Lacertidae). Один з 8 видів роду; один з 2 видів роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом — *L.v. viridis* (Laurenti, 1768), одним з 5–6 підвидів виду.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня та Пд. Європа, пд. -зх. Сх. Європи та пн.-зх. частина Малої Азії. В Україні трапляється мозаїчно у степовій і лісостеповій зонах майже виключно Правобережної України, а також у Закарпатті.

Чисельність і причини її зміни

В околицях Черкас — 1–2 особини на 1 км маршруту, у Дніпропетровській обл. — від 0,01 ос./га до 3–35 ос./км. На о. Хортиця, березі оз. Ялпуг та у РЛП «Гранітно-степове Побужжя» у найкращих стаціях нараховували до 20–30 ос./100 м. Причини зміни чисельності: антропогенна трансформація місць помешкання, застосування пестицидів, хижацький вилов, в окремі роки — надто холодні зими.

Особливості біології та наукове значення

Активна з середини березня — середини травня до середини вересня — кінця жовтня. Дуже жвава рептилія: швидко бігає, добре стрибає і лазить по деревах і кущах, плаває. Ховається у власних та інших норах, порожнинах під корінням дерев, поваленими стовбурами, кам'яними брилами, у купах хмизу. Живиться різноманітними комахами, павуками, рідше — мокрицями, молюсками, дощовими червами, багатоніжками, інколи дрібними ящірками та гризунами. Парування відбувається в середині квітня — на початку червня, відкладання яєць — в кінці травня — першій половині липня. У кладці 4–18 яєць. Молодь з'являється у другій декаді липня — середині вересня.

Морфологічні ознаки

Загальна довжина старих самців може перевищувати 38 см. Характерними ознаками є довгий хвіст (приблизно вдвічі довший за тулуб) і значна довжина задньої ступні (перевищує довжину голови). Дорослі самці і старі самки зверху яскраво- або темно-зелені з численними чорними крапками. Нижня поверхня тіла яскраво-жовта, горло — блакитне або синє. Молоді особини зверху буруваті, низ тіла білуватий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у Канівському ПЗ, НПП «Подільські Товтри» і «Великий Луг», РЛП «Гранітно-степове Побужжя». Необхідне розширення заповідної мережі та боротьба з незаконним виловом і продажем ящірок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконалення та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Знищенням комах — шкідників сільського і лісового господарства приносить користь. Вид є дуже привабливим для тераріумістів і тому має комерційне значення.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зелена ящірка є видом з локальним поширенням. Зустрічається на півночі області (урочище «Лиса гора», Василівський р-н, о. Хортиця, правий берег Дніпра в окол. с. Розумівка). Віддають перевагу схилам із східною експозицією з хвойними деревами. На 1 га нараховується 10-15 екземплярів (с. Розумівка).

Основні джерела інформації

Тарашук, 1959; Nettmann, Rykena, 1984; Тарашук, 1987; Котенко, 1993; Кармишев, 2002; Bohme et al., 2007; Булахов та ін., 2007.

Автори: Т.І. Котенко, О.І. Ситнік

Автори-упорядники: Ю.В. Кармишев, Н.М. Сурядна, Г.І. Микитинець, О.М. Мануїлова

Фото: Н.М. Сурядна

МІДЯНКА ЗВИЧАЙНА

Coronella austriaca (Laurenti, 1768)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Вужеві (Colubridae). Один з 2 видів роду; єдиний вид роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом *C. a. austriaca* Laurenti, 1768.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює більшу частину Європи, Кавказ, пн. половину Малої Азії, пн. Іран, зх. райони Казахстану і Сибіру. Україна повністю входить в ареал виду. На більшій частині території країни трапляється спорадично, у Карпатах та Гірському Криму — досить часто, де простежений до висоти 1381 і 1200 м н. р. м. відповідно.

Чисельність і причини її зміни

Щільність популяцій зазвичай дуже низька — реєструються поодинокі знахідки. У Присивашші та по р. Сів. Донець — до 0,2–1,0 ос. на 1 км маршруту (до 5,0 ос./га). У Гірському Криму щільність популяцій найвища і місцями досягає 0,3–4,0 ос./км, або 0,3–13,3 ос./га. Причини зміни чисельності: скорочення площ біотопів, придатних для перебування виду, зменшення кормової бази та знищення змій людиною.

Особливості біології та наукове значення

Активна з другої половини березня — початку травня до кінця вересня — середини жовтня. Ховається під кам'яними брилами, у тріщинах лесових урвищ та скель, порожнинах під корінням, стовбурами дерев або фундаментами будівель, у норах гризунів та ящірок, купах хмизу. Живиться в основному ящірками, рідше зміями, мишоподібними гризунами, землерийками, пташенятами горобиних птахів. Парування відбувається в кінці квітня — травні. Яйцеживородний вид. У липні — на початку жовтня самка відкладає 2–17 яєць, з яких відразу ж вилуплюються молоді змії. Для людини не отруйна. Має наукове значення.

Морфологічні ознаки

Змія невеликих розмірів: довжина тулуба не перевищує 75 см, хвіст у 3,2–6,6 рази коротший за тулуб. Луска гладенька, навколо середини тулуба 19 рядів лусок. Верхня сторона тіла бурих відтінків, інколи сіра; вздовж тіла проходять 4 темніші смуги з дрібними темно-бурими плямами. Нижня поверхня тіла рожева, цегляно-червона, сірувата або майже чорна. На голові та шиї характерний темний візерунок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Трапляється принаймні у 18 ПЗ і НПП України. Серед населення існує впевненість щодо надзвичайної отруйності виду, в результаті чого

мідянки знищуються при будь-якій нагоді. Тому необхідними заходами охорони є розширення заповідної мережі та роз'яснювальна робота з населенням.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконалення та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Незначне внаслідок низької щільності популяцій.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Мідянка є видом з низькою природною щільністю. В долині Дніпра, Каховське водосховище (урочище «Лиса гора» в Василівському р-ні) зустрічається вздовж обривчастих лесових берегів з добре розвинутим трав'яним покривом та чагарниками. В області у відповідних стаціях трапляється поодинокими особинами. Враховуючи значну вразливість степових екосистем, необхідно особливу увагу приділяти охороні виду саме на півдні України

Основні джерела інформації

Таращук, 1959; Котенко, 1983, 1987, 1993; Заповідники..., 1999; Кармишев, 2002; Доценко, 2003; Зіненко, 2006; Булахов та ін., 2007; Гринчишин, 2008; Котенко та ін., 2008; Кармышев, Волканова, 2014; Кармышев, 2015.

Автори: Т.І. Котенко, О.В. Кукушкін, О.І. Зіненко

Автори-упорядники: Ю.В. Кармишев, Н.М. Сурядна, Г.І. Микитинець, О.М. Мануїлова

Фото: Ю.В. Кармишев

ПОЛОЗ ЖОВТОЧЕРЕВИЙ, КАСПІЙСЬКИЙ

Hierophis caspius (Gmelin, 1789)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Вужеві (Colubridae). Єдиний представник роду у фауні України. Деякі дослідники (Nagy et al., 2004) відносять вид до роду *Dolichophis* Gistel, 1868. Раніше полоз жовточеревий розглядався як *Coluber jugularis caspius* Gmelin, 1789.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Угорщини і Балканського п-ва до Кавказу, Малої Азії і пн.-зх. Казахстану. В Україні поширений у степовій зоні та Кримських горах, де піднімається до висоти 1000 м н. р. м. Охоче заселяє антропогенні біотопи, особливо кам'яністі пасовища, закинуті кар'єри, руїни, трапляється у населених пунктах.

Чисельність і причини її зміни

Зазвичай щільність популяцій не перевищує 1–2 екз. на 1 км маршруту або декількох особин на гектар. Але у найбільш сприятливих біотопах утворюються локальні поселення з високою щільністю (20–50 ос./га). Причини зміни чисельності: розорювання степових ділянок, безпосереднє знищення змії людиною та загибель на автошляхах.

Особливості біології та наукове значення

Активний з другої половини березня–квітня до кінця вересня — першої половини листопада. Сховищами слугують нори гризунів, щілини між камінням, порожнини у фундаментах будівель, кущі. Живиться

дрібними ссавцями (полівками, мишами, ховрахами тощо), плазунами (ящірками, інколи зміями), рідше пташенятами та яйцями птахів, іноді — земноводними. Парування відбувається у другій половині квітня–травні. У другій половині червня–липні самка відкладає 7–16 яєць. Молодь з'являється у другій половині серпня — першій половині вересня. Дуже рухлива і агресивна змія. Неотруйна.

Морфологічні ознаки

Найбільша змія у фауні Європи. В Україні відомі екземпляри із загальною довжиною тіла до 2 м. Тіло струнке, з довгим хвостом, який лише у 2,3–3,9 рази коротший за тулуб. Луска гладенька, навколо середини тулуба 19 рядів лусок. У дорослих змій верхня сторона тіла сіра або бурувата, нижня — солом'яно-жовта, без будь-яких плям. Молоді особини мають характерний малюнок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Мешкає у 11 ПЗ і НПП України та у ряді заказників і регіональних ландшафтних парків (у багатьох з них є звичайним видом). Зважаючи на толерантність виду до антропогенних ландшафтів, за умов збереження місць перебування і припинення знищення змій нема потреби у розведенні виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконалення та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Інколи утримується у неволі, тому може мати деяке комерційне значення. Знищенням гризунів приносить певну користь сільському господарству.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В області зустрічається на узбережжі Каховського водосховища (Василівський район), о. Хортиця, пн. області. На пд. вид інтродукований. Поодинокі відмічається на схилах Молочного лиману, в районі с. Мирне, Якимівського району. Популяції степової частини найбільш вразливі.

Основні джерела інформації

Щербак 1989; Котенко и др., 1986; Таращук, 1987; Кармишев, 2002; Котенко, Кукушкін, 2005 а; Булахов та ін., 2007; Котенко, 2007 б; Кармишев, 2007; Кармишев, Клушин, 2007; Біляков, Таращук, 2008; Кармишев, 2014; Кармишев, Волканова, 2014; Кармишев, 2015.

Автори: Т.І. Котенко, О.В. Кукушкін

Автори-упорядники: Ю.В. Кармишев, Н.М. Сурядна, Г.І. Микитинець, О.М. Мануїлова

Фото: Г.І. Микитинець

ПОЛОЗ САРМАТСЬКИЙ, ПАЛЛАСІВ

Elaphe sauromates (Pallas, 1814)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Вужеви (Colubridae). Один з 10 видів роду; один з 2 видів роду у фауні України. Раніше його відносили до чотиризмугого полоза *E. quatuorlineata* (Lacépède, 1789) в якості окремого підвиду *E.q. sauromates* (Pallas, 1814).

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від сх. частини Балканського п-ва до Малої Азії і зх. Казахстану. В Україні поширений на пд. степової зони та у Гірському Криму.

Чисельність і причини її зміни

Зазвичай трапляються поодинокі особини. Подекуди у Криму, Миколаївській, Одеській та Херсонській обл. цей вид є звичайним (0,2–2,0 особини на 1 км маршруту або 0,4–12,0 екз./ га), досягаючи на окремих ділянках значної щільності популяції (до 5 особин на 1 км маршруту або на 100 перевірених шпаківень). Причини зміни чисельності: зміна середовища існування внаслідок господарської діяльності та знищення або відловлювання змій людиною.

Особливості біології та наукове значення

Активний з другої половини березня — квітня до кінця вересня — першої половини листопада. Сховищами слугують нори гризунів, щілини між камінням, дупла дерев, шпаківні. Добре лазить по деревах і чагарниках. Живиться мишоподібними гризунами, ящірками, птахами та яйцями. Парування — у квітні–травні. У червні–липні, інколи у першій половині серпня самка відкладає 3–13 яєць. Молодь з'являється у серпні–вересні. Неотруйний.

Морфологічні ознаки

Змія значних розмірів: у особин з України довжина тулуба може досягати 132 см, довжина хвоста — 30 см. Луска з реберцем, навколо середини тулуба 25, рідше 23 рядів лусок. У дорослих верх тіла бурувато-жовтий, вздовж спини проходить ряд витягнутих упоперек тіла великих буро-коричневих або чорних плям. Черево солом'яно-жовте з мармуровим буруватим візерунком.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у 8 ПЗ і НПП України, у 5 з них є досить звичайним видом. Бажаним є розширення заповідної мережі. Дієвим заходом для підвищення чисельності виду є збільшення його кормової бази (зокрема, приваблювання птахів-дуплогніздників шляхом розвішування шпаківень). За умов збереження біотопів і відсутності масового вилову змій нема потреби у штучному створенні популяцій виду у природі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконалення та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Вид є привабливим для тераріумістів і нелегально відловлюється на продаж. Знищенням мишоподібних гризунів може приносити користь сільському господарству.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Просторовий розподіл популяцій полоза можна визначити як мозаїчний або випадковий. Досить рідкісний. Зустрічається поодинокими особинами у пн. частині області, включаючи о. Хортиця. Південніше відмічений в окол. с. Атманай. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення ареалу в регіоні.

Основні джерела інформації

Тарашук, 1959; Котенко, 2007 б; Кармишев, 2002; Рябов, 2003; Котенко, Кукушкін, 2005 б; Булахов та ін., 2007; Кармишев, 2007; Кармишев, Клушин, 2007; Біляков, Тарашук, 2008; Кармишев, 2014; Кармишев, Волканова, 2014; Кармишев, 2015.

Автори: Т.І. Котенко, О.В. Кукушкін

Автори-упорядники: Ю.В. Кармишев, Н.М. Сурядна, Г.І. Микитинець, О.М. Мануїлова

Фото: Н.М. Сурядна

ГАДЮКА СТЕПОВА

Vipera renardi (Christoph, 1861)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Гадюкові (Viperidae). Один з приблизно 30 видів роду, один з 2 або 3 видів роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом — *V. r. renardi* (Christoph, 1861), одним з 4–5 підвидів виду. У Гірському Криму мешкає ще одна форма, якій може бути надано підвидового статусу.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від України на зх. до Алтаю (Росія) на сх. і до Азербайджану та пн.-зх. Китаю на пд. у межах степової, напівпустельної і значної частини лісостепової зон. В Україні населяє пд. частину Лісостепу та Степ, а також пн. макросхил Гірського Криму до висоти 1100 м н. р. м.

Чисельність і причини її зміни

На більшій частині території України чисельність виду низька, у деяких районах він вже зник. У багатьох степових заповідниках Лівобережжя та на о. Джарилгач це звичайна змія (1–10 ос./га), у Присиваші та на Керченському п-ві подекуди численна (20–60 ос./га, інколи більше). Причини зміни чисельності: розорювання, забудова, суцільне заліснення, перевипас або регулярне випалювання степових ділянок, знищення змій людиною, а також нелегальні масові заготівлі гадюк для утримання у серпентаріях.

Особливості біології та наукове значення

Активна з другої половини лютого–березня до кінця жовтня — початку грудня. Ховається переважно у норах гризунів. Живиться весною дрібними гризунами (в основному полівками) та ящірками, влітку і восени майже виключно прямокрилими. Парування — у квітні–травні. Яйцеживородний вид. Молодь (1–31 ос.) народжується з середини липня до середини вересня. Отруйна. Має велике наукове значення.

Морфологічні ознаки

Змія невеликих розмірів: довжина тулуба, як правило, менше 60 см; хвіст короткий, завдовжки 4–6 см у самок і 5–8 см у самців. Луска з вираженим реберцем, навколо середини тулуба 21 ряд лусок. Зверху тіло бурувато-сіре, з бурю або чорною зигзагоподібною смугою вздовж хребта. Черево пістряве або майже чорне.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II) і занесений до Червоного списку МСОП у категорії Endangered. Охороняється у 9 ПЗ і НПП України, у багатьох з яких є звичайним видом. Зважаючи на те, що степова гадюка навіть за умови активної пропаганди серед населення щодо її корисності буде і надалі зазнавати винищення, місця мешкання виду слід максимально включати до заповідних територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконалення та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Приносить користь, знищуючи мишоподібних гризунів та саранових. У степових екосистемах України може відігравати значну роль. Отрута використовується у медицині. І отрута, і самі змії мають велике комерційне значення.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В області степова гадюка розповсюджена по всій території, представлена локальними популяціями в заплаві Дніпра (Кам'яно-Дніпровський р-н, Василівський р-н), річок Ташенак та Молочна в Мелітопольському та Якимівському р-нах, на узбережжі Азовського моря в Приморському р-ні (коса Обитічна). Вид чисельний у верхів'ях та на схилах Молочного і Утлюцького лиманів, стабільні популяції в околицях с. Мирне, с. Мордвинівка (Мелітопольський р-н), с. Шелюги, с. Нове, с. Солоне, с. Давидівка, с. Атманай (Якимівській р-н.). Масово зустрічається в м. Мелітополь, де представляє певну загрозу для місцевих жителів. Чисельність виду останнім часом стрімко зростає. У верхів'ї Молочного лиману на терасованих схилах з густим травостоем нараховується 3-5 екз./км, в Приморському районі біля коси Обитічної кількість гадюк складає 1-2 особини на 1 км маршруту, на ділянці злаково-полинового степу на узбережжі Утлюцького лиману біля с. Атманай (Якимівський район) чисельність складає 1-2 ос. на 1 км маршруту. Просторову структуру в популяціях степової гадюки можна визначити як групову. В межах популяції є місця з підвищеною щільністю, а також місця, де гадюки відсутні. Необхідно впровадження просвітницьких заходів серед місцевого населення, щодо поводження з гадюкою та задля унеможливлення її цілеспрямованого знищення.

Основні джерела інформації

Тарашук, 1959; Котенко, 1977, 1978, 1981, 1983, 1987, 1989, 1990, 1998, 2000, 2007; Kotenko, 1989, 2002; Кармышев, 1999; Кармышев, Писанец, 1999; Кармишев, 2002; Гулай, 2003; Булахов та ін., 2007; Кармышев, 2007; Кармишев, Клушин, 2007; Котенко, Кукушкін, 2008; Зиненко, 2008; Кармышев, 2014; Кармышев, Волканова, 2014; Кармышев, 2015.

Автори: Т.І. Котенко, О. В. Кукушкін

Автори-упорядники: Ю.В. Кармишев, Н.М. Сурядна, Г.І. Микитинець, О.М. Мануїлова

Фото: Ю.В. Кармишев

Птахи

ПЕЛІКАН РОЖЕВИЙ

Pelecanus onocrotalus Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Пеліканоподібні (Pelecaniformes), родина — Пеліканові (Pelecanidae). Один з 9-ти видів роду; один з 2-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-сх. Європа, Пд.-Зх. та Центральна Азія, Екваторіальна Африка. Зимує у Пд.-Сх. Азії та Екваторіальній Африці. Гніздиться у румунській частині дельти Дунаю поряд з Україною, у Чорноморському БЗ та на Лебединих о-вах в Криму. До 1990-х рр. регулярно траплявся майже виключно у дельті Дунаю. Зараз є досить звичайним в усіх великих угіддях Азово-Чорноморського узбережжя. У найближчі роки можливі регулярні зальоти у центральні обл. країни.

Чисельність і причини її зміни

На початку 1990-х рр. чисельність у світі оцінювали у 6,66–11,55 тис. пар. У дельті Дунаю в 2002 р. гніздилося 4160 пар. У Чорноморському БЗ та на Лебединих о-вах розмножуються відносно невеликі групи. Літаючі птахи звичайні, місцями численні у дельті Дунаю, р-ні Кінбурнської коси, на Сиваші та у деяких інших приморських угіддях. У серпні 2004 р. на пд. країни нараховано більше 15 тис. птахів. У найближчі роки ймовірно гніздування у нових місцях Азово-Чорноморського узбережжя. Збільшення чисельності дунайської популяції та її інтенсивне просування на сх. зумовлено належною охороною у заповідниках дельти Дунаю покращенням стану водного середовища.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний. Тримається щільними зграями, іноді до 2–3 тис. ос. Заселяє виключно багаті на рибу, переважно великі прісні та солонуваті водно-болотні угіддя з великими мілководдями та мозаїчними заростями надводної рослинності. Гніздиться колоніями на великих прісних та солонуватих водоймах. У кладці 1–3 яйця. Насиджують обидва партнери, 29–36 днів. На крила молоді піднімаються у 2,5-місячному віці. Статевої зрілості досягають на 3–4-му році життя. Живиться майже виключно рибою малих та середніх розмірів.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — до 11,5 кг, довжина — 140–175 см, розмах крил — 245–295 см. Дорослий птах білий з рожевим відтінком та темно-бурими маховими перами. Молодий птах темно-бурий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додаток II Бернської конвенції, Додатків I та II Боннської конвенції, АЕВА. Охороняється у Дунайському та Чорноморському БЗ, філії «Лебедині о-ви» Кримського ПЗ, Нижньодністрівському НПП та РЛП «Кінбурська коса».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується у багатьох зоопарках світу, зокрема, в Україні.

Господарське та комерційне значення

В Азово-Чорномор'ї в окремих випадках може завдавати шкоди рибним господарствам та суттєво впливати на іхтіоценози водойм. Один з основних об'єктів екотуризму на пд. України.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Назвати зараз цього пелікана зникаючим, навряд чи можна. Навпаки, за останні роки цей вид став досить численним на Азово-Чорноморському узбережжі в теплий період року (вважають, що це статевонезрілі особини, тому що в нормі пелікани розмножуються на 4-5 рік життя). Досить часто цього птаха можна побачити на Молочному та Утлюцькому лиманах. Вирогідно, що в найближчі роки цей вид буде гніздувати на Мелітопольщині. Але в рибних господарствах не радіють

збільшенню чисельності пелікана, тому що шкода, яку вони приносять на ставках, де виловлюють рибу, величезна. Небагаточисельні зальоти виду у післягніздовий період пов'язані з формуванням крупних гніздових колоній в останні роки в Північному Приазов'ї та Північному Причорномор'ї. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Lysenko, 1994; The EBCC atlas..., 1997; Жмуд, 2000.

Автор: М.Є. Жмуд

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.А. Бусел

ЧАПЛЯ ЖОВТА

Ardeola ralloides (Scopoli, 1769)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Лелекоподібні (Ciconiiformes), родина — Чаплеві (Ardeidae).

Один з 5-ти видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал охоплює Африку, Пд. Європу та Пд.-Зх. Азію. Зимує на узбережжі Середземного моря в Європі та Африці. В Україні гніздиться у пониззі Дунаю, Дністра і Дніпра, в Криму (Лебедині о-ви, Сх. Сиваш), на пд. Запорізької обл. (заплава р. Молочної) та в інших місцях пд. України. Під час міграцій трапляється майже на всіх водоймах пд. України.

Чисельність і причини її зміни

Детальні відомості про чисельність виду у світі відсутні, але помітного її зменшення немає. В Україні найбільші колонії виду є у плавнях Дунаю (разом понад 50 пар), Дністра (210–510 пар), Дніпра (300–310 пар) та на Сх. Сиваші (ймовірно, понад 100 пар); в інших місцях Пд. України (Запорізька обл., Лебедині о-ви в Каркінітській затоці) гніздяться окремі пари та групи з 5–12 пар. Зміни чисельності відбуваються в результаті затоплення плавнів внаслідок будівництва ГЕС, евтрофікації та меліорації водойм, посилення фактору непокою.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. Моногам. Прилітає у квітні – травні. Заселяє зарості очерету на берегах прісних і солонуватих водойм, плавні річок з очеретяними заростями, кущами та деревами. Гнізда влаштовує в колоніях інших птахів на деревах, кущах та в очереті. У кладці 2–6 (здебільшого 4–5) яєць; насиджують самка і самець, 24 доби. Пташенята стають на крила у середині серпня, тримаються

разом з дорослими на місцях гніздування до відльоту у серпні–вересні. Живиться безхребетними (жуки, бабки, павуки, ракоподібні), земноводними та дрібною рибою. Важливий елемент фауни заплав.

Морфологічні ознаки

Маса — 230–370 г, довжина тіла — 440–470 мм, розмах крил — 800–920 мм. Голова та шия жовті, низ тулуба, хвіст і крила білі, спина винного кольору; дзьоб блакитний, лапи темно-сірі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид внесено до Резолюції № 6 Бернської конвенції зі статусом 2, ЧКУ (1994), Додатку II Бернської конвенції, АЕWA. Охороняється у комплексі з іншими видами у Кримському ПЗ (на Лебединих о-вах), Дунайському БЗ, РЛП «Ізмаїльські о-ви» та заказниках загальнодержавного значення «Молочний лиман», «Обитічна коса», «Сивашик» та ін. Необхідно створити НПП на Сх. Сиваші та заказник у заплаві р. Молочної біля с. Світлодолинського.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Гніздує на водоймах півдня України, декілька пар - на р. Молочній. Взагалі майже на всіх водоймах нашої області після гніздування молоді та дорослі птахи в липні-вересні зустрічаються постійно. Найкрупніша гніздова колонія Запорізької області розташована на островах Каховського водосховища, її чисельність складає 45-70 гніздових пар у різні роки.

Основні джерела інформації

Смогоржевський, 1979; Кошелев и др, 2004, 2005.

Автор: В.І. Лисенко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В. А. Бусел

КОСАР

Platalea leucorodia Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Лелекоподібні (Ciconiiformes), родина — Ібісові (Threskiornithidae). Один з 6-ти (за іншими джерелами, 4–5-ти) видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. частина Європи, Пд. Азія, Пн.-Сх. Африка. В Україні гніздиться уздовж Чорноморського узбережжя; залітний у Кіровоградській і Дніпропетровській обл.

Чисельність і причини її зміни

На території України гніздиться 200–250 пар. Основна частина популяції гніздиться в низинах Дунаю, на Сх. Сиваші, Лебединих о-вах. У Європі гніздиться 8,9–15тис. пар. Причинами змін чисельності є зарегулювання річок, забір води для зрошування, викошування та випалювання

очерету, знищення заплавлених луків, створення рибницьких ставків на місці кормових біотопів, застосування пестицидів, посилення фактору непокою.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. З'являється у березні–квітні. Оселяється на прісних та солонуватих водоймах. Гніздиться колоніями. Гнізда влаштовує на кущах, заламах очерету або деревах. У кладці 2–5 (найчастіше 3) яєць. Пташенята вилуплюються наприкінці травня — в червні, піднімаються на крила у першій половині — кінці липня. Відлітає наприкінці вересня. Живиться безхребетними, личинками комах, земноводними, пуголовками та дрібною рибою.

Морфологічні ознаки

Дзьоб довгий, плоский, розширений на кінці; ноги довгі. Довжина тіла — 800–900 мм, розмах крил — 1150–1400 мм. Вага птахів — до 2 кг. У шлюбному вбранні білий, на волі вохриста пляма, на голові вохристий чуб, на горлі жовтогаряча гола шкіра; дзьоб чорний з жовтою верхівкою, ноги чорні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Знаходиться під охороною CITES (Додаток II), Рамсарської, Бернської (Додаток II), Боннської конвенцій та АЕВА. Вид занесено до ЧКУ (1994). Охороняється в Дунайському БЗ та Кримському ПЗ, Ніжньодністровському НПП, Тилігульському РЛП. Слід взяти під охорону колонії на Сх. Сиваші та в дельті Дністра, обмежити випалювання та викошування очерету комбайнами, застосування гербіцидів у місцях гніздування, проводити широку просвітницьку програму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується у зоопарках.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомі зальоти птаха на кочівлях у післягніздовий період, зокрема на Утлюцькому лимані. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Андрющенко и др., 2000; Сioxин и др., 2000.

Автор: М.Є. Жмуд

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

КОРОВАЙКА

Plegadis falcinellus (Linnaeus, 1766)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Лелекоподібні (Ciconiiformes), родина — Ібісові (Threskiornithidae). Один з 2-х видів роду: єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Пд. Азія, Пн. Африка, Австралія, Америка. Зимує в країнах Тропічної Африки, на п-ові Індостан. В Україні гніздиться на оз. Кугурлуй, Картал, Китай, о-ві Малий Татару, в Стенцівсько-Жебриянських плавнях, дельтах Дністра та Дніпра, верхів'ях Тилігульського лиману, заплаві р. Інгул, на Лебединих о-вах, Сиваші, в дельті р. Молочної.

Чисельність і причини її зміни

На території України гніздиться біля 1,5–2 тис. пар, найбільші колонії в дельті Дунаю та на Сиваші. У Європі гніздиться 16–22 тис. пар. Чисельність виду скорочується через забір води для зрошування, випалювання очерету, забудову прибережних смуг, влаштування рибницьких ставків на місці кормових біотопів, застосування пестицидів, посилення фактора непокою в період розмноження та браконьєрство.

Особливості біології та наукове значення

Прилітає у квітні. Оселяється в заплавах з заростями очерету, луками та лісами, вербовими чагарниками. Гніздиться колоніями, часто з іншими видами лелекоподібних. Гнізда влаштовує на кущах, заломах очерету. У кладці 3–4 яйця (кінець квітня — початок травня). Насиджування триває 21 день. Пташенята вилітають з гнізд у червні–липні. Відлітає в серпні–вересні. Живиться личинками комах, молюсками, рідше мальками риб, пуголовками, дрібними жабами.

Морфологічні ознаки

Птах з довгим, вигнутим дзьобом довжиною близько 100–140 мм. Довжина тіла в середньому: у самок — 553 мм, самців — 635 мм. Розмах крил в середньому: у самців — 1014 мм, самок — 917 мм. Вага — 530–768 г. У шлюбному вбранні голова, шия, тулуб і частина покривних пер крил шоколадно-коричневі з пурпуровим металічним полиском; махові і великі покривні пера крил темно-зелені з полиском, хвіст чорний з пурпуровим полиском; дзьоб і ноги бурі. У позашлюбному вбранні голова, шия, тулуб темно-бурі з білими рисками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Дунайському БЗ та Кримському ПЗ, Нижньодністровському НПП, Тилігульському РЛП. Внесено до ЧКУ (1994), списків Бернської (Додаток II) та Боннської конвенцій (Додаток II), угоди АЕWA. Слід взяти під охорону колонії на Сх. Сиваші, у дельті Дністра, заборонити забудову прибережних смуг, обмежити випалювання та викошування очерету комбайнами, застосування гербіцидів у місцях багаторічного гніздування. Доцільно відновити втрачені заплавні луки у дельті Дністра, проводити широку просвітницьку кампанію та заборонити полювання на пернату дичину у серпні на водно - болотних угіддях.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується в умовах зоопарків.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В останні роки невеличке угруповання гніздує неподалік від м. Мелітополя в Приазовському районі. Окремі особини іноді з'являються на р. Молочній в березні та вересні. Щорічно відмічається у після гніздовий період на лиманах Північного Приазов'я.

Основні джерела інформації

Андрющенко и др., 2000; Сіохин и др., 2000; Черничко и др., 2000.

Автор: І.Т. Русев

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ЛЕЛЕКА ЧОРНИЙ

Ciconia nigra (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Лелекоподібні (Ciconiiformes), родина — Лелекові (Ciconiidae). Один з 5-ти видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Лісова смуга Центральної, Сх. і частково Пд. Європи, а також Азія і Пд. Африка; зимівля пд. Сахари і у Пд. Азії. В Україні гніздиться на Поліссі, в Карпатському р-ні, подекуди на пн. Лісостепу: на початку ХХІ ст. ареал значною мірою відновився.

Чисельність і причини її зміни

По Україні чисельність досягає 400–450 пар. У Волинській обл. 50–60 пар, Рівненській — 60–70, Львівській — 30–40, Закарпатській — 30–40, Івано-Франківській — 30–40, Чернівецькій — 8–10, Київській — 25–30, Чернігівській — 40–50, Сумській — 10–12. Чисельність у Європі сягає 7,8–12 тис. пар з тенденцією до зростання. Причини зміни чисельності: деградація місць гніздування через вирубування лісів, меліорація лісових угідь у смузі Лісостепу, фактор непокою.

Особливості біології та наукове значення

Оселяється в старих лісах поблизу водойм і боліт, у період міграцій трапляється на луках, пасовищах, полях поряд з водоймами. Прилітає наприкінці березня — у квітні. Гніздиться окремими парами. Гнізда на деревах у розгалуженні головного стовбура або на великих бічних гілках на висоті 3–20 м. Відкладання яєць у травні. У повній кладці 2–6 яєць, найчастіше — 4. Насиджують кладку самка і самець, протягом 32–34 днів. У виводку 1–5 пташенят. Пташенята починають літати у віці біля 2-х місяців. Статева зрілість настає у віці 3 років. Відліт у серпні–жовтні. Мігрує вдень, широким фронтом. Навесні мігрує переважно поодиночі, восени — також групами по 4–20 ос., на пд. країни зграями до 40 ос. Живиться рибою, земноводними, водяними комахами; інколи здобуває плазунів і мишоподібних гризунів.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — близько 3 кг, довжина тіла — 95–100 см, розмах крил — 185–205 см. У дорослого птаха груди, черево і підхвістя білі, решта оперення чорна з металічним полиском; гола шкіра навколо очей, вуздечка, дзьоб і ноги червоні. У молодого птаха чорний колір з бурим відтінком; гола шкіра навколо очей, вуздечка, дзьоб і ноги оливково-бурі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений у Додаток II Бернської конвенції, Додаток II Боннської конвенції, Додаток угоди АЕВА, до категорії III Переліку видів фауни Європи, що підлягають особливій охороні (SPEC), у Додаток II Конвенції СІТЕС. Охороняється на заповідних територіях Полісся та Карпатсько-го р-ну. У місцях гніздування виду та регулярного перебування під час міграцій необхідно створити природоохоронні об'єкти.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується у зоопарках.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається в області щорічно на міграції та у післягніздові кочівлі, зокрема верхів`я Молочного лиману. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Смогоржевський, 1979; Савчук, Новак, 1994; Фесенко, 1996.

Автори: Г.В.Фесенко, А.А. Бокотей

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

КАЗАРКА ЧЕРВОНОВОЛА

Rufibrenta ruficollis (Pallas, 1769)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseri formes), родина — Качкові (Anatidae). Єдиний вид роду.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал від п-ва Ямала до п-ва Таймира. Основні місця зимівлі у Болгарії, Туреччині та пд.-зх. частині України. В Україні — лише під час міграцій і зимівлі. Головний пролітний шлях уздовж Азово-Чорноморського узбережжя. Частина популяції зимує в дельті Дунаю, Чорноморському БЗ, на Молочному і Утлюцькому лиманах, у Криму.

Чисельність і причини її зміни

У кінці 1980-х рр. на міграції по країні реєстрували біля 40 тис. ос., на початку XXI ст. — до 100 тис. ос. На зимівлю (у м'які зими) у 1980-ті рр. залишалось 60–300, зрідка 1,2 тис. ос., у 2000 р. — 14 тис. 130 ос. Загальна чисельність зараз складає понад 15 тис. ос. Основні причини її змін: незаконне полювання (в Україні щороку здобувають понад 1 тис. ос.), виловлювання птахів, освоєння територій у місцях зимівлі та міграційних скупчень, отруєння птахів добривами і пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

В Україні з'являється у жовтні–листопаді. Перельоти у зграях по 10–50 (іноді більше) ос., часто з іншими видами гусей. На лиманах Пн. Приазов'я затримується на 4–8 тижнів. На зимівлі утворює скупчення на озерах, ріках, найбільші — на мілинах лиманів Пн.-зх. Приазов'я, Сиваші, у дельті Дунаю. Кормові міграції на поля вранці та ввечері. Відлітає на початку березня. Живиться озиминою, зерном пшениці, рису, навесні також пагонами, листям та цибулинами трав'яних рослин. Гніздові біотопи — сухі ділянки тундри та лісотундри поблизу водойм з крутими берегами, острови.

Морфологічні ознаки

Маса: 890–1700 г, довжина тіла: 430–560 мм, розмах крил: 110–113 см. Забарвлення чорне; підхвістя, надхвістя і пляма на вуздечці білі; воло, шия і пляма біля вуха каштанові. У молодого птаха оперення з іржастим відтінком.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Європейського червоного переліку, у Додаток I Директиви Ради Європи про охорону диких птахів, Додаток I Боннської конвенції, Додаток II Бернської конвенції, Додаток II Конвенції CITES і угоди АЕWA. В Україні на прольоті охороняється у Чорноморському і Дунайському БЗ, БЗ «Асканія-Нова», Азово-Сиваському та Приазовському НПП, заказнику «Обитічна коса» на Лебединих о-вах (філія Кримського ПЗ). Необхідно створити заказник у Новотроїцькому р-ні Херсонської обл. (ок. с. Сивашівка), де птахи зимують, та зони спокою у мисливських господарствах, де є їх скупчення на міграції та зимівлі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розводиться в неволі.

Господарське та комерційне значення

Утримується в зоопарках.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

До недавнього часу, небагаточисельний зимуючий вид Мелітопольського району. Цих гусей можна було зустряти на ланах в листопаді та березні, неподалік об'їзного шляху с.

Костянтинівка. Тепер, іноді восени, в листопаді, окремі зграйки пролітають над нашим містом. Вірогідно, це пов'язано з поверненням більшості гусей, що гніздують на Ямалі і Таймирі на зимівлю до Каспійського моря.

Основні джерела інформації

Лисенко, 1967, 1977, 1983, 1991, 1998, 2004; Андрющенко и др., 1998; Русев, Лисенко, 2000; Русев, Лисенко, 2001.

Автор: В.І. Лисенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

ГУСКА МАЛА (ГУСКА БІЛОЛОБА МАЛА)

Anser erythropus (Linnaeus, 175)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качині (Anatidae). Один з 4-х видів роду, зокрема у фауні України. Підвидів не утворює.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Внутрішні тундри і лісотундри Євразії від Норвегії до Чукотського хребта. Зимує на Пд.-сх. Каспії, у Азово-Чорноморському р-ні, пн.-зх. Європі, Китаї. В Україні під час міграцій зрідка трапляється по всій території, регулярніше у Пн.-зх. Приазов'ї, де обмежено може залишатися і на зимівлю. Також зрідка зимує у пд. частині Сивашу.

Чисельність і причини її зміни

Трапляється на прольоті окремими групами по 7, зрідка до 20–30 ос., іноді зграями до 50–300 ос., переважно з іншими видами гусей. Світова чисельність не перевищує 30 тис. ос. Останніми роками відбувається збільшення чисельності виду на міграціях та зимівлі у пн.-зх. Приазов'ї, що пов'язано з погіршенням умов зимівлі на Каспії. До причин зміни чисельності належать: трансформація біотопів у місцях зимівлі, браконьєрство, винищення під час линяння на місцях гніздування, розлякування птахів у репродуктивний період.

Особливості біології та наукове значення

Весняна міграція в Україні з середини березня до початку травня. Восени з'являється в середині або кінці вересня. В Азово-Чорноморському р-ні трапляється до грудня. Гніздові біотопи — схили берегів річок, вкриті густою рослинністю. На зимівлі та міграціях тримається різних типів водойм. Живиться переважно рослинною їжею.

Морфологічні ознаки

Маса — 1,3-2,3 кг, довжина тіла — 51–60 см, розмах крил — 1215–1340 мм. У дорослого тулуб темно-бурий, черево і підхвістя білі, на лобі велика біла пляма (заходить на тім'я), навколо ока голе жовте кільце; дзьоб (коротший за 40 мм — головна відмінність від гуски білолобої) та лапи рожеві. Молоді птахи буруваті, без білої плями на лобі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до ЧКУ (1994), Європейського червоного переліку, у Додаток I Директиви Ради Європи про охорону диких птахів, у Додаток I Боннської конвенції, Додаток II Бернської конвенції і угоди АЕВА. Виконується міжнародна програма реінтродукції в природу в Лапландії. В Україні разом з іншими водоплавними птахами охороняється на об'єктах природно-заповідного фонду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно розмножується в умовах неволі, але в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Раніше була об'єктом спортивного полювання.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

За останні 50 років є тільки декілька зустрічей окремих особин у зграях білолобих гусей восени в Приазовському районі.

Основні джерела інформації

Лысенко, 1991; Лисенко, 2000; Гуртовая, 1995; Андрущенко и др. 1998.

Автори: В.І. Лисенко, Г.Г. Гавриць

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЛЕБІДЬ МАЛИЙ

Cygnus bewickii (Yarrell, 1830)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 7-ми (за ін. джерелами, 6-ти) видів роду; один з 3-х видів роду у фауні України. Деякими дослідниками вважається підвидом лебедя американського — *C. colbianus bewickii*.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

В Україні не гніздиться. Окремі особини зимують на пн. узбережжі Азовського моря (Молочний лиман, Обитічна затока). Відомі зальоти у Полтавську, Волинську та ін. обл. Гніздиться в тундровій смугі Євразії, на о-вах Колгуев, Вайгач, Пд. (Нова Земля). Зимує на Британських о-вах, пн.-зх. узбережжі Європи (Нідерланди, Німеччина), пд. узбережжі Каспійського моря, на узбережжі Пд.-сх. Азії (Японія, Китай).

Чисельність і причини її зміни

Незначна. Трапляється окремими групами по 3–5, зрідка до 20 ос. На чисельність впливають господарське освоєння тундри та браконьєрство.

Особливості біології та наукове значення

На зимівлі тримається разом з іншими видами лебедів, рідше — окремими зграями та сімейними групами на відкритих солоних водоймах. Відлітає з місць зимівлі у березні (в цей час трапляється у внутрішній частині України). Гніздиться на озерах низинних тундр, у рослинному покриві яких домінують осоки. Під час перельотів зупиняється на великих водоймах, у заплавах

річок, в береговій зоні моря. В Україні у другій половині ХХ ст. зареєстрований тільки на узбережжі Азовського моря. Живиться переважно рослинною їжею.

Морфологічні ознаки

Маса — 4,9–6,5 кг, довжина тіла — 107–132 см, розмах крил — 173–200 см. Дорослий птах білий з чорними лапами та двоколірним дзьобом (основа жовта, від ніздрів до кінця — чорний). Молодий птах попелясто-сірий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Внесено до ЧКУ (1994), Додаток II Бернської та Додатки I і II Боннської конвенцій, Резолюції № 6 Бернської конвенції (2 категорія); переліку заборонених для полювання видів в Україні. Охороняється разом з іншими водоплавними птахами у заказниках загальнодержавного значення «Молочний лиман» та «Обитічна коса».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно розмножується у зоопарках та розплідниках.

Господарське та комерційне значення

Не має, лише іноді здобувається мисливцями.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відома зустріч сім'ї (2 дорослих та 2 молодих птахи) на Молочному лимані біля с. Мордвинівки. Рідкісний пролітний та зимуючий вид Північного Приазов'я.

Основні джерела інформації

Гавриленко, 1960; Степанян, 1975; Лысенко, 1991; .

Автор: В.І. Лисенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ОГАР

Tadorna ferruginea (Pallas, 1764)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 7-ми видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Пн. Африка та Центральна Азія. В Україні гніздиться на пн. узбережжі Чорного та Азовського морів, у Криму (Сиваш, Керченський п-ів) та в сх. частині Луганської обл. У XVII–XIX ст. гніздився у степовій та лісостеповій смугах, в ін. місцях лише окремі пари. Зальоти зареєстровано у Зх. Україні, середній частині бас. Дніпра, на Дунаї. Зимує на ставках БЗ «Асканія-Нова» (700–1900 ос.), іноді невеличкі групи зимують на Азовському узбережжі.

Чисельність і причини її зміни

Ймовірно, чисельність не перевищує 340–360 пар; найбільше на сх. Криму (понад 80 пар) та на сх. Луганської обл. (біля 50 пар). Репродуктивна частина напіввільної популяції у БЗ «Асканія-Нова» (Херсонська обл.) становить 120–200 пар. Наприкінці ХХ ст. чисельність виду стабілізувалась і в останні роки дещо зростає. Причини зміни чисельності: погіршення умов гніздування, посилення фактора непокою; винищування птахів людиною.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. У місцях гніздування з'являється у другій пол. березня. Займає скелясті, урвисті береги солоних і прісних водойм, узбережжя морів, на ставах БЗ «Асканія-Нова» утворилася вільна популяція. У перші дні після появи птахи утворюють пари (часто прилітають вже парами), які існують кілька років. Гніздиться у нежилых норах лисиць, на скелях та кручах (часто на значній висоті), у покинутих будівлях. У кладці 8–12 яєць (квітень); у місцях, де огар гніздиться колоніями, знаходять здвоєні кладки. Насиджує самка (25–30 діб); молоді птахи стають на крила у другій половині липня — на початку серпня. Відлітає на зимівлю в кінці жовтня — на початку листопада. Живиться рослинною (проростки злаків та осок, зерно) та тваринною (комахи, молюски) їжею.

Морфологічні ознаки

Маса — 9,8–1,5 кг, довжина тіла — 55–62 см, розмах крил — 1047–1120 мм. У самця тулуб рудий, голова білувато-вохриста, на шиї чорний «нашийник», надхвістя, махові та стернові пера чорні, покривні пера плечей білі; у самки голова майже біла, «нашийника» нема; молодий птах схожий на самку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Занесено до ЧКУ (1994), Додатків Боннської та Бернської конвенцій (статус 2), угоди АЕВА. Охороняється у БЗ «Асканія-Нова». Слід оголосити заповідними місця гніздування виду на Керченському п-ві, а в БЗ «Асканія-Нова» посилити гетерозиготність напіввільної популяції через обмін птахів з зоопарків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

У БЗ «Асканія-Нова» створено штучну популяцію, яка є центром відновлення виду в Україні. За період 1983–2000 рр. у природу випущено понад 3400 ос. Розроблено технологію штучного розведення.

Господарське та комерційне значення

Використовується як декоративний птах.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Небагаточисельний вид, гніздиться в Мелітопольському районі. В останні роки чисельність зростає, за рахунок розльоту напіввільної популяції огаря в БЗ «Асканія-Нова». В останні роки ці виселенці навіть гніздують у лисячих норах на узбережжі Молочного лиману. Іноді гнізда розташовані за 2-3 км від водойми, на яку батьки ведуть виводок вже на другий день життя пташенят.

Основні джерела інформації

Зубко, 1998 а, 1998 б; Зубко, Мезінов, 2001; Мезінов, 2001; Гавриленко та ін., 2003.

Автор: В.І. Лисенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

НЕРОЗЕНЬ

Anas strepera (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з видів політипного роду; один з 8-ми видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Рівнинні р-ни Пн. Америки; у Євразії від пд. Скандинавії, Голландії, пд. Великобританії, на сх. до центральних р-нів Пн.-Сх. Китаю. В Україні гніздовий ареал мозаїчний: охоплює долини Дністра, Дніпра, Прип'яті, у дельті Дунаю, пн. узбережжя Азовського та Чорного морів.

Чисельність і причини її зміни

Загальноєвропейська популяція — до 96 тис. пар, за останні 30 років чисельність суттєво скоротилась. Сучасна чисельність виду в Україні коливається в межах 650–1400 пар. Різке скорочення відбулось на о-вах Чорноморського БЗ, по берегах більшості лиманів Азово-Чорноморського узбережжя, а також на Поліссі. Зменшення розмірів гніздової популяції, навіть на територіях заповідників та національних парків (Чорноморський, Дунайський, Шацький), пов'язано зі значним погіршенням стану гніздових біотопів та впливом хижаків.

Особливості біології та наукове значення

Весняна міграція у березні–квітні. Заселяє заплави рік, особливо вологі луки та пасовища біля берегів поліських озер, лиманів пн. узбережжя Азовського і Чорного морів, о-ви Чорноморського БЗ, Сивашу. Будівництво гнізд та відкладання яєць тривають з середини квітня до першої декади травня. Гніздо влаштовує на відкритих ділянках серед трави, уникає чагарників. Насиджує самка. Тривалість інкубації 24–26 діб. Кладка 8–12 яєць. Пташенята з'являються протягом червня. Підйом на крила у віці 45–50 діб. Відлітають у кінці серпня — першій декаді жовтня. Фітофаг.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла: 481–558 мм, крила: 242–276 мм. Маса самців: до 650–1000 г, самок: 550–850 г. Виразений статевий диморфізм. Самці та самки мають бурувато-сіру голову з темними дрібними рисками. Спина у самців сіро-бура, підхвістя і надхвістя чорні, на крилах «дзеркальце» білого та каштанового кольорів, яке є також і у самок, але меншого розміру. У самок спина, груди та боки тулуба темно-бурі з іржавими поперечними смужками, нижня частина грудей і черево білувато-іржаві, хвіст іржасто-рудий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Оберігається Бернською (Додаток III) та Боннською (Додаток II) конвенціями. Охороняється на природно-заповідних територіях (Чорноморський, Дунайський БЗ, Шацький НПП). Необхідні спеціальні плани для підтримки природних рослинних формацій на територіях природно-заповідного фонду та вологих луках у долинах річок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

В минулому був мисливським видом.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Ще у 80-90 р.р. XX ст. сіра качка була численна на островах Молочного лиману. Майже повне зникнення цього виду відбулося з декількох причин: розповсюдження на островах Молочного лиману та інших водойм колоній великого баклана, який займає стації гніздування качок та витісняє

їх звідти; зменшення площ луків, придатних для гніздування внаслідок випасання худоби та сінокошіння. Чисельність даного виду значно скоротилась.

Основні джерела інформації

Лысенко, 1991; Snow, Perrins, 1998; Birds in Europe..., 2004.

Автори: Т.Б. Ардамацька, І.М. Горбань

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЧЕРНЬ ЧЕРВОНОДЗЬОБА

Netta rufina (Pallas, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один із 3-х видів роду *Netta*, єдиний вид цього роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Піренейського п-ова до Центральної Азії. В Україні рідкісний гніздовий птах степової смуги приморських р-нів Азово-Чорноморського р-ну. Найстабільніші гніздові осередки знаходяться в нижній течії Дунаю, на Сиваші, озерах Нижнього Дністра.

Чисельність і причини її зміни

Українська гніздова популяція коливається в межах 150–550 пар і на сьогодні має тенденцію до зниження. Основна причина — трансформація гніздових біотопів: забудова берегів, створення гідротехнічних споруд у річкових дельтах, прокладання дамб та транспортних комунікацій, осушення водно - болотних угідь.

Особливості біології та наукове значення

Гніздиться в біотопах, зарослих очеретом і рогозом: на затоках, озерах, каналах, старицях і риборозплідних ставках. В кладці 6–14 яєць. Самка насиджує кладку 26 – 28 днів, молоді піднімаються на крило на 45 – 55 день. Характерні міграції самців до місць линяння, що розташовані на значній відстані від гніздових територій. Самки линяють в місцях гніздування. Характер живлення: фітофаг, споживає водяні рослини (*Chara*, *Ceratophyllus*, *Zostera*).

Морфологічні ознаки

Довжина тіла: 530–570 мм. Маса тіла самця: 1–1,55 кг, самки: — 0,88–1,32 кг. Виразений статевий диморфізм. Дорослий самець у весняному оперенні: голова каштаново - руда з помітним «чубом», шия та низ тулуба чорні, боки білі, спина і покривні пера крил бурі, плечові пера білі. Надхвістя та хвіст темні. Дзьоб та ноги червоні, як і райдужна оболонка ока. Самка має темно-бурю верхню частину голови, щоки та шия світло-сірі, груди і боки тулуба глинисто-бурі зі строкатістю. Махові пера крил брудно-білі з темним краєм. Дзьоб та ноги бурі. Райдужна оболонка ока коричнева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Внесено до охоронних переліків Бернської (Додаток III) та Боннської (Додаток II) конвенцій. В Україні охороняється в Дунайському та Чорноморському БЗ і Кримському ПЗ. Рекомендоване

збереження природної структури гніздових біотопів, запобігання їх осушенню, регулювання рекреаційного навантаження, мисливства та рибальства в місцях гніздування виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Випадково здобувається з іншими качками під час полювання.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Іноді цих качок зустрічали на Молочному лимані. Зараз нечисленні особини гніздують в дельті р. Великий Утлюг біля с. Давидівки.

Основні джерела інформації

Гладков и др., 1964; Лысенко, 1991; Tucker, Heath, 1994; Snow, Perrins, 1998; Сιοхин и др., 2000.

Автори: М.А. Сеник, О.С. Гнатина, І.М. Горбань

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

ЧЕРНЬ БІЛООКА

Aythya nyroca (Guldenstadt, 1770)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 12-ти видів роду; один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Африка, Зх. та Центральна Азія. Поширений на усій території України, але

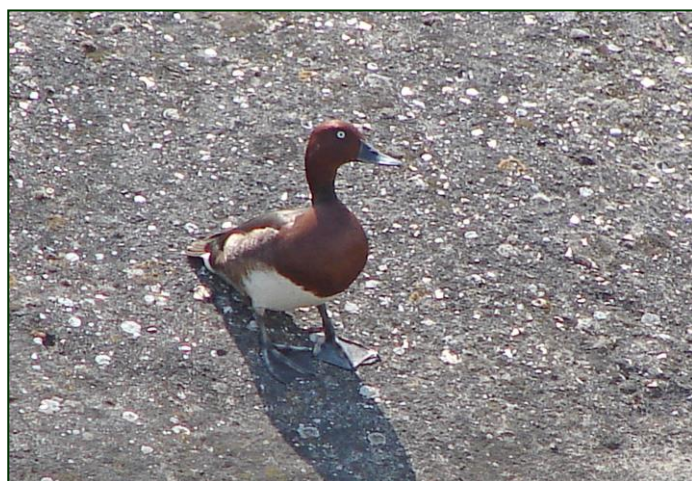
місця масового гніздування розташовані тільки в Одеській обл. та Криму (Сх. Сиваш). Місця зимівлі невеликої частини популяції — на узбережжі Чорного моря.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність у Європі 10–50 тис. ос. В Україні чисельність незначна, за винятком оз. Катлабуг і Кугурлуй та Стенцівських плавнів (Одеська обл.), де гніздиться 0,5–1 тис. пар. На Сх. Сиваші чисельність складає 45–50 пар, у Зх. Україні (переважно Волинська та Рівненська обл.) — до 40 пар, у інших місцях — окремі пари та невеличкі групи з 3–5 пар. У минулому був численним у плавнях великих річок. Зміна чисельності виду відбувається через деградацію місць гніздування внаслідок затоплення заплав рік, інтродукції білого амура (кормового конкурента), осушення лиманів і перетворення їх на рисові плантації; заростання водойм очеретом через евтрофікацію, посилення фактору непокою, незаконне здобування мисливцями.

Особливості біології та наукове значення

На прольоті та зимівлі великих зграй не утворює. Прилітає у березні — на початку квітня. Пари формуються під час зимівлі та у перші дні після прильоту. Типовий вид заплав. Тримається на заплавних озерах, солоних лиманах і затоках з очеретом і плесами із заростями макрофітів. Гнізда — на плавах та заламах очерету. Кладки з 6–14 яєць — з початку травня до середини червня. Насиджує самка, 27–28 діб. Пташенята вилуплюються у червні — липні, стають на крила

у серпні. Відлітає у жовтні; окремі особини затримуються до льодоставу. Живиться водяними рослинами, личинками комах, рідше — дрібною рибою, жуками, молюсками.

Морфологічні ознаки

Маса — 400–650 г, довжина тіла — 400–420 мм, розмах крил — 670–690 мм. Голова і тулуб у самця каштанові, підборіддя та підхвістя білі; крила чорні з білим «дзеркальцем», спина темно-бура. Тулуб та голова самки, самця в літньому вбранні та молодого птаха іржасто-каштанові, крила і спина чорно-бурі, підборіддя та підхвістя білі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид включено до ЧКУ (1994), Резолюції №6 Бернської (Додаток III) конвенції зі статусом 3, Боннської конвенції (Додаток II). Охороняється у Дунайському і Чорноморському БЗ, Шацькому НПП, РЛП «Ізмаїльські острови». Необхідно створити НПП на Сх. Сиваші.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Досить часто розмножується у зоопарках. Охоче займає штучні гніздівлі, які виставляють на водоймах у мисливських господарствах.

Господарське та комерційне значення

Не має. Випадково здобувається разом з іншими качками.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Щорічно гніздиться на Каховському водосховищі, зустрічається також на міграції. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Клименко, 1950; Кістяківський, 1957.

Автор: В.І. Лисенко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ГОГОЛЬ

Viccapala clangula (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 3-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Репродуктивна частина ареалу у лісотундрі і тайзі Євразії та Пн. Америки. В Україні гніздиться групами на пн. Рівненської обл. і, можливо, на Шацьких оз., а також на Дніпрі.

Зимує на Дніпрі (сотні птахів) і Азово-Чорноморському узбережжі, переважно на Утлюцькому лимані та у пн. частині Сивашу.

Чисельність і причини її зміни

У Європі складає 395–400 тис. ос. В Україні був численним на гніздуванні у плавнях Дніпра між Запоріжжям і Нікополем, але після затоплення Кінських і Базавлуцьких плавнів в останнє десятиріччя не трапляється. Кілька десятків пар гніздиться у Волинській та Рівненській обл., окремі пари — у заплаві середнього і нижнього Дніпра. На зимівлі звичайний (за рахунок прилітних птахів з Росії та Білорусі) переважно на Чорноморському узбережжі, але чисельність не перевищує 5 тис. ос. і продовжує зменшуватись, вірогідно у зв'язку з підвищенням рівня Каспію і покращанням там умов зимівлі. Вирубування старих дуплистих дерев у заплавах річок і на берегах озер, затоплення заплав внаслідок будівництва ГЕС.

Особливості біології та наукове значення

Прилітає у кінці лютого — на початку березня. Займає прісні водойми (озера, заплави великих рік), оточені лісом з дуплистими деревами; на зимівлі — морські затоки та ополонки на великих ріках і водосховищах. Пари утворює наприкінці зимівлі. Гнізда влаштовує виключно у дуплах дерев листяних порід; охоче заселяє штучні гніздівлі. Гніздо використовує кілька років. Кладку з 7–12 яєць відкладає з другої половини травня; насиджує самка (28 діб). Пташенята починають літати у кінці липня. Статевозрілим стає у 2 роки. Окремі особини влітку можуть знаходитись за межами репродуктивної частини ареалу (на Молочному лимані, Сиваші), де проходить їхнє линяння. На місця зимівлі прилітає пізно (зазвичай у 2-й половині грудня), утворює мішані зграї з іншими качками, які кочують уздовж узбережжя. Живиться личинками комах, молюсками, ракоподібними, а також дрібною рибою.

Морфологічні ознаки

Маса: 570–895 г, довжина тіла: 325–360 мм, розмах крил: 620–690 мм. У самця тулуб білий, голова чорна з зеленим полиском та білою плямою біля дзьоба, дзьоб чорний. Самка, самець улітку і молодий птах темно-сірі, голова коричнева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включено до ЧКУ (1994), Резолюції № 6 Бернської конвенції зі статусом 3, Бернської (Додаток III) та Боннської (Додаток II) конвенцій. У місцях, зручних для гніздування виду, необхідно влаштовувати штучні гніздівлі, а також зберігати у заплавах річок старі дуплисті дерева. У місцях гніздування в Рівненській та Волинській обл. необхідно створити заказники загальнодержавного значення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується у зоопарках.

Господарське та комерційне значення

Випадково здобувається.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Колись, до створення Каховського водосховища, велике угруповання гоголі постійно гніздувало у дуплах верб та інших дерев в Кінських плавнях. Знищення заплави Дніпра привело до зникнення цього виду на території Запорізької області. Тепер під час міграцій окремі особини та невеликі зграйки тримаються на Молочному лимані та на узбережжі Азовського моря.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Лысенко, 1967, 1972, 1991; Андрущенко и др. 1998; Черничко и др., 2005.

Автор: В.І. Лисенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ПУХІВКА (ГАГА)

Somateria mollissima (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — ачкові (Anatidae). Один з 4-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус.

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал охоплює пн. узбережжя і о-ви Євразії та Пн. Америки. В Україні гніздиться на о-вах Ягорлицької, Тендрівської та Джарилгацької заток, на Кінбурнській косі та о. Березані. В означених районах, а також у прибережній зоні Одеської обл. та дуже рідко в українській частині дельти р. Дунаю зимує частина популяції.

Чисельність і причини її зміни

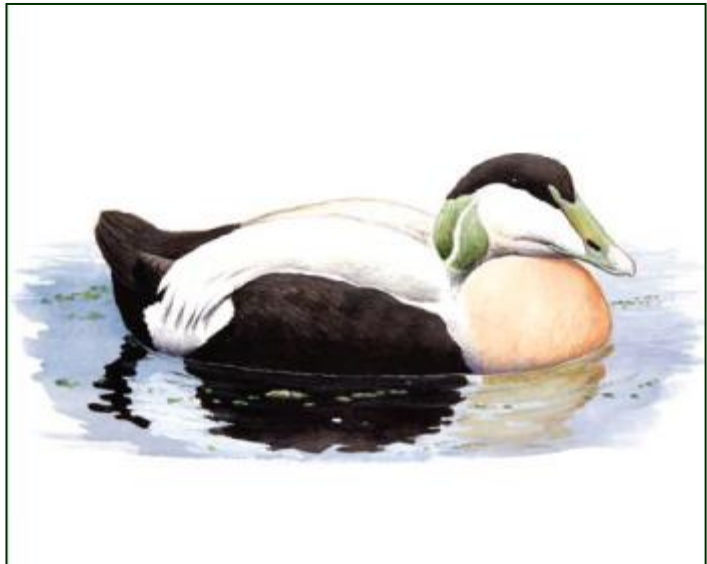
Гніздову популяцію у Європі оцінено в межах 840 тис. — 1 млн. 200 тис. пар, зимівельну — 1 млн. 700 тис. ос. На о-вах Ягорлицької і Тендрівської заток Чорноморського БЗ гніздиться 1,2–2 тис. пар, в РЛП «Кінбурнська коса» — близько 100 пар, у інших місцях — поодинокі пари. В останні роки чисельність зменшується. У р-ні Чорноморського БЗ кількість гніздових пар знизилась до 670–700. На зимівлю залишається від 500 до 2 тис. ос., раніше реєстрували до 8 тис. ос. Причини зміни чисельності — погіршення екологічного стану Чорного моря, епізоотії у гніздових поселеннях, знищення кладок мартином жовтоногим.

Особливості біології та наукове значення

У місцях гніздування з'являється у березні. Гніздові біотопи — низькі о-ви і узбережжя з заростями очерету та трав'яної рослинності. Гнізда частіше влаштовує в очереті, рідше — у лободі, кінському щавлі та заростях інших трав'яних рослин у прибережній зоні. Інколи утворює колонії. У повній кладці 3–8 яєць (найчастіше — 5–6). Насиджування триває 28–30 днів. Перші пташенята з'являються у кінці квітня — на початку травня. Живиться молюсками (головним чином мідіями), дрібними крабами та іншими ракоподібними. Основний ворог — мартин жовтоногий, який знищує яйця і пташенят.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 57–71 см. Розмах крил 80–108 см. Маса тіла 1,2–2,8 кг. Самець у шлюбному вбранні: голова зверху чорна, знизу біла; на потилиці і задній частині шік зеленкуваті плями, верх і плями ззаду на боках тулуба білі, воло рожевувато-кремове, решта тулуба чорна; дзьоб зеленкувато-оливковий, на кінці — білий. Самка темно-бура, пера тулуба і покривні пера крил з рудуватою або вохристою облямівкою. Молода особина забарвленням схожа на самку.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включено у ЧКУ (1994), угоди АЕВА, Додаток III Бернської конвенції, а також у Додаток II Боннської конвенції. Охороняється на території Чорноморського БЗ, РЛП «Кінбурнська коса».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводилось на стаціонарі у с. Мартовому Печенізького р-ну Харківської обл.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зальоти гаги на узбережжя Азовського моря відомі протягом багатьох років. Найближче місце масового гніздування гаги – Чорноморський БЗ.

Основні джерела інформації

Андрющенко, Грінченко, 1998

Автори: О.А. Яремченко, А.Г. Руденко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

САВКА

Oxyura leucocephala (Scopoli, 1769)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 7-ми видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-зх. Африка та пд. Євразії. Зимує на водоймах Пн.-зх. Європи, Пн. Африки та Зх. Азії. В Україні межі ареалу не встановлено. Найчастіше виявляли у Криму (Сиваш), пд. частині Запорізької обл., рідше — у Дніпропетровській, Полтавській, Харківській, Закарпатській і Волинській обл. У першій половині ХХ ст. гніздився у плавнях Дніпра (між Запоріжжям і Нікополем). Поодинокі особини та невеличкі зграї зимують у Азово-Чорноморському р-ні.

Чисельність і причини її зміни

Можливо, окремі пари зрідка гніздяться на малих річках Пн. Приазов'я. Світова популяція на початку ХХ ст. складала біля 100 тис. ос., зараз скоротилась до 15 тис., але останнім часом чисельності стабілізувалася і навіть зростає. Причини зміни чисельності: зменшення площ, придатних для гніздування через зарегулювання стока річок, меліоративні роботи, незаконне полювання, загибель у сітках при промисловому вилові риби.

Особливості біології та наукове значення

В Україні характер перебування не визначений. Тримається на великих прісних та солонуватих водоймах з заростями очерету і плесами, морських затоках, лиманах, з вересня до кінця листопада та з лютого до кінця квітня. Зазвичай поодинокими особинами, рідше — зграями з 2–11 ос. Гнізда на плавах з очерету на віддалі 0,15–5 м від плеса, зазвичай поруч з колоніями мартинів і крячків чорних. Кладки з 4–7 яєць у кінці травня — на початку червня. Насиджує самка, 22–24 доби. Пташенята вилуплюються у 2-й половині червня, стають на крила у 2-й половині серпня. Живиться насінням та вегетативними частинами водяних рослин, личинками комах, молюсками та ракоподібними.

Морфологічні ознаки

Маса: 508–900 г, довжина тіла: 395–410 мм, розмах крил: 555–593 мм. Тулуб у самця сірувато-бурий, хвіст і крила бурувато-чорні, голова біла з чорною «шапочкою» та «нашийником», дзьоб блакитний, лапи червоно-сірі. Самиця темно-бура, від дзьоба над оком — широка біла смуга. Молодий птах схожий на самку. Стернові пера довгі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до ЧКУ (1994), Європейського червоного переліку, у Додаток I Директиви Ради Європи про охорону диких птахів, у Додаток I Боннської конвенції, Додаток II Бернської конвенції, Додаток II Конвенції CITES і угоди АЕВА. Охороняється разом з ін. водоплавними птахами у заповідниках, НПП та заказниках загальнодержавного значення на Азово-Чорноморському узбережжі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Зрідка розмножується у зоопарках.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний залітний вид на Мелітопольщині. Іноді окремі особини савки зустрічають поблизу Утлюцького лиману не тільки восени, а й в літній період. Але гніздування її не виявлено.

Основні джерела інформації

Шатилов, 1874; Кістяківський, 1957; Лысенко, 1967, 1977, 1991.

Автор: В.І. Лисенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

КРЕХ СЕРЕДНІЙ (КРЕХ ДОВГОНОСИЙ)

Mergus serrator (Linnaeus 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Гусеподібні (Anseriformes), родина — Качкові (Anatidae). Один з 7-ми видів роду; один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздова область — Пн. Америка та Євразія. В Україні. Ізольовано гніздиться і зимує на Азово-Чорноморському узбережжі.

Чисельність і причини її зміни

У Європі — 220 тис. ос. У Чорноморському БЗ, в 1970–1980 рр. гніздилося до 900 пар, 2005–2009 рр. — не більше 15–40 пар. Ще до 100 пар гніздиться навколо заповідника, 16–46 пар на Лебединих о-вах, біля 70 пар на о-вах Джарилгацької затоки, біля 10 гніздиться на Обитічній косі. Зниження чисельності, вірогідно, викликане погіршенням стану заток Чорного моря (забруднення, нестабільна кормова база). Через шторми та високий рівень води у затоках руйнуються острови або затоплюються колонії. Існує велика конкуренція за місця гніздування з масовими видами мартинів, які нищать кладки та пташенят. Можлива також велика смертність дорослих птахів у рибальських сітках.

Особливості біології та наукове значення

Частково осілий вид. Біля місць гніздування з'являється у березні–квітні. Віддає перевагу низьким островам з густим очеретом або трав'яною рослинністю. Початок гніздування в травні–червні.

Гніздиться у заростях рослинності. У кладці 4–14 яєць. Насиджує лише самка, 28–31 день. Пташенята з'являються у червні–липні. Осіння міграція виражена слабо. Основу живлення складають риби, молюски та ракоподібні.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла: 522–610 мм. Маса тіла в осінній період: 870–1170 г. Дзьоб вузький загострений з зубчиками по краях. У дорослих птахів на голові «чуб». Шия і тулуб видовжені з далеко відставленими назад ногами. У шлюбному вбранні у самця голова та верхня частина шиї чорні з зеленим металічним полиском, нижня частина шиї, воло, груди вохристі, верхня частина спини чорна, решта спини сіра. Низ тулуба та «дзеркальце» білі. У самки голова руда, через білі великі покривні першорядні махові пера та «дзеркальце» проходить чорна смуга.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Знаходиться під охороною Бернської (Додаток III) та Боннської (Додаток II) конвенцій, угоди АЕВА, занесено до ЧКУ (1994). Охороняється на території Чорноморського БЗ, РЛП «Кінбурнська коса» та інших об'єктах ПЗФ. Необхідне посилення режиму охорони в межах гніздового ареалу, розширення площі існуючих та створення додаткових об'єктів ПЗФ, організація моніторингу та вивчення біології виду, підвищення обізнаності населення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В Україні спроби вирощування в умовах, близьких до природних, закінчились невдачею.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Цей вид регулярно зустрічається в літньо-осінній період на Молочному лимані та річках вздовж Азовського узбережжя. Постійно гніздує в Чорноморському заповіднику та на Лебедачих островах Каркінітського заливу Чорного моря.

Основні джерела інформації:

Клименко, 1950; Лысенко, 1990; ЧКУ, 1994; Національний план..., 2000; Сиохин, 2000; Кошелев и др., 2003;.

Автори: А.Г. Руденко, О.А. Яремченко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

СКОПА

Pandion haliaetus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Скопині (Pandionidae). Вид монотипного роду та монотипної родини.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Майже всі континенти, окрім Антарктики, Пд. Америки і більшої частини Африки. Вся територія України входить до гніздового ареалу виду. Під час міграцій трапляється по всій території країни.

Чисельність і причини її зміни

Сучасна чисельність в Україні становить не більше 1–2 пар. Зменшення чисельності виду відмічається з початку ХХ ст. У 1980–1990 рр. було відомо два житлових гнізда в заплаві р. Десни (Чернігівська, Сумська обл.) та одне на Корнинському водосховищі (Житомирська обл.). Також перебування скопи передбачалось у заплаві р. Тетерев (Житомирська обл.) та Рівненському ПЗ. Зараз достовірно відомі два житлових гнізда у Волинській обл., обидва — на територіях ПЗФ загальнодержавного значення: Черемський ПЗ (з 2006 р.) та НПП «Прип'ять-Стохід» (з 2008 р.). Причини зниження чисельності: знищення гнізд під час санітарних рубок лісу; браконьєрство; вирубування старих суховерхих дерев, що можуть слугувати для влаштування гнізд; забруднення водойм, погіршення кормової бази.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах. Перші птахи можуть з'являтися на початку березня; основний проліт у третій декаді березня — другій декаді квітня. Оселяється поблизу великих водойм, маловідвідуваних людиною. Гніздо розміщують на високих деревах на верхівці або товстих бічних гілках крони. У кладці 2–3 яйця (початок травня). Насиджує переважно самка, 33–35 діб. Пташенята залишають гніздо через два місяця після вилуплення. Осіння міграція з кінця серпня до початку листопада (у Криму — до початку грудня). Живиться переважно рибою. При відсутності основного корму може здобувати земноводних, птахів, дрібних ссавців.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 1,1–2 кг, довжина тіла — 55–70 см, розмах крил — 145–170 см. Самка за розмірами дещо більша від самця, за забарвленням не відрізняється. Хижий птах, більший за середні розміри. Верх бурий з невеликою плямистістю; низ білий. Крила знизу сірувато-білі з чорними кінцями і темними смугами. Хвіст світлий, короткий, з темними смугами. У польоті здалеку нагадує великого мартина.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до ЧКУ (1994), списків CITES (Додаток II), Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток II) конвенцій. В Україні охороняється на об'єктах ПЗФ по всій території.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмноження птахів у неволі в Україні не проводилось. У Пн. Америці проведені успішні експерименти з вирощення пташенят скопи, які були взяті з гнізда, з наступним випуском у природу.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Щорічно скопа зустрічається переважно на осінній міграції. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації:

Gavris, 1999; Горбань та ін., 2003; Гаврись та ін., 2007.

Автори: Г.Г. Гаврись, М.В. Химин

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

ШУЛІКА ЧОРНИЙ

Milvus migrans (Boddaert, 1783)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 2-х видів роду, який об'єднує 6 підвидів. В Україні трапляється номінативний підвид — *M. migrans migrans*.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал виду охоплює велику територію, включаючи практично всю Європу, Азію, Африку та Австралію. Підвид, особини

якого поширені в Україні, трапляється в Європі, на Кавказі, у Малій Азії, Пд.-зх. Африці. Гніздиться практично на всій території України, за винятком Криму та високогірних р-нів Карпат.

Чисельність і причини її зміни

В Україні гніздиться близько 2 тис. ос. Протягом останніх 30 років чисельність популяції скоротилась у 3–5 разів. Якщо на початку 1970-х рр. у пд. кутку лісового масиву, який знаходиться в межах річки Дніпра та Десни, гніздилося близько 15 пар, то зараз — всього 2–3 пари. Найзначніший фактор, який призвів до скорочення чисельності, — відстріл птахів під час полювання на пернату дичину. Постійний негативний вплив відбувся внаслідок сильного рекреаційного навантаження на біотопи, де гніздяться ці птахи. Проте, зараз не відома головна причина такого різкого скорочення чисельності виду, в тому числі й української популяції.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. Весною з'являється досить рано — у кінці березня або першій половині квітня. Важливою умовою для гніздового біотопу виду є наявність, з однієї сторони, водних просторів — річок, озер, водосховищ, ставків, де птахи живляться, а з іншої, лісів (навіть невеличких) для влаштування гнізд. Шуліки, зазвичай, самі будують гнізда, які влаштовують на деревах. У кладці, яку насиджують близько 38 днів, буває 2–3 яйця. Осіння міграція починається в серпні і до кінця вересня практично закінчується. Птахи переміщуються в бік Балканського п-ова, де проходить один з головних міграційних шляхів цього виду в Європі. Міграція відбувається в денні години, з використанням терміків; летять птахи поодиночі, парами та невеличкими групами. На головних шляхах перельоту (наприклад, в р-ні Босфору) можна спостерігати групи, в яких нараховують кілька сотень птахів. Спектр живлення досить широкий — від комах до дрібних птахів і ссавців. Важливе місце у раціоні займає риба, як правило мертва.

Морфологічні ознаки

Загальна довжина тіла самця — 554–572 мм, маса тіла — в середньому 790 г; довжина тіла самки — 570–620 мм, маса тіла — 962 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включено до Переліку видів птахів особливої Європейської уваги (Категорія 3. Статус «Вразливий»), CITES (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Охороняється у лісових заповідниках та національних парках України. Треба зберігати місця, де ці птахи трапляються, та проводити природоохоронну пропаганду серед населення, зокрема по збереженню гнізд хижих птахів, та роз'яснювати їх значення в природі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Здійснюється досить успішно.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Залітний птах, зустрічається у після гніздовий період та на міграції. Відомі гніздування в Запорізькій області. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації:

Дементьев, 1951; Постельных, 1982.

Автор: А.М. Полуда

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

ЛУНЬ ПОЛЬОВИЙ

Circus cyaneus (Linnaeus, 1766)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 9-ти видів роду, один з 4-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Америка, Європа та Азія. Сучасний гніздовий ареал в Україні включає деякі пн. р-ни Полісся і, можливо, частину Зх. України. Зимує на всій території країни, переважно в степовій та лісостеповій смугах.

Чисельність і причини її зміни

Європейська гніздова популяція складає 32–59 тис. пар. Гніздова популяція виду в Україні налічує не більше 10–20 пар. Найрегулярніше гніздиться на Волинському Поліссі вздовж пн. кордону з Білоруссю, а також в прикордонних р-нах з Росією. Щільність гніздової популяції зростає зі сходу на зх. та з пд. на пн.. Сучасний стан української гніздової популяції на критичному рівні і потребує подальшого дослідження. Причини зміни чисельності: значна деградація гніздових біотопів, викликана осушувальними роботами, надмірним заростанням лук та лісових галявин, збільшення площ весняного випалювання рослинності по балках та долинах річок, а також осіннього випалювання стерні.

Особливості біології та наукове значення

Віддає перевагу природним біотопам. Гніздиться на великих лісових галявинах, згарищах, торфових болотах, на луках, полях кормових трав. Перші мігранти спостерігаються на початку березня. Моногам. Гніздо мостить на землі. Яйця відкладає у травні–червні. В кладці 2–5 яєць. Насиджування до 30 діб. Молоді перебувають у гнізді протягом 32–42 днів. Перші льотні виводки трапляються з середини липня. Осіння міграція відбувається у вересні – листопаді. Мігрує поодиночці або розрідженими групами по 2–4 ос. У раціоні переважають дрібні гризуни. Також охоче живиться горобиними птахами, ящірками, зрідка комахами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 400–564 г, довжина тіла — 430 – 500 мм, розмах крил — 116–1198 мм. У дорослого самця голова, шия, воло, спина, поперек і верх крил сірі; надхвісття біле; решта тулуба сірувато-біла;

пера на верхівці крил чорні; райдужна оболонка ока, восковиця і ноги жовті. Доросла самка зверху бура, пера з вохристою облямівкою; надхвістя біле; на хвості темно - бурі смуги. Молодий птах подібний до самки, але з рудим відтінком; другорядні махові пера зі споду бурі; райдужна оболонка ока темно - коричнева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид включено до ЧКУ (1994), CITES (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Необхідні заходи охорони: виявлення та охорона гнізд птахів та гніздових ділянок, удосконалення природоохоронного законодавства, пропаганда охорони виду. Гніздова біологія виду в Україні вивчена недостатньо, і для його збереження необхідна спеціальна науково-природоохоронна програма.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Майже кожного року восени нечисленні прольотні особини зустрічаються на ланах Мелітопольщини.

Основні джерела інформації

Афанасьєв, 1998; Бумар, 2003.

Автори: С.В. Домашевський, І.М. Горбань

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЛУНЬ СТЕПОВИЙ

Circus macrourus (S. G. Gmelin, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 9-ти (за ін. джерелами, 10–13-ти) видів роду, один з 4-х у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євразія — від пониззя Дунаю до Забайкалля та Пн.-зх. Монголії. Зимує у Пд. Азії, Сх. та Пд. Африці. В Україні ще у середині ХХ ст. був досить звичайним видом майже усієї степової смуги, але потім зник з гніздування на усій території, і в останні роки випадків гніздування також не спостерігали.

Чисельність і причини її зміни

На гніздуванні в Україні відсутній, дуже рідкісний під час прольоту. В цілому у Європі гніздиться, за різними оцінками, 310–1200 пар (майже усі в Росії). Основні причини зміни чисельності: суцільне розорювання степів призвело до знищення гніздових біотопів, обмежило можливості здобування їжі у високотрав'ї польових культур; негативний вплив мало застосування пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Рідкісний пролітний птах. Через територію України весною пролітає з кінця березня до середини квітня. Тримається у відкритих ландшафтах. Полюбляє оселятися в заростях бур'янів, чагарників,

іноді серед лучного високотрав'я та на полях озимих. Моногам. Гнізда влаштовує на землі. У кладці 3–5 яєць (перша половина травня). Насиджування триває близько 30 діб. Пташенята залишають гніздо в 40-денному віці. Осіння міграція через територію України відбувається наприкінці серпня — у вересні. На зимівлі в Україні не трапляється. Живиться дрібними гризунами і птахами, рідше плазунами, земноводними і комахами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: 310–550 г, довжина тіла: 400–480 мм, розмах крил: 950–1100 мм. У забарвленні і розмірах добре виражений статевий диморфізм. Самець зверху світло-сірий, знизу білуватий з вузькими чорними вершинами крил. Самка бурувата зверху і світло-вохриста дрібними поперечних рисками знизу, з контрастним білим надхвістям. Молодий птах на першому році життя схожий на самку.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Червоного переліку МСОП (2000) (близький до стану під загрозою), включено до CITES (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Іноді окремі особини цього виду зустрічають на ланах навкруги м. Мелітополя. Дуже рідкісний птах.

Основні джерела інформації

Ветров, 1993; Стригунов, 1994; Гаврилюк та ін., 2005.

Автор: В.В. Ветров

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЛУНЬ ЛУЧНИЙ

Circus pygargus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 10-ти видів роду, з якого в Україні трапляються 4; монотипний вид.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал охоплює майже всю Європу (за винятком, Скандинавського п-ова та пн. р-нів Росії), Пд. половину Зх. Сибіру, Пн. Казахстан, Закавказзя. Р-ни зимівлі лунів з Європи знаходяться в Екваторіальній та Пд. Африці. Майже вся територія України входить до гніздового ареалу, крім Карпат та Кримських гір, в Поліссі та Лісостепу чисельність набагато вища, ніж у Степу.

Чисельність і причини її зміни

На території України гніздиться приблизно 2–3 тис. пар. Найвища щільність у Рівненській обл., де, наприклад, на 8 км вздовж р. Льва нараховують 6 гніздових ділянок. В Україні протягом останніх 20 років відбувається скорочення чисельності, спричинене масштабним осушенням боліт в Поліссі та

Лісостепу, необдуманим застосуванням пестицидів на великих площах, масовою кампанією по знищенню хижих птахів, в тому числі лунів.

Особливості біології та наукове значення

Типовий мігрант, взимку на території України трапляється досить рідко. Весною на місця гніздування прилітає на 10–15 днів пізніше, ніж інші луні — у II-й та III-й декадах квітня. У центральних та пн. р-нах країни найтипівішими біотопами, де тримається цей лунь, є вологі луки, заболочені низини, болотні системи, в тому числі й осушені. У пд. частині оселяється в долинах річок, на рисових чеках, поблизу лиманів тощо. Гнізда влаштовує завжди на землі серед густої і високої трави. Зазвичай відкладає 4–5 яєць, але може бути від 3 до 10. Кладку насиджує тільки самка, протягом 27–40 діб (в залежності від кількості яєць). Осіння міграція проходить порівняно рано — у серпні та вересні. Полює на найрізноманітніших тварин, від комах до плазунів, жаб, дрібних птахів, мишей, нориць, але основу раціону все таки складають мишоподібні.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла самця — 410–465 мм, маса тіла — в середньому 275 г. Довжина тіла самки — 470–520 мм, маса тіла — в середньому 355 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включено до Переліку видів птахів особливої європейської уваги (Категорія 4, статус «Безпечний»), CITES (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Охороняється у заповідниках та національних парках, які знаходяться в Поліссі та Лісостепу. Для вчасного виявлення негативних тенденцій у стані виду необхідно вести моніторинг популяції. Бажано розвивати мережу територій, які мають важливе значення для цього виду. Необхідно вести природоохоронну пропаганду серед населення, зокрема зі збереження гнізд хижих птахів та роз'яснювати їх значення в природі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Дуже рідко гніздує в Запорізькій області. Зустрічається на міграції в Мелітопольському районі. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Дементьев, 1951.

Автор: А.М. Полуда

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

КАНЮК СТЕПОВИЙ

Buteo rufinus (Cretzschmar, 1827)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родин а — Яструбові (Accipitridae). Один з 24-х видів роду, один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд.-сх. Європа, Мала, Центральна та Пд. Азія, Закавказзя, Пн., Пд.-Сх. Африка. В Україні у лісостеповій, степовій смугах і Криму. Окремі пари гніздяться в лісовій смузі.

Чисельність і причини її зміни

До ср. ХХ ст. чисельність значно скоротилась, вид вважали зниклим. З 1980–1990 рр. почалося збільшення чисельності. Зараз в Україні гніздиться не менше 250 пар. Європейська популяція виду теж має тенденцію до зростання чисельності і на 2004 р. оцінювалась у 8,7–15 тис. пар. Основні причини падіння чисельності: розорювання цілинних земель (ХІХ–ХХ ст.), відстріл хижих птахів у 1950–1969 рр, скорочення кормової бази. Сучасне зростання пов'язане з відновленням кормової бази (сліпаки, дрібні мишоподібні гризуни), наявністю гніздопридатних угідь (байрачні ліси, стиглі лісосмуги), відсутністю відстрілу хижих птахів.

Особливості біології та наукове значення

Гніздиться на узліссях байрачних та штучних лісів, у старих лісосмугах, рідше на поодиноких деревах і опорах ЛЕП, в Криму — на вапнякових урвищах і скелях. З'являється на гніздових ділянках у березні — на початку квітня. На деревах гнізда будує у верхньому розгалуженні стовбура або на бічних гілках (4–20 м від землі). У кладці 2–5 яєць, які відкладаються наприкінці березня — на початку квітня. Насиджування триває біля 40 діб. Пташенята залишають гніздо наприкінці червня — на початку липня. Під час міграцій трапляється майже на усій території України. Мігрує переважно поодиночі. Невелика частина популяції зимує на пд. України. Живиться мишами, ховрахами, сліпаками, іноді невеликими птахами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: біля 1,5 кг, довжина тіла: 500 – 650 мм, розмах крил: 1260–1550 мм. У дорослого верх рудувато-бурий, голова, воло і груди вохристі, черево темне, хвіст світло-рудий. Молодий птах рудіший, хвіст смугастий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

В Україні охороняється в «Сланецькому степу» — філії Українського степового заповідника та багатьох заказниках. Включено до ЧКУ (1994), СІТЕС (Додаток ІІ), Боннської (Додаток ІІ) та Бернської (Додаток ІІ) конвенцій. Для охорони виду достатньо зберігати місця гніздування в острівних, байрачних лісах та старих лісосмугах.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

З 2000 р. успішно розмножується в Київському зоопарку.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Дуже рідко восени цього птаха зустрічають на Мелітопольщині під час гніздування. Останнього часу відмічається тенденція до росту чисельності.

Основні джерела інформації

Стригунов, 1994; Милобог и др., 2002; Ветров, 2002, 2003; Стригунов и др., 2003.

Автор: В.І. Стригунов

Автор-упорядник: В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ЗМІЇД

Circaetus gallicus (Gmelin, 1788)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 4-х видів роду; єдиний вид роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Заселяє Єврозю від Зх. Європи до Монголії, Пн. Африку. В Україні постійно гніздиться у лісовій та лісостеповій смугах, у горах Криму і Карпатах, рідко — у лісах степової зони. Найбільше птахів у гніздовий час зосереджено в Поліссі.

Чисельність і причини її зміни

Європейську гніздову популяцію оцінено у 8,4–13 тис. пар. Чисельність української популяції стала поступово зменшуватися ще у середині ХХ ст. Станом на 2000 р. вона оцінена в 30–40 пар, але вже в 2004 р. — в 250–300 пар. Це пов'язано з проведенням детальніших наукових досліджень. На чисельність виду негативно впливає знищення старих ділянок лісу, де птахи гніздяться; знищення біотопів полювання, відстріл птахів для виготовлення опудал.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. З'являється в березні. Перебування виду пов'язане з двома типами біотопів: на пн. з вологими лісами, які межують з відкритим ландшафтом, де тримається багато змій та амфібій; на пд. — з сухими угіддями, де також зосереджено багато рептилій. Моногам. Гнізда розташовує на деревах. У кладці 1 яйце, яке з'являється наприкінці квітня — на початку травня. Насиджування триває до 48 діб. Пташеня перебуває у гнізді до 2,5 місяців. Гніздо залишає у другій половині серпня. Статевозрілими стають на 3–4 році життя. Починає мігрувати у вересні, поодиночі або парами. Живиться рептиліями, зрідка — амфібіями і дрібними ссавцями.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — до 2,3 кг, довжина тіла — до 720 мм, розмах крил — до 1850 мм. У дорослого птаха верх сіривато-бурий або бурий; шия спереду і воло бурі або білі з бурими плямами, як і решта низу; на світлому споді крил чорнобурі смуги; хвіст з темними поперечними смугами; дзьоб темно-сірий; восковиця і ноги блакитно-сірі; райдужна оболонка ока жовта. Молодий птах має блідіше забарвлення; темних плям на нижній частині тулуба менше.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

В Україні під час гніздування охороняється в Поліському, Рівненському, Кримському ПЗ, Карпатському БЗ, НПП «Деснянсько-Старогутський». Вид включено до ЧКУ (1994), СІТЕС (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, створення штучних гніздівель, посилення контролю за незаконним відстрілом.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомі випадки успішного розмноження у неволі в Іспанії з 2006 р.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний залітний птах, переважно під час міграції. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Грищенко та ін., 1999, 2000; Joubert, 2001; Гащак, 2002; Домашевский, 2005; Petretti, 2008.

Автори: С.В. Домашевський, К.А. Письменний

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ОРЕЛ-КАРЛИК

Hieraaetus pennatus (Gmelin, 1788)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 5-ти видів роду; єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євразія (пд. частина та помірний пояс), Пн-зх. та Екваторіальна Африка, Австралія. В Україні гніздиться головним чином у лісостеповій смузі, спорадично у степовій (по долинах річок, байрачних і штучних лісах) і лісовій смугах та передгір'ях Карпат.

Чисельність і причини її зміни

У середині ХХ ст. помітно зменшилась, наприкінці 1980–1990 рр. становила не менш 450–500 пар. В останнє десятиріччя спостерігається стабілізація чисельності. Основна чисельність виду зосереджена на пн. Одеської обл., в Кіровоградській обл. та на сх. України. В Європі гніздиться 4,4–8,9 тис. пар. Основними причинами зміни чисельності є скорочення площі старих лісів, незаконний відстріл, зменшення чисельності ховрахів як головного об'єкту живлення.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах майже усієї території України (крім більшої частини Карпат і Криму). Весняний проліт починається у квітні. Летить поодиночі або парами. Трапляється на ділянках старих широколистяних та мішаних лісів, що межують з відкритими просторами; рідше у байрачних і заплачних лісах степової смуги. З другої половини квітня займає гніздові ділянки і приступає до шлюбних ігор. Гнізда будує у верхній частині старих дерев (найчастіше на дубах), на висоті 10–27 м, в штучних лісах на пд. гніздиться на висоті до 4 м від землі. У кладці (кінець квітня — початок травня) 1–2 (рідше 3) яйця. Насиджує переважно самка, біля 30 діб. Пташенята залишають гніздо у липні — на початку серпня. Живиться переважно гризунами і птахами дрібних та середніх розмірів.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 660–960 г, довжина тіла — 450–500 мм, розмах крил — 1100–1320 мм. Дві форми забарвлення: бура з невеликими яскраво-білими плямами на плечах, а також світла з білуватим черевом та нижніми покривними перами крил і загальним темним верхом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у Канівському і Луганському заповідниках. Включено до ЧКУ (1994), СІТЕС (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний птах, не кожного року зустрічається на міграції. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Ветров 1994; Пилюга, 1999; Стригунов и др., 1999.

Автори: В.В. Ветров, Ю.В. Милобог

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ПІДОРЛИК МАЛИЙ

Aquila pomarina C. L. Brehm, 1831

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 9-ти видів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Складається з трьох частин, розташованих у Європі, Малій та Пд. Азії. У недалекому минулому ареал став розширяться у сх. напрямку. В Україні поширений на всій правобережній частині (окрім пд. степів), у пн., пн.-сх. та центральній частинах Лівобережжя.

Чисельність і причини її зміни

Європейську популяцію оцінено у 14–19 тис. пар. В Україні у 1989 р. чисельність оцінювали в 200–250 пар. Згідно сучасних оцінок вона складає 500–1000 пар, можливо 1,2–1,5 тис. пар. Значна відміна між оцінками чисельності у минулому та у наш час, пов'язана головним чином з проведенням масштабних досліджень у останні роки. На стан виду негативно впливають меліорація, знищення старих ділянок лісу та місць, де птахи полюють.

Особливості біології та наукове значення

Віддає перевагу ділянкам волого старого листяного та мішаного лісу, що межує з відкритими просторами (луки, поля, болота). Навесні з'являється у третій декаді березня. Міграція триває до другої декади квітня. Моногам. Яйця відкладає в квітні. В повній кладці 2 яйця. Насиджування триває 38–43 доби. Пташенята з'являються наприкінці травня, залишають гніздо в серпні. Як правило, виживає лише 1 пташеня. Восени починає відлітати на початку вересня. Статевої зрілості досягає на 3–4 році життя. Живиться переважно дрібними ссавцями, а також птахами, рептиліями та амфібіями.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 570–640 мм, маса тіла — 1200–1600 г, розмах крил — 1545 мм. У дорослого птаха оперення буре, верх голови і задня частина шиї світліші; на надхвісті нерідко буває біла смуга; махові пера темно-бурі, покривні пера крил бурі або світло бурі; цівка вкрита пір'ям; восковиця і пальці жовті; райдужна оболонка ока жовтувато-коричнева або жовта. Молодий птах темно-бурий, з чіткою вохристою плямою на потилиці; на крилах зверху по одному ряду білих плям; на верхівці хвоста вузька білувата смуга.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Під час гніздування охороняється в Карпатському БЗ, НПП «Шацькі озера» та «Деснянсько-Старогутський», ПЗ: Поліському, Рівненському, «Розточчя» та ін. Вид включено до ЧКУ (1994), CITES (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій. Для покращання охорони необхідні: збереження старих лісів, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, влаштування штучних гніздівель, посилення контролю за випадками незаконного відстрілу, моніторинг за забрудненням оточуючого природного середовища.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомий випадок розмноження птахів в Естонському зоопарку.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Щорічно зустрічається переважно, на міграції восени. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Грищенко та ін., 1999; Домашевский, 2005; Мілобог та ін., 2008.

Автори: С.В. Домашевський, В.І. Стригунов

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

МОГИЛЬНИК

Aquila heliaca Savigny, 1809

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 9-ти видів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Пн. Африка, Азія (Пд.-зх. Азія, Казахстан, передгір'я та гірські р-ни Алтаю, Мінусинська улоговина, Тува, Забайкалля). На

Україні поширений в межах лісостепової, окремих лісових масивах та лісосмугах степової зони, в Кримських горах.

Чисельність і причини її зміни

В Україні гніздиться не менше 100 пар, головним чином на сх. (бас. Сіверського Дінця) та в Криму. Європейську популяцію оцінено у 850–1400 пар. В останні роки намітилась тенденція до збільшення чисельності в степовій смузі України. Причини зміни чисельності: вирубування ділянок старого лісу в місцях постійного гніздування, скорочення кормової бази (ховрахи), винищування людиною, загибель птахів на ЛЕП.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах, крім Криму. До місць гніздування прилітає в середині березня — на початку квітня. Трапляється у старих високостовбурних, найчастіше соснових, лісах, розташованих біля галявин, схилів, рідше на невеликих ділянках листяного лісу серед цілинних земель. Також гніздиться у деяких лісосмугах серед агроценозів степової зони. Гнізда влаштовує на верхівках дерев. У кладці (середина квітня — початок травня) 1–3 яйця. Насиджують обидва птахи, 43–45 діб. Пташенята залишають гніздо в кінці липня — на початку серпня. Статевозрілим стає на 3–4 році життя. Відлітає в жовтні. Живиться ссавцями, птахами середнього розміру та іноді падлом.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 2,5–4 кг, довжина тіла — 750–840 мм, розмах крил — 1800–2150 мм. Дорослий птах темно-бурий, голова світліша, рудувато-вохриста; плечові пера у деяких особин частково білі. Молоді птахи світліші з поздовжньою вохристою плямистістю.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Червоного переліку МСОП та Європейського червоного переліку. Включено до ЧКУ (1994), CITES (Додаток II), Боннської (Додаток I) та Бернської (Додаток I) конвенцій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

У весінньо-літній період зустрічається на прольоті та на кочівлях. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Ветров, 1996, 1998; Vetrov, 1996; Милобог и др., 2002; Ветров, Милобог, 2008.

Автор: В.В. Ветров

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

БЕРКУТ

Aquila chrysaetos (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 9-ти видів роду; один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Америка, Євразія. В Україні гніздиться лише на високогірних ділянках Карпат (Львівська, Ів.-Франківська, Чернівецька, Закарпатська обл.). На міграції та зимівлі трапляється скрізь. Чисельність і причини її зміни. Наприкінці XIX — на поч. XX ст. гніздився не лише в Карпатах, але і на територіях сучасних Кіровоградської, Чернігівської, Житомирської, Рівненської, Дніпропетровської обл. У 1940 – 1954 рр. чисельність осілої карпатської популяції не перевищувала 10–11 пар. У середині 1960-х рр. в Карпатах налічувалось 6–8 пар. Зараз карпатську популяцію оцінюють у 10–15 пар. Європейську гніздову популяцію у 2004 р. оцінювали у 8,4–11 тис. пар. На стан виду негативно впливають:

знищення старих ділянок лісу, де птахи гніздяться; скорочення кормової бази; вбивство птахів для виготовлення опудал; випадкове потрапляння у мисливські пастки.

Особливості біології та наукове значення

У гніздовий період трапляється у хвойних та широколистяних лісах, під час зимівлі по всій Україні. На місцях гніздування з'являється вже в лютому. Моногамний вид. Відкладання яєць починається наприкінці березня — у квітні. У кладці 1–2 яйця. Насиджування триває 43–45 діб. Зазвичай виживає одне пташеня. Пташенята залишають гнізда у другій половині липня — серпні. Статевої зрілості досягає на 4–5 році. Тривалість життя 40–50 років. Перші пролітні птахи з'являються наприкінці вересня. Живиться птахами і ссавцями.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — до 900 мм, розмах крил — до 2170 мм. Маса тіла — до 6 кг. У дорослого птаха верх голови і задня частина шиї рудувато - вохристі з золотистим відтінком, інше оперення темно-буре; хвіст сіруватий з вузькими темними поперечними смугами, на кінці — широка темна смуга; восковиця і пальці жовті. У молодого птаха забарвлення темно-буре; основа махового пір'я біла; хвіст білий з широкою темною смугою на кінці; протягом 5 років оперення поступово набуває вигляду, як у дорослого.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

В Україні під час гніздування охороняється в Карпатському природному БЗ. Вид включено до СІТЕС (Додаток II), Бернську (Додаток II) та Боннську (Додаток II) конвенцію. Для покращання охорони виду необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, влаштування штучних гніздівель, облаштування пунктів підгодівлі на місцях зимівлі, підвищення контролю за незаконним відстрілом, моніторинг за забрудненням оточуючого природного середовища.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно розмножується в зоопарках країн Зх. Європи.

Господарське та комерційне значення

Має місце браконьєрський відстріл.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Один з найбільших хижаків України. Дуже рідко залітає на Мелітопольщину. У 80-ті роки, взимку знесилених

беркутів збивали автомобілі, коли вони полювали птахів, що кормилися на дорозі. У зоомузеї Мелітопольського педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького зберігається опудало цього птаха з Приазов'я.

Основні джерела інформації

Годованець, 2003; Домашевський, 2004, 2007, 2008.

Автори: С.В. Домашевський, Б.Й. Годованець

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ОРЛАН-БІЛОХВІСТ

Haliaeetus albicilla (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Яструбові (Accipitridae). Один з 8-ми видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює значну частину Євразії (переважно лісотундрова та лісова смуги). В Україні гніздиться вздовж Дніпра та його головних приток, на р. Сіверський Донець, р. Дунай, а також поблизу великих ставкових господарств у інших р-нах. Під час кочівель трапляється по всій Україні. На зимівлі — переважно вздовж Дніпра, у пн.-зх. Причорномор'ї, на Сиваші та спорадично в інших р-нах.

Чисельність і причини її зміни

В Україні протягом XIX — першої половини XX ст. чисельність катастрофічно скорочувалася. У 1960–70 рр. гніздилося всього 20–30 пар. Відновлення чисельності почалося з другої половини 1970 рр. досягнувши у 2009 р. 100–120 пар. Щороку зимує 260–370 ос. Головними чинниками загрози є: лісогосподарська діяльність, браконьєрство, рекреаційне навантаження поблизу водойм, збіднення кормової бази, забруднення довкілля.

Особливості біології та наукове значення

Осілий птах, частина популяції у осінньо - зимовий період кочує. Тримається поодиночки або парами, у місцях концентрації здобичі утворює скупчення. Моногам. Заселяє заплавні або вологі широколистяні ліси, бори. Гніздо влаштовує на старих деревах, може займати його багато років. Відкладає 1–3 яйця, найчастіше з кінця лютого до кінця другої декади березня. Насиджує переважно самка, 35–40 діб. Залишає гніздо зазвичай 1–2 пташенят, переважно у третій декаді червня. Успішно гніздиться 74% пар. Статевозрілим стає у 4–6 років. Живиться у гніздовий період переважно рибою, у зимовий — коловодними птахами, рибою і падаллю.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: 3,1–5,8 кг, довжина тіла: 793 – 863 мм, розмах крил: 2093–2232 мм. Дорослий птах бурий, темніший зверху і світліший знизу, з білим хвостом; верх голови, шия і горло значно світліші, ніж спина і верхні покривні пера крил, іноді білуваті. Молодий птах темно-бурий, відзначається плямистістю оперення. Хвіст чорнувато-бурий, дзьоб чорний. Остаточного дорослого вбрання набуває на шостий рік життя.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Внесено до ЧКУ (1994), Червоного переліку МСОП, Європейського червоного переліку, конвенції CITES (Додаток I), Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток I і II) конвенцій. В Україні на територіях природно-заповідного фонду під час гніздування охороняється лише близько 10% популяції; взимку 100–300 орланів. Для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, створення заказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, побудова штучних гніздівель, охорона місць масової зимівлі, посилення контролю за незаконним відстрілом, моніторинг забруднення довкілля, широкомасштабна пропаганда.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Випадки розмноження були у Харківському зоопарку. У Зх. Європі розмножується успішно.

Господарське та комерційне значення

Через низьку чисельність не має.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В зимовий період цього птаха можна побачити навіть на околицях м. Мелітополя. Але звичайно він тримається взимку біля скупчень водоплавних птахів, на яких і полює. Окремі пари цих птахів гніздують на Бірючому острові та в заплаві Дніпра.

Основні джерела інформації

Гаврилюк, 2000, 2002, 2004, 2008; Gavrilyuk, Grishchenko, 2003.

Автор: М.Н. Гаврилюк

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

БАЛАБАН

Falco cherrug (Gray, 1834)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Соколові (Falconidae). Один з 37-ми видів роду у світовій фауні, один з 8-ми видів роду у фауні України

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. частина Центральної та Сх. Європи, а також Азія (лісова, степова та пустельна смуги, гірські р-ни). В Україні на гніздуванні поширений у степовій і лісостеповій смугах. Взимку трапляється в Криму.

Чисельність і причини її зміни

В Україні протягом XIX — першої половини XX ст. вважався досить звичайним. Упродовж другої половини XX ст. чисельність скорочувалась, у деякі роки складала не більше 50 пар. Відновлення чисельності у степовій смузі почалося з 1980-х рр. Станом на 2009 р. чисельність на території України сягала не менше 250–300 пар. У Європі популяцію оцінено у 650–800 пар. На більшій частині світового ареалу чисельність виду зменшується через різке скорочення кормової бази, нелегальний відлов самок та вилучення з гнізд пташенят з метою контрабандного вивезення за кордон.

Особливості біології та наукове значення

Біля гнізд з'являється у кінці лютого — на початку березня. Гніздові ділянки постійні. Гніздиться переважно на опорах магістральних ліній ЛЕП, у Криму також на важкодоступних скелях і глиняних та вапнякових урвищах, головним чином на висоті 10–25 м. Гніздування на деревах спостерігається рідко. Займає гнізда інших птахів, найчастіше круків, або робить кладку на уступах скель. Яйця відкладає у кінці березня — на початку квітня. У кладці 2–5 яєць. Насиджування триває біля 30 діб. У виводках 1–5 пташенят, які вилітають з гнізд у червні. Осіння міграція у жовтні–листопаді. В українській популяції переважають самці внаслідок незаконного відлову браконьєрами самок для соколиного полювання. Найхарактернішою здобиччю є ховрахи. У зв'язку з депресією чисельності гризунів останнім часом живиться граками, мартинами, голубами та іншими птахами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: 800–1100 г, довжина тіла: 480–570 мм, розмах крил: 1100–1250 мм. У забарвленні лише вікові відмінності. У дорослого верх сірувато-бурий, пера зі світлою облямівкою, голова білувата з бурими рисками, низ білуватий з поздовжніми бурими смугами, дзьоб сірий, восковиця і ноги жовті. Молодий птах зверху темніший, знизу плямистіший, восковиця і ноги блакитно-сірі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

В Україні на заповідних територіях гніздиться не більше 1% української популяції виду. Занесено до Червоного переліку МСОП та Європейського червоного переліку. Включено у Додаток II Конвенції CITES, Додаток II Бернської конвенції, Додаток II Боннської конвенції, ЧКУ (1994).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розводять у країнах Європи та Азії. В Україні є поодинокі випадки розведення у неволі.

Господарське та комерційне значення

Має місце браконьєрський відлов, нелегальні утримання і торгівля соколами, тому слід переглянути чинне законодавство з метою віднесення цієї діяльності до кримінальних злочинів.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В останні десятиліття відмічається ріст чисельності даного виду в Мелітопольському районі. Він гніздиться переважно на опорах електроліній. Але чисельність залишається дуже низькою з-за відсутності основної їжі – ховрахів. Звичайно, птахи полюють і на інших тварин: птахів (голубів, куріпок, перепілок, шпаків), мишоподібних гризунів. Дуже потерпають ці птахи від отрутохімікатів, завдяки чому відтворення цього виду відбувається погано (з яєць часто пташенята навіть не з'являються, а гинуть під час насиджування).

Основні джерела інформації

Прокопенко, 1994; Чегорка та ін., 1998; Пилюга, 1999; Пилюга, Тилле, 1999.

Автор: Ю.В. Милобог

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

САПСАН

Falco peregrinus (Tunstall, 1771)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Соколоподібні (Falconiformes), родина — Соколові (Falconidae). Один з 37-ми видів роду; один з 8-ми видів у фауні України (представлений підвидами: сокіл-сапсан звичайний — *F. p. peregrinus*, сокіл-сапсан кавказький — *F. p. brookei* і сокіл-сапсан тундровий — *F. p. calidus*).

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Заселяє майже усі материки і о-ви світу. Відсутній на більшій частині Пд. Америки та в Антарктиді. В Україні в Карпатах гніздиться номінативний підвид, у Кримських горах і на берегових урвищах Кримського п-ова — кавказький підвид, під час міграції і взимку на всій території трапляється тундровий підвид.

Чисельність і причини її зміни

В Україні гніздиться біля 120–130 пар, з яких 100–110 пар в Криму. В останні десятиріччя помітно зростає кримська популяція. В Європі гніздиться 12–25 тис. пар. Зменшення чисельності у 1950–60 рр. було обумовлено

застосуванням ДДТ як сильнодіючого інсектициду і узаконеним нищенням хижих птахів людиною. Сучасне зростання, можливо, пов'язане з забороною застосування ДДТ і відстрілу хижаків.

Особливості біології та наукове значення

Під час міграцій трапляється по усій Україні. Частина гніздових птахів, можливо, осілі. Тримається старих лісів у заплавах річок, на поодиноких скелях серед гірських лісів, вапнякових та глинистих урвищах морського узбережжя. Гніздиться поблизу відкритих просторів, де полює, іноді — у великих містах на високих будівлях. На гніздових ділянках з'являються наприкінці лютого — в березні. Яйця відкладає на виступах скель, іноді в гнізда круків, розташованих на скельних або вапнякових урвищах. У кладці 2–4 яйця. Насиджує самка, 30–33 доби. Пташенята вилуплюються у квітні–травні, залишають гніздо через 35–40 днів. Статевозрілими стають на 3 році життя. Живиться птахами середніх розмірів (кулики, голуби, шпаки), яких здобуває в основному в польоті.

Морфологічні ознаки

Маса самця — до 600–800, самки — до 1000–1200 г, довжина тіла — 390–500 мм, розмах крил — 950–1150 мм. Дорослий птах зверху сизувато-сірий, голова і шия темніші; від кута рота донизу йдуть чорні «вуса»; нижня частина вохристо-біла з темними поперечними смугами на грудях і череві; дзьоб сірий, восковиця і ноги жовті, очі темно-коричневі. Молодий птах зверху бурий зі світлою строкатістю; низ вохристий, з темно-бурим поздовжнім рисунком, восковиця сірувато-блакитна, ноги світло-жовті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Карпатському, Кримському, Карадазькому ПЗ, Ялтинському гірсько-лісовому заповіднику та ПЗ «Мис Мартьян». Включено до ЧКУ (1994), Конвенції CITES (Додаток I), Бернської (Додаток II) і Боннської (Додаток II) конвенцій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується в США, країнах Європи, Росії. В Україні в неволі не розмножується.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Небагаточисельний зимуючий птах Мелітопольщини. В осінньо-зимовий період сапсани часто зустрічаються навіть в Мелітополі, де полюють переважно на голубів.

Основні джерела інформації

Прокопенко, 1994; Прокопенко, Грінченко, 1996.

Автори: С.П. Прокопенко, В.В. Ветров, Ю.В. Милобог

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЖУРАВЕЛЬ СІРИЙ

Grus grus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Журавлеподібні (Gruiformes), родина — Журавлеві (Gruidae). Один з 2-х видів роду у фауні України; один з 10-ти видів роду у світовій фауні.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздиться у Пн., Центральній і Сх. Європі, Пн. Азії; птахи європейської популяції зимують на Піренейському п-ві, у Пн. і Сх. Африці, Малій Азії, азійські птахи проводять зиму у Пд. Азії. В Україні гніздиться на Поліссі, у Лівобережному лісостепу і частково у Лівобережному степу, а також, можливо, на Сиваші; мігрує по усій країні.

Чисельність і причини її зміни

Зараз у країні від 500–600 до 700–850 пар. У Сумській обл. 60–70 пар, Чернігівській — 7–11, Київській — 16–23, Полтавській — 40–45, Харківській — 100–110, Донецькій — 15–20, Луганській — 40, Дніпропетровській — 10–15. На Лівобережжі — 410–460 пар, з яких 80–100 — на Поліссі, 180–200 — у Лісостепу, 160–175 — у Степу. У долині Сули біля 25–30 пар, Удаю — 15–20, Псла — 30–35, Хорола — 3–5, Ворскли — 65–70, Мерли — 12–15, Орельки — 12–15. У поліських р-нах Правобережжя — 80–100 пар. Міграційні скупчення на Житомирщині, Полтавщині, Київщині, у БЗ «Асканія-Нова» — 8–16 тис. ос. На Центральному Сиваші восени тримається до 8–10 тис. ос. У м'які зими небагато птахів зимує у р-ні БЗ «Асканія-Нова» і на Сиваші. Чисельність європейської популяції — 74–100 тис. пар. Зміна чисельності: фактор непокою на гніздуванні, зниження рівня води у гніздових біотопах, що робить доступними гнізда для хижаків, браконьєрство, зіткнення з електролініями, використання пестицидів.

Особливості біології та наукове значення

Весняна міграція у березні — на початку травня. Моногам, пари постійні. У р-ни гніздування повертається з кінця березня — до початку травня. Оселяється по заболочених лісах, на великих відкритих болотах та у заплавах з заростями очерету. Гніздиться окремими парами, гнізда з рослинних решток на купинах або сухих місцинах. Кладка з 1–3 яєць у кінці квітня — на початку травня, насиджують обидва птахи. Інкубація близько 30 діб. Молодь починає літати у віці 2-х місяців. Статева зрілість у віці 4–6 років. Осіння міграція з середини вересня до кінця жовтня. Живиться переважно рослинною їжею: вегетативними частинами рослин, насінням, ягодами, а також комахами, ящірками, зміями, яйцями птахів, гризунами, молюсками тощо.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: 4–7 кг, довжина тіла: 114–130 см, розмах крил: 200–230 см. Шия, дзьоб і ноги довгі. Дорослий птах сірий, на тім'ї гола червона шкіра; потилиця, горло і верх шиї чорні, по боках голови білі смуги, дзьоб буруватий, ноги чорні. Молодий птах рудувато-бурий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Під охороною CITES (Додаток II), Бернської (Додаток II), Боннської конвенції (Додаток II), угоди АЕВА, внесений до ЧКУ (1994) Необхідно надати охоронний статус місцям гніздування і перебування виду під час міграцій та зимівлі, обмежити застосування пестицидів у місцях гніздування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Мігруючий вид для Запорізької області. Щорічно, навесні, в березні, та восени, наприкінці жовтня, зустрічається в м. Мелітополь. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Gavris, 1999.

Автор: Г.В. Фесенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ЖУРАВЕЛЬ СТЕПОВИЙ

Anthropoides virgo (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Журавлеподібні (Gruiformes), родина — Журавлеві (Gruidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздиться в Африці (Марокко) та в Євразії у степовій, напівпустельній і пустельній зонах. Зимує на пн. сх. Африки та у Пд. Азії. В Україні гніздиться у Херсонській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій обл. та степовому Криму.

Чисельність і причини її зміни

Розмір світової популяції — до 240 тис. ос., європейської — біля 35 тис. ос. В Україні у гніздовий період 600–700 ос. (200–250 гніздових пар), у передміграційний період до 1000 ос. Чинники зменшення чисельності: заростання гніздових біотопів високим щільним травостоєм, зменшення місць для водопою, знищення гнізд під час випасання худоби та обробітку ланів, розлякування птахів, зростання кількості собак; вилучення з природи кладок та виводків, відстріл.

Особливості біології та наукове значення

Весняна міграція у березні-квітні. Моногам. Гніздиться на ділянках з розрідженим травостоєм або без рослинності, зокрема на цілинних степах, пасовищах, с/г ланах, перелогах. Гніздо на землі. Відкладання яєць у квітні — червні. У кладці 1–3 яйця. Тривалість інкубації 27–30 діб. Підйом на крила у віці 42–49 діб. Статева зрілість з 3 року життя. Відлітає в серпні-вересні, інколи затримується до початку жовтня. Їжа: безхребетні (переважно жуки, клопи, прямокрилі), вегетативні частини трав'яних рослин, їх квіти та зерна.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 2–3 кг, довжина тіла — 90–100 см, розмах крил — 165–185 см. Оперення переважно світло-сіре; боки голови, шия спереду, воло, першорядні і другорядні пера чорні; ноги темно-сірі; дзьоб зеленкувато-жовтий. За очима пучки довгих білих пер. Райдужна оболонка ока червона. У молодого птаха чорний колір оперення замінений темно-сірим, а білий — світло-сірим, райдужна оболонка ока коричнева.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до ЧКУ (1994), Європейського червоного переліку, Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток II) конвенцій, Конвенції CITES (Додаток II). Майже не гніздиться на

заповідних територіях через відсутність розрідженого невисокого травостою. Потребує створення відповідних умов на існуючих степових територіях ПЗФ та нових охоронних територій зі збереженням в їх межах екстенсивного тваринництва (Сиваш, Приазовська височина, Керченський п-ів, Тарханкуту); заборони полювання в місцях скупчень виду (лимани Пн.-зх. Приазов'я, Сиваш в межах Красноперекопського та Джанкойського р-нів, оз. Джарилгач, Узунлар, Кояшське та Киркояшське в АР Крим); запобігання вилученню кладок та виводків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розводиться в неволі: зоопарки Одеський, Миколаївський, Київський та Державного БЗ «Асканія-Нова».

Господарське та комерційне значення

Має місце незаконна торгівля вилученими з природи птахами.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області цей вид гніздує у північно-східних та південно-східних районах, навіть на агроландшафтах (полях). Але чисельність дуже невелика і скорочується з кожним роком і це не дивно, оскільки птахи відкладають лише 2 яйця. Восени (у вересні – жовтні) над м. Мелітополь часто кружляють, використовуючи попутний вітер, мігруючи зграї цього виду.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Андрущенко, 1997; Андрущенко, Шевцов, 1998; Андрущенко, Винтер, 2001; Винтер и др., 1999.

Автор: Ю.О. Андрущенко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото В.М. Попенко

ДРОХВА

Otis tarda (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Журавлеподібні (Gruiformes), родина — Дрохвові (Otidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид роду у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал: пн. Африки; Євразія від Піренеїв до Китаю, з пн. на пд. від Німеччини до Ірану. В Україні гніздиться у степовій частині Лівобережжя, включаючи Крим; зимує у Лівобережжі Сухостепової зони. Зимові скупчення — у Херсонській та Запорізькій обл., Керченському п-ові.

Чисельність і причини її зміни

В Україні у гніздовий період до 850 ос. (150–200 гніздових самок), взимку до 12,4 тис. ос., Європейська популяція — до 35,8 тис. ос. Чисельність скорочується через заростання ланів та пасовищ; зменшення місць для водопою; знищення гнізд під час випасання худоби, сінокосіння та обробітку ланів; розлякування птахів, зростання кількості здичавілих собак та воронових птахів; вилучення з природи кладок та виводків; відстріл на місцях зимівлі, загибель від зіткнення з ЛЕП.

Особливості біології та наукове значення

В Україні пд. популяції осілі. Перелітні птахи, переважно російські, в березні мігрують на сх., у жовтні–грудні у зворотному напрямку. Займає ділянки з невисоким помірно розрідженим травостоєм у цілих степах, на луках, пасовищах, перелогах. Полігам. Гніздо — неглибока ямка в ґрунті з невеликою кількістю вистілки. Яйця відкладає у квітні–червні. У кладці 1–3 яйця. Тривалість інкубації 27–30 діб. Підйом на крила у віці 35–45 діб. Статева зрілість з 3 року життя. Їжа: переважно трав'яні рослини, а також великі безхребетні, дрібні плазуни та ссавці.

Морфологічні ознаки

Маса — до 18 кг, довжина тіла — 75-105 см, розмах крил — 190–260 см. Верх тулуба, частина верхніх покривних пер крил та хвоста руді з чорними смужками; голова і шия сірі; дзьоб темно-сірий; райдужна оболонка ока коричнева; у самця нижня частина тулуба і крил біліша, воло і передня частина шиї руді, видовжені пера під основою дзьоба — «вуса» .

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Європейського червоного переліку, до Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток I і II) конвенцій, CITES (Додаток II). В рамках Боннської конвенції укладений Меморандум про взаєморозуміння щодо збереження та менеджменту середньоевропейської популяції дрохви. Гніздування виду на заповідних територіях не відомі. Мігруючі та зимуючі птахи можуть триматися у заповідниках степової зони. Необхідно: створити охоронні території зі збереженням в їх межах екстенсивного тваринництва (Присивашся, Приазовська височина, Керченський п-ів, Тарханкут); регулювати чисельність зривавілих собак та скорочувати чисельність воронових; заборонити полювання у місцях зимових скупчень; запобігати вилученню кладок та виводків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розведення з яєць, отриманих у неволі, невідоме. З яєць, вилучених з природи, вирощується важко.

Господарське та комерційне значення

Має місце незаконна торгівля птахами.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний, майже зниклий вид. В Запорізькій області іноді знаходять гнізда дрохви, але постійного гніздування тут не відмічено (найближчі гніздові місця — східний Крим). Восени та взимку окремі групи та невеличкі зграї цього виду зустрічаються у приазовській частині області, Мелітопольському районі.

Основні джерела інформації

Андрющенко, Стадниченко, 1999; Андрющенко, 2000; Андрющенко та ін., 2000; Andryushchenko, 2002.

Автор: Ю.О. Андрющенко
Автори-упорядники В.І. Лисенко, В.А. Бусел
Малюнок: І.І. Землянських

ЛЕЖЕНЬ

Burhinus oedicnemus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Лежневі — Burhinidae. Один з 7-ми видів роду; єдиний вид роду в фауні України, представлений номінативним підвидом. Деякі дослідники відносять вид до ряду Журавлеподібних.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Лісова, лісостепова, напівпустельна та пустельна зони помірного та тропічного поясів Євразії та Пн.

Африки; на пн. Євразії гніздовий перелітний, пд. — осілий або частково осілий; перелітні популяції зимують на пн. зх. та сх. Африки, пд. Аравійського п-ова. В Україні: гніздиться, можливо, на більшій частині території, достовірно — у Сухостеповій зоні, а на пн. — вздовж великих річок.

Чисельність і причини її зміни

Чисельність світової популяції не відома. Європу оціночно заселяє 41–160 тис. ос. Для більшості територій України не визначена. На пн. Керченського п-ова 1 пара трапляється на 1,4–2 км², подекуди вздовж Сиваша — на 0,8–1 км². Чинники зменшення чисельності: знищення гнізд під час випасання худоби та обробітку ланів; розлякування птахів (гинуть залишені яйця та пташенята); зростання кількості здичавілих собак та воронових птахів.

Особливості біології та наукове значення

Трапляється на ділянках з дуже низьким та розрідженим травостоєм або без рослинності, також з оголеним камінням, на кам'янистих осипах і солонцях у цілинних степах (петрофітних тапсамофітних), на пасовищах, перелогах, а також у покинутих кар'єрах. З зимівель мігрує у квітні, у зворотньому напрямку у вересні — першій половині жовтня. Гніздиться у першій декаді травня — на початку липня. Моногам. Гніздо — невелика ямка на землі, обкладена камінцями, грудками ґрунту, уламками сухих стебел та коренів трав'яних рослин, сухими екскрементами овець, кіз, зайців. У кладці 1–2 яйця. Насиджують яйця та водять пташенят обидва партнери. Тривалість інкубації 27–30 діб. Підйом на крила у віці 42–49 діб. Статева зрілість з 3 року життя. Тривалість життя — до 30 років. Їжа: безхребетні.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 338–550 г, довжина тіла — 40–44 см, розмах крил — 77–85 см. Оперення пісочно-буре з густою темною строкатістю; горло і «брови» білуваті; воло, черево і підхвістя білі або вохристо-білі; на верхніх покривних перах білі смуги з чорними поперечними смугами; дзьоб жовтий, ноги оливково-жовті; райдужна оболонка ока жовта.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до ЧКУ (1994), Європейського червоного переліку, до переліків Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток II) конвенцій. Необхідне створення охоронних територій (Приазовська височина); знищення здичавілих собак та воронових птахів; запобігання випадків непокоєння птахів у гніздовий період.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Окремі пари лежня гніздують на Бірючому острові та, можливо, на луках поблизу Атманаю. На Мелітопольщині іноді лежня можна зустріти під час міграцій, в вересні – жовтні.

Основні джерела інформації

Юдин, 1965; Андрющенко, Стадниченко, 1999.

Автор: Ю.О. Андрющенко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ПІСОЧНИК МОРСЬКИЙ - (ЗУЙОК МОРСЬКИЙ)

Charadrius alexandrinus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина — Сивкові (Charadriidae). Один з 5-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вздовж узбережжя морів і солоних озер на усіх материках, за винятком Антарктиди, та на багатьох о-вах. В Україні гніздиться на прибережних ділянках Чорного і Азовського морів, на Сиваші та у Дніпропетровській обл. Під час кочівель і міграцій може спостерігатись у інших частинах країни.

Чисельність і причини її зміни

До 1970-х рр. був численним птахом Азово-Чорноморського узбережжя. У середині 1980-х рр. нараховували 4–5 тис. пар. Протягом останніх двох десятиріч популяція по усій Європі різко скоротилася. На початок XXI ст. чисельність в Україні становила близько 1750–2150 пар. Інтенсивне освоєння прибережних біотопів та їх трансформація, зростаюче рекреаційне навантаження, господарська діяльність, випасання худоби у місцях гніздування, ріст чисельності здичавілих собак, сірої ворони, лисиці, енотоподібного собаки.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. Навесні прилітає в березні – квітні. Тримається групами, поодиноці або у зграях з іншими куликами на пляжах піщаних і піщано-черепашкових о-вів та кіс, відкритих ділянках узбережжя з розрідженою трав'яною рослинністю або без неї, солончаках. Гніздиться в квітні–серпні у моновидових або змішаних колоніях разом з крячками та куликами. Кладку з 3 яєць птахи насиджують протягом 23–26 днів. Пташенята з'являються у травні–серпні; літати починають у 25–26-денному віці. Успіх гніздування 25–35%. До місць зимівлі птахи відлітають в серпні – жовтні. Живиться дрібними водними безхребетними.

Морфологічні ознаки

Розміром із жайворонка. Маса тіла — 32–56 г, довжина тіла — 5–17 см, розмір крила — 31 – 35 см. Самець у шлюбному вбранні зверху сірувато-бурий, потилиця іржасто-руда, на боках шиї, лобі та по боках голови чорні смуги. Решта оперення біла. Дзьоб і ноги чорні. У самця у позашлюбному вбранні, самки і молодого птаха смуги та потилиця сіро-бурі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид охороняється Боннською (Додаток II), Бернською (Додаток II) конвенціями, угодою АЕВА, занесений до ЧКУ (1994). В Україні охороняється у об'єктах ПЗФ, розташованих на узбережжі морів. Слід створити НПП на Сиваші, заповідник на Керченському п-ові, орнітологічний заказник на оз. Хаджидер,

Солонець-Тузли та РЛП на Куяльницькому лимані. Потрібно регулювати чисельність хижаків; регламентувати рекреацію та випасання худоби у місцях гніздування; проводити заходи з покращання стану біотопів, які використовуються видом.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Нещодавно морський зуйок був чисельним на солоних водоймах вздовж Азовського моря (на Молочному та Утлюцькому лиманах, вздовж Обитічної, Бердянської та Федотової кіс). Зараз тут залишились нечисленні гніздуючі пари. Причини зменшення чисельності – рекреаційне навантаження на узбережжя, знищення пташенят мартинами, в колоніях яких найчастіше розміщені гнізда зуйків.

Основні джерела інформації

Козлова, 1961; Korzyukov, Potapov, 1998; Черничко, 1994, 1998; Кинда, 1998; Руденко, Рыбачук, 1998; Фесенко, Бокотей, 2002.

Автори: А.І. Корзюков, П.С. Панченко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

КУЛИК-ДОВГОНІГ (ХОДУЛИЧНИК)

Himantopus himantopus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина — Чоботарові (Recurvirostridae). Єдиний вид роду в Україні, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пд. частину Європи, Пд. Азію, Африку (на пд. від Сахари), Австралію, Пд.

Америку, пд. Пн. Америки. В Україні гніздиться біля Чорного і Азовського морів: по дельтах річок і на лиманах. Мозаїчні поселення трапляються у Волинській, Харківській, Донецькій, Луганській обл., степовій частині Криму.

Чисельність і причини її зміни

На території України гніздиться біля 8,5–10 тис. особин, на Сиваші — 3,5–3,6 тис. пар. Причини зміни чисельності: випасання худоби і розвиток рекреації у місцях гніздування, різкі коливання рівня води у водосховищах, зростання чисельності ворогів (грака, ворони сірої, лисиці, собаки єнотоподібного, здичавілих собак), деградація кормових і гніздових біотопів через діяльність людини, фактор непокою під час гніздування, створення ставків на місці кормових біотопів, хімічне забруднення середовища.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. Весняна міграція у квітні-травні. Заселяє узбережжя морів, прибережні о-ви, напівзатоплені острівці, долини річок, купинясті болота, мілководні прісні і солонуваті озера, відстійники, риборозплідні ставки. Гніздиться біля урізу води або на відстані до 100 м вглиб водойми, окремими парами і колоніями, іноді разом з крячками. У повній кладці 4 яйця. Насиджують самець і самка (22–24 дні). Пташенята стають на крила на 30–35 день. Осіння міграція з кінця липня до кінця серпня. Живиться переважно комахами та їхніми личинками.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 35–40 см, розмах крил — 67–83 см, маса — 150–190 г. У дорослого влітку верх голови і шия ззаду чорні або білі, спина і крила чорні з полиском, решта оперення біла, дзьоб чорний, ноги червоні; взимку тім'я і задня частини шиї сіруваті. У молодого темні частини оперення бурувато-сірі, пера зі світлою облямівкою, верхівка другорядних махових біла.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється Боннською (Додаток II) та Бернською (Додаток II) конвенціями, угодою АЕВА, внесений до ЧКУ (1994). Під охороною у Дунайському БЗ, Кримському ПЗ (Лебедині о-ви), Азово-

Сиваському НПП, Тилігульському РЛП, деяких заказниках. Слід узяти під охорону гніздові поселення біля водосховища Сасик, Лебединської коси та в окремих місцях Криму, у РЛП «Меотида» обмежити випасання худоби і заборонити появу людей у місцях гніздування. Необхідно створити сезонні орнітологічні заказники у гніздовий період, проводити широкі просвітницькі заходи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Гніздує на мілководдях узбережжя Молочного, Утлюцького лиманів та заплавах річок вздовж

Азово-Чорноморського узбережжя. В минулому вид майже зник, але у 70-80 р.р. XX ст. чисельність швидко виросла. Зараз йде зменшення кількості гніздуючих птахів, причинами чого є значне рекреаційне навантаження узбережжя, знищення багатьох гніздових біотопів внаслідок господарської діяльності, збільшення фактору непокою.

Основні джерела інформації

ІВА території України, 1999; Птицы Аз.-Черн. региона..., 2000

Автор: А.І. Корзюков

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.А. Бусел

ЧОБОТАР (ШИЛОДЗЬОБКА)

Recurvirostra avosetta (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина — Чоботарові (Recurvirostridae). Один з 4-х видів роду; єдиний монотиповий вид у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пд. і Центральну Європу, Пд. Азію, Африку. В Україні — від Дунаю до

Сх. Приазов'я. Відмічено розселення на зх., пн.-зх. та сх. країни. Зимують на сх. Середземномор'я.

Чисельність і причини її зміни

В Європі половина світової популяції (38–57 тис. пар). В Україні 5–7 тис. пар, головним чином — у дельті Дунаю, на оз. Сасик, Шагани-Алібей-Бурнас, Малий Сасик, Акмонайських, Будацькому, Куяльницькому, Тилігульському, Молочному лиманах, Ягорницькій, Тендрівській, Джарилгачській, Каркінітській затоках, Сиваші, Олександрівській та Обитічній косах, у гирлі р. Берди, на Бердянській і Кривій косах. З 1990-х рр. чисельність зменшилася через втрату гніздових біотопів.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий, перелітний, іноді зимуючий. Приліт середина березня — початок квітня. Заселяє узбережжя морів, озер, річок, відстійники. Гніздиться на о-вах і косах, солончаках та пасовищах.

Оселяється колоніями. Моногам. Гнізда з решток злаків, очерету, полину, камінців, мушель, біля води. Кладка в середині квітня — на початку травня. У кладці 4 яйця. Насиджують 23–25 днів. У віці 33–42 днів пташенята стають на крила. Міграція у вересні, починають її молоді птахи. Живляться ракоподібними, личинками комах, червами, молюсками, зрідка насінням рослин.

Морфологічні ознаки

Розміри дорослого птаха (мм): довжина тіла — 420–460, розмах крил — 770–800, маса тіла — 219–435 г. У дорослого верх голови, задня частина шиї, смуги на покривних перах крил і зовнішні першорядні махові чорні, решта оперення біла. Дзьоб чорний, довгий, на кінці загнутий догори. Ноги довгі, синювато-сірі. Молодий птах подібний до дорослого, але чорний колір в оперенні замінений темно-бурим.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Захищений Бернською (Додаток II) та Боннською (Додаток II) конвенціями, угодою АЕВА. Охороняється в Чорноморському і Дунайському БЗ, Кримському ПЗ, РЛП «Меотида», на ІВА територіях. Необхідні менеджмент плани для підтримки гніздових біотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Колонії цього птаха знаходяться на солоних мілинах Молочного та Утлюцького лиманів. Зменшення чисельності обумовлено майже повним зникненням гніздових біотопів (внаслідок багаторічних посух та господарської діяльності).

Основні джерела інформації

Иванов, 1976; Лысенко, 1991; Tucker, Heath, 1994; Snow, Perrins, 1998; Сιοхин, 2000.

Автор: Г.М. Молодан

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

КУЛИК – СОРОКА

Haematopus ostralegus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина — Кулики-сороки (Haematopodidae). Один з 11-ти (за ін. джерелами, 4-х) видів роду у світовій фауні; єдиний вид роду у фауні України, представлений підвидом *H. o. longipes*.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євразія, Австралія, океанічне узбережжя Америки та Пд. Африки. В Україні гніздиться на Азово-Чорноморському узбережжі, в долинах рр. Дніпро, Десна та Прип'ять.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність в Україні становить біля 650–800 пар. Щільність на Азовсько-Чорноморському узбережжі складає 0,01–0,06 особин на 1 га. У середній течії Десни від 2 до 8,6 особин на 10 км берегової смуги. Причини зниження чисельності: деградація місць гніздування, сезонні нагінні явища на приморських водоймах (Азово-Чорноморський р-н), заростання та розмив піщаних о-вів, коливання рівня води у водосховищах, браконьєрство.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах. Прилітає в першій половині березня — середині квітня. Оселяється на низинних узбережжях морів, річок, озер, водосховищ, також на солончаках. Гніздиться окремими парами. Відкладання яєць з другої половини квітня до початку травня. У кладці 4, рідше 3 яйця. Насиджують кладку самка і самець, 26–27 днів. Перші пташенята у пд. р-нах з'являються в кінці травня. Відлітає в кінці липня — середині вересні; може затримуватись до жовтня. На пд. інколи трапляється в зимовий період (грудень — січень). Зимує в Зх. Європі, Пн. Африці і Пд. Азії. Живиться двостулковими молюсками, різними наземними та водяними комахами.

Морфологічні ознаки

Маса — 330–750 г, довжина — 40–45 см, розмах крил — 80–85 см. Кулик середніх розмірів. Забарвлення строкате — верх і груди чорні, низ білий. Дзьоб, ноги та кільце навколо ока червоно-рожеві.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Внесений до ЧКУ (1994), знаходиться під охороною Бернської конвенції (Додаток III), угоди АЕВА. В Україні охороняється на багатьох об'єктах ПЗФ, де присутні великі водойми (Дунайський БЗ, Чорноморський БЗ, Канівський ПЗ, Дніпровсько-Орільський ПЗ, Деснянсько-Старогутський НПП, НПП «Прип'ять-Стохід» тощо).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Раніше був об'єктом спортивного полювання.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Цей кулик завжди був малочисельним, а його гнізда - розташовані на великій відстані одне від одного. В Запорізькій області він зустрічається на узбережжях Дніпра та Азовського моря. В післягніздовий період окремих птахів можна побачити біля с. Костянтинівки та Мордвинівки.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Cramp, Simmons, 1983; Афанасьев, и др., 1992; Дядичева, Кинда, 1998; Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2003; Гаврись, 2004; Кинда и др., 2006; Гаврись та ін., 2007.

Автори: Г.Г. Гаврись

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

КОЛОВОДНИК СТАВКОВИЙ (ПОРУЧАЙНИК)

Tringa stagnatilis (Bechstein, 1803)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина — Бекасові (Scolopacidae). Один з 10-ти видів роду; один з 6-ти видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Степова, лісостепова, пд. частина лісової смуги Європи, Пн. Казахстан, Алтай, Далекий Схід. В Україні з початку 1960 рр. відбувається загальне скорочення ареалу і зменшення чисельності виду. До 1950 рр. був звичайним гніздовим птахом Полтавської і Харківської обл., траплявся в Київській, Черкаській, Дніпропетровській обл. Зараз оселяється майже виключно у долині середньої течії р. Десна у межах Чернігівської і Сумської обл. Зареєстровані окремі випадки гніздування та зустрічі птахів з елементами шлюбної поведінки в Черкаській обл. (Ірдинські болота), заплаві р. Сіверський Донець (Донецька, Харківська обл.), заплаві рр. Сейм, Псел, Ворскла (Сумська обл.).

Чисельність і причини її зміни

В Україні загальна чисельність виду становить від 50 до 100 пар. Причини зміни чисельності: меліорація, затоплення заплавлених лук при створенні водосховищ, зарегулювання русел річок, дачна забудова, браконьєрство.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах. Прилітає в першій декаді квітня — другій декаді травня. У пд. р-нах особини, що не розмножуються, можуть траплятися в літній період, протягом червня — початку липня. Оселяється на заболочених ділянках річкових заплів, по окраїнах боліт та берегах водойм (в т.ч. штучного походження). Відкладання яєць з середини (іноді початку) травня. У повній кладці 4 яйця. Насиджують кладку обидва птахи. Пташенята з'являються в кінця травня — середині липня. Осіння міграція з середини липня до кінця серпня (у Криму — до середини вересня). Зимує в Африці, Пд. Азії, Австралії. Живиться водяними кліщами, комахами та дрібними молюсками.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 50–85 г, довжина тіла — 22–25 см, розмах крил — 39–44 см. Стрункий невеликий кулик розміром з дрозда. Верх буроватосірий з темно-бурими плямами, низ білуватий. Дзьоб прямий, тонкий, чорного кольору. Ноги довгі, зеленуваті, у польоті далеко виступають за край хвоста.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до переліків Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток II) конвенцій, АЕВА. В Україні охороняється в Деснянсько-Старогутському НПП, Мезинському НПП, Середньо-Сеймському РЛП.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Раніше був об'єктом полювання.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Мігруючий вид Мелітопольського району. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Спангенберг, Журавлев, 1967; Cramp, Simmons, 1983; Шапаренко, 1993; Писарев і др., 1994; Афанасьев, 1998; Дядичева, Кинда, 1998; Грищенко, 2002; Гаврись, 2004.

Автор: Г.Г. Гаврись

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

КУЛЬОН ТОНКОДЗЬОБИЙ (КРОНШНЕП ТОНКОДЗЬОБИЙ)

Numenius tenuirostris (Vieillot, 1817)

Таксономічна належність

Ряд Сивкоподібні — Charadriiformes, родина Баранцеві — Charadriidae. Один з 8-ми видів роду; один з 3-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вивчений не достатньо. Гніздиться, ймовірно, між пд. смугою зони тайги Зх. Сибіру та Уральського хребта на сх. до долини р. Обі. У 1909–1924 рр. гніздування було відоме в Омській обл. РФ (окол. Тари). Раніше зимував у Пн. Африці, Італії, Греції. Зараз місця регулярних зимівель не відомі. Область міграцій охоплює пд. РФ, України та Пд.-сх. Європу. Існує сх. пролітний шлях через Близький Схід до місць зимівлі, ймовірно, біля Перської затоки. В Україні мігрує вздовж узбережжя морів.

Раніше зимував у Пн. Африці, Італії, Греції. Зараз місця регулярних зимівель не відомі. Область міграцій охоплює пд. РФ, України та Пд.-сх. Європу. Існує сх. пролітний шлях через Близький Схід до місць зимівлі, ймовірно, біля Перської затоки. В Україні мігрує вздовж узбережжя морів.

Чисельність і причини її зміни:

У світі, залишилось від 50 до 300 ос. Ймовірно, ця цифра дещо занижена. На Україні під час міграцій і літування спостерігаються окремі особини та зграйки по 7–48 птахів. Причини зміни чисельності остаточно не з'ясовані, ймовірно, надмірне полювання, знищення біотопів гніздування, міграційних зупинок та зимівель.

Особливості біології та наукове значення

В Україні мігрує навесні в квітні–травні та восени в серпні–вересні, зупиняючись переважно на березі моря, лиманів, заток, поблизу мілких тимчасових озер, вздовж річок, на ділянках степової рослинності, або на косах, мілинах. Усього з 1998 по 2006 рр. відомо 15–27 спостережень в основному на Азово-Чорноморському узбережжі. За візуальними спостереженнями, живиться водяними та наземними комахами та їх личинками, дощовими черв'яками, моллюсками тощо.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: бл. 120 г, довжина: 40–46 см, розмах крил: 72–82 см. Дорослий птах зверху темно-бурий зі світлою строкатістю, горло білувате, на білуватих боках тулуба і волі темно-бурі краплеподібні плями. Задня частина спини, попереки, надхвістя і черево білі. Спід крил білий, першорядні махові пера зверху темно-бурі, внутрішні першорядні і бурі другорядні — з білими плямами. Хвіст білий з бурими поперечними смугами. Дзьоб довгий, темно-бурий, загнутий донизу, ноги темно-сірі. Молодий птах подібний до дорослого, але верх рудіший, воло і боки тулуба з бурими рисками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Має міжнародний охоронний статус за IUCN як вид під критичною загрозою, охороняється конвенціями CITES (Додаток I), Боннською (Додаток I і II) та Бернською (Додаток II), АЕВА, внесений до ЧКУ (1994). В рамках Боннської конвенції укладений Меморандум про взаєморозуміння щодо заходів збереження

тонкодзьобого кроншнепа. Заходи охорони: створення у місцях регулярних реєстрацій виду природоохоронних територій, популяризація, роз'яснювальна робота з природокористувачами, особливо мисливцями.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Поодинокі зустрічі цього кулика відомі для Азовського узбережжя навесні та восени, але не кожного року. Виключно рідкісний мігруючий вид Мелітопольського району.

Основні джерела інформації

Кистяковский, 1980; Лысенко, 1992; Белик, 1994; Ардамацкая, 1997; Нанкинов, 1998; Руденко, Яремченко, 2002; Попенко, 2003; Попенко и др., 2003; Ардамацкая и др., 2003.

Автор: Р.М. Черничко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

КУЛЬОН ВЕЛИКИЙ (КРОНШНЕП ВЕЛИКИЙ)

Numenius arquata (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Баранцеві — Scolopacidae. Один з 8-ми видів роду; один з 3-х видів роду в фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал охоплює Євразію від Ісландії до Забайкалля. В Україні найбільші гніздові поселення — на Поліссі (Шацькі озера, Волинська обл.), подекуди в Рівненській обл. У невеликій кількості гніздиться на узбережжі Чорного та Азовського морів (Керченський п-ів, Каркінітська затока, Сх. Сиваш). Наприкінці XIX — початку XX ст. гніздився на території сучасних Хмельницької, Вінницької, Полтавської, Чернігівської, Дніпропетровської обл. Під час міграцій — вся територія України, у зимовий період — Азово-Чорноморське узбережжя.

Чисельність і причини її зміни

У Європі гніздиться близько 220 тис. пар. В Україні у 1990 рр. гніздова популяція не перевищувала 100 пар (з них близько 10 пар на Азово-Чорноморському узбережжі). На прольоті — звичайний, але не чисельний птах. Під час міграції на Волині нараховували 250–432 ос., на пд. України навесні до 160, восени до 1,5 тис. ос. На пд. України щорічно зимує до декількох сотень особин. Причини зміни чисельності: браконьєрство, меліоративні роботи, будівництво ГЕС, розорювання лук і заплавної земель, випасання худоби, рекреація (фактор непокою).

Особливості біології та наукове значення

На Зх. Україні гніздиться на заплавної луках, іноді на полях, пасовищах, сінокошних луках; на пд. України — в заплавах річок, на вологих ділянках балок та струмків, в агроценозах. Моногам,

гніздиться парами або невеликими угрупованнями. Гнізда — невеликі заглиблення в ґрунті, вимощені сухою травою або без неї, у кладці — 4 яйця. Насиджують кладку самка і самець, 28–30 днів. У кінці липня молоді птахи стають на крила. Тваринна їжа: комахи, дощові черви, земноводні, молюски тощо.

Морфологічні ознаки

Найбільший кулик, що трапляється на Україні. Розмах крил: 80–100 см, маса тіла: до 1 кг. Дорослий птах зверху темно-бурий з білуватою строкатістю, над оком — світла «брова», низ спини, попереку, надхвістя і черево білі з темно-бурими рисками на грудях, волі та боках тулуба. Спід крил білий, махові пера бурі. Хвіст білий з бурими поперечними смугами. Дзьоб довгий, темно-бурий, загнутий донизу, ноги темно-сірі. У молодого птаха риси на боках менш виражені.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється конвенціями Боннською (Додаток II), Бернською (Додаток II), АЕВА. Занесений до ЧКУ (1994). Потрібні збереження місць перебування, роз'яснювальна робота з населенням.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Об'єкт браконьєрського полювання.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Цей великий кулик не гніздує в нашій області, але майже весь теплий період року окремі особини тримаються на Азовському узбережжі, а на Молочному та Утлюцькому лиманах наприкінці літа та восени налічують десятки кроншнепів, яких дуже легко визначити за специфічним свистом, що можна почути майже за 1 км.

Основні джерела інформації

Черничко и др., 1992; Кинда, 1998; Черничко, Гармаш, 1999; Грищенко та ін., 2002; Кинда, Гринченко, 2002; Попенко и др., 2003; Черничко та ін., 2003.

Автор: Р.М. Черничко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

КУЛЬОН СЕРЕДНІЙ (КРОНШНЕП СЕРЕДНІЙ)

Numenius phaeopus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Баранцеві — Scolopacidae. Один з 8-ми видів роду; один з 3-х видів у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздування в лісовій і частково лісотундровій смугах Євразії. Головні місця зимівлі — в Африці, Пд. Азії, Австралії. В Україні регулярно трапляється під час міграцій на морському узбережжі та рідко у Львівській, Волинській, Хмельницькій, Житомирській обл. Рідкісний залітний у Черкаській та Дніпропетровській обл. Незначна кількість негніздових птахів трапляється влітку на морському узбережжі, окремі особини зимують.

Чисельність і причини її зміни

Скорочується. Європейська гніздова популяція — 260–320 тис. пар. Загальна чисельність птахів, мігруючих через Україну, не відома, але навряд чи перевищує декілька тисяч особин. Найбільше скупчення — 600 ос. спостерігали у дельті Дунаю. Причини зміни чисельності: браконьєрство, розлякування птахів на місцях відпочинку, трансформація природних біотопів під впливом рекреації, господарської діяльності.

Особливості біології та наукове значення

В Україні весняна міграція виражена краще за осінню. Весняний проліт у березні–травні, найбільш інтенсивно — у другій половині березня — першій половині квітня. Осіння міграція з серпня до початку листопада. Масовий проліт — у вересні. Не утворює великих зграй, найчастіше трапляються поодинокі птахи або невеличкі групи. Оптимальні кормові біотопи — мілководні затоки, солоні озера, галофітні луки, дощові калюжі та асоціації солеросів на вогких солончаках. Об'єктами живлення є водняні безхребетні. На суші може збирати комах з поверхні ґрунту та рослин.

Морфологічні ознаки

Морфометричні дані птахів, закріплених на пд. України під час весняної міграції: довжина крила — 252 (248–258) мм, довжина дзьоба — 79,4 мм (68,7–87) мм, маса тіла — 404 (329–481) г. Тіло зверху темно-буре зі світлою строкатістю, верх голови темно-бурий. Має білувату «брову» над оком і світлу поздовжню смугу на тімі. Низ спини, поперек, надхвістя і черево білі. Воло, груди і боки тулуба білуваті з темно-бурими поздовжніми рисками. Хвіст білий з бурими поперечними смугами. Дзьоб довгий, темно-бурий, загнутий донизу. Статевий та сезонний диморфізм відсутній.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Має європейський охоронний статус, охороняється Бернською та Боннською конвенціями, Угодою АЕВА. В Україні значну роль для збереження виду відіграють Чорноморський та Дунайський БЗ, Кримський ПЗ, РЛП «Кінбурнська коса», Джарилгацький заказник. Потрібні дієвий контроль за додержанням заборони полювання на усі види кульонів та збереження природних ділянок приморських галофітних луків і солончакових степів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Навесні та восени невеличкі групи та окремі особини тундрового кроншнепа зустрічають на Молочному та Утлюцькому лиманах.

Основні джерела інформації

Новак, 1998; Горбань, 2002; Руденко и др., 2002.

Автор: О.А. Дядічева

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ДЕРИХВІСТ ЛУЧНИЙ

Glareola pratincola (Linnaeus, 1766)

Таксономічна належність.

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Дерихвостові — Glareolidae. Один з видів політипного роду, один з 2-х видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал від Піренейського п-ва до пн.-зх. узбережжя Каспію. В Україні поширений в Азово-Чорноморському р-ні від Дунаю до сх. кордонів країни.

Чисельність і причини її зміни:

Європейська популяція нараховує 5,83–9 тис. пар. В Україні у 1980-х рр. нараховувалось 700–750 пар, в 1994 р. — 550–600 пар, в кінці ХХ ст. — близько 400 пар. Основні поселення нині розташовані в Присивашші (Херсонська обл. та Крим), менш значні — на пд. Запорізької та Донецької обл. та на зх. Керченського п-ва. Причини зміни чисельності: меліорація земель, випасання худоби та рекреаційного освоєння, несприятливі погодні умови.

Особливості біології та наукове значення

У місцях гніздування з'являється у квітні–травні. Тримається на низовинних узбережжях морських заток, лиманів, озер, водосховищ з розрідженою невисокою рослинністю; зрідка — периферійних ділянках полів, луків. Оселяється колоніями. Кладки з 1–5, частіше 3 яєць, самка відкладає в ямки на землі. Перші кладки з'являються на початку червня. Насиджують обидва партнери, протягом 17–19 діб. Молодь починає літати у віці 27–30 діб. Після закінчення розмноження птахи збираються у зграї чисельністю від декількох десятків до 100 ос. і кочують. Відлітає у вересні. Живиться комахами, яких здобуває у польоті.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 24–27 см, маса тіла — 87–105 г. У дорослого птаха у шлюбному вбранні: верх голови, шия, воло, спина і верх крил сірувато-бурі; горло і передня частина щік кремові, окреслені чорною смугою; груди, черево, надхвістя і підхвістя білі; покривні пера споду крил каштанові; махові пера чорно-бурі; хвіст вилоподібний, стернові пера чорно-бурі; дзьоб короткий, чорний; ноги темно-бурі. У позашлюбному вбранні пера спини і крил з вузькою невиразною світлою облямівкою; чорна смуга довкола щік і горла майже непомітна. У молодого птаха забарвлення зверху строкате, пера спини і крил з темними плямами і світлою облямівкою; на перах вола світла облямівка; решта тулуба біла.

Режим збереження та заходи охорони.

Охороняються Бернською (Додаток II) та Боннською (Додаток II) конвенціями, внесений до ЧКУ (1994), АЕВА. Місця, потенційно придатні для гніздування виду, охороняються в Дунайському та Чорноморському БЗ, Азово-Сиваському НПП, РЛП «Меотида». Більшість птахів гніздиться поза охоронними територіями.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Пташенят з моменту прокльову до 50-денного віку успішно вирощували (з наступною інтродукцією у природне середовище) на орнітологічній станції Донецького ун-ту (Крива коса Азовського моря).

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Нещодавно гнізда цього виду можна було знайти на луках східної частини узбережжя Молочного та у с. Атманай Утлюцького лиману. Але надмірний випас худоби та пастухові собаки постійно знищували кладки та пташенят цього виду, тому зараз майже зник в нашому регіоні.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Степанян, 1975; Молодан, 1988; Черничко, 1995; Гармаш, 2000.

Автор: В.В. Кінда

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

ДЕРИХВІСТ СТЕПОВИЙ

Glareola nordmanni (Nordmann, 1842)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Дерихвостові — Glareolidae. Один з видів політипного роду; один з 2-х видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Заселяє степи Євразії. У кінці XIX — на початку XX ст. ареал в Україні охоплював узбережжя Чорного та Азовського морів від сх. кордонів країни до Дунаю на пн. до Полтавської та Харківської обл. В останні два десятиріччя XX ст. відомі лише поодинокі випадки гніздування окремих пар на пд. України.

Чисельність і причини її зміни

В Європі близько 2,5 тис. пар. В Україні, в 1980–1990 рр. були відомі лише поодинокі випадки гніздування окремих пар і невеликих груп чисельністю 3–5 пар на узбережжі Тилігульського та Куяльницького лиманів, Чорноморському БЗ, на о-ві Бірючому, в пн. частині Арабатської стрілки, в Криму на узбережжі Сивашу, на узбережжі Молочного лиману, в Пн. Приазов'ї. Максимальна чисельність виду (32 птаха) була зареєстрована в 1990 р. в околицях м. Новоазовська Донецької обл. (основа Кривої коси). Падіння чисельності виду відбувається за рахунок трансформації гніздових біотопів внаслідок меліорації земель, випасання худоби та рекреаційного освоєння.

Особливості біології та наукове значення

У місцях гніздування з'являється у квітні-травні. Переважно займає низовинні узбережжя морських заток, лиманів, солоних та прісних озер, гирлові зони річок з розрідженою невисокою рослинністю. Оселяється колоніями. В кладці від 1 до 4 яєць, частіше 3. Перші кладки з'являються у червні. Термін насиджування — 21 день. Молодь починає літати у віці 27–30 діб. До місць зимівлі відлітає у вересні. За біологією схожий на дерихвоста лучного, з яким утворює спільні колонії. Живиться комахами.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 23–26 см, маса тіла — 87–105 г. У дорослого птаха у шлюбному вбранні верх голови, шия, воло, спина і верх крил бурі; горло і передня частина щік кремові, окреслені чорною смугою; груди, черево, надхвістя і підхвістя білі; покривні пера споду крил чорні; махові пера чорно-бурі; хвіст виллоподібний, стернові пера чорно-бурі, дзьоб короткий, чорний, ноги темно-бурі. У позашлюбному вбранні пера спини і крил з вузькою невиразною світлою облямівкою; чорна смуга довкола щік і горла нечітка; дзьоб цілком чорний. У молодого птаха забарвлення зверху строкате, пера спини і крил з темними плямами і світлою облямівкою; на перах вола світла облямівка; решта тулуба біла; дзьоб чорний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється в Дунайському та Чорноморському БЗ, в Азово-Сиваському НПП та РЛП «Меотида». ЧКУ (1944), має європейський охоронний статус і охороняється Бернською (Додаток II) та Боннською (Додаток II) конвенціями, АЕВА.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконаліх та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В першій половині ХХ ст. цей вид був численним на лучних ділянках вздовж Молочного та Утлюцького лиманів. Пізніше степовий дерихвіст був витіснений лучним дерихвостом і практично зник в нашому регіоні. Отже, в минулому звичайний гніздувачий вид Мелітопольського району, на сьогодні достовірних гніздувань не відомо.

Основні джерела інформації

Кістяківський, 1957; Степанян, 1975; Молодан, 1988; Белик, 1998; Гармаш, 2000.

Автор: В.В. Кінда

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

МАРТИН КАСПІЙСЬКИЙ (РЕГОТУН ЧОРНОГОЛОВИЙ)

Larus ichthyaetus (Pallas, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Мартинові — Laridae. Один з 44-х видів роду; один з 12-ти видів роду в Україні, монотипний вид.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від Пн.-зх. Причорномор'я, через пд. Каспію до Великих озер у Монголії. В Україні гніздиться у Причорномор'ї та Приазов'ї, частіше у Каркінітській затоці та на Сиваші. З 1980-х рр. заселив Кінські о-ви Ягорлицької затоки, о. Березань, Криву косу і прилеглі о-ви, Сульську затоку Кременчуцького водосховища. Нерегулярно зимує біля морського узбережжя.

Чисельність і причини її зміни

Азово-чорноморська популяція за п'ятдесят років зросла з 250–290 до 1,6–2 тис. пар. На Кривій косі у 2006 р. — до 1,5 тис. пар. На Лебединих о-вах багаторічні коливання чисельності в межах 2–484 пар. На о. Китаї максимум був у 1998 р. — 382 пари, у 2006 р. — лише 63 пари. На о-вах Сх. Сивашу в 1982–1990 рр. зростання до понад 590 пар, а у 1996–2006 рр. — зниження до 2–64 пар. На о-вах Зх. Сивашу в 1989–1998 рр. 50–150 пар, на Кінських о-вах — 90–180 пар. На о. Березань у 2000–2002 рр. 212–250 пар. Негативні чинники: погодні умови, зменшення площі гніздових територій, розлякування птахів на гніздуванні, збирання яєць, хижацтво з боку інших тварин. Позитивними є поліпшення кормової бази на Сиваші та посилення охоронного режиму.

Особливості біології та наукове значення

З місць зимівлі повертається наприкінці лютого — на початку березня. Гніздові біотопи — ізольовані о-ви і кінцеві ділянки піщано-черепашкових кіс на морських мілководдях, солоних озерах, зрідка — на водосховищах. Моногам. Селиться моновидовими, щільними колоніями. Відкладає яйця наприкінці березня — на початку квітня. Повна кладка з 1–4, найчастіше з 2–3 яєць. Насиджують обидва птаха, 27–29 діб. Пташенята з'являються всередині квітня, піднімаються на крила у віці біля 45 діб. У липні–серпні кочує вздовж морського узбережжя. Осінній проліт у серпні — на початку вересня, до листопада. Живиться рибою, а також наземними комахами, дрібними гризунами, яйцírками, ракоподібними, яйцями та пташенятами водоплавних птахів, рослинами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: до 2 кг, довжина: 57–60 см, розмах крил: 155–170 см. У дорослого голова чорна, спина і верх крил сірі, низ тулуба і хвіст білі, дзьоб помаранчевий, верхівка червона, передвершинна смужка чорна; взимку тім'я і потилиця темно-бурі з білими плямами. У молодого голова сірувато-бура або біла (взимку) з бурими плямами, сірувато-бурі пера на шиї, спині, плечах і крилах; на хвості широка темна смуга; дзьоб буруватий.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Під охороною угоди АЕВА, Бернської (Додаток III) та Боннської (Додаток II) конвенцій. ЧКУ (1994). Охороняється у Чорноморському БЗ, філії Кримського ПЗ «Лебедині о-ви», РЛП «Меотиді», Азово-Сиваському НП. Потребує охорони гніздових колоній, запобігання збиранню яєць та непокоєнню рибалками, рекреантами.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Успішно утримується в штучних умовах. Методика розведення потребує вдосконаліх та додаткових досліджень.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В Запорізькій області цей вид зустрічається в приазовській частині, досить часто в теплий період року. Гніздиться на островах Каховського водосховища в межах Запорізької області.

Основні джерела інформації

Андрющенко и др., 2000; Сіохин и др., 2000.

Автори: В.Д. Сіохин, О.А. Дядічева

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

КРЯЧОК КАСПІЙСЬКИЙ

Hydroprogne caspia (Pallas, 1770)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина - Мартинові (Laridae).
Монотипний вид монотипного роду.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений космополітно, але ареал не суцільний, а складається з окремих р-нів. В Україні гніздиться в Азово-Чорноморському р-ні. Влітку характерні широкі кочівлі нестатевозрілих і холостих птахів в межах р-ну. Інколи трапляється і поза його межами (Черкаська та Київська обл.). Під час міграцій також трапляється переважно у зазначеному р-ні.

Чисельність і причини її зміни

Європейська гніздова популяція складається приблизно з 4,7 пар. Гніздова чисельність виду в Україні коливається від 300 до 1,1 тис. пар. Найважливіші місця гніздування — Лебедині о-ви Каркінітської затоки, Чонгарські о-ви та о-ви системи Коянли Сх. Сивашу, о-в Китай Центрального Сивашу. Періодично гніздиться на о-вах Тендрівської затоки. На чисельність виду впливає розмивання та затоплення о-вів, де розташовані гніздові колонії, стан кормової бази на прилеглих акваторіях, експансія мартина жовтоногого, наземні хижаки, непокоєння птахів на місцях гніздування та збирання яєць на о-вах.

Особливості біології та наукове значення

Прилітає на початку березня. Оселяється на о-вах без рослинності або з мозаїчною рослинністю. Починає розмножуватися з 3-х років. Факультативно-колоніальний, моногамний вид. Гніздиться ізольованими поселеннями. Перші кладки в квітні–травні, 1–3 яйця. Термін насиджування 20–29 днів. Льотними пташенята стають у віці 30–38 днів. У серпні-вересні відбуваються кочівлі на відстань до декількох сотень кілометрів від місць гніздування. Відліт закінчується у жовтні–листопаді. Живиться виключно рибою, можливо, зрідка також наземними комахами.

Морфологічні ознаки

Маса тіла: 500–700 г, довжина тіла: 48–54 см, розмах крил: 130–145 см. Великий за розміром крячок з довгим яскраво-червоним дзьобом, чорними ногами та чорною «шапочкою». У зимовому оперенні та у молодих птахів голова біла з чорними рисками і плямами — перед оком та за вухом. Хвіст короткий з вирізкою, крила довгі і гострі. Верхня сторона тіла срібlisto-сіра, у молодих птахів — з бурими плямами та вохристою облямівкою на перах; увесь низ тіла білий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

На міжнародному рівні має європейський охоронний статус (Е — види, що перебувають під загрозою) і охороняється Бернською (Додаток II) та Боннською (Додаток II) конвенціями, АЕВА. В Україні гніздові поселення охороняються на території Чорноморського БЗ, у філії Кримського ПЗ «Лебедині о-ви», у Азово-Сиваському НПП. До заходів збереження відносяться: охорона гніздових колоній; запобігання турбуванню птахів людьми; регуляція чисельності мартина жовтоногого та наземних хижаків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомі зальоти у післягніздовий період. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Руденко, Яремченко, 2000; Черничко и др., 2005.

Автори: В.Д. Сіохін, О.А. Дядічева

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

КРЯЧОК МАЛИЙ

Sterna albifrons (Pallas, 1764)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Сивкоподібні (Charadriiformes), родина Мартиніві — Laridae. В Україні представлений номінативним підвидом *S. A. albifrons*.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал охоплює Європу, Азію, Пн. Африку, центральну частину Зх. Африки, атлантичне та тихоокеанське узбережжя пд. Пн. Америки, сх. узбережжя Австралії; зимівля у Зх., Пд. та Сх. Африці, на узбережжі Червоного моря, Перської затоки та зх. узбережжі Індії. В Україні гніздиться вздовж Азово-Чорноморського узбережжя, у басейнах великих рік, на берегах озер.

Чисельність і причини її зміни

В Україні чисельність становить 2,5–4 тис. пар, з тенденцією до зменшення. Причини зміни чисельності: деградація місць гніздування внаслідок господарської діяльності людини, фактор непокою.

Особливості біології та наукове значення

Заселяє о-ви і коси, піщані пляжі та оголені ділянки дна лиманів, піщані і галечникові береги та о-ви річок, озер, риборозплідні стави. Гніздиться у моновидових та полівидових колоніях. Гнізда — невеликі ямки в піску, гальці чи м'якому ґрунті. У повній кладці 3, рідше 2 яйця. Насиджують обидва птахи, протягом 20–22 днів. Статева зрілість настає у віці 3 років. Мігрують поодиночі, або невеликими групами у 3–5 ос. Кормові біотопи — мілководдя. Живиться рибою, водяними та наземними безхребетними.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 220–240 мм, маса тіла — 43–60 г, розмах крил — 480–550 мм. У дорослого птаха лоб, щоки і горло білі; тім'я, потилиця, смуга, яка йде від наддзьобка через око, чорні. Нижня сторона тіла біла, спина, плечові, третьорядні махові — світло-сірі. Надхвістя і стернові пера білі або сіруваті. Дзьоб жовтий з чорним кінчиком, ноги жовті. У молодого птаха пера спини, плечові і верхні покривні пера крил з бурою строкатістю, малі покривні пера крил бурі, ноги жовтувато-бурі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений у Додаток II Бернської конвенції, Додаток II Боннської конвенції, Додаток угоди AEWA, до категорії III Переліку видів фауни Європи, що підлягають особливій охороні (SPEC). Охороняється на територіях природно-заповідного фонду України. На місцях гніздування потребує обмеження господарської діяльності, особливо видобутку каменю та гравію в долинах річок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Протягом майже всього ХХ ст. цей крячок був численним на гніздуванні на островах та косах лиманів. Але внаслідок деградації стацій гніздування та надмірним рекреаційним навантаженням, та обмілінням лиманів, вид майже зник в регіоні.

Основні джерела інформації

Марисова, Талпош, 1984; Лысенко, 1991; Васильков, 1999.
Автори: О.С. Гнатина, М.А. Сеник, І.М. Горбань, Н.В. Дзюбенко
Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел
Малюнок: І.І. Землянських

ГОЛУБ-СИНЯК

Columba oenas Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Голубоподібні (Columbiformes), родина — Голубові (Columbidae). Один із 51-го видів роду; один із 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює майже усю Європу, Малу Азію, Закавказзя, пд. Центральної Азії; в Україні Карпати, Полісся, частково Лісостеп, Гірський Крим і, можливо, заплави Дунаю. Зимує на пд. ареалу; в Україні — на пд., зрідка в інших місцях.

Чисельність і причини її зміни

У більшості р-нів Полісся і Криму нечисленний, у Лісостепу — рідкісний. Влітку у стиглих букових лісах Карпат та на рівнині — 4–6 ос./км², у інших типах лісу — 0,07–2 ос./км². У бучинах Закарпаття біля 2,5–3 тис. пар. У заповідниках чисельність така: Рівненському — до 100, «Прип'ять-Стохід» — до 100, Поліському — до 10, Шацькому — до 10 пар. Загальна чисельність на гніздуванні в країні не більше 8–12 тис. пар при чисельності в Європі у 520–730 тис. пар. Чисельність зимуючих синяків в Україні — 500–1500 ос. Основні чинники зниження чисельності: зменшення площ старих лісів, омолодження деревостанів, вирубування дуплистих дерев, отруєння хімікатами на полях, збільшення чисельності яструба великого і куниці лісової, фактор непокою.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий, перелітний. У помірно холодні зими трапляється майже по усій країні. Прилітає на місця розмноження у березні–квітні. Заселяє ліси різного типу, перевагу віддає листяним і мішаним, старим, з дуплистими деревами, поряд з відкритими місцями. У Карпатах улюблений біотоп — старі букові ліси. Гніздиться окремими парами. Для гнізд використовує дупла, інколи борти і порожнини в опорах ЛЕП. За один сезон може бути два виводки. У кладці 2 яйця. Насиджують обидва птахи, 16–17 днів. Пташенята залишають гніздо через 25–27 днів. Синяки об'єднуються в осінні зграї, частіше по 10–20 ос. Осінній відліт у вересні–жовтні. Живиться насінням диких і культурних злаків, бобових, гречкових на полях, узбіччі доріг, порубах, зрідка комахами і дрібними молюсками.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — до 300 г, довжина тіла — 31–34 см, розмах крил — 63–70 см. Дорослий птах сизувато-сірий, на шиї і волі металічний полиск, верхівка хвоста чорна, дзьоб червонуватий з жовтою верхівкою, ноги червоні, восковиця біла. Молодий птах буруватий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений у Додаток III Бернської конвенції, до червоних переліків Дніпропетровської, Полтавської і Харківської обл. Охороняється у заповідниках і національних парках. Заходи охорони: збереження дуплистих дерев, охорона на прольоті, виключення чинника непокою, заборона полювання, розвішування штучних гніздівель, організація заказників у місцях гніздування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується у вольєрах (Німеччина).

Господарське та комерційне значення

До включення в Червону книгу України вважається мисливським видом.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Щорічно зимуючий птах в області. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Гузій, 2006; Дядичева и др., 1999.

Автори: М.П. Книш, В.А. Костюшин, Г.В. Фесенко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

СОВА БОЛОТЯНА

Asio flammeus (Pontoppidan, 1763)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Совоподібні (Strigiformes), родина — Совові (Strigidae). Один з 4-х видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України, представлений одн им з 9-ти підвидів — *A. f. flammeus*.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Пн. Євразію, Пн. Америку та частково Пд. Америку. Зимує в пд. частинах свого ареалу. Гніздиться на усій території

України, за винятком Карпатських та Кримських гір. У Закарпатській обл. гніздування не доведене, але токування зареєстровано у придатних для оселення біотопах в Ужгородському (окол. м. Чопа, р. Латориця) та Берегівському (окол. с. Дейде) р-нах. Зимує на усій території України.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність популяції виду в Україні точно не відома; ймовірно, вона становить 850–1700 пар. З 1960-х рр. відбувається значне зниження щільності гніздування. Відносно звичайним буває тільки у роки підйому чисельності основних видів жертв — мишоподібних гризунів. Скорочення чисельності спричиняють сільгоспроботи з використанням техніки, випасання худоби, випалювання рослинності у весняний період та безпосередній відстріл мисливцями.

Особливості біології та наукове значення

Осілий і кочовий птах. Заселяє заплавні і суходіль і луки, низинні болота, дрібнолісся біля кинутих полів, вирубки. Гнізда влаштовує на землі, часто на купинах, під кущами верби чи низькорослих дерев. Кладка з середини до кінця квітня. У повній кладці 3–6 яєць. Насиджування триває 24–28 днів. В осінньо-зимовий період кочує на досить великі відстані. Живиться переважно мишоподібними гризунами, також ловить птахів і комах.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 34–42,3 см, розмах крил — 83,7–109,2 см, маса 320–430 г. Самці менші за самок. Статевий диморфізм у забарвленні не виражений. Голова кругла з невеликими «вушками», лицьовий диск добре виражений. Спина і верх крил вохристо-бурі, черево жовтуватє з тонкими бурими поздовжніми смужками. У польоті на згинах довгих крил помітні темні плями. Ноги і пальці покриті жовтими перами. Дзьоб і кігті бурувато-чорні. Очі жовті.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Знаходиться під охороною Бернської конвенції (Додаток II) та CITES (Додаток II). Разом з іншими птахами охороняється в заповідниках та національних природних парках України. Треба охороняти придатні для гніздування виду водноболотні біотопи, проводити роз'яснювальну роботу серед мисливців.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Не має, хоча безсумнівно є корисним птахом, що знищує мишоподібних гризунів. Має естетичне значення як єдиний вид сов нашої фауни, який трапляється у відкритому ландшафті.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Гніздує та зимує на Мелітопольщині. Взимку, цього

птаха можна побачити в парках та садах нашого міста, але частіше за межами населених пунктів. Зменшення чисельності обумовлено знищенням гніздових стацій - заболочених, зарослих купами очерету ділянок та зменшенням чисельності мишей – основної їжі сови.

Основні джерела інформації

Гузій, 1987; Степанян, 1990; Приклонский, 1993; Сова, 1994; Пекло, 1997; Новак, 2003.

Автор: Ю.В. Кузьменко

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

СОВКА

Otus scops (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Совоподібні (Strigiformes), родина — Совові (Strigidae). Єдиний вид роду в фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. і Центральна Європа, Пн. Африка, Центральна Азія. Зимує в Екваторіальній Африці. В Україні на гніздуванні у степовій смугі та деяких р-нах пд. частини Лісостепу, в Криму, на Закарпатті, в інших р-нах — дуже рідко.

Чисельність і причини її зміни

На пд. України та у рівнинному Закарпатті — нечисленний, в інших р-нах — дуже рідкісний. Чисельність в країні оцінена в 2–4 тис. пар. Загальна чисельність на території Європи становить 210–440 тис. пар. Майже на всій європейській частині ареалу відзначена тенденція до зменшення чисельності. Чинники загрози достеменно не вивчені, найвірогідніше — зменшення площ старих лісів з дуплистими деревами, хижацтво куниці кам'яної, конкуренція сови вухатої.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий, перелітний вид. На місцях гніздування з'являється з кінця березня — до початку травня. Оселяється в лісах, садах, парках, лісосмугах та ін. Моногам. Гніздиться в дуплах дерев, у старих гніздах сороки, штучних гніздівлях, норах. Кладка з 3–6 білих яєць. Період відкладання з третьої декади травня до початку липня. Насиджування 21–29 днів. Пташенята залишаються в гнізді до трьох тижнів. Починають літати через 30–33 дні. Міграції вивчені дуже слабо. На пд. України осіння міграція відбувається в кінці вересня. Живиться переважно комахами, рідше (в холодну погоду) гризунами і дрібними птахами.

Морфологічні ознаки

Маленька сова. Довжина тіла — 19–20 см, розмах крил — 50–54 см, маса до 180 г. Загальний фон оперення бурувато-сірий (у рудої морфи — рудуватий) з темними поздовжніми і білими поперечними рисками. Нижня частина світло-сіра з поперечними білуватими смужками і темними поздовжніми рисками на стрижнях пер. Махові і стернові пера зі світлими і темними смугами. На голові добре помітні «вухка». Дзьоб темно-сірий. Райдужна оболонка ока жовта.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид унесено у Додаток II Конвенції CITES, Додаток II Бернської конвенції. Охороняється на території Карпатського біосферного заповідника, Вижницького НПП. Потребує збереження стиглих насаджень і дуплистих дерев, вивчення екології та контролю стану популяцій, виявлення та охорони місць гніздування, приваблювання у штучні гніздівлі.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний птах, причин зменшення чисельності якого досі не виявлено. Можливо, що головна причина — зменшення кількості дерев з дуплами, в яких зазвичай гніздяться ці птахи.

Основні джерела інформації

Архипов, Фесенко, 2004, Редінов, 2006.

Автори: А.-Т. В. Башта, О.М. Архипов

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

СИВОРАКША

Coracias garrulus Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Ракшеподібні (Coraciiformes), родина — Сиворакшеві (Coraciidae). Один з 8-ми видів роду; єдиний вид роду у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Степова, лісостепова та пд. лісової смуги Євразії від Піренейського п-ова на сх. до долини Верхньої Обі, Зх. Алтаю, Пакистану, а також пн. зх. Африки. Зимує у Сх. Африці. До 1970-х рр. гніздився по всій території України. Зараз став дуже рідкісним або зник у більшості р-нів Полісся та Лісостепу; у степовій смузі чисельніший.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність в Україні орієнтовно становить 4–5 тис. пар і зберігає загальну тенденцію до зниження. Зараз найбільша щільність спостерігається в Одеській, Луганській та Харківській обл. (до 1 тис. пар у кожній). У Кіровоградській обл. в 2005 р. гніздилося 100–120 пар. Причини зміни чисельності: деградація місць гніздування, застосування отрутохімікатів, пряме винищення хижаками, браконьєрство, загибель на місцях зимівлі.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах. Прилітає у кінці квітня — на початку травня. У лісовій смузі гнізда влаштовує в дуплах; у степовій — заселяє нори у схилах урвищ, нерідко поряд із бджолоїдкою звичайною. Гніздиться окремими парами або колоніями до 5 пар. Кладка у травні–червні, з 3–6 яєць. Насиджують самка і самець протягом 18–19 днів. Має один гніздовий цикл. Пташенята вилітають з гнізда у віці 26–28 днів, у липні. Осінній відліт у серпні–вересні. Живиться великими комахами та дрібними хребетними.

Морфологічні ознаки

Маса тіла — 140–190 г, довжина тіла — 30–32 см, розмах крил — 66–73 см. У дорослого птаха в забарвленні переважає яскравий зеленкувато-синій колір, передній край крил фіолетово-синій. Молодий птах блякліший, з бурим відтінком у синьому кольорі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Належить до категорії SPEC 2 (вид, поширення якого обмежене Європейським континентом і який має несприятливий охоронний статус). Знаходиться під охороною Бернської (Додаток II) та Боннської (Додаток II) конвенцій. В Україні охороняється на об'єктах ПЗФ переважно степової смуги: Чорноморський БЗ, Луганський ПЗ, НПП «Святі гори», РЛП «Меотида» тощо.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Може приносити користь, знищуючи сарану та інших шкідників сільського господарства під час їх масового розмноження.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Чисельність цього птаха в Запорізькій області, де він гніздує переважно в норах поруч з бджолоїдками, практично не змінилась. Але в інших місцях, де сиворакша гніздує в дуплах дерев, вирубання старих лісів привело до катастрофічного зменшення чисельності цього виду. Восени (вересень), під час міграцій сиворакшу можна побачити в лісопарку, в лісосмугах м Мелітополь, с. Костянтинівка, Семенівка, Вознесенка.

Основні джерела інформації.

Коцюрубa, Шупова, 1994; Сикорский и др., 1994; Книш, Матвієнко, 1995; Шупова, 1999; Гавриць, 2003.

Автор: Г.Г. Гавриць

Автори-упорядники: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Попенко

СОРОКОПУД ЧЕРВОНОГОЛОВИЙ

Lanius senator (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина — Сорокопудові (Laniidae). Один з видів політипного роду; один з 5-ти видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Зх. Європу, Пн. Африку, Пд.-Зх. Азію. В Україні проходить пн.-сх. межа ареалу. В останні 30 років вид реєстрували головним чином в Азово-Чорноморському р-ні від Дунаю на заході до сх. кордонів Донецької обл., на пн. до м. Луганська в якості залітного.

Спорадичне гніздування можливе в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Навесні може досягати, ймовірно, 30–50 птахів, восени максимально зареєстровано 21 ос. (2001 р.). В останні 3 десятиліття більшість птахів спостерігали в Криму та пд. обл. України. Оскільки в Україні знаходиться край ареалу виду і він з'являється лише періодично, то причини щорічних коливань чисельності поки що не відомі.

Особливості біології та наукове значення

Під час весняної міграції більшість птахів зареєстровано у період з 20 квітня до середини травня. Поодинокі особини та окремі пари трапляються до кінця травня. Можливо, після короткого перебування на пд. України більша частина птахів здійснює зворотну міграцію на Балкани чи в Малу Азію. Строки осінньої міграції не достатньо з'ясовані. Відомо лише, що вона починається з кінця липня. Тримається у відкритих ландшафтах з чагарниковими заростями та поодинокими деревами, на галявинах і узліссях. Біологія розмноження в Україні не вивчена. Живиться комахами, дрібними ссавцями (землерийка), нападає на дрібних птахів.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — близько 17 см, маса тіла — 23–52 г. У дорослого самця лоб і смуги, які проходять через очі, — чорні; верх голови і задня частина шиї насичено руді; спина і верх крил чорні; поперек сірий; плечові пера і надхвістя білі; низ білий з кремовим відтінком; махові пера чорні, першорядні з білою основою; хвіст чорний, крайні стернові пера з білою барвою; дзьоб і ноги чорні. У дорослої самки верх голови і задня частина шиї світліші; спина і верх крил бурувато-чорні; лоб і вуздечка вохристо-білі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Спеціальних заходів охорони в Україні не потребує. На міжнародному рівні має європейський охоронний статус та охороняється згідно з Бернською конвенцією (Додаток II).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Рідкісний вид, іноді зустрічається восени на півдні Запорізької області, виключно під час міграції. Це нічний мігрант, летить сильно розтягнутими зграями, фактично одиничними птахами.

Основні джерела інформації

Шугуров, 1903; Степанян, 1975; Попенко, Кинда, 2001; Кинда и др., 2003.

Автор: В.В. Кінда

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

СОРОКОПУД СІРИЙ

Lanius excubitor Linnaeus, 1758

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина — Сорокопудові (Laniidae). Один з видів політипного роду; один з 4-х видів роду у фауні України; більшість птахів, що гніздяться в Україні належать до підвиду *L. e. homeyeri*, менша частина — до перехідної форми між цим підвидом та номінативним *L. e. excubitor*.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Америка, Азія, Європа та Пн. Африка. Через територію України проходить пд. межа гніздового ареалу. Гніздиться в усіх поліських (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська і Сумська) та прикарпатських обл. (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська). Є інформація про випадки гніздування на Полтавщині, Хмельниччині та Вінниччині. В осінньо-зимовий період трапляється на всій території України.

Чисельність і причини її зміни

В Україні оцінюється в 500–1000 пар (наші дані) або в 900–1200 пар в 1988 р. (Cramp, 1993). Основна частина українського

гніздового угруповання зосереджена у Волинському Поліссі. Протягом практично всього ХХ ст. чисельність птахів, що гніздилися в Україні була надзвичайно низькою. З 1980 рр. спостерігається помітне збільшення чисельності у Поліссі та значне розширення гніздової частини ареалу.

Особливості біології та наукове значення

Моногамний вид. Період гніздування квітень–липень. Найоптимальнішими для гніздування є зволожені біотопи (болота, луки), де є масиви чагарників чи окремі кущі. Гніздиться також на великих лісових галявинах, згарищах, лісосіках, узліссі. Гнізда влаштовує на кущах чи невеличких деревах. У кладці зазвичай 5–7 яєць, рідше 8–9. Інкубація триває близько 15 діб. Пташенята залишають гніздо у віці 19–20 днів, а стають самостійними ще через 2 тижні. Перші молоді льотні птахи трапляються вже в середині червня. Основу живлення складають великі комахи, ящірки, дрібні птахи, мишоподібні гризуни. Осіло-кочовий вид. Восени та взимку частина птахів переміщується в пд. напрямку, досягаючи пд. обл. України. Кочівлі тривають протягом жовтня–березня.

Морфологічні ознаки

Загальна довжина тіла — близько 240 мм, маса тіла — 57–80 г. Зверху сірий, на голові чорна смуга, яка проходить через очі; крила та хвіст чорні, на крилі біла пляма.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Має несприятливий охоронний статус в Європі (категорія SPEC 3). Додаток II Бернської конвенції. ЧКУ (1994). Охороняється у НПП Шацькому, «Прип'ять-Стохід», Карпатському БЗ, ПЗ Поліському, Рівненському та «Розточчя».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомі окремі випадки розмноження у неволі.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Щорічно зимуючий птах. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Клестов и др., 1998; Грищенко та ін., 2000.

Автор: А.М. Полуда

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Малюнок: І.І. Землянських

ШПАК РОЖЕВИЙ

Sturnus roseus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина — Шпакові (Sturnidae). Один з 14–16-ти видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал виду охоплює Пд.-сх. Європу, Малу, Передню та Центральну Азію. В Україні гніздиться переважно в пд. обл., але випадки гніздування реєстрували у центральних і навіть пн. обл. країни.

Чисельність і причини її зміни

Значно коливається. Європейська популяція нараховує 58–210 тис. пар і складає 25–49% світової популяції виду. В Україні чисельність також нестабільна. На г. Опук в 1950 р. гніздилося 0.75–1 тис. пар, 1970 р. — приблизно 2,5 тис. пар, 1983–1999 р. — від 150 до 4–5 тис. пар. На Тарханкутському п-ві у 1995–1996 рр. гніздилося близько 1–1,6 тис. пар, на фермах — більше 4 тис. пар. Трапляється у Полтавській (300), Запорізькій (400–500), Миколаївській (200 пар) обл. У 1991–2003 рр. в кількості від одиниць до кількох десятків особин траплявся в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Чернігівській, Сумській, Кіровоградській та Київській обл. До зниження чисельності призводять зменшення кормової бази, зростання антропогенного пресу.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний птах. Перебування виду в країні має інвазійний характер. З місць зимівлі прилітає на початку травня. Оселяється переважно у скелясто-степових біотопах на кам'яних осипах та вапнякових урвищах. Моногам. Гніздиться щільними колоніями, у вапнякових скелях, осипах, під стріхами будівель. Кладка (травень–червень) з 4–6 яєць. Пташенята з'являються на початку липня. Після завершення гніздування молоді з дорослими мандрують зграями у липні–серпні. Живиться сарановими, жуками, цикадами, збираючи їх на відкритих цілинних ділянках, перелогах, у лісосмугах та фруктових садах. У липні–серпні значну частину живлення складають стиглі плоди вишні, шовковиці тощо.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — близько 22 см, маса — 65–80 г. У самця голова, шия, воло, крила і хвіст чорні, з зеленкуватопурпуровим полиском; решта оперення рожева. У шлюбному вбранні на потилиці невеликий «чуб». Дзьоб і ноги рожеві. У самки відповідні частини оперення чорно-бурі, в рожевому є домішка сірого кольору. Молодий птах світло-бурий; дзьоб жовтуватий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється Бернською конвенцією (Додаток II). ЧКУ (1994). Охороняється у Опукському, Казантипському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується у зоопарках.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Для цього виду характерні циклічні зміни чисельності. При високій чисельності цей шпак з'являється в різних місцях Запорізької області та на Мелітопольщині, в окремі роки відоме гніздування. Практично щорічно змінює розташування своїх гніздових колоній

Основні джерела інформації

Спангенберг, 1954; Андрющенко и др., 1996; Андрющенко, 1999; Дядичева, 1999.

Автор: С.Ю. Костін

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

ЗОЛОТОМУШКА ЧЕРВОНОЧУБА

Regulus ignicapillus (Temminck, 1820)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина — Золотомушкові (Regulidae). Один з 5-ти видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України. Гніздиться номінативний підвид. Для Гірського Криму описаний ендемічний підвид — *R. i. tauricus*.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гніздовий ареал — Пн. Африки, більшість території Європи, Мала Азія. В Україні гніздиться в гірських місцевостях Карпат та Криму, локально трапляється на Зх. Поліссі. Відомі зальоти в різні р-ни України (Одеська, Херсонська, Чернівецька, Львівська, Київська обл.).

Чисельність і причини її зміни

Більш 90% світової популяції знаходиться в Європі (3,3–6,7 тис. пар), де статус виду — сприятливий, стан більшості європейських популяцій стабільний. В Україні поширений локально. Загальна чисельність оцінюється в 400 пар, у Карпатах не відома, в Криму низька (150–200 пар). У Криму навесні самці, що співають, трапляються через 150–200 м один від одного (в лісах), у парках м. Ялта — 5–6 на 20 га, у Карпатах — до 2–3 на 100–1000 га гніздопридатних біотопів. Негативні чинники: зростання об'ємів лісогосподарських робіт у гніздовий період, зменшення площі старих лісів, порушення ярусності, зростання площ монокультур, яких вид уникає.

Особливості біології та наукове значення

Гніздовий перелітний птах, у Криму трапляється і взимку. У Криму обирає гірські хвойні ліси, а також лісопарки і парки, у Карпатах — мішані ялицево-букові та смереково-букові ліси, на Зх. Поліссі — старі сосняки. У періоди міграцій трапляється у степовій та лісостеповій зонах. Гніздовий період у Криму з кінця лютого, у Карпатах — з кінця квітня. Протягом року два виводки (1-й — у травні–червні, 2-й — червні–серпні). У кладці 7–11 яєць. Будує гніздо та насиджує кладку (14–16 днів) самка. Пташенята вилітають через 15–16 днів після вилуплення. Живиться переважно комахами.

Морфологічні ознаки

Дуже дрібний птах: довжина тіла — 9 см, маса — 4–6,5 г. Оперення верхньої частини тіла оливково-зелене, низу — білувате з легким бурим відтінком. У самця на тімі жовто-гарячо-червона пляма, яка окреслена спереду і з боків чорним; над оком біла «брова»; через очі проходять чорні смуги. У самки «шапочка» жовта, а у молодих її нема.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Внесено в перелік Бернської конвенції (Додаток II). ЧКУ (1994). Охороняється у Карпатському БЗ, Кримському ПЗ, Ялтинському гірсько-лісовому, ПЗ «Мис Март'ян», «Горґани». Нез'ясований статус в Ужанському, Карпатському, Шацькому НПП. В Україні вивчений недостатньо, для збереження виду необхідна спеціальна програма.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

На осінній міграції відомий заліт до Мелітопольського району. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Степанян, 1978; Андрущенко и др, 1993. Особисте повідомлення В.М. Попенко.

Автор: С.Ю. Костин, І.М. Горбань

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Фото: В.М. Попенко

СКЕЛЯР СТРОКАТИЙ

Monticola saxatilis (Linnaeus, 1766)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина Мухоловкові (Muscicapidae). Один з видів політипного роду; один з двох видів у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пд. Європа, Кавказ, Пд.-зх. та Центральна Азія, Пн. Африка. В Україні гніздиться в Гірському Криму та Карпатах. До ср. ХХ ст. спорадично гніздився в Пд.-зх. Україні та Правобережному Лісостепу — на сх. до Києва. Відомі зальоти в інші р-ни України.

Чисельність і причини її зміни

Кримська популяція — близько 100 гніздових пар, карпатської — 750–800. Європейська популяція нараховує від 100 до 320 тис. пар, що становить 25–49% глобальної популяції. Чисельність незначно скорочується. Зниження чисельності спричиняє зникнення гніздових біотопів на безлісих схилах внаслідок відновлення деревної та чагарниковою рослинності, зростання антропогенного (в т.ч. рекреаційного) навантаження на гніздові біотопи.

Особливості біології та наукове значення

В Криму трапляється переважно на кам'янистих гірських плато та схилах, у Карпатах — на найвищих полонинах з кам'яними розсипами та урвищами. Прилітає у квітні. Гніздо влаштовує в нішах та на карнизах скель. Відкладання яєць у травні-червні. Кладка з 4–5 (рідко 6) яєць. Насиджує самка 14–15 діб. Може мати 2 кладки на рік. Відлітає в кінці серпня — вересні. Характер живлення: комахи, дрібні молюски та інші безхребетні, дрібні ящірки.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 180–192 мм, маса тіла — 43–63 г. Самець має сірувато-синє забарвлення верхньої частини спини, потилиці, голови, шиї, горла та вола. На спині велика біла пляма. Червоно та хвіст яскраво-іржасто-руді. У самки спина та крила темно-бурі зі світлою строкатістю, голова світло-бура, червоно має значну світло-вохристу, іржаву та буру строкатість, хвіст іржасто-рудий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у заповідниках: Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, «Горгани» та Карпатському НПП. Занесено до ЧКУ (1994), входить до переліку видів Бернської конвенції (Додаток II).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомий заліт на півдні області (с. Степанівка) у післягніздовий період. В ЧКУ (2009) для Запорізької області не відмічений.

Основні джерела інформації

Страутман, 1954; Snow, Perrins, 1998.

Автори: Б.А. Аппак, М.М. Бескаравайний, І.М.

Горбань, О.М. Цвєлих

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

ВІВСЯНКА ЧОРНОГОЛОВА

Emberiza melanocephala (Scopoli, 1769)

Таксономічна належність

Клас — Птахи (Aves), ряд — Горобцеподібні (Passeriformes), родина — Вівсяникові (Emberizidae).

Один з 37-ми видів роду; один з 16-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від пд. частини Європи до зх. узбережжя Каспію. До 1950 рр. обл. гніздування в Україні простягалася вузькою смугою від пд.-сх. кордонів Луганської та Донецької обл. вздовж Пн. Приазов'я на зх. до «Асканії-Нова». Спорадично гніздився на пд. сх. Керченського п-ову. Сучасний ареал в Криму охоплює весь Керченський п-в. Спостерігається подальша тенденція просування виду в передгір'я Криму. Окремі пари та територіальні самці відмічені на узбережжі Молочного лиману, на пн. Арабатської стрілки, в ок. м. Таврійська (Херсонська обл.) та в Степовому Криму.

Чисельність і причини її зміни

У Європі — близько 2,8 тис. пар, в 1970–1990 рр. спостерігалася значне скорочення. В Україні, до середини 1970 рр. чисельність на Керченському п-ві сягала, можливо, декількох десятків пар, а на початку XXI ст. — 150–200 пар. У Пн. Приазов'ї чисельність різко скоротилась до 50–200 пар. У Луганській обл. до початку 1990-х рр. нараховувалось близько 20 пар, нині гніздяться поодинокі пари. Розширенню ареалу та зростанню чисельності виду в Криму сприяє погіршення культури

землеробства та зменшення масштабів тваринництва. У Пн. Приазов'ї скорочення чисельності в 1980–1990 рр. пов'язане з розвитком сільського господарства та будівництвом пансіонатів що призвело до знищення природних біотопів.

Особливості біології та наукове значення

Трапляється у відкритих сухих степах, на зсувних схилах морських берегів. Тримається серед високої рудеральної рослинності, молодих полезахисних лісосмугах та чагарниках. У місцях гніздування з'являються в квітні–травні. Гнізда розташовуються в кущах та заростях трав'яних рослин. У кладці 2–7, частіше 4–5

яєць. Насиджує самка протягом 14–16 днів. Пташенята залишають гніздо у віці приблизно 12 діб. Відліт у липні–серпні. Живиться зерном культурних рослин, насінням бур'янів та комахами.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — близько 17 см, маса тіла — 25–33 г. Дорослий самець у шлюбному вбранні: голова чорна; задня частина шиї, спина, малі покривні пера верху крил, поперек і надхвістя каштаново-руді; горло і решта нижньої частини тулуба яскраво-жовті; дзьоб сірий; ноги бурі. Доросла самка зверху бурувато-сіра, на спині рудий відтінок і темні плями, поперек і надхвістя жовтуваті або рудуваті; низ жовтуватий. Молодий птах подібний до самки, але в оперенні переважає вохристий відтінок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Бернської конвенції (Додаток II). ЧКУ (1994). Охороняється в Луганському та Олукському ПЗ, РЛП «Меотида». Необхідно запобігати знищенню природних біоценозів, придатних для гніздування виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Небагаточисельний гніздуєчий вид Мелітопольщини. Зменшення чисельності на півдні Запорізької області відбулося внаслідок знищення лучних ділянок – місць гніздування цього виду. Окремих особин іноді зустрічають влітку в лісосмугах в південних районах області (можливо, що це – мігранти з Криму, де вівсянка гніздує в степовій його частині).

Основні джерела інформації

Степанян, 1978; Стамр, 1994; Кинда и др., 2003.

Автори: В.В. Кинда, О.І. Бронсков

Автори-упорядники: В.І. Лисенко, В.А. Бусел

Малюнок: І.І. Землянських

Ссавці

БІЛОЗУБКА ВЕЛИКА

Crocidura leucodon (Hermann, 1780)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Комахоїдні (Insectivora), родина — Землерийкові (Soricidae). Один з приблизно 174-х видів роду, один з 2-х видів фауни України.

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Вид з великим середземноморським ареалом. Центральна і Пн. Європа, Передня Азія, Кавказ. Ще 50 років тому вся Україна. Зараз зустрічається на пд. в Херсонській обл. і АР Крим, а також на зх. в Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій і Закарпатській обл.

Чисельність і причини її зміни

Ще в 1950-х рр. у виловах дрібних ссавців в середньому по Україні становив біля 1%. Зараз білозубка велика досить численна лише в Криму (особливо на Керченському півострові та на окремих ділянках гір і передгір'їв), де може становити значну частку виловів дрібних ссавців. В цілинному степу БЗ «Асканія-Нова» вид звичайний під час осіннього підйому чисельності. В Чорноморському БЗ теж трапляється досить часто. В зх. областях останнім часом лише поодинокі знахідки. З інших областей України за останні 30 років достовірних повідомлень немає. Причини зміни чисельності: не з'ясовані, імовірно за все — це руйнування місць придатних для існування.

Особливості біології та наукове значення

Білозубка велика активна протягом року, веде наземний спосіб життя. За характером живлення типовий комахоїдний звір (прямокрилі, жуки, метелики, їх личинки і лялечки), що веде нічний і сутінковий спосіб життя. Вид відкритих ландшафтів, особливо цілинних степових ділянок. Розмноження триває протягом теплої пори року. В приплоді 5–10 малят. Вид — індикатор певних біотопів.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла — 5,5–7,3 см, хвоста — 2,7–4 см. Верхня частина тіла буруватого кольору, нижня — чисто-біла, різко відмежована від боків. Хвіст знизу світліше, ніж зверху. Хвіст покритий рівним хутром, з якого виступають окремі подовжені волоски. Зуби білі, вуха помітно виступають із хутра.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесений до Червоного списку МСОП, та, як вид, що підлягає охороні, до Бернської конвенції. Зберігається в БЗ «Асканія-Нова» та Чорноморському, заповідниках і заказниках АР Крим.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Головна причина зменшення чисельності цієї землерийки — розорення цілинних степів. Ймовірно зустрічається на ділянках цілинного степу поблизу м. Мелітополя. Найближчі місця регулярних зустрічей цієї тварини — БЗ «Асканія Нова».

Основні джерела інформації

Абеленцев та ін., 1956.

Автор: С.В. Межжерін

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: Н. Willcox

НІЧНИЦЯ ВУСАТА

Myotis mystacinus (Kuhl, 1817)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 103-х видів роду, один з 10-ти видів роду фауни в Україні.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений на більшості території Європи (крім пн. регіонів), на Кавказі та у Малій Азії. В Україні поширення обмежене зх. областями (форма *alcathoe*) та приморськими степами і Гірським Кримом (*aurascens*).

Чисельність і причини її зміни

Вкрай низька, в Україні відомо лише близько 30–50 місцезнаходжень, і частка виду в населенні кажанів звичайно складає до 1%, проте на Поділлі вона зростає до 10% і найбільшою є в Причорномор'ї (до 40%). Загальний розмір популяції можна оцінити у 10–30 тис. особин. Причини зміни чисельності: втрата біотопів і масштабні санітарні рубки, спрямовані на знищення дуплистих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Типові місця оселення — широколистяні ліси у передгір'ях Карпат, на Поділлі, в Криму і Приазов'ї. Теплолюбний вид, тягнє до лісових і скельних місцезнаходжень. Оселяється в дуплах дерев і тріщинах скельних відслонень, у суворі зими часто зустрічається в підземеллях, особливо у безлісних районах. Великих скупчень не утворює ні на зимівлі, ні в літніх сховищах. Осілий вид, здійснює лише ближні міграції до місць зимівлі. Політ часто прямолінійний, маршрутний; полює на дрібних комах, переважно на просіках і узліссях, біля скель. Статевозрілим стає на 2-й рік, родить раз на рік по 1-й малечі. Вид-двійник *M. brandtii*. Природний регулятор чисельності комах та індикатор мало порушених екосистем.

Морфологічні ознаки

Має типові для роду ознаки: тонкий і гострий трагус, в обох щелепах по 2 малі премоляри, болона кріпиться при основі пальців. Ключові видові ознаки: розміри малі, передпліччя 30–36 мм, на шпорі часто є вузька епіблемоподібна складка, пеніс при кінці вузький (до 1 мм), колір хутра відрізняється у різних форм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

За останнім зведенням МСОП має категорію LC, EUROBATS, Бернська конвенція - II додаток. Знаходиться під охороною у заповідниках Карпатського регіону, Розточчя, Поділля і Криму. Ефективна охорона можлива при створенні великих заповідних масивів у лісах і печерних районах Прикарпаття, Поділля і Криму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не досліджено. Загалом вид утримувати в неволі складно; найпростішим є створення умов у природі.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Головна причина зменшення чисельності цього виду на півдні України – вирубання старих дуплистих дерев широколистяних порід.

Основні джерела інформації

Татаринів, 1956; Стрелков, Бунтова, 1982; Варгович, 1998; Загороднюк, 1999 а, б, в; Benda, Tsytsulina, 2000; Тищенко, 2003.

Автор: І.В. Загороднюк

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: О.В. Годлевська

НІЧНИЦЯ ВОДЯНА

Myotis daubentonii (Kuhl, 1817)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 103-х видів роду світової фауни та один з 10-ти видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Практично вся Європа за винятком її найбільш пн. регіонів, Кавказ. В Україні — більша частина території країни за винятком Криму та деяких ділянок пд. степової зони.

Чисельність і причини її зміни

Звичайний вид більшості регіонів України. Є домінантом зимових скупчень рукокрилих у підземеллях Полісся, лісостепу та деяких регіонів степової зони. Причини зміни чисельності: непокоєння у сховищах, зменшення кількості придатних сховищ.

Особливості біології та наукове значення

Літніми сховищами виду є дупла дерев, різні частини будівель, підземелля. Самки утворюють виводкові колонії кількістю до декількох десятків особин. Народження малят припадає на червень–липень. Літніми молоді стають на 3–4 тиждень життя. Лактація триває близько 6 тижнів. Самці та ялові самки в цей час звичайно оселяються окремо. Парування: кінець літа — осінь. В якості зимових сховищ використовує виключно підземелля — природні печери, каменоломні, тунелі, підземні гідрокопункції тощо, в яких можуть формувати скупчення до декількох сотень особин. Осілий вид, що місцями здійснює локальні міграції на декілька десятків кілометрів. Полює над різноманітними водоймами, збираючи здобич з поверхні води. Здобиччю, в основному, є різноманітні водні та навколоводні види двокрилих, лускокрилих, жуків, волохокрильців та ін. Самка раз на рік народжує одне маля. Максимальна відома тривалість життя 28 років. Є природним регулятором чисельності навколоводних комах у багатьох регіонах України.

Морфологічні ознаки

Нічниця малих розмірів. Вуха порівняно невеликі. Уропатагіум кріпиться до основи плюсни. Плесно велике. Хутро спини буре, коричневе з різними відтінками (сірим та ін). Забарвлення спини контрастує з білим, брудно-білим або сірим черевом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охоронні категорії: EUROBATS; Бернська конвенція (Додаток II), Боннська конвенція (Додаток II); МСОП: LC. Ефективні заходи охорони мають включати заповідання та охорону сховищ виду; проведення екопросвітніх акцій, спрямованих на поширення інформації щодо вразливості та необхідності охорони рукокрилих.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Можливі зустрічі цього кажана біля тунелів гідропоруд каналів навіть поблизу м. Мелітополя.

Основні джерела інформації

Абеленцев, Попов, 1956; Vargovich, 2000; Тищенко, 2002; Влащенко, Наглов, 2006; Особисті повідомлення: Гащак, Влащенко.

Автор: О.В. Годлевська

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: С.П. Гащак

ВУХАНЬ АВСТРИЙСЬКИЙ

Plecotus austriacus (Fischer, 1829)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 8-ми видів роду, один з 2-х видів роду фауни в Україні.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений на більшій частині Пд. і Центральної Європи, на Кавказі, у Малій Азії, у Пн. Африці. В Україні проходить межа ареалу, поширення обмежене переважно зх. і приморськими областями.

Чисельність і причини її зміни

Вкрай низька, відомо лише близько 50–70 знахідок, як літніх, так і зимових, які становлять до 1% усіх облікованих кажанів. Загальний розмір популяції оцінено у кілька тисяч особин. Причини зміни чисельності: скорочення площі старих лісів, знищення дуплистих дерев, непокоєння у сховищах.

Особливості біології та наукове значення

Типовим біотопом є широколистяні ліси і печерні регіони Карпат, Поділля, Криму. Схильний до синантропії, тягнє до людських осель, парків і садів. Осілий. Оселяється в дуплах дерев і тріщинах скельних відслонень, у суворі зими часто зустрічається в печерах і каменоломнях. Політ маневрений; полює на дрібних нічних комах, переважно на узліссях, галявинах, садках. Веде переважно усамітнений спосіб життя, влітку самиці формують невеликі виводкові групи. Статевої зрілості досягає на 2 рік життя. Плодить раз на рік по 1 малечі. Вид—двійник вуханя звичайного.

Морфологічні ознаки

Загальні ознаки типові для роду: вуха великі (понад 30 мм), зрослі при основі, хутро спини світло-буре. Видові ознаки: горбки над очима малі (менші за око); кінець морди позаду ніздрів не роздутий; вільний палець крила короткий (5–5,7 мм); вершини трагусів темні; черево білаве, пеніс булавоподібно розширений; передпліччя 38–43 мм.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

За останнім зведенням МСОП має категорію LC, EUROBATS, Бернська конвенція — II додаток. Знаходиться під охороною в заповідниках Карпатського регіону, Розточчя, Поділля і Криму. Умовою ефективною охорони є створення великих заповідних масивів у зоні широколистяних лісів Карпат і Поділля, належна охорона підземних місцезнаходжень.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Утримувати в неволі нескладно, проте для розмноження виду найкращим є охорона природних місцезнаходжень материнських колоній.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Можливі спорадичні зальоти на Мелітопольщину, однак постійного перебування тут не може бути у зв'язку з малоприсадибністю місцевих біотопів.

Основні джерела інформації

Крочко, 1980; Стрелков, 1988; Рупрехт, 1998; Загороднюк, 1999 в, 2001а; Петрушенко, 2000; Zagorodniuk, 2001; Годлевська та ін., 2005; Особисте повідомлення: Білушенко.

Автор: І.В. Загороднюк

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: О.В. Годлевська

ВЕЧІРНИЦЯ РУДА

Nyctalus noctula (Schreber, 1774)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 6-ти видів. Один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Більша частина Європи та Азії до Пд.-Зх. Сибіру, Китаю, пн. В'єтнаму. Виявлений в Африці. В Україні — всюди.

Чисельність і причини її зміни

У місцях розмноження (лісових і лісостепових р-нах) — нечисленний, місцями звичайний вид. З кінця серпня перелітні особини масово з'являються в місцях, де влітку їх було небагато: переважно на пд. країни. Причини зміни чисельності: порушення природного середовища існування, зменшення площ та омолодження лісів, руйнування місць поселення (вирубання дуплистих дерев, модернізація старих будівель і герметизація дахових отворів), використання пестицидів у лісовому і сільському господарстві.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний вид. Навесні з'являється в квітні–травні. Селиться в лісах, особливо листяних, з високим відсотком старих дерев, у великих парках і садах. Колонії, що можуть налічувати до тисячі особин, розташовує в дуплах дерев, за дерев'яним покриттям стін і на горищах будинків. Дальній мігрант. Відліт на зимівлю починається в кінці серпня. Зимові сховища — в дуплах дерев, на горищах і в щілинах будинків. В останні роки почастишали випадки зимівлі на території України. На полювання вилітає ще під час заходу сонця. Літає високо, дуже швидко і маневрено, полює над кронами дерев, луками або галявинами. Здобич — двокрилі й комарі, мухи та довгоніжки, а також метелики, волохокрильці й одноденки.

Морфологічні ознаки

Хутро густе, з короткими волосками, спина і черевце рудо-коричневі. Черевце трохи світліше. Мордочка, вуха, а також літальна перетинка темні. Вуха короткі, заокруглені, з потовщеними краями. Козелок у формі грибка. Крила вузькі й довгі. Крилова перетинка доходить до п'ят. Шпора досягає 1/2 краю міжстегнової перетинки. Епіблема добре розвинена, з поперечним хрящем. Довжина тіла: 60-85 мм, вуха: 15-22,5 мм, козелка: 6-8,5 мм, передпліччя: 49,5-59 мм, вага: від 17 до 42 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та II додатку до Бернської конвенції. Збереження старих листяних і мішаних лісів з дуплистими деревами, а також заплачних лісів і насаджень поблизу водойм, що використовуються видом у період міграцій. Заборона лісогосподарських робіт у місцях поселення виводкових колоній з травня до вересня. Зберігається в Канівському, Поліському і Карпатському БЗ, а також інших природоохоронних об'єктах Лісостепової та Лісової зон.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Іноді цей вид зимує на горищах багатоповерхівок та у дуплах старих дерев на Мелітопольщині.

Основні джерела інформації

Абеленцев та ін., 1956; Крочко, 1992; Полушина, 1998; Селюнина, 1998; Влащенко, 1999; Покиньючереда, 1999; Дулицкий, 2001; Тищенко, 2001; Башта, 2004; Башта, Потіш, 2007.

Автор: А.-Т. В. Башта

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: А.-Т. В. Башта

ВЕЧІРНИЦЯ ВЕЛЕТЕНСЬКА

Nyctalus lasiopterus (Schreber, 1780)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрили (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 3-х видів роду та один з 26-ти видів родини у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює пд.-зх. частину Палеарктики.

Спорадичність поширення виду у Європі (відомо 120–130 місцезнаходжень) пов'язана з

розташуванням масивів широколистяних лісів. В Україні більшість давніх знахідок приурочені до лісостепової та степової зон. Дотепер відомо не більше 20-ти місцезнаходжень. Відома єдина сучасна знахідка виду на території Чорнобильської зони відчуження (Гащак, Влащенко, 2009).

Чисельність і причини її зміни

Ймовірно є критично низькою. Протягом 100 років в Україні відмічено не більше 30 реєстрацій виду з різною інформативністю даних. Дані динаміки реєстрацій виду свідчать про триваюче зниження чисельності. Можливими причинами цього є зменшення площ стиглих та перестійних насаджень широколистяних лісів з достатньою кількістю дуплистих дерев у районах поширення виду, зниження чисельності комах певних екологічних та розмірних груп.

Особливості біології та наукове значення

Є лісовим дендрофільним видом, який пов'язаний у своєму поширенні з дубовими і дубово-грабовими лісами. Населяє ділянки рідколісь високостовбурних стиглих та перестійних насаджень з достатньою кількістю дупел. Крім дупел в якості сховищ зрідка використовує горища та інші частини будівель. Є типовим мігрантом. Розмножується раз на рік. Різновидові виводкові колонії розміщуються у дуплах старих дерев, іноді у будівлях. У червні народжується 1-2 малят.

Морфологічні ознаки

Є найбільшим європейським видом кажанів. Довжина тіла — 84–104 мм, хвоста — 55–65 мм, передпліччя — 63–69 мм; розмах крил — 410–460 мм; маса тіла — 41–76 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид має охоронний статус згідно з додатками Бернської конвенції (Додаток II), Боннської конвенції (II), Директиви ЄС про природні помешкання і види (IV), Угодою про збереження популяцій європейських кажанів; Червоним списком МСОП — кат. NT. В ЧКУ (1994) мав охоронну категорію — «рідкісний». Необхідне виявлення ключових помешкань виду з наданням лісовим чи парковим ділянкам охоронного статусу. Слід посилити контроль щодо залишення дуплистих дерев під час лісгосподарських робіт. Невідкладним заходом є розробка і реалізація Національного Плану дій щодо збереження виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомо, що умови неволі переносять непогано.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

В давні часи іноді зустрічались окремі особини цього кажана. Зараз цей вид в регіоні не зустрічається.

Основні джерела інформації

Лисецкий, Куниченко, 1952; Абыленцев, Попов, 1956; Крочко, 1994; Загороднюк, Годлевська, 2001; Селюнина, 2008. Особисті повідомлення: Гащак, Влащенко, Гукасова.

Автор: В.М. Тищенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: С.В. Газарян

НЕТОПИР СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ

Pipistrellus kuhlii (Kuhl, 1819)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). У роді 30 видів. Один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та поширення в Україні.

Пд. та Пд.-Сх. Європа до 93° сх. у Пд. Азії, більша частина Африки. На території Центральної та Сх. Європи спостерігається експансія виду в пн. напрямку. В Україні від 1990-х рр. поширився майже по всій території.

Чисельність і причини її зміни

Протягом двох останніх десятиліть чисельність виду в Україні збільшилася від дуже рідкісного до нечисленного, місцями звичайного виду урбанізованих ландшафтів. Значно слабше виявлений у зх. і пн.-зх. областях України. Причини зміни чисельності: основною загрозою для збереження популяцій може бути комплекс антропогенних факторів, що включає руйнування місць поселення (модернізація старих будівель, герметизація горищ і закриття дахових отворів), використання отрутохімікатів для консервації деревини та дезінсекції, пряме знищення.

Особливості біології та наукове значення

Спостерігається як у рівнинній, так і низькогірній місцевостях. Проявляє схильність до синантропності. Розселення переважно відбувається вздовж великих річок. Літні місця поселення розташовані в будівлях, тріщинах у стінах, щілинах скель. Виводкові колонії налічують 30–100 самок. Самки народжують звичайно 2 малят. Максимальний вік життя — 8 років. Ймовірно, осілий вид. Властиві незначні перельоти для сезонної зміни сховищ, максимально — до 5 км. Місцями гібернації є будинки: між віконними рамами, у підвалах і надземних частинах. На полювання вилітає незабаром після заходу сонця. Політ швидкий і спритний. Літає невисоко, роблячи великі кола. Полює в населених пунктах: навколо вуличних ліхтарів, над водоймами, в садах. Ловить дрібних літаючих комах (переважно метеликів і двокрилих).

Морфологічні ознаки

Забарвлення спини дуже мінливе, від блідосіробурого до темнокоричневого. Черевце сіробілувате. Вуха темне, коротке, найширше у середній частині, на верхівці — округле. Козелок прямий, з округлою верхівкою. Крила відносно вузькі. Вздовж краю літальної перетинки від задньої кінцівки до п'ятого пальця — широка світла смуга. Епіблема добре розвинена. Вільний край крилової перетинки прикріплений до основи зовнішнього пальця стопи. Довжина тіла: 40–48 мм, вуха: 12–13 мм, козелка: 5,5–6 мм, передпліччя: 31–37, вага: 5–10 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та II додатку до Бернської конвенції. Заборона чинник непокою виводкових і гібернаційних колоній. Проведення природоохоронної агітації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Невеликі угруповання цих кажанів зустрічаються досить часто взимку на горищах багатоповерхівок у м. Мелітополі, Бердянську, Приморську.

Основні джерела інформації

Абеленцев ті ін., 1956; Крочко, 1994; Кондратенко, 1999; Влащенко, 2001.

Автор: А.-Т. В. Башта

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: І.В. Загороднюк

НЕТОПИР НАТУЗІУСА

Pipistrellus nathusii (Keyserling et Blasius, 1839)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). У роді 30 видів. Один з 4-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (крім пн.), Мала Азія та Кавказ. В Україні — всюди.

Чисельність і причини її зміни

Звичайний (особливо під час міграцій) на Поліссі, нечисленний — у Лісостепу й на Закарпатті, Рідкісний — на Поділлі й у Криму. Причини зменшення чисельності: трансформація трофічних біотопів і місць поселення (вирубання дуплистих дерев, модернізація старих будівель), використання пестицидів, чинник непокою виводкових колоній.

зменшення чисельності: трансформація трофічних біотопів і місць поселення (вирубання дуплистих дерев, модернізація старих будівель), використання пестицидів, чинник непокою виводкових колоній.

Особливості біології та наукове значення

Перелітний вид. Прилітає в березні — на початку квітня. Селиться переважно лісах різного породного складу поблизу водойм або заболочених ділянок; рідко — в населених пунктах. Основні сховища — дупла дерев (зі щілиноподібним льотком), штучні гніздівлі, горища й порожнини будинків. Виводкові колонії налічують від кількох до кількох сотень самок. Дальній мігрант. Осінній відліт — від початку серпня; може тривати до листопада. Місця зимівлі розташовані за межами України. Відомі поодинокі випадки зимівлі в Закарпатській обл. — в порожнинах стін будівлі. Вилітає в ранніх сутінках. Політ надзвичайно маневрений. Полює на краях лісу, в парках, над водоймами і прибережними біотопами, вологими луками, рідше — розрідженими ділянками лісу і лісовими озерцями. Живиться двокрилими, рідше волохокрильцями, сітчастокрилими, метеликами, перетинчастокрилими й жуками.

Морфологічні ознаки

Хутро на спині темно-руде, на черевці світліше. Вуха заокруглені, трохи довше, ніж ширше. Козелок витягнутий, з округлою верхівкою. Великий палець довший або дорівнює ширині зап'ястя, виміряного на складеному крилі. П'ятий палець кисті разом з п'ястковою кісткою — довжиною біля 46 мм. Спинна сторона міжстегнової перетинки зверху, до половини своєї довжини, а також вздовж гомілки, густо опушена. Шпора сягає до половини довжини вільного краю міжстегнової перетинки, є невелика епілема. Довжина тіла: 46–56 мм, вуха: 10–13,5 мм, козелка: 6–7 мм, передпліччя: 31–36,5 мм, вага: від 4,5 до 9 г.

Режим збереження та заходи з охорони.

Вид занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та II додатку до Бернської конвенції. Для охорони популяцій важливим є збереження старих листяних і мішаних лісів з дуплястими деревами, лінійних структур (лісосмуг, насаджень уздовж доріг та ін.) між місцями поселення та полювання, заборона чинник непокою виводкових колоній. Охороняється на території всіх об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих на території Карпат і Полісся, частково Поділля.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Звичайний багаточисельний вид. В літній час цього кажана можна побачити ввечері в м Мелітополь, коли він вилітає на полювання за комахами. Але вже в вересні він відлітає на зимівлі.

Основні джерела інформації

Абеленцев, 1950; Абеленцев та ін., 1956; Крочко, 1992; Загороднюк, Негода, 2001; Башта, 2004, 2007.

Автор: А.-Т. В. Башта

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: О.В. Годлевська

ЛИЛИК ДВОКОЛІРНИЙ

Vespertilio murinus (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид роду у фауні Європи.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Середню, Сх. Європу, Кавказ, Передню та Центральну Азію, Пд. Сибір, Монголію та Пн. Китай, до Далекого Сходу. Україна повністю входить в ареал виду.

Чисельність і причини її зміни

Відносно звичайний вид. Причини зміни чисельності: зменшення кількості придатних сховищ; непокоєння тварин в сховищах, негативне ставлення населення до рукокрилих.

Особливості біології та наукове значення

Влітку оселяється в будівлях, дуплах, скельних тріщинах. Самиці утворюють виводкові колонії чисельністю до кількох десятків особин, іноді спільні з іншими видами. Народження припадає на кінець червня — початок липня. Самці та ялові самиці оселяються окремо. Період паруння відбувається восени та на початку зимівлі. Восени для самців цього виду характерна демонстрація характерної шлюбної вокалізації. Донедавна вид вважався облігатним мігрантом. Останніми роками з'явилися докази зимівлі виду у багатьох регіонах України (всі зимові знахідки — у будівлях; ймовірно у гірських місцевостях також зимує у скельних тріщинах). За стратегією полювання відноситься до видів відкритих просторів. Основу трофічного списку складають двокрилі, крім цього — ручейники, жуки, лускокрилі, рівнокрилі, сітчастокрилі. Самиця народжує звичайно двох малят один раз на рік. Максимальна зафіксована тривалість життя — 13 років. В місцях свого поширення вид відіграє важливу роль регулятора чисельності багатьох комах.

Морфологічні ознаки

Середній за розміром вид. Надочна лопасть вушниць добре розвинута. Крила порівняно вузькі. Літальна перетинка кріпиться до основи пальця. Епіблема широка з поперечною перегородкою. Вушници та літальні перетинки темні. Темні основи волосинок хутра спини (бурі, майже чорні або руді), їх сріблясті кінчики формують чітке двокольорове забарвлення. Хутро черева брудно-сіре.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охоронні категорії: EUROBATS; Бернська конвенція (Додаток II), Боннська конвенція (Додаток II); МСОП: LC. Заходи охорони мають включати збереження сховищ виду; поширення інформації щодо вразливості та необхідності охорони рукокрилих.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Наявна інформація щодо одного, неуспішного, випадку розмноження виду в неволі.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Зустрічається у пд.-сх. частині Запорізької області. Останнім часом чисельність в нашому регіоні зменшується.

Основні джерела інформації

Абеленцев, Попов, 1956; Bauerova, Ruprecht, 1989; Покиньючерета, 1999; Tyschenko, 2000. Особисті повідомлення: Хохлова, Гащак, Влащенко.

Автор: О.В. Годлевська

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: В.М. Тищенко

КАЖАН ПІЗНІЙ

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лиликові (Vespertilionidae). Один з 24-х видів роду, один з 2-х видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (крім Ірландії, пн. Англії, частини Скандинавії), Пн. Африка, Близький Схід, Центральна Азія; на сх. — до Китаю. На території України поширений всюди.

Чисельність і причини її зміни

Звичайний вид зх. областей, Поділля,

Придніпров'я. Рідше трапляється на Поліссі й у високогірних і степових малонаселених ландшафтах. У гірських р-нах Криму і Карпат в останні десятиліття. Причини зміни чисельності: комплекс антропогенних факторів: недостатня кількість місць для поселення в сучасних будівлях, їх руйнування та обмеження доступу (модернізація старих будівель, герметизація горищ), знищення особин, використання отрутохімікатів для консервації деревини та дезінсекції.

Особливості біології та наукове значення

Переважно поширений на рівнині, у горах — до 1100 м н.р.м. Селиться і біля населених пунктів і в мозаїчних ландшафтах. Вилітає в березні — на початку травня: це залежить від локальних кліматичних умов. Літні сховища розташовані в будівлях: на горищах, у порожнинах стін, димоходах. Виводкові колонії — до кількох сотень особин. Парування відбувається восени або навесні. Вагітність триває близько 50 днів; самки народжують 1 маля (рідко — 2). Найдовша відома тривалість життя — 21 рік; у середньому — 3 роки. Осілий вид. З кінця вересня до початку листопада здійснює локальні міграції до місць зимівлі (до 40–50 км). Місця гібернації — підземні (півниці, горища і печери) і наземні сховища (порожнини будівель, вентиляційні шахти тощо). Кормовий раціон змінюється залежно від сезону чи регіону і включає жуків, метеликів, двокрилих і перетинчатокрылих.

Морфологічні ознаки

Мордочка і вуха темні. Вуха середньої довжини, заокруглені, помітно довші, ніж ширші. Козелок з тупою верхівкою, найширший у першій третині. Хутро густе, на спині темне, каштаново-коричневе, на череві світліше й сіріше. Кінці волосків на спині яскраві, світло-буро-коричневі. Крила широкі, з тупими кінцями. Шпора дещо коротша від половини краю міжстегнової перетинки. Довжина тіла: 60–82 мм, вуха: 12–22 мм, козелка: 7,5–9,5 мм, передпліччя: 46–56 мм, вага: 14–34 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та II додатку до Бернської конвенції. Охороняється в усіх заповідниках України. Проведення природоохоронної агітації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Звичайний вид для Запорізької області та для Мелітополя. Зміни чисельності відбулися переважно за рахунок зменшення придатних для поселення місць (при капітальному ремонті багатоповерхівок завжди герметизують горища і, таким чином, знищують місця поселень).

Основні джерела інформації

Абеленцев та ін., 1956; Крочко, 1992; Полушина, 1998; Тищенко, 1999; Влащенко, 2001; Башта, 2004; Башта, Потіш, 2007.

Автор: А.-Т.В. Башта

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: О.В. Годлевська

ТУШКАНЧИК ВЕЛИКИЙ

Allactaga jaculus (Pallas, 1788)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Гризуни (Rodentia), родина — Тушканчикові (Dipodidae). Один з 10-ти видів роду; єдиний вид у фауні України, який представлений номінативним підвидом *A. m. jaculus* Pallas, 1778.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від р. Інгулу, Пд. Бугу та Дніпра на сх. до Алтаю на зх. В Україні мешкає у Київській, Полтавській, Сумській, Черкаській, Чернігівській, Харківській та у всіх степових областях, окрім Одеської. Місця перебування: відкриті ландшафти з розрідженим травостоєм, перелоги, луки, сухі береги різних водойм.

Чисельність і причини її зміни

В Україні мешкає кілька тисяч особин. На п-ві Ягорлицький Кут (Чорне море). Чисельність становить близько 300, в Чорноморському БЗ близько 5 тис. особин. Найбільше тварин мешкає в Криму, де відомо понад 40 осередків. Причини зміни чисельності: наприкінці ХХ ст. відбулося зникнення багатьох популяцій внаслідок скорочення пасовищного тваринництва та інсуляризації.

Особливості біології та наукове значення

Тварина активна у сутінках та вночі. Живе в норі, яка веде до гніздової камери. Перед нею звірок щоденно створює земляну пробку, яка захищає його від нападу ласок, полозів та гадюк. У сплячку залягає у жовтні–листопаді, а пробуджується у березні–квітні. Живиться цибулинами лілійних, листям полину, злаків, їхнім насінням, іноді — комахами. Викопає насіння баштанних культур та псує їх сходи. Самиця весною та на початку літа народжує 2–8 малят. Значну небезпеку для гризуна становлять тхори, сови та мартини.

Морфологічні ознаки

Нетиповий гризун з великими очима та вухами, довгими задніми кінцівками та хвостом, що має широку китицю. Довжина тіла — до 26 см, маса — до 400 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як вид, популяції якого скорочують чисельність, занесений до Червоного списку МСОП. Охороняється в заповідниках: БЗ «Асканія-Нова», БЗ «Чорноморський», ПЗ «Український степовий» та на території інших об'єктів ПЗФ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується в неволі, але в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

У 50 – 60 роки був чисельним на луках біля с. Мордвинівка, Гирсівка, Олександрівка та Степанівка Приазовського району. Розорення солонцюватих лук у Приазов'ї – головна причина зникнення тушканчика в південній частині Запорізької області.

Основні джерела інформації

Загороднюк, Коробченко, 2008; Тараненко и др., 2008.

Автор: А.М. Волох

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: І.В. Маханьков

ХОМ'ЯЧОК СІРИЙ

Cricetulus migratorius (Pallas, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Гризуни (Rodentia), родина — Хом'якові (Cricetidae). В роді 6 видів, один вид роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Недостатньо відомий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Степові зони Європи, Передньої, Центральної Азії, напівпустелі, пустелі, передгір'я і гірський степ Середньої Азії. В Україні степова зона, Пн. Лісостеп, Крим. В першій половині ХХ ст. його також знаходили на південних районах Київської, Сумської та Чернігівської обл.

Чисельність і причини її зміни

Вид, загальна тенденція чисельності якого, невідома. В Україні на всьому ареалі незначна, лише поодинокі потрапляння у пастки. Відомо, що у 1950–70-х рр. був одним з найчисленніших видів мишоподібних гризунів східного степу, де становив до 40% від здобичі дрібних ссавців, зараз більш ніж вдесятеро разів менше. В Чорноморському БЗ, в місцях оптимальних для його існування, відносна чисельність наприкінці ХХ ст. становить від 0,4 до 2 особин на 100 пастко-діб. Причини зміни чисельності: руйнація природних степових ландшафтів.

Особливості біології та наукове значення

Осілий вид. Веде типовий для більшості мишоподібних гризунів наземно-підземний спосіб життя. Нори відносно простої будови містять численні комори, в яких звір утворює зимові запаси. На зиму може впадати в сплячку, хоча головним чином в зимовий період просто малоактивний. Веде сутінково-нічний спосіб життя. Всеїдна тварина. Поїдає насіння, зелені частки рослин, а також різноманітних безхребетних тварин (прямокрилі, жуки-чорнотілки, мурахи, наземні молюски). За сезон самка може 2–3 рази на рік народжувати 7–8 малят. Вагітність триває 20 днів. Стають статевозрілими вже через кілька місяців і до кінця року встигають дати нове покоління. Цілина, поля злакових, агроценози, пасовища, ділянки непридатні до сільськогосподарської діяльності, лісосууги. Може заселяти будови людини.

Морфологічні ознаки

Гризун цупкої статури розміром з мишу, з дуже коротким непомітним хвостом і короткими лапками. Має великі защічні мішки. Довжина тіла 9,5–13 см, хвоста 2–3,5 см. Забарвлення хутра зверху сіре, низ і хвіст більш світлі. Очі великі. Вуха малі, злегка виступають із хутра.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоної книги МСОП. Охороняється в БЗ «Асканія-Нова» і Чорноморському. Спеціальних заходів по охороні не потребує.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Ще у 70-ті роки був звичайним на лучних ділянках і навіть у лісосуугах. Основна причина зменшення чисельності в регіоні – розорення лучних ділянок, можливо – отруєння хімічними сільськогосподарськими препаратами.

Основні джерела інформації

Котенко и др., 1996.

Автор: С.В. Межжерін
Автор-упорядник: В.І. Лисенко
Фото: О.В. Зоря

СТРОКАТКА СТЕПОВА

Lagurus lagurus (Pallas, 1773)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Гризуни (Rodentia), родина — Хом'якові (Cricetidae). Єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений від Подніпров'я до Єнісею. В Україні поширений на сх. від Дніпра в межах степової та лісостепової зон. Ареал інтенсивно скорочується із зх.; на теренах Придніпровської низовини вид, ймовірно, зник.

Чисельність і причини її зміни

Сучасна чисельність складає до 1% від інших видів дрібних ссавців; у живленні сов частка виду складає 1–5% жертв. Серед причини скорочення чисельності — руйнація степових ценозів унаслідок розорювання надмірного випасу худоби, боротьба із «шкідливими» гризунами упродовж всього ХХ ст., фрагментація популяцій. Останні два десятиліття відомий лише за реєстраціями у пелетках сов і сичів.

Особливості біології та наукове значення

Характерний мешканець степу, інколи зустрічається на посівах багаторічних трав. Типові біотопи — цілині ділянки різнотравнотипчаккових, полиново-злакових і лучних степів, зарості степових чагарників, посіви багаторічних трав. Землерий, що риє розгалужені нори. Має переважно сутінкову активність, взимку активний і вдень. Живиться переважно вегетативними частинами трав'янистих рослин та насінням диких трав. Характерна висока інтенсивність розмноження на фазі зростання чисельності. Розмноження протягом всього теплого періоду року, плодить по 5–7 малят до 6 разів на рік. Живуть 1–2 роки.

Морфологічні ознаки

Дрібна нориця з характерними забарвленням і пропорціями тіла. Довжина тіла — 85–105 мм; хвіст короткий (10–18 мм), сурозмірний з довжиною задньої лапки (13–16 мм). Ступні задніх ніг густо вкриті волоссям. Хутро спини попелясто-сіре з жовтим відтінком. На спині уздовж хребта від носа до хвоста проходить темна смуга.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид дотепер не мав охоронного статусу, за МСОП має категорію LC. Охороняється на територіях об'єктів природно-заповідного фонду Луганської та Донецької обл. Ефективна охорона може бути досягнута лише при збільшенні кількості та площі степових заповідних ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Утримання в неволі не складне. Розмножуються при утриманні у віваріях.

Господарське та комерційне значення

Раніше вид відносили до «шкідників» сільського господарства.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

На Мелітопольщині розорення залишків степів призвели до зникнення цього виду.

Основні джерела інформації

Марочкина, 1987; Кондратенко, Загороднюк, 1999; Зоря, 2001; Загороднюк, Коробченко, 2008; Загороднюк, 2009.

Автори І.В. Загороднюк, О.В. Кондратенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: С. Черенков

СЛІПАЧОК ЗВИЧАЙНИЙ

Ellobius talpinus (Pallas, 1770)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Гризуни (Rodentia), родина — Хом'якові (Cricetidae). Один з 5-ти видів роду, єдиний вид роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

За межами України вид зустрічається у степах від Побужжя до Поволжя, Зауралля і Казахстану, у горах і передгір'ях Середньої Азії. Наразі зх. сегмент ареалу суттєво скорочується і відносно потужні популяції збереглися у Степовому Криму і Придніпров'ї.

Чисельність і причини її зміни

Загальна чисельність в Україні не більша 2–3 тис. особин. Протягом останніх десятиріч відбувається суттєве скорочення ареалу і чисельності виду. Причини зміни чисельності: руйнація степових ценозів і надмірний випас худоби, засадження степів плантаціями сосни, фрагментація популяцій.

Особливості біології та наукове значення

Типово степовий вид, приурочений до цілинних ділянок різнотравно-злакових і псамофітних степів, інколи заселяє агроценози. Існує багаторічна просторова динаміка популяцій завдяки постійному переміщенню колоній. Активність цілодобова, найбільша вранці; взимку і в літню посуху активність знижена. Живиться переважно рослинною їжею, як підземними, так і надземними частинами рослин; характерне запасання корму. Період гону і термін вагітності приурочені до середини літа. Самка плодить 2–3 рази на рік по 2–5 малят. Живуть 2–3 роки. Вид є індикатором малопорушених ділянок псамофітного степу. Утримується як лабораторна тварина для генетичних досліджень.

Морфологічні ознаки

Розміри малі, довжина тіла до 150 мм. Очі маленькі, вушниця відсутня, є лише складка шкіри біля слухового отвору, хвіст короткий, його довжина менша за довжину задньої лапки. Ступня і пальці з крайовою оторочкою, підошви голі. Різці білі, виступають вперед і відокремлені губами від ротової порожнини. Забарвлення спини від світлопалевого до буровато-сірого з виразним потемнінням верху голови.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид дотепер не мав охоронного статусу, за МСОП має категорію LC. Охороняється на заповідних територіях Луганщини («Шарів кут», «Трьохізбенський степ»). Досить звичайний в Криму. Ефективна охорона в континентальній Україні може бути досягнута лише при збільшенні кількості й площі заповідних ділянок псамофітного степу.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Тварини легко приручаються; утримання і розведення в умовах віварію нескладне.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Чисельність виду у нашому регіоні стрімко зменшується. Як і у інших «степняків», основна причина зникнення цього виду – розорення степів та надмірне випасання худоби на луках.

Основні джерела інформації

Кондратенко та ін., 2003; Булахов, Пахомов, 2006; Загороднюк, Коробченко, 2008; Коробченко, 2008; Коробченко, Загороднюк, 2008.

Автори: М.А. Коробченко, О.В. Кондратенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: М.О. Колесніков, М.А. Коробченко

ПЕРЕГУЗНЯ

Vormela peregusna (Guldenstadt, 1770)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижи (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Єдиний вид роду.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Пд.-Сх. Європу, Малу, Передню, Середню Азію і деякі райони Китаю. В Україні поширена на території Запорізької, Донецької та Луганської обл. Основними біотопами перегузні є відкриті безлісі простори у Степу, рідше — чагарники, долини річок та окраїни лісових масивів у Лісостепу.

Чисельність і причини її зміни

В Україні мешкає біля 100 особин. Причини зміни чисельності: трансформація цілинних степів в агроценози, а також повсюдне зникнення ховрахів та сліпаків — основних жертв хижака.

Особливості біології та наукове значення

Перегузня є автохтоном степової та напівпустельної фауни. Для неї характерна сутінково-нічна активність, що робить її малопомітною твариною. За будовою геному рід *Vormella* філогенетично тісно пов'язаний з родом куниць (*Martes*), і, в той же час, суттєво відособлений від нього. Найбільше значення у харчуванні хижака належить ховрахам, тушканчикам, хом'якам, сліпкам, мишам і норицям, хоча він також полює баштанні культури, плоди шипшини, терну, глоду, винограду. Відомі випадки сумісних полювань перегузні разом з лисицею. Власних нір вона не будує, а використовує житла степових гризунів. Індивідуальна ділянка у тварини невелика і становить 10–30 га. Розмноження перегузні мало досліджене. Для неї характерна латентна фаза розвитку зародка. У квітні-травні спостерігається максимум (53–54%) породіль, які загалом трапляються з березня по листопад включно. Самиця народжує 2–14 малят вагою 3,2–4,7 г, хоча інтенсивність відтворення низька близько 8 ембріонів на 100 самиць. Ймовірно у вихованні нащадків приймають участь обое батьків.

Морфологічні ознаки

Перегузня схожа на лісового тхора, від якого відрізняється меншими розмірами (довжина тіла — 269–352 мм, маса — 370–715 г) та строкатим кольором хутра, що поєднує чорні, жовті, білі смуги і плями.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до I і II видань ЧКУ (1980, 1994). Як вразливий вид включений до Червоного списку МСОП, і як вид, що підлягає особливій охороні, до Бернської конвенції. Охороняється в Луганському державному (ділянки «Стрільцівський степ», «Провальський степ») та в Українському ПЗ (ділянка «Хомутовський степ»).

Розмноження та розведення у неволі.

Відомі випадки розведення у деяких зоопарках Європи.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомі декілька зустрічей перегузні у лучних ділянках вздовж р. Ташенак (неподалік від с. Нове) та біля с. Тамбовки.

Основні джерела інформації

Аверин, 1928; Абеленцев, 1968; Берестенников, 1977; Графодатский и др., 1982; Сиренко, Мартынов, 1998; Боровик, 1999; Тимошенко, 2004; Волох, 2004; Колесников, Кондратенко, 2004; Загороднюк, Коробченко, 2008; Волох, 2016. Особисті повідомлення: Ветрова, Литвиненка, Омельченка, Романенка, Тугарева, Федорова.

Автор: А.М. Волох

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: Д.В. Пилипенко

ГОРНОСТАЙ

Mustela erminea (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Один з 20-ти видів роду, один з 6-ти видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Більша частина Європи, гори Кавказу та Середньої Азії, Сибір, Пн. Монголія, Китай та Пн. Америка. В Україні поширений скрізь, окрім Криму та деяких степових р-нів.

Чисельність і причини її зміни

Невідома. У 1999 р. у Дунайському БЗ було обліковано 330-470 особин. На о-вах Кременчуцького водосховища, у Чорноморському БЗ, в дельті Дністра мешкає по 10–50 тварин. У Донецькій та Луганській областях чисельність оцінюють у 500–600 особин. Причини зміни чисельності: трансформація водно-болотних угідь. Суттєво погіршило ситуацію депресія популяцій водяної нориці — основної жертви хижака.

Особливості біології та наукове значення

Горностаї віддає перевагу зволуженим ділянкам з високим травостоєм. Мешкає у дуплах, під хмизом та в різних порожнинах. Він харчується норицями, мишами, ховраками, пацюками, ондатрами та водоплавними птахами, хоча також їсть риб, амфібій, рептилій та плоди рослин. Робить схованки харчів. Самки дуже рано стають статевозрілими. Тривалість вагітності разом з ембріональною діпаузою становить 240–393 доби. Шлюбний період триває близько 6 місяців, у виводках буває 3–14 щенят. Береги водойм, болота, заплавні та байрачні ліси, іноді агроценози та населені пункти.

Морфологічні ознаки

Невелика тварина, довжина тіла самців — 26–31, самок — 20,5–26,8 см; маса, відповідно: 158,3–320 та 142,5–205 г. Має невисоке щільне хутро, яке влітку набуває коричнювато-жовтувато-сірого, а взимку, окрім кінцевої чорної третини хвоста — білого забарвлення.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до II видання ЧКУ, Червоного списку МСОП і як вид, що підлягає охороні, до Бернської конвенції. Охороняється на території природних заповідників (Дунайський, Луганський, Український степовий, Чорноморський, Карпатський, Канівський, Розточчя, Поліський та ін.), НПП та інших об'єктів ПЗФ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується, але в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Був мисливським видом.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Можливо, що горностаї іноді може зустрітися на останніх збережених ділянках цілини вздовж р. Молочної, Великий Утлюг та західному узбережжі Молочного лиману.

Основні джерела інформації

Браунер, 1923; Сокур, 1960: Гептнер и др., 1967; Абеленцев, 1968, 1977; Роман, 2000; Загороднюк, Коробченко, 2008; Антоненко, 2008; Тараненко и др., 2008.

Автор: А.М. Волох

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: А.М. Волох

НОРКА ЄВРОПЕЙСЬКА

Mustela lutreola (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижи (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Один з 20-ти видів роду, один з 6-ти видів в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна та Сх. Європа, Туреччина, Кавказ та Приуралля.

Чисельність і причини її зміни

Невідома — орієнтовно, в Україні мешкає 200–300 особин. Причини зміни чисельності: інтенсивна трансформація водно-болотних угідь в процесі їх господарського та рекреаційного використання. У 1976–80 рр. у Житомирській обл. чисельність, у порівнянні з 1971–75 рр., скоротилася в 4 рази. У 1987 р. у пониззі Дністра мешкало 60 норок, а у 2000 р. — близько 10. Стабільна чисельність, з тенденцією до збільшення спостерігається на півдні України. На сьогодні в межиріччі Дністра та Дунаю мешкає щонайменше 70 особин цього виду. Негативний вплив на популяції європейського виду створює більш конкурентоспроможна американська норка. Експериментально доведено, що при їх паруванні вагітність закінчується резорбцією ембріонів.

Особливості біології та наукове значення

Їжа норки: риба (20–35%), жаби (25–73%), раки (5–30%), молюски, комахи, полівки, миші та водоплавні птахи. Часто робить схованки корму. Статевої зрілості досягає у 9–11 місяців. Вагітність триває 40–43 дні. У квітні–липні самка народжує 1–7 сліпих щенят, які стають самостійними у 2,5–3 місяці. Веде осілий спосіб життя і має невелику індивідуальну ділянку (12–100 га). Здебільшого вона контролює 250–2000 м берегової лінії шириною 50–100 м. Типовим житлом хижача є нора з 1–2 надводними входами (Ø 8–10 см), довжиною 1,5 м, що ведуть у гніздову камеру розміром 48x55 см. В місцях мешкання ондатри і бобра залюбки використовує їх хатки і нори. Річки, стариці, озера, острови, гірські потоки, меліоративні канали з захаращеними, порослими лісом та гідрофільною рослинністю берегами.

Морфологічні ознаки

Невелика тварина з блискучим коричневим хутром темного або світлого відтінків. Верхня та нижня губи білого кольору, іноді має білі плями на горлі, грудях та череві. Довжина тіла самців — 30–44, самиць — 25–35 см, маса, відповідно: 502–949 та 370–700 г.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Як вид, що знаходиться під загрозою знищення, занесений до II видання ЧКУ, Червоного списку МСОП і як вид, що підлягає особливій охороні, до Бернської конвенції. Охороняється в Дунайському, Карпатському БЗ, Нижньодністровському НПП та можливо в Канівському ПЗ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Розмножується добре, в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Раніше мисливський вид.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Вид в Запорізькій області майже зник. Відомо, що акліматизація близької за екологічними особливостями, але більшої за розмірами норки американської привела до витіснення цього виду з основних біотопів та швидкого зменшення чисельності.

Основні джерела інформації

Абеленцев, 1968; Роженко, 2001; Панов, 2002; Волох, 2004 а; Волох, 2016.

Автор: А.М. Волох, М.В. Роженко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: М.В. Роженко

ТХІР СТЕПОВИЙ

Mustela eversmanni (Lesson, 1827)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Один з 20-ти видів роду, один з 6-ти видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Центральна Азія, Сибір, Далекий Схід та Пд.-Сх. Європа. Поширений на всій території України, але в багатьох місцях зник.

Чисельність і причини її зміни

У 1970-х рр. в Україні мешкало біля 30 тис.

особин. Найбільша щільність на цілині сягала 5, на вигонах — 3, на сіножатях — 1, на ланах — 0,05 особин на 1 тис. га. Раніше у Черкаській та Полтавській обл. — 12 особин на 1 тис. га, а зараз — 0,1. У Луганському заповіднику колись щільність сягала 80 особин на 1 тис. га, тепер <1; у Чорноморському БЗ (1992–98 рр.) — 4–13 на 1 тис. га, зараз мешкає 12–15 тхорів, хоча у 1924 р. поряд — здобули ≈ 1 тис. Причини зміни чисельності: землеробське освоєння залишків цілини та масове винищення ховрахів. Зараз найбільше тварин мешкає у Криму, де збереглися ділянки степу.

Особливості біології та наукове значення

Живиться ховраками, хом'яками, мишами, норицями, тушканчиками, у деяких місцях — бабаками та пацюками. Полюбує ягоди винограду, шовковиці, терну, пасльону, шипшини, різні фрукти; їсть жуків, коників, ящірок, змій, рибу, раків, амфібій, диких птахів, робить запаси їжі. Мешкає переважно у норах своїх жертв. Може перекочовувати, долаючи за ніч 3–18 км. Статева зрілість у 8 місяців, парування: березень–травень, вагітність триває 37–38 днів, а кількість малят у виплоді становить 7–9 (1–12). Виводкова нора має кілька виходів та камери для зберігання корму. У ній щенята живуть до 2–2,5 місяців. Місця перебування: степи, перелоги, пасовища, рідше — орні землі, луки, лісові галявини.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла самців — 29,6–77, самиць — 26,1–51,5 см; маса, відповідно: 0,48–1,53 та 0,35–0,76 кг. Має високе пухнасте хутро, яке влітку набуває рудувато-жовтуватого, а взимку — білясто-вохряного забарвлення; на морді, коло носа і очей є чорно-бура маска.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид занесено до I і II видань ЧКУ (1980, 1994), Червоного списку МСОП і II додатку до Бернської конвенції. Охороняється на території БЗ «Асканія-Нова», «Чорноморський», «Дунайський». Природних заповідників (Луганський, Український степовий, Кримський,) національних природних парків (Азово-Сиваський, «Меотида») та інших об'єктів ПЗФ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується, але в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Раніше був мисливським видом.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Іноді цей вид зустрічається на цілинних ділянках, що збереглись на Мелітопольщині. Головна причина зменшення чисельності цього тхора — зникнення типових степових ділянок, в яких ховрахи та інші малі звірки складали основу його живлення.

Основні джерела інформації

Браунер, 1923; Писарева, 1953; Абеленцев, 1968; Татаринів, 1973; Берестенников, 1977; Сиренко, Мартынов, 1998; Волох, 2004 б; Тараненко и др., 2008; Волох, 2016. Особисті повідомлення: Андрущенко, Ветрова, Дулицького, Селюніної, Кінди, Химина.

Автор: А.М. Волох

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото:Т.В. Степаненко

ТХІР ЛІСОВИЙ

Mustela putorius (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Один з 20-ти видів роду; один з 6-ти видів роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду і його поширення в Україні

Майже вся Європа, окрім пн. частини Скандинавського п-ва, значної частини Англії, Ірландії та Балканського п-ва. В Росії зона європейських лісів. Пн. межа ареалу виду проходить посередині Карелії до Архангельська, на сх. до пн. районів Волгоградської обл. В Україні зустрічається повсюдно, окрім Криму.

Чисельність і причини її зміни

На сх. України зустрічається частіше за перегузню, в Пн.-Зх. Причорномор'ї — рідкісний вид, в Центральній Україні реєструється спорадично. На заплавах територіях Середнього Дніпра в 2002–06 рр. обліковано не більш 2 особин на о-в. Щільність населення виду тут склала лише 1,4–1,7 особин на 100 га. Зміни чисельності: в 1930-х рр. заготівля шкурок в Україні була рівні 120 тис. на рік, в 1960-х рр. становила 2–3 тис. Зниження чисельності продовжується і зараз. Причиною зниження чисельності слід вважати як безпосереднє винищення, так і зменшення трофічної бази.

Особливості біології та наукове значення

Осілий вид. В природних біотопах може рити нори, поселятися в норах інших тварин, використовувати пустоти серед скель, каміння та коріння дерев, купи хмизу, дуплисті пеньки, скирти. Вид з чітко вираженим синантропізмом. В населених пунктах поселяється в присадибних спорудах, на горищах жилих будівель, в купах дров, стодолах. Живиться дрібними ссавцями, птахами. Полює на земноводних, плазунів, при нагоді поїдає рибу, рослинний корм. Може запасати корм. Найбільш типові біотопи — заплава з заливними луками, заростями чагарників та острівного типу деревною рослинністю в долинах річок, плавні. Статевої зрілості досягає у 10–11-місячному віці. Гін і парування відбуваються, в основному, у лютому–квітні. Вагітність 40–42 дні, малята народжуються в травні–червні, зрідка в серпні. Виплод: 2–11, частіше 4–8 малят. Восени сімейні групи розпадаються, і тварини займають індивідуальні ділянки. Зустрічається у відкритих біотопах з заростями чагарників, в берегових урвищах, ярах, острівних і байрачних лісах, садах, парках, в агроценозах поблизу населених пунктів, в лісосмугах. Уникає суцільних лісів.

Морфологічні ознаки

Приземистий невеликий звір з витягнутим і гнучким тулубом, короткими лапами і довгими гострими кігтями. Довжина тіла — 36–48 см, хвіст короткий, 8,5–17 см, маса — від 1 до 1,7 кг. Живіт, ноги, груди, горло і хвіст чорно-бурі. На голові чорна «маска».

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Червоного списку МСОП і додатку III Бернської конвенції. Спеціально не охороняється.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре звикає до неволі, проте в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Мисливський вид.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Іноді цього звіра можна зустріти у штучних лісах та лісосмугах регіону. Але достовірних відомостей щодо Мелітопольщини немає.

Основні джерела інформації

Абеленцев, 1968; Бойко, 1971; Роженко, 2006; Межжерин, 2008.

Автор: Н.С. Ружіленко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: А.М. Волох

ВИДРА РІЧКОВА

Lutra lutra (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Куницеві (Mustelidae). Один з 12-ти видів роду, один вид в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Ареал виду та його поширення в Україні

Охоплює Європу, більшу частину Азії, Пн. та Зх. Африку. Зараз в Україні вид поширений скрізь, окрім Криму. Наприкінці 1980-х рр. відбулося розширення ареалу, пд. межа якого перемістилась у степову зону.

Чисельність і причини її зміни

У 1961 році було обліковано $\approx 1,6$ тис., зараз \approx понад 10 тис. видр. Спостерігається зростання чисельності, причиною чого є зменшення мисливського тиску та потепління клімату, яке дало змогу зимовим мігрантам освоїти нові місця. Стабільна чисельність, з тенденцією до збільшення спостерігається на Пд. України. На сьогодні в межиріччі Дністра та Дунаю мешкає щонайменше 70 особин цього виду.

Особливості біології та наукове значення

Видра веде сутінково-нічний спосіб життя. Живе в норі з 1–2 входами, що розташовані під водою і над нею; часто займає старі ондатрові та боброві житла. Харчується рибами, амфібіями та річковими раками. Весною її раціон доповнюють комахи, п'явки та мушлі. Не гребує вона рептиліями, водоплавними птахами, гризунами та землерийками. Іноді робить схованки корму під нависами берегів. Молоді тварини також їдять рослинні корми (плоди культурних та безхлорофільні

частини водних рослин). Статева зрілість настає у віці 16–17 місяців. Вагітність (з ембріональною діапаузою) — 240–365 діб. Період розмноження у видри розтягнутий у часі, тому пологи можуть відбуватися упродовж всього року, але найчастіше — у квітні–червні. У виплоді буває 2–3 (1–5) малюків, які народжуються 1 раз на рік переважно у норі, хоча відомі випадки їх знахідок у відкритому лігві. У 1,5-місячному віці щенята починають вилазити з нори, у 2,5 місяці здатні до самостійного полювання, хоча ще тривалий час потребують піклування з боку матері. Різні водойми, але віддає перевагу озерам, старицям, річкам з захаращеними берегами та заростями очерету. У деяких місцях живе на узбережжі морів.

Морфологічні ознаки

Порівняно великий звір: довжина тіла самців — 46–90 см, самок — 54–68 см, маса: 6–10 та 3–6 кг. Має довгий хвіст (21–46 см), щільне та коротке хутро коричневого відтінку; пальці на задніх ногах з'єднані шкірястими перетинками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Віднесений до II видання ЧКУ. Як вид, стан якого близький до загрозливого, занесено до Червоного списку МСОП, до I додатку CITES, а як вид, що підлягає особливій охороні, до Бернської конвенції. Охороняється на території більшості державних заповідників та багатьох об'єктів ПЗФ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується в неволі, але в Україні не розводять.

Господарське та комерційне значення

Мисливський вид.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Відомі зустрічі видри на р. Молочній біля с. Світлодолинське та в дельті р. Великий Утлюг біля с. Давидівки. Зараз чисельність цього виду поступово росте і можливо, що він буде частіше зустрічатися біля прісних водойм Мелітопольщини.

Основні джерела інформації

Корнеєв, 1959; Абеленцев, 1968, 1977; Терновский, 1977; Берестенников, 1977; Роман, 1994; Кондратенко, Боровик, 2001; Панов, 2002; Колесников, Кондратенко, 2004; Ружиленко, 2004; Волох, 2003; Роженко, 2006, 2007; Волох, 2016. Усні повідомлення: Демченка, Гавриленка, Галушки, Суптелі.

Автор: А.М. Волох, М.В. Роженко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: А.М. Волох

КОРСАК

Vulpes corsac (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Собачі (Canidae). Один з 12-ти видів роду, один з 2-х видів в фауні України.

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Рівнинні степи, напівпустелі Азії та Пд.-Сх. Європи. В межах України трапляється лише в Луганській обл.

Чисельність і причини її зміни

В Україні знаходиться зх. окраїна ареалу, тому в історичний час чисельність та поширення корсака не були значними. Зараз єдина популяція налічує не більше 20 особин.

Особливості біології та наукове значення

Корсак віддає перевагу цілинним ділянкам. Він майстерно ловить гризунів, рептилій, зайців, молодих бабаків, полюбає комах і майже не вживає рослинної їжі. У роки з низькою чисельністю гризунів, підбирає мертву рибу, їсть трупи різних тварин і може ковтати неїстівні предмети. Корсак активний переважно у сутінках і вночі. День він проводить у норі, яку рие власноруч, або у норах бабаків, рідше — лисиць та борсуків. Ця тварина досить уразлива з боку інших хижаків і дуже залежна від кліматичних умов. Для корсака однаково небезпечні сильні морози та буревії, спека та курні бурі. Тому він змушений часто ховатись у норі під час несприятливої погоди, що, за поганої вгодованості та дефіциті кормів, послаблює організм і сприяє підвищенню рівня смертності. Ця тварина має значну площу індивідуальної ділянки — від 0,8 до 3,7 км², хоча іноді його виводок займає територію у 35–40 км². Корсаки здатні до далеких міграцій і за рік спроможні долати 200–250 км і, за сприятливих умов, утворюють периферійні осередки. Тому межі ареалу корсака, у зв'язку з виселенням субдомінантних тварин, можуть пульсувати від 50 до 600 км. Хвилясті рівнини вододілів з різнотравно-типчакрово-ковилловими та типчакрово-ковилловими степами. Корсак також може мешкати в місцях з домінуванням полину, наявністю карагани, степового мигдалю та терну.

Морфологічні ознаки

За зовнішнім виглядом корсак нагадує звичайну лисицю, хоча він значно менший за останню розмірами, трохи нижчий на ногах, має дещо видовжений тулуб і відносно короткий та не дуже пухнастий хвіст. Його довжина складає половину довжини тулуба — у тварини, що вільно стоїть, він досягає землі.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Червоного списку МСОП. Охороняється на території Луганського ПЗ (відділення «Стрільцівський степ» та «Провальський степ»). Основним заходом зростання його чисельності слід вважати збільшення площі степових заповідників, їх буферних зон та розширення ареалу бабака.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Добре розмножується і утримується у зоопарках України.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Можливі заходи корсака зі сходу України, переважно з Луганщини, де його реєструють доволі часто. На сьогодні в області не відмічається.

Основні джерела інформації

Гептнер, и др., 1967; Реймов и др., 1967; Кондратенко, Боровик, 2001; Боровик, 2002.

Автори: А.М. Волох, О.В. Кондратенко

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: Київський зоологічний парк

МОРСЬКА СВИНЯ (АЗОВКА)

Phocoena phocoena (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Китоподібні (Cetacea), родина — Морські свині — (Phocoenidae). Один з 4-х видів роду, один вид в фауні України, представлений ендемічним підвидом *P. p. relicta* Abel, 1905.

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Ареал виду і його поширення в Україні.

Вид поширений в прибережних водах пн. частин Атлантичного і Тихого океанів, в Мармуровому, Чорному і Азовському морях. Трапляється у всій акваторії територіальних вод України.

Чисельність і причини її зміни

Невідома, однак є підстави вважати, що за період припинення промислу запаси виду декілька збільшилися, в том числі і в територіальних водах України. Причини зміни чисельності: загибель внаслідок браконьєрського рибного лову, в рибальських снастях і від забруднення моря.

Особливості біології та наукове значення

Звичайно тримається нечисленними групами, але в період масового ходу риби збирається в великі косяки. Основу живлення становлять пелагічні (шпрот, хамса, атерина) і придонні риби (бички). Період спарювання — липень—жовтень, щенята з'являються з квітня по серпень. Термін вагітності близько 10 місяців. Довжина новонародженого досягає половини і більше довжини матері. В прибережних зонах і на мілководді зустрічається частіше, особливо в весняний і осінній періоди. Заходить в естуарії і пониззя Дунаю, Пд. Бугу, Дніпра, Інгульцю, Дону. Відокремлюються кілька популяцій, що прив'язані до відповідних популяцій хамси. В період ходу анчоус а з Чорного моря в Азовське і навпаки пн.-сх. популяція морської свині концентрується в зоні перед Керченським проливом. Суттєві скупчення пн.-зх. популяції відмічаються в суміжних водах зх. і пд. узбережжя Криму.

Морфологічні ознаки

Морські свині дрібніше за справжніх дельфінів і мають зуби з округлою коронкою. Довжина тіла — 1,2–1,8 м, маса — близько 30–70 кг (в Чорному морі), тіло більш кремезної статури. Голова, притуплена. Спинний плавець невеликий, трикутної форми. Передні плавці досить короткі, зміщені до голови. Забарвлення тіла контрастне, з чорними, білими й сірими ділянками, або однотонне, з відтінками сірого.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид був занесений до II видання Червоної книги України (1994). Включений до Червоного списку МСОП (категорія EN), II додатку до Бернської конвенції, II додатку до Боннської конвенції і угоди АССОВАМС.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В неволі не розмножується і довго не живе.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Стан виду в Запорізькій області (Мелітопольщина)

Головна причина зменшення чисельності цього дельфіна – загибель великої кількості тварин у тенетах «аханах», якими виловлювали осетрових у 90-ті роки. Зараз загибель дельфінів майже не спостерігається. Чисельність поступово зростає і цих звірів можна побачити в прибережній зоні Азовського моря біля с. Кирилівка, Степанівка, м. Приморськ та Бердянськ.

Основні джерела інформації

Клейненберг, 1956; Томилин, 1957; Гептнер, Чапский, Арсеньев, Соколов, 1976; Соколов, 1986; Михалев, 2004; Михалев, 2004.

Автор: Ю.О. Михальов

Автор-упорядник: В.І. Лисенко

Фото: П.Є. Гольдін

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абеленцев В. І. Куницеві // Фауна України. Ссавці. — К.: Наук. думка, 1968. — Т. 1. — Вип. 3. — 280 с.
- Абеленцев В. И. Украина и Молдавия // Колонок, горностаи, выдра. — М.: Наука. — 1977. — С. 121–126.
- Абеленцев В. І., Попов Б.М. Ряд Рукокрилі, або Кажани — Chiroptera // Фауна України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1956. — Т. 1, вип. 1. — С. 229–446.
- Аверин В.Г. Про перев'язку або рябого тхора (*Vormela peregusna* Guld.) // Укр. мисливець та рибалка. — 1928. — № 11–12. — С. 33–35.
- Андрющенко Ю. А. Положение украинской группировки журавля-красавки в пределах мировой популяции вида // Беркут. — 1997. — Т. 6, вип. 1–2. — С. 33–46.
- Андрющенко Ю. А. Національний план дій зі збереження дрохви (*Otis tarda*) в Україні // Нац. плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. — К.: СофтАрт, 2000. — С. 168–179.
- Андрющенко Ю. А., Горлов П.И., Дядичева Е. А., Кошелев А.И., Лысенко В.И., Попенко В.М., Сиохин В.Д., Черничко И. И. Распределение и численность зимующих птиц в Присивашье и Приазовье // Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. / Сб. науч. работ. — Алушта. — К., 1998. — С. 3–13.
- Андрющенко Ю.А., Гринченко А.Б. Случай наиболее восточного гнездования гаги в украинском Причерноморье // Бранта: Сборник трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь: Бранта, 1998. Вып.1. — С. 111–112.
- Андрющенко Ю.А., Шевцов А.А. Летние скопления журавля-красавки на Сиваше // Бранта: Сб. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь, 1998. — Вып. 1. — С. 92–102.
- Андрющенко Ю. А., Винтер С.В., Стадниченко И. С., Тараненко Л. И. Предварительные сведения о распространении и численности журавля-красавки в Украине // Журавли Украины. — Мелитополь, 1999. — С. 10–15.
- Андрющенко Ю. А., Стадниченко И. С. Современное состояние и особенности местообитаний дрофы, стрепета и авдотки на юге Украины // Бранта: Сб. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь, 1999. — Вып. 2. — С. 135–151.
- Андрющенко Ю. А., Сиохин В. Д., Черничко И. И., Черничко Р. Н. Западный Сиваш. Численность и размещение гнездящихся околоводных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского побережья Украины. — К., 2000. — С. 201–216.
- Антонец Н. Раритетні види ссавців Дніпровсько-Орільського природного заповідника // Раритетна теріофауна та її охорона / Праці Теріологічної школи. — Луганськ, 2008. — Вип. 9. — С. 76–79.
- Ардамацкая Т. Б. Тонкоклювый кроншнеп в Черноморском заповеднике // Инф. мат-лы рабочей группы по куликам. — М., 1997. — № 10. — С. 39–40.
- Ардамацкая Т. Б., Дядичева Е. А., Лугово О. А. Современное состояние миграционных группировок кроншнепов на острове Джарылгач // Бранта: Сб. науч. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь, 2003. — Вып. 6. — С. 108–121.
- Архипов А. М., Фесенко Г. В. Гнездящиеся птицы Кучурганского лимана и его окрестностей (Северо-Западное Причерноморье). — Киев. — 2004. — С. 1–51.
- Архипов А. М., Фесенко Г. В. Наблюдения редких птиц в районе Кучурганского лимана // Бранта: Сб. науч. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — 2005. — Вып. 8. — С. 198–202.
- Афанасьев В. Т. Орнітологічні спостереження. Сич волохатий (*Aegolius funereus*) // Авіфауна України. — 1998. — Вип. 1. — С. 107.

- Афанасьев В. Т., Гаврись Г. Г., Клестов Н. Л. Орнитофауна Деснянской поймы и ее охрана. — К.: Ин-т зоол. АН Украины, 1992. — 60 с.
- Башта А.-Т. В. Фауна рукокрылих Західного Полісся // Мат-ли Міжнар. наук.-практ.конф. (17–19 травня 2004 р., м. Шацьк). — Світязь, 2004. — С. 110–114.
- Башта А.-Т. В., Потіш Л. А. Ссавці Закарпатської області. — Львів, 2007. — С. 61–62.
- Белик В. П. Где обитает тонкоклювый кроншнеп // Инф. мат-лы раб. группы по куликам. — М., 1994. — № 7. — С. 30–32.
- Бенедиктов А.А. Прямокрылообразные насекомые (Orthopteroidea) Национального луганского заповедника (Украина) // Отчет о проделанной работе в Нац. луганском заповеднике 10–15 июня 1996 г. — 1997. — 9 с. — Рукопись.
- Берг Л. С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Ч. 1. — М.: Изд-во АН СССР. — 1948. — 466 с.
- Берг Л.С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Ч. 2 — М.: Изд-во АН СССР, 1949. — С. 467–926.
- Берестенников Д. С. Млекопитающие Черноморского заповедника // Вестник зоологии — 1977. — Т. 11, № 2. — С. 12–17.
- Біляков І. В., Таращук С. В. До поширення у Північно-Західному Причорномор'ї деяких видів змій, які перебувають під особливою охороною в Україні // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 16–21.
- Бойко Н. Я. Экология хищных зверей Среднего Приднепровья, их хозяйственное значение и практическое использование. Автореф. ... канд. ... биол. наук. — Львов, 1971. — 21 с.
- Боровик Е. Н. Численность редких и охраняемых видов млекопитающих в заповедном массиве «Стрельцовская степь» // Вестник зоологии. — 1999. — Т. 33, № 4–5. — С. 80.
- Боровик Е. Н. Корсак *Vulpes corsak* (Carnivora, Canidae) на территории Украины // Вестник зоологии. — 2002. — Т. 36, № 2. — С. 95–96.
- Браунер А.А. Сельскохозяйственная зоология. — Одесса: Госиздат, 1923. — 435 с.
- Булахов В. Л., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (Mammalia). — Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2006. — 356 с.
- Булахов В. Л., Гаспо В. Я., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Земноводні та плазуни (Amphibia et Reptilia): Монографія. — Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2007. — 420 с.
- Булахов В. Л., Новіцький Р. О., Пахомов О. Є., Христов О. О. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Круглороті (Cyclostomata). Риби (Pisces) // За загальн. ред. проф. О. Є. Пахомова. — Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2008. — 304 с.
- Бумар Г. В. Екологія гніздування хижих птахів півночі Житомирщини // Пріоритети орнітологічних досліджень. — Львів–Кам'янець-Подільський, 2003. — С. 110–112.
- Варгович Р. Зимівля кажанів в гіпсових печерах Буковини і Поділля // Європейська ніч кажанів '98 в Україні / Праці Теріол. школи. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 117–123.
- Васильков И. А. Экология гнездования малой крачки в Северно-Западном Причерноморье // Бранта. — 1999. — Вып. 2. — С. 26–38.
- Веселов Е. А. Определитель пресноводных рыб фауны СССР: Пособие для учителей. — М.: Просвещение, 1977. — 238 с.
- Ветров В. В. Состав и распределение хищных птиц бассейна Северского Донца // Птицы бассейна Сев. Донца / Мат-лы конф. — Донецк: Изд-во Донецкого ун-та. — 1993. — С. 33–38.

- Ветров В. В. Современное состояние могильника (*Aquila heliaca*) в Украине // Пр.Укр. орнітол. товариства. — 1996. — Т. I. — С. 45–49.
- Ветров В. В. Новые данные о редких хищных птицах Самарского леса Днепропетровской области // III конф. по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии. — Ставрополь, 1998. — С. 22–23.
- Ветров В. В. О гнездовании курганника в Харьковской области // Беркут. — 2002. — Т. 11.
- Ветров В. В. О гнездовании филина (*Bubo bubo*) в Луганской области // Птицы бассейна Северского Донца. — Харьков, 2003. — Вып. 8. — С. 76–77.
- Вехов Н. В. *Branchinectella media* (Schmankewitsch 1873) из мелких соленых водоемов степной зоны — редкий вид голых жаброногих фауны СССР // Биологические науки. — 1990. — № 11. — С. 53–69.
- Винтер С. В. Журавль-красавка на Украине: состояние, экология, перспективы // Журавль-красавка в СССР. — Алма-Ата:Гылым, 1991. — С. 63–71.
- Влащенко А. С. Материалы к фауне рукокрылых Харьковской области // Мат-ли Всеукраїнської зоологічної конф. «Зоологічні дослідження в Україні на межі тисячоліть». — Кривий Ріг: І.В.І., 2001. — С. 146–148.
- Влащенко А. С., Наглов А.В. Зимовки рукокрылых (Chiroptera: Vespertilionidae) в искусственных пещерах северо-востока Украины // Вісник Харківського нац. ун-у ім. В.Н. Каразіна. Серія: Біологія. — 2006. — Вип. 3, № 729. — С. 168–175.
- Воловник С. В. Видовой состав и распространение клеонин (Coleoptera, Curculionidae, Cleoninae) степной зоны УССР // Вестник зоологии. — 1984. — Т. 13, № 6. — С. 39–43.
- Волох А. М. Сучасне поширення видри (*Lutra lutra* L., 1758) в Україні та її чисельність // Вісн. Запорізького держ. ун-ту. Фіз.-мат. та біолог. науки. — Запоріжжя. — 2003. — № 1. — С. 133–139.
- Волох А. М. Поширення і чисельність європейської норки (*Mustela lutreola* L., 1766) в Україні // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Сер. біол. — Львів. — 2004 а. — № 38. — 118–128.
- Волох А. М. Сучасний стан популяцій степового тхора (*Mustela eversmanni* Lesson, 1827) в Україні // Наук. вісн. Ужгородського держ. нац. ун-ту. Сер. біол. — Ужгород. — 2004 б. — Вип. 15. — С. 105–109.
- Волох А. М. Охотничьи звери Степной Украины: Монография. — Херсон: Гринь Д. С., 2016. — 572 с.
- Вшивкова Т. С., Дорохова Г. И., Качалов О. Л., Луппова Е. П., Мартынова О. М. Большекрылые, сетчатокрылые, скорпионовые мухи и ручейники. Шестая часть // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука 1987. — Т. IV. — 200 с.
- Гавриленко В. С., Зубко В. М., Мезінов О. С. Перспективи виключення огара із Червоної книги України. // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. — Канів, 2003. — С. 197–198.
- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.Н. Современное состояние популяции орлана-белохвоста в Среднем Приднепровье // Беркут. — 2000. — Т.9, вип. 1-2. — С. 28-38.
- Гаврилюк М.Н. Орлан-білохвіст в Україні: сучасний стан, біологія та охорона. Автореф. дис. ... к.б.н. — К., 2002. — 20 с.
- Гаврилюк М.Н. Изменения численности орлана-белохвоста на территории Украины в XX ст. и возможные их причины // Беркут. — 2004. — №13(2). — С. 205-225.
- Гаврилюк М.Н. Кадастр місць зимівлі орлана-білохвоста, *Haliaeetus albicilla* (L.), в Україні за 1994-2006 рр. // Знахідки тварин Червоної книги України. — К. — 2008. — С. 43-48.
- Гаврилюк М. Микитюк О. Національний план дій зі збереження орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*) в Україні // Національні плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. — К.: СофтАРТ, 2000. — С. 133-143.

- Гаврилюк М. Н., Грищенко В. М., Яблоновська-Грищенко Є. Д. Нові дані про рідкісних та маловивчених птахів центральної України // Бранта. — 2005. — Т. 14, вип. 1. — С. 28–37.
- Гаврилюк М. Н., Грищенко В. М. Продуктивність розмноження орлана-білохвоста в Україні в 1988–2008 рр. // Новітні дослідження соколоподібних та сов. Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Хижі птахи України», м. Кривий Ріг, 24–25 жовтня 2008 р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 79–85.
- Гаврись Г. Г. Птахи України під охороною Бернської конвенції // Каталог флори і фауни Бернської конвенції. — К., 2003. — Вип. IV. — 396 с.
- Гаврись Г. Г. Кулик-сорока *Haematopus ostralegus* (Linnaeus, 1758) // Красная книга Брянской области. Животные. — Брянск: Читай-город, 2004. — С. 113–114.
- Гаврись Г. Г., Кузьменко Ю. В., Мішта А. В., Коцержинська І. М. Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» / За заг. ред. Г.Г. Гаврися. — Суми, 2007. — 130 с.
- Гармаш Б. А. Состояние популяций луговой и степной тиркушек в Палеарктике: возможные причины и пути расселения видов // Вестн. зоологии. - 2000. - Отд. вып. № 14. - Ч. 2. - С. 65-73.
- Геряк Ю. М., Дем'яненко С. О., Жаков О. В., Ковальов І. В., Козлов С. М., Коновалов С. В., Мушинський В. Г., Северов І. Г. Нові, маловідомі та рідкісні види Noctuoidea (Insecta, Lepidoptera) степової зони України // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. — 2012. — Вип. 32. — С. 65–87.
- Гептнер В. Г., Наумов Н. П., Юргенсон П. Б., Слудский А. А., Чиркова А. Ф., Банников А. Г. Млекопитающие Советского Союза. Морские коровы и хищные. — М.: Высш. школа. — 1967. — Т. 2, ч. 1. — 1004 с.
- Гладков Н. А., Дементьев Г. П., Птушенко Е. С., Судилова А. М. Определитель птиц СССР. — Ярославль: Высшая школа, 1964. — С. 196–197.
- Глотов С., Лазарев И., Лазарев Д. Знахідки комах, занесених до Червоної книги України, в межах м. Луганська // Вестник Зоологии. — 2004. — Т. 38, № 5. — С. 90.
- Годованець Б.Й. Сучасний стан беркута в Українських Карпатах // Вісн. зоології. — 2003. — Т. 37, № 2. — С. 41–50.
- Горб С.М., Павлюк Р.С., Спурис З.Д. Стрекозы (Odonata) Украины: фаунистический обзор // Вестник зоологии. — 2000. — Отд. вып. 15. — 155 с.
- Горбань И. М. Миграции куликов на западе Украины // Изучение куликов Восточной Европы и Северной Азии на рубеже столетий / Мат-лы IV и V совещ. по вопросам изучения и охраны куликов. — М.: Россельхозакадемия, 2002. — С. 121–123.
- Горбань І. М., Бумар Г. В., Жила С. В., Матейчик В. І., Новак В. О., Стадницький І. М., Стельмах Л. І. Рідкісні види птахів Українського Полісся // Пріоритети орнітологічних досліджень / Мат-ли і тези доп. VIII наук. конф. орнітологів заходу України, присв. пам'яті Густава Бельке. — Львів–Кам'янець–Подільський, 2003. — С. 23–31.
- Гринчишин Т. Ю. Знахідки деяких видів плазунів Червоної книги України та питання точності визначення місць їх знаходження // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 67–72.
- Грищенко В. М., Яблюновська-Грищенко Є. Д., Атамась Н. С., Кушка Т. Я., Негода В. В. До орнітофауни середньої течії Десни // Беркут. — 1999. — Т. 8, вип. 1. — С. 108–117.
- Грищенко В. М., Яблоновська-Грищенко, Є. Д., Атамась Н. С., Негода В. В., Потапова О. О. та ін. До орнітофауни долини р. Снов (Чернігівська область) // Беркут. — 2000. — Т. 9, вип. 1–2. — С. 9–11.
- Грищенко В. М., Яблоновська-Грищенко Є. Д. Поширення кулика-сороки *Haematopus ostralegus* на р. Сейм // Пріоритети орнітологічних досліджень / Мат-ли і тези доповідей VIII наук. конф. Орнітологів заходу України, присв. пам'яті Густава Бельке. — Львів–Кам'янець–Подільський, 2003. — С. 120–121.

- Гузій А. І. О зустрічах филина на Западній Україні // Філін в Росії, Білорусії і на Україні / Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ. — 1994. — С. 102–104.
- Гузій А. І. Просторово-типологічна організація населення птахів лісостанів західного регіону України. — Житомир: Волинь, Рута, 2006. — 448 с.
- Гулай В. В. Значення військових полігонів у збереженні раритетних видів тварин України // Биоразнообразие и роль зооценоза в естественных и антропогенных экосистемах / Мат-лы II Междунар. науч. конф. — Днепропетровск: ДНУ, 2003. — С. 202–203.
- Гуртовая Е. Н. Новая встреча реинтродуцированной пискульки // Казарка, — 1995. — № 1, — С. 145–146.
- Гуссаковский В. В. Рогохвосты и пилильщики, ч. 1. // Фауна СССР. — М. —Л.: Изд-во АН СССР, 1935. — 2, вып. 1. — 453 с.
- Дементьев Г.П. Отряд хищные птицы // Птицы Советского Союза. — М.: Сов. наука, 1951. — Т. 1. — С. 70–341.
- Демченко В.О. Риби охоронних категорій водойм північно-західної частини Азовського моря // Морський екологічний журнал. — 2011. - № 4 — С. 40-49.
- Демченко Н. Динаміка іхтіофауни річок північно-західного Приазов'я у ХХ ст. // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. — 2009. — Вип. 50. — С. 72-84.
- Демченко В., Демченко Н. Осетровые рыбы в Азовском бассейне и пути их охраны // Осетровые рыбы. Прошлое, настоящее и будущее: Статьи. — Вильнюс, 2014. — С. 47-50.
- Демьяненко К. В. Состояние популяций рыб семейства Acipenseridae в Азовском море. //Рибогосподарська наука в Україні. — № 3. — 2011. — С. 54–58.
- Денщик В. А. Современное состояние фауны рыб бассейна среднего течения Северского Донца : Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1994. — 24 с.
- Дирипаско О. А. Изергин Л. В., Яновский Э. Г. и др. Определитель рыб Азовского моря. — Бердянск, 2001. — 107 с.
- Дирипаско О. А., Извергин Л. В., Демьяненко К. В. Рыбы Азовского моря. — Бердянск, 2011. — 288 с.
- Домашевский С. В. Современный статус беркута в Украине // Запов. справа в Україні. — 2007. — Т. 13, № 1–2. — С. 66–69.
- Домашевский С. В. Хищные птицы регионального ландшафтного парка «Межреченский» // Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конфер. «Хижі птахи України». - Кривий Ріг, — 2008. — С. 24–25.
- Дорохова Г. И. Надсемейство Osmyloidea // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1987. — Т. 4, ч. 6. — С. 46–50.
- Дорохова Г. И., Мартынова О. М. Отряд Mecoptera — скорпионовые мухи // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1987. — Т. 4, ч. 6. — С. 97–106.
- Доценко И. Б. Змеи (каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 85 с.
- Дядичева Е. А., Кинда В.В. Учеты редких и малочисленных видов куликов на Азово-Черноморском побережье в 1996 г. // Авіафауна України. — 1998. — Вип. 1. — С. 33–36.
- Дядичева Е. А., Черничко И. И., Горлов П. И., Черничко Р. Н., Кошелев А. И. Структура зимних орнитокомплексов поймы р. Молочная по данным январских учетов 1997–1999 гг. // Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. — Мелитополь–Одесса–К., 1999. — Вып. 2. — С. 21–32.
- Ермоленко В. М. Нотатки натураліста. — К.: Молодь, 1962. — 82 с.
- Ермоленко В. М. Атлас комах-шкідників польових культур. — К.: Урожай, 1984. — 128 с.

- Ермоленко В.М. Льодовичник Вествуда // Червона книга України. Тваринний світ. — К.: Укр. енцикл., 1994. — 457 с.
- Жаков А. В., Куценко А. Редкие чешуекрылые (Lepidoptera) Запорожской области // Заповедное Запорожье: Сб. иссл. раб. учащихся, выполн. в рамках прогр. «Красная Книга Запорожья». — Запорожье: Ассоциация «Экологическое образование», 1998. — Вып.1. — С. 100–110.
- Жаков А. В., Бурма С. К. Малоизвестные и новые данные по распространению булавоусых чешуекрылых (Lepidoptera, Rhopalocera) в Запорожской области // Зб. матер. Міжнародної конф. «Сучасні проблеми біології, екології та хімії» присв. 20-річчю біол. ф-ту ЗНУ 29 березня — 01 квітня 2007 р. — Запоріжжя, 2007. — Ч. 1. — С. 134–135.
- Жаков А. В., Ковалев И. В. Находка крайней юго-западной популяции *Neolycaena rhymnus* (Lepidoptera, Lycaenidae) // Вестн. зоологии. — 2008. — Т.42, №1. — С. 92.
- Желоховцев А. Н. Подотряд Symphyta (Chalastogastra) — Сидячебрюхие // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1988. — 3, вып. 6. — С. 7 — 234.
- Животные пресных вод Украины. Меризия азовская (*Odessia maeotica* (Ostroumoff, 1896)) — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://fish.kiev.ua/pages/givot/givot83.htm>.
- Животные пресных вод Украины: Бранхинектелла средняя (*Branchinecta media* (Schmankewitsch 1873)) [Электронный ресурс]: <http://fish.kiev.ua/pages/givot/givot55.htm>.
- Животные пресных вод Украины: Бранхинекта восточная — *Branchinecta orientalis* (G.O.Sars, 1901) [Электронный ресурс]: <http://fish.kiev.ua/pages/givot/givot54.htm>.
- Жмуд М. Е. Изменение статуса пеликанов в Северном Причерноморье на рубеже тысячелетий // Бранта: Сб. науч. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь–Симферополь, 2000. — С. 112–116.
- Жуков А. В. Дождевые черви как компонент биогеоценоза и их роль в зооиндикации / Грунтознавство. 2004. — Т. 5. — № 1–2. — С. 44–57.
- Загороднюк І. Нічниця вусата — *Myotis mystacinus* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / Праці Теріол. школи. — К., 1999 а. Вип. 2. — С. 55–60.
- Загороднюк І. Бернські види кажанів у Червоній книзі України. Частина1: *Rhinolophus*, *Miniopterus*, *Myotis* та *Barbastella* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції. — К., 1999 б. — С. 97–104.
- Загороднюк І. Помилкові вказівки виду *Myotis mystacinus* з території України // Вестник зоологии. — 1999 в. — Т. 33, № 3. — С. 110.
- Загороднюк І. Вухані та широковухи: *Plecotus* та *Barbastella* // Міграційний статус кажанів в Україні (Novitates Theriologicae, pars 6). — К., 2001. — С. 53–56.
- Загороднюк І. В., Негода В. Нетопири: *Pipistrellus* та *Hypsugo* // Міграційний статус кажанів в Україні (Novitates Theriologicae.Pars 6). — К., 2001. — С. 65–73.
- Загороднюк І. В., Коробченко М. А. Сліпушок, *Ellobius talpinus* (Pall.), у басейні Сіверського Дінця // Знахідки тварин Червоної книги України. — К.: Ін-т зоол. НАН України, 2008. — С. 407–410.
- Заповідники і національні природні парки України. — К.: Вища школа, 1999. — 232 с.
- Захаренко А. В. Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды сетчатокрылых (Insecta, Neuroptera) фауны Украины // Известия Харьковского энтомолог. об-ва. — 1994. — Т. 2, вып. 2. — С. 101–104.
- Захаренко А.В. Сетчатокрылые фауны СССР. I. Семейство Mantispidae (Neuroptera) // Энтомолог. обозрение. — 1987. — Т. LXVI, вып. 3. — С. 621–626.

- Захаренко А. В., Кривохатский В. А. Сетчатокрылые (Neuroptera) европейской части бывшего СССР // Изв. Харьковского энтомол. об-ва. — 1993. — Т. 1, вып. 2. — С. 34–83.
- Зиненко А. И. Распространение рептилий Левобережной Лесостепи Украины // Вопросы герпетологии / Мат-лы III съезда Герпетол. об-ва им. А.М. Никольского. — СПб, 2008. — С. 142–150.
- Зіненко О. І. Плазуни лівобережного лісостепу України (поширення, морфологія, таксономія, біологія, екологія). Автореф. ... канд. біол. наук. — К.: Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, 2006. — 20 с.
- Зубко В. М., Мезінов О. С. Реінтродукція вирощених в Асканії-Нова пташенят огара *Tadorna ferruginea* P. у природу // Природні екосистеми Карпат в умовах посиленого антропогенного впливу. Серія: Біологія. — Ужгород, 2001. — С. 271–273.
- Зубко В. Н. К вопросу о восстановлении огаря в Украине // Бранта. — 1998 а. — Вып. 1. — С. 114.
- Зубко В. Н. Особенности миграций и интродукции птиц, выращенных в «Аскании Нова» // Вісті біосферн. заповідн. «Асканія Нова»: Проблеми екомоніторингу та збереження біорізноманіття. — Асканія-Нова, 1998. — Т. 1. — С. 84–89.
- Иванов А. И. Каталог птиц СССР. — Л.: Наука, 1976. — 276 с.
- Иванов С. П., Филатов М. А., Фатерыга А. В. Новые сведения об экологии пчел рода *Xylocora* (Hymenoptera: Apidae: Xylocorinae) в Крыму // Заповедники Крыма: Заповедное дело. Биоразнообразие. Экообразование / Мат-лы III науч. конф. Ч. II. Зоология беспозвоночных. Зоология позвоночных. Экология. — Симферополь, 2005. — С. 17–23.
- ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів / Ред.: О. Микитюк. — К.: СофтАРТ, 1999. — 324 с.
- Канарський Ю. В. Про методику обліків і розрахунку чисельності денних лускокрилих. / Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. — 2006. — Вип. 41. — С. 63–70.
- Кармышев Ю. В. Распространение и морфологическая изменчивость степной гадюки Крыма и сопредельных территорий. — Одесса: АстроПринт; Мелитополь: Бранта, 1999. — С. 54–59.
- Кармишев Ю. В. Плазуни півдня степової зони України: поширення, мінливість, систематика та особливості біології: автореф. дис. канд. биол. наук: спец. 03.00.08. «Зоологія» — Київ, 2002. — 22 с.
- Кармышев Ю. В., Писанец Е.М. Особенности питания степной гадюки на юге Украины // Проблемы изучения фауны юга Украины / Сб. науч. статей. — Одесса: АстроПринт; Мелитополь: Бранта, 1999. — С. 60–62.
- Кармишев Ю. В., Клушин В.В. Земноводні та плазуни Молочного лиману // Матеріали міжнародної конференції «Сучасні проблеми біології, екології та хімії» (Запоріжжя, 29 березня — 1 квітня 2007 р.). — Запоріжжя, 2007 — С. 143–145.
- Кармышев Ю. В. Земноводные и пресмыкающиеся Северо-Западного Приазовья // Питання біоіндикації та екології. Вип 12. № 2. — Запоріжжя, 2007. — С. 108–118.
- Кармышев Ю. В. О расширении ареала аскалафа пестрого (*Ascalaphus macaronius*; Neuroptera, Ascalaphidae) на юге Украины // Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю з часу опублік. регіонального зведення «Животный мир Советской Буковины» (м. Чернівці, 13 листопада 2009 р.) : /ред. І. В. Скільський, Н.А. Смірнов — Чернівці : ДрукАрт, 2010. - С. 162-163
- Кармышев Ю. В. Современное состояние фауны пресмыкающихся побережья Молочного лимана // Питання біоіндикації та екології. — Запоріжжя: ЗНУ, 2014. — Вип. 19, № 1. — С. 199–210.

- Кармышев Ю. В., Волканова А.В. Распространение редких пресмыкающихся на юге Украины *Materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa Przestrzen Europy - 2014» Volume 29 Nauk biologicznych Przemysl Nauka i studia 2014 Zoologia.* — С. 49–51.
- Кармышев Ю. В. О состоянии фауны земноводных и пресмыкающихся на юге Запорожской области. Алексеевські краєзнавчі читання: Матеріали регіональної науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю від народження А. А. Хижняка / Відп. ред.. В. П. Воронка. - Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2015. — С. 136–138.
- Кинда В. В. Современное состояние гнездящихся куликов семейства ржанковых в Крыму и Присивашье // Гнездящиеся кулики Восточной Европы — 2000. — М.:Союз охраны птиц России, 1998. — Т. 1. — С. 115–120.
- Кинда В. В., Бескаравайный М. М., Дядичева Е. А., Черничко И. И., Черничко Р. Н., Форманюк О. А. Пространственное размещение и численность куликов в зимний период в Азово-Черноморском регионе // Бранта. — 2006. — № 9. — С. 150–183.
- Кістяківський О. Б. Фауна України. Птахи. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — Т. 4. — 432 с.
- Кистяковский А. Б. Сохранился ли еще тонкоклювый кроншнеп? // Новое в изучении биологии и распространении куликов. — М., 1980. — С. 62–63.
- Клестов М. Л., Гавриш Г.Г., Кузьменко Ю. В., Новік В. В. Нарис фауни хребетних тварин проектованого національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського нац. прир. парку та шляхи їх вирішення / Мат-ли наук.-практ. семінару. — К.: 1998. — С. 93–102.
- Клименко М. И. Материалы по фауне птиц района Черноморского заповедника // Тр.Черноморского заповедника. — К.: Издат. Киевского ун-та, 1950. — Вып. 1. — С. 3–52.
- Ключко З. Ф. Совки України. Київ: Вид-во Раєвського. 2006. - 248 с.
- Ключко З. Ф., Плющ И. Г., Шешурак П. Н. Аннотированный каталог совок (Lepidoptera, Noctuidae) фауны Украины. — Киев. — 2001. — 884 с.
- Книш М. П., Матвієнко М. Є. Катастрофічний стан чисельності сиворакші на північному сході України // Проблеми вивчення охорони птахів. — Львів–Чернівці, 1995. — С. 72–73.
- Козлова Е. В. Ржанкообразные. Подотряд кулики // Фауна СССР. Птицы. — М.–Л.: Изд-во Академии Наук СССР, 1961. — Т. 2, вып.2. — Ч. 1. — С. 1–501.
- Кокуев Н. О распространении в России перепончатокрылых насекомых из подсемейства Serphini Konow (Hymenoptera, Chalcididae Konow) и описание новых видов // Русское энтомологическое обозрение. — 1910. — 10, 3. — С. 127–139.
- Кондратенко О., Загороднюк І. Степові гризуни як кандидати до Бернських списків // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / Праці Теріол. школи — К., 1999. — Вип. 2. — С. 185–191.
- Кондратенко А. В., Боровик Е. Н. Териологические исследования в заповеднике «Стрельцовская степь» // Вісн. Луганського держ. пед. ун-ту. — Луганськ, 2001. — № 11 (43). — С. 55–62.
- Кондратенко О. В., Кузнецов В. Л., Золотухіна С. І. Хом'ячок, строкатка та сліпачок (Rodentia, Mammalia) у Донецько-Донських та Донецько-приазовських степах // Заповідна справа в Україні. — 2003. — Т. 9, вип. 2. — С. 30–33.
- Колесников М. А., Кондратенко А. В. Новые находки хоря-перевязки (*Vormela peregusna*) и лисицы-корсака (*Vulpes corsac*) в Луганской области (Восточная Украина) // Вестн. Зоологии. — 2004. — Т. 38. — № 5. — С. 46.

- Колесников М. А., Кондратенко А. В. Современное состояние популяций рідких видов хищных млекопитающих семейства Mustelidae на юго-востоке Украины // Теріофауна сходу України / Праці Теріол. школи. — Луганськ, 2006. — Вип. 7. — С. 55–62.
- Корнеев О. П. Видра на Україні, її екологія та шляхи раціонального використання // Тр. зоомузею КДУ, 1959. — № 6.
- Коробченко М. Сліпушок звичайний (*Ellobius talpinus*) — релікт фауни України та його представленість у колекціях зоологічних музеїв // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність / Мат-ли наук.конф., присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.). — Чернівці: ДрукАрт, 2008. — С. 79–82.
- Коробченко М. А., Загороднюк І.В. Землерийна діяльність сліпушка (*Ellobius talpinus*) та характеристика його пориїв // Вісник Луганського ун-ту. Біол. науки. — 2008. — № 14 (153). — С. 56–62.
- Котенко Т. И. Герпетофауна Черноморского заповедника и прилежащих территорий // Вестник зоологии. — 1977. — № 2. — С. 55–66.
- Котенко Т. И. Питание гадюки степной в Черноморском государственном заповеднике // 50 лет Черноморскому гос. заповеднику. — К.: Наук. думка. — 1978. — С. 72–75.
- Котенко Т. И. О степной гадюке (*Vipera ursinii renardi*) на юге Украины // Вопросы герпетологии. — Л.: Наука, 1981. — С. 73.
- Котенко Т. И. Пресмыкающиеся левобережной степи Украины // Дис. ... канд. биол. наук. — К.: Ин-т зоологии им. И. И. Шмальгаузена АН УССР, 1983. — 555 с.
- Котенко Т. И. Охрана амфибий и рептилий в заповедниках Украины // Амфибии и рептилии заповедных территорий / Сб. науч. тр. — М., 1987. — С. 60–80.
- Котенко Т. И. Земноводные и пресмыкающиеся заповедника «Каменные Могилы» // Труды филиала Украинского степного природного заповідника «Каменные Могилы» / Юбил. сб. 1997. Вып. — К.: Фитосоциоцентр, 1998. — С. 82–86.
- Котенко Т. И. Темпы роста и линька степной гадюки на Украине // Вестник зоологии. — 1989. — Т. 23, № 3. — С. 55–58.
- Котенко Т. И. Плазуны // Тварини Червоної книги. — К.: Урожай, 1990. — С. 100–111.
- Котенко Т. И. Современное состояние пресмыкающихся в степной зоне Украины и роль заповедников в их сохранении // Теория и практика заповедного дела / Сб. науч. трудов. — М., 1993. — С. 82–104.
- Котенко Т. И. Роль Азово-Черноморского функционального экокоридора в сохранении пресмыкающихся // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Біологія — 2007. — Вип. 21. — С. 20–54.
- Котенко Т. И., Вакаренко В. И., Сиренко В. А. Новые данные о желтобрюхом полозе на Украине // Вестник зоологии. — 1986. — Т. 20, № 6. — С. 37–43.
- Котенко Т. И. Ардамацкая Т. Б., Пинчук В. И., Руденко А. Г., Селюнина З. В., Ткаченко П. В. Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов). — Вестник зоологии. — 1996. — Отд. вып. № 1. — 48 с.
- Котенко Т. И., Кукушкін О. В. Полоз каспійський, полоз жовточеревий, жовтобрюх — *Coluber caspius* Gmelin, 1789 // Фальцфейнівські читання: Зб. наук. праць. — Херсон: Терра, 2005 а. — Т. 1. — С. 259–262.
- Котенко Т. И., Кукушкін О. В. Полоз палласів, полоз сарматський — *Elaphe sauromates* (Pallas, 1814) // Фальцфейнівські читання / Зб. наук. праць. — Херсон: Терра, 2005 б. — Т. 1. — С. 262–264.
- Котенко Т.И., Кукушкін О. В. Гадюка степова, *Vipera renardi* (Christ.) — вид Червоної книги України // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 101–132.

- Котенко Т. І., Кукушкін О. В., Зіненко О. І. Мідянка звичайна, *Coronella austriaca* Laur. — вид Червоної книги України // Знахідки тварин Червоної книги України. — К., 2008. — С. 133–151.
- Коцюруба В. В., Шупова Т. В. К фауне ракшеобразных Кривбасса // Мат-ли 1-ї конференції молодих орнітологів України. — Чернівці, 1994. — С. 54–55.
- Кошелев А.И. Динамика видового состава и численность цапель (Ardeidae) в Северо-Западном Приазовье (1988–2004). — Бранта. — 2004. — Вып. 7. — С. 111–130.
- Кошелев А. И. Репродуктивные показатели цапель (Ardeidae) в Северо-Западном Приазовье // Бранта. — 2005. — Вып. 8. — С. 96–113.
- Кошелев А. И., Косенчук О. Л., Митяй И. С. Масштабы гибели водоплавающих птиц врыболовных сетях в северной части Азовского моря // Птицы Азово-Черноморского региона. Мониторинг и охрана. — Николаев, 2003. — С. 41–46.
- Красновид В. Ю. Находка редкой для Азовского моря *Moerisia maeotica* (Hydrozoa, Leptolida, Moerisiidae) у южного побережья о. Бирючий / Морской экологический журнал. — 2011. — Том 10. — № 4. — С. 72.
- Кривохатский В. А., Захаренко А. В. Список сетчатокрылых (Neuroptera), собранных в Крыму экспедицией Харьковского энтомологического общества в 1994 г. // Известия Харьковского энтомологического общества. — 1994. — Т. 2, вып. 1. — С. 168–169.
- Крочко Ю. І. Про знаходження європейського підвиду вуханя (*Plecotus auritus austriacus*) в Закарпатській області // Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів / Мат-ли конф. молод. учених, присвяченої 100-річчю від дня народж. В.І. Леніна. — К.: Наук. думка, 1980. — С. 181–182.
- Крочко Ю. И. Рукокрылые Украинских Карпат // Дис. ... докт. биол. наук: 03.00.08. — К., 1992. — 420 с.
- Крочко Ю. І. Вечірниця велетенська // Червона книга України. Тваринний світ. — К.:Укр. енцикл., 1994. — 457 с.
- Крыжановский О. Л. Красотелы родов *Calosoma* Web и *Callisthenes* Fischer (Coleoptera, Carabidae) фауны СССР // Энтотомол. обозрение. — 1962. — Т. 41, вып. 2. — С. 163–181.
- Крыжановский О. Л. О восточных границах ареалов некоторых европейских Coleoptera // VII Междунар. симпозиум по энтомофауне Средней Европы. — Л., 1979. — С. 176.
- Кузнецов С. Ю. Журчалки рода *Pelecocera* Mg. (Diptera, Syrphidae) фауны Палеарктики // Latvijas Entomologs. Laid 32. — Rīga: Zinātne, 1989. — С. 80–85.
- Курзенко Н.В. Одиночные складчатокрылые осы семейства Eumenidae (Hymenoptera, Vespoidea) фауны СССР. 1. Подсемейства Raphiglossinae и Discoeliinae // Зоологический журнал — 1978 . — Т. 62, № 6. — С. 867–871.
- Леженіна І. П. Мухи-дзюрчалки (Diptera, Syrphidae) заповідника «Хомутовський степ» // Тез. доп. IV з'їзду Українського ентотомол. товариства. — Харків, 1992. — С. 88–89.
- Лысенко В. И. О пролете утиных на Молочном лимане // Орнитология. — 1967. — Вып. 8. — С.370–373.
- Лысенко В. И. Зимовки уток и лебедей на нижнем Днепре и северном Приазовье // Рес. водоплав. птиц в СССР, их воспроизводство и использование. — М., МГУ, вып. 2. — 1972. — С. 92–95.
- Лысенко В. И. Редкие виды утиных Северного Приазовья // Фауна и экология гусеобразных птиц. — М., 1977. — С.9–11.
- Лысенко В. И. Краснозобая казарка (*Rufibrenta ruficollis* Pall.) на Украине // Вести. Зоологии. — 1983. — №3. — С.28–34.
- Лысенко В. И. Фауна Украины т. 5 Птицы. Вып. 3. Гусеобразные // Наукова думка. — К. — 1991. — 208 с.

- Лысенко В. И. Особенности видимых миграций гидрофильных птиц в северозападном Приазовье // Сезонные миграции птиц на территории Украины. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 188–210.
- Лысенко В. И. Популяционная структура гусеобразных Украины // Исследование многообразия животного мира. Научные труды зоомузея. ОГУ. Т. 3. — Одесса. — 1998. — С. 113–117.
- Лисенко В. Національний план дій зі збереження гуски малої *Anser erythropus* в Україні // Нац. плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. — К.: СофтАрт, 2000. — С. 57–66.
- Лысенко В. И. Зимовки и особенности использования ресурсов арктических гусей в Азово-Черноморском регионе // Вопросы охотоведения. — М., 2004. — Т. 1, вып. 1. — С. 48–52.
- Лисецкий А. С., Куниченко А. А. К фауне летучих мышей (Chiroptera) Харьковской области // Тр. научн.-исслед. института биологии Харьковского гос. ун-та им. А.М.Горького. — Харьков, 1952. — Том 16. — С. 87–92.
- Літопис природи Приазовського національного природного парку (2011 рік). Том. I. У 2 частинах: / За заг. ред. Н. М.Барабохи. — Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. — Т. I. Ч. 2. — 197 с.
- Лубянов И. П. Донная фауна реки Молочной // Зоол. журн. — 1954. — 33. — Вып. 3. — С. 537–544.
- Лукин Е. И. Пиявки пресных и солоноватых водоемов // Фауна СССР. Пиявки. — Т. 1. — Л.: Наука, 1976. — 484 с.
- Луппова Е. П. Надсемейство Myrmeleontoidea / Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1987. — Т. 4, ч. 6. — С. 73–96.
- Макаров Ю. Н. Десятиногие ракообразные // Фауна Украины (в 40 т.). — Т. 26. Высшие ракообразные. — Вып. 1–2. — К.: Наукова думка, 2004. — 429 с.
- Мальшев С. И. Жизнь и инстинкты карликовой ксилокопы, *Xylocopa iris* Christ. (Hymenoptera, Apoidea) // Изв. АН СССР. Серия: Биология — 1947. — Т. 1. — С. 53–77.
- Мальшев С. И. Становление перепончатокрылых и фазы их эволюции. — М.–Л., 1966. — 329 с.
- Марисова I. В., Талпош В. С. Птахи України. Польовий визначник. — К.: Вища школа, 1984. — С. 187.
- Марочкина В. В. Видовой состав и численность хомяковых в степных заповедниках юго-востока Украины // Хомяковые фауны Украины (Ч. 3). — К.: Ин-т зоол. АН УССР, 1987. — Препринт № 8, 87. — С. 3–6.
- Медведев С. И. Материалы к познанию прямокрылых (Orthoptera) Аскании-Нова и ее района // Вісті держ. степового заповідника «Чаплі». — 1929. — Т. 7. — С. 29–46.
- Медведев С. И. Предварительное сообщение об изучении энтомофауны Провальской степи Ворошиловградской области // Тр. ин-та биологии Харьковского ун-та. — 1950. — Т. 30, № 14–15. — С. 89–109.
- Межжерин С. В. Животные ресурсы Украины в свете стратегии устойчивого развития. — К.: Логос, 2008. — 282 с.
- Милобог Ю. В., Ветров В. В., Стригунов В. И. Современное состояние хищных птиц бассейна р. Ингулец // Бранта. — 2002. — Вып. 5. — С. 14–24.
- Мовчан Ю. В. Круглоротые, Рыбы // Редкие и исчезающие растения и животные Украины: Справочник. — Киев: Наукова думка, 1988. — С. 136 — 157.
- Мовчан Ю. В., Манило Л. Г., Смирнов А. И. и др. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. — Киев : Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 342 с.
- Мовчан Ю. В. До характеристики різноманіття іхтіофауни прісноводних водойм України (таксономічний склад, розподіл по річкових басейнах, сучасний стан) // Збірник праць Зоологічного музею. — 2005. — № 37. — С. 70–83
- Мовчан Ю. В. Риби України. Визначник-довідник - К.: Золоті ворота, 2011. — 445 с.

- Молодан Г. Н. Луговая тиркушка // Колониальные и гидрофильные птицы юга Украины. — К.: Наук. думка, 1988. — С. 111–117.
- Мордухай-Болтовский Ф. Д., Грезе И. И., Василенко С. В. Отряд амфиподы, или разноногие, Amphipoda // Определитель фауны Черного и Азовского морей (в 3 т.). — Т. 2. — Свободноживущие беспозвоночные. Ракообразные [под общ. руководством Ф. Д. Мордухай-Болтовского]. — К.: Наукова думка, 1969. — С. 440–524.
- Мороз О. Ю. Нові дані про рідкісні та зникаючі види перетинчастокрилих (Hymenoptera) Запорізької області // Вестник зоологии. — 1998. — Т.32, №3. — С. 37
- Муленко М. А., Корж О. П. Фауністичний склад денних лускокрилих (Lepidoptera, Rhopalocera) м. Запоріжжя // Вісник Запорізького національного університету. Біологічні науки. — 2008. — №8. — С. 140–147.
- Муленко М.А., Карпенко Г.О., Жаков О.В. Систематичний список комах о. Хортиця. //Природа острова Хортиця. Колективна монографія / Охріменко С.Г., Шелегеда О.В., Козодавов С.В. та ін. - Запоріжжя: Національний заповідник "Хортиця", 2016. - Вип. 2. — С. 101-152.
- Нанкинов Д. Н. Тонкоклювый кроншнеп в Черноморском заповеднике // Инф. мат-лы раб. группы по куликам. — М., 1998. — № 10. — С. 40–41.
- Насекомые и клещи — вредители сельскохозяйственных культур. Жесткокрылые. — Л.: Наука, 1974. — Т. 2. — 335 с.
- Наумов Д. В. Гидроиды и гидромедузы морских, солоноватоводных и пресноводных бассейнов СССР. М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1960. — 629 с.
- Некрутенко Ю., Чиколовец В. Денні метелики України. — К.: Видавництво Раєвського, 2005. — 232 с.
- Новак В. О. Сорокопуди Хмельницької області // Мат-ли III конф. молодих орнітологів України. — Чернівці, 1998. — С. 112–114.
- Новак В. О. Сова Strigidae Хмельницької області // Пріоритети орнітологічних досліджень. — Львів–Кам'янець-Подільський, 2003. — С. 153–154.
- Новицкий Р. А. Экологическая характеристика берша *Stizostedion volgensis* (Pisces, Percidae) Днепровского водохранилища // Вестн. зоологии, 1999, 33, № 6. — С. 63–72.
- Новицкий Р. А., Христов О. А., Кочет В. Н. и др. Аннотированный список рыб Днепровского (Запорожского) водохранилища и его притоков // Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Біологія, екологія. — 2005. — 1, Вип. 13. — С. 185–201.
- Определитель насекомых европейской части СССР. — Жесткокрылые и веерокрылые. — М.–Л.: Наука, 1965. — Т. 2. — 668 с.
- Осычнюк А. З., Панфилов Д. В., Пономарева А. А. Надсем. Apoidea — Пчелиные // Определитель насекомых европейской части СССР. Перепончатокрылые. Первая часть. — Л.: Наука, 1978. — Т. 3. — С. 79–519.
- Панов Г.М. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні у другій половині ХХ століття // Вісник Львівського нац. ун-ту. Серія: Біологія. — Львів, 2002. — № 30. — С. 119–132.
- Панфилов Д.В. Карта 187: *Bombus muscorum* (FABRICIUS, 1775) // Ареалы насекомых европейской части СССР. Карты 179–221. — Л.: Наука, 1984. — С. 28–32.
- Пекло А.М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes — Дятлообразные Piciformes). — К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — Вып. 2. — 236 с.

- Петрушенко Я. Находка серого ушана (*Plecotus austriacus*) в Подолье // Вестн. зоологии. — 2000. — Т. 34, № 1–2. — С. 20.
- Пилуга В.И. Современное состояние и тенденции изменения численности гнездящихся хищных птиц юго-запада Украины // Проблемы изучения фауны юга Украины. — Мелитополь–Одесса, 1999. — С. 96–117.
- Пилуга В. И. Тилле А. А. Современное состояние и тенденции численности хищных птиц юго-запада Украины // Мат-лы 3-й конф. по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии. — Ставрополь: СГУ, 1999. — Ч. 2. — С. 127–130.
- Пирогов Н. Г. Сова Черноморского заповедника: современное состояние и перспективы охраны // Мат-лы X Всесоюзной орнитологической конф. — Минск, 1991. — Ч. 2, кн. 2. — С. 148–149.
- Писарев С. Н., Сикорский И. А., Корсун Д. А., Тимошенко А. А., Надворний Е. С. О новых редких видах птиц Донецкого Придонцовья // Птицы бассейна Северского Донца / Мат-лы 2-й конф. «Изуч. и охр. птиц бассейна Северского Донца», 4–6 мая 1994 г. — 1994. — Вып. 2. — С. 10–11.
- Писарева М.Е. Вредные и полезные млекопитающие Старо-Бердянской и Алтагирской лесных дач // Науч. зап. Днепропетровск. гос. ун-та. / Сб. работ биол. факультета. — К., 1953. — Т. 38. — С. 101–110.
- Плавильщиков Н.Н. Жуки-дровосеки (Cerambycidae) // Фауна СССР. — М.–Л., 1940. — Т. 23, ч. 2. — 785 с.
- Поважный В.В. Особенности функционирования зоопланктонного сообщества Таганрогского залива Азовского моря. Автор. ... канд. биол. наук. — Мурманск, 2009. — 25 с.
- Покиньючерда В. Лилик двоколірний — *Vespertilio murinus* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / Праці Теріол. школи. — К., 1999. — Вып. 2. — С. 78–80.
- Полтавчук М.А. Видовой состав рыбного населения правобережных притоков нижнего течения Припяти и среднего Днепра. // Вестн. зоологии. — 1976. — № 4. — С. 73–77.
- Полушина Н. Состояние популяций рукокрылых Западного Подолья // Праці Теріол.школи. — К., 1998. — Вып. 1. — С. 106–116.
- Попенко В. М. Тонкоклювый кроншнеп на Лебяжьих островах // Инф. мат-лы раб. группы по куликам. — М., 2003. — № 16. — С. 60–61.
- Попенко В. М., Кинда В. В. Красноголовый сорокопуд на юге Украины // Бранта. — Мелитополь–Симферополь: Сонат, 2001. — Вып. 4. — С. 128–133.
- Попенко В. М., Черничко Р. Н., Костин С. Ю., Тарина Н. А., Багрикова Н. А. Численность и распределение мигрирующих кроншнепов на юго-восточном побережье Каркинитского залива в 2001–2002 гг. // Бранта: Сб. научн. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь, 2003. — Вып. 6. — С. 122–137.
- Попов В. В. Зоогеографический характер палеарктических представителей рода *Xylосora* Latr. (Hymenoptera, Apoidea) и их распределение по мелиттофильной растительности // Изв. АН СССР. Серия: Биология. — 1947. — Т. 1. — С. 29–52.
- Попов Г. В., Усова З. В., Абалешева Ю. В. К фауне мух-журчалок (Diptera: Syrphidae) пойм Юго-Востока Украины // Известия Харьковского энтомолог. общ. — 2002 (2001). — Т. 9, вып. 1–2. — С. 171–184.
- Постельных А. В. Черный коршун — *Milvuskorschun* (Gm.) // Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии: Хищные — журавлеобразные. — М.: Наука, 1982. — С. 32–34.
- Потоцкая В. А. Определитель личинок коротконадкрылых жуков (Staphylinidae) Европейской части СССР. — М.: Наука, 1967. — С. 3–120.

- Приклонский С. Г. Болотная сова // Птицы России и сопредельных регионов. Рябкообразные — Сивообразные. — М.:Наука. — 1993. — С. 313–325.
- Прокопенко С. П. Сокіл-сапсан // Червона книга України. Тваринний світ. — К.: Укр.енцикл., 1994. — 457 с.
- Прокопенко С. П., Гринченко А. Б. Зимовки сапса // Мат-ли конф. 7–8 квітня, м. Ніжин. — К., 1996. — С. 296–297.
- Прокопов Г.А., Хрокало Л.А. Сравнительный анализ видовых комплексов стрекоз физико-географических областей Крыма // Заповедники Крыма — 2007 / Мат-лы IV Междунар. науч.-практ. конф. (2 ноября 2007 г., Симферополь). — Ч. 2. Зоология. — Симферополь, 2007. — С. 152–164.
- Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий // Мат-лы юбилейной международной научной конференции, посвященной 20-летию Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы, Одесса, 10–14 февраля.2000. — Астропринт, 2000. — 158 с.
- Пулавский В. В. Надсемейство Sphecoidea // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1978. — Т. 3, ч. 4. — С. 173–278.
- Пучков А. В. Обзор жуелиц рода *Carabus* L. (Coleoptera, Carabidae) фауны Украины // Вестн. зоологии. — 2008. — Вып. 43, № 3. — С. 209–219.
- Пыльнов Е. В. К познанию фауны прямокрылых области Войска Донского // Русск. энтомол. обзор. — 1909. — Т. 9, вып. 1. — С. 14–23.
- Радченко А. Г. О необходимости охраны дыбки степной *Saga pedo* Pall. (Orthoptera, Tettigoniidae) на Украине // Иссл. По энтомол. и акарологии на Украине / Тезисы докладов II съезда УЭО, Ужгород, 1–3 октября 1980 г.: Материалы. — Киев, 1980. — С. 57–58.
- Радченко В. Г. Методика накопления и поддержания численности опылителей люцерны в естественных условиях // Насекомые-опылители с.-х. культур. — Новосибирск: СО ВАСХНИЛ, 1982. — 132–135 с.
- Радченко В. Г., Песенко Ю. А. Биология пчел. — СПб: Зоол. инст. РАН, 1994. — 350 с.
- Редкие и исчезающие растения и животные Украины (справочник) / Ред. К.М. Сытник. — К.: Наук. думка, 1988. — 256 с.
- Редкие насекомые / ред. С.А. Мирзоян. — Москва: Лесная промышленность, 1982. — 165 с.
- Редінов К. О. Орнітофауна природного заповідника «Еланецький степ» // Запов. справа в Україні. — 2006. — 12 (1). — С. 46–56.
- Реймов Р., Нуратдинов Т., Карабеков М. Распространение и численность волка икорсака Южного Приаралья и их охрана// Редкие виды млекопитающих СССР и их охрана / Мат-лы 3 всесоюз. совещ. — М., 1983. — С. 133–134.
- Рихтер А. А. Златки (Buprestidae) // (Фауна СССР. Насекомые жесткокрылые. — М.–Л.: АН СССР, 1952. — Т. 13, вып. 4. — 234 с.
- Рихтер В. А. Сем. Asilidae — Ктыри // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1969. — Т. 5, ч. 1. — С. 504–531.
- Рідкісні рослини, тварини, гриби, і лишайники Запорізької області: Навч. Посібник для загально-осв. та позашкіль. закладів / за заг. ред. В. І. Петрученко. — Запоріжжя: Поліграф, 2005. — 224 с.
- Різун В. Б., Коновалова І. Б., Яницький Т. П. Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 71 с.
- Роженко М. В. Сучасне поширення і чисельність європейської норки (*Mustela lutreola* L.) в пониззях ріки Дністер // Зоол. досл. в Україні на межі тисячоліть / Тези доп. Всеукраїн. зоол. конф. — Кривий Ріг, 2001. — С. 148–149.

- Роженко М. В. Хижі ссавці Північно-Західного Причорномор'я (фауна, динаміка чисельності та морфологія). Автореф.... канд. біол. наук. — К., 2006. — 24 с.
- Роженко М. В. Поширення видри та борсука в Українському Причорномор'ї // Сучасні проблеми біології, екології та хімії /Мат-ли міжнар. конф. до 20-річчя біофаку Запорізького нац. ун-ту. — Запоріжжя, 2007. — С. 191–192.
- Роман Е. Г. Естественное восстановление ареала выдры на юге Украины // Экосистемы дикой природы. — Одесса: Изд-во фонда защ. и возрождения дикой природы, 1994. — С.6–9.
- Роман Е. Г. Млекопитающие семейства куньих (Mustelidae) Азово-Черноморского региона Украины // Вест. зоологии. — 2000. — № 14. — С. 129–135.
- Різун В.Б., Коновалова І.Б., Яницький Т.П. Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 71 с.
- Руденко А. Г., Рыбачук К. И. Гнездящиеся кулики Черноморского биосферного заповедника // Гнездящиеся кулики Восточной Европы — 2000 / Под ред. Томковича П. С., Лебедевой Е. А. — М.: Союз охраны птиц России, 1998. — Т. 1. — С. 107–110.
- Руденко А. Г., Яремченко О. А. Сроки пролета, биотопическое распределение и численность мигрирующих кроншнепов в районе Черноморского заповедника // Изучение куликов Восточной Европы и Северной Азии на рубеже столетий / Мат-лы IV и V совещ. по вопросам изучения и охраны куликов. — М.: Россельхозакадемия, 2002. — С. 109–110.
- Ружиленко Н. С. Хищные млекопитающие островных территорий Среднего Приднепровья // Ученые зап. Таврического нац. ун-та. Серия: Биология, химия. — Симферополь, 2004. — Т. 17 (56). — № 2. — С. 109–114.
- Рупрехт А.Л. Сведения о находках серого ушана (*Plecotus austriacus*) в Закарпатской области Украины // Вестн. зоологии. — 1998. — Т. 32, № 4. — С. 104–105.
- Русев І. Т., Лисенко В. І. Національний план дій зі збереження червоноговолої казарки в Україні // Нац. плани дій зі збереження глобально вразливих видів птахів. — К.: СофтАрт, 2000. — С. 67–81.
- Русев І. Т., Лысенко В. И. План действий по охране краснотелой казарки в Украине // Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетия. — Одесса: АстраПринт, 2001. — С. 94–134.
- Рябов С. А. Разведение в неволе и изучение лазящих полозов рода *Elaphe*, обитающих в Европе и на Кавказе // Змеи Восточной Европы. Мат-лы междунар. конф. — Тольятти, 2003. — С. 74–78.
- Сабодаш В. М., Щербуха А. Я., Монченко В. И., Корнюшин А. В., Ермоленко В. М., Костюшин В. А., Крыжановский В. И. Эколого-экспертная оценка состояния фауны в зоне строительства Днестровской ГАЭС // Вестн. зоологии. — 1994. — №1. — С. 70–74.
- Савченко Е.Н. Комары-долгоножки семейства Tipulidae: Подсем. Tipulinae (окончание) и Flabelliferinae. — Л.: Наука, 1973. — 282 с.
- Савчук О. В., Новак В. О. Чорний лелека у Рівненській області // Мат-ли 1-ї конф. молодих орнітологів України (Луцьк, 4–6 березня 1994 р.). — Чернівці, 1994. — С. 20–22.
- Селюнина З. В. Многолетние наблюдения за жизненным циклом амфибий и рептилий в Черноморском биосферном заповеднике // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття. — Канів, 1998. — С. 236–237.
- Селюніна З. В. Зміни стану теріофауни (без гризунів) у Чорноморському біосферному заповіднику в 1991–2002 роках // Вісн. Львівського нац. ун-ту. Серія: Біологія. — Львів. — 2002. — № 30. — С. 133–140.

- Селюнина З. В. Влияние интенсивности природопользования на состояние популяций тушканчиков на юге Украины // Раритетна теріофауна та її охорона / Праці Теріол. школи. — Луганськ, 2008. — Вип. 9. — 239–242.
- Сикорский И. А., Лиманский С. В., Писарев С. Н. Видовой состав и особенности гнездования птиц-склерофилов заповедника «Меловая флора» и сопредельных территорий // Мат-ли 1-ї конференції молодих орнітологів України. — Чернівці, 1994. — 67–69.
- Сиюхин В. Д. Характеристика распределения и численности гнездящихся птиц в ВБУ Азово-Черноморского побережья // Численность и размещение гнездящихся околоводных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского побережья Украины / Ред. Сиюхин В. Д. — Бранта. — К., 2000. — С. 412–444.
- Сиюхин В. Д., Гармаш Б. А., Дядичева Е. А., Мацюра А. В., Попенко В. М. Восточный Сиваш. Численность и размещение гнездящихся околоводных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского побережья Украины / Под ред. Сиюхина В. Д. — К., 2000 — 1. — С. 251–338.
- Сиренко В. А., Мартынов В. В. Фауна наземных позвоночных Украинского степного природного заповідника (пресмыкающие, птицы, млекопитающие. Аннотированный список видов) // Тр. филиала Укр. степного природного заповедника «Каменные могилы». — К.: Фитосоциоцентр. — 1998. — Вып. 1. — С. 63–82.
- Скориков А. С. Шмели Палеарктики. Часть Общая биология (со включением зоогеографии). — Петроград: Сев. обл. станция защиты раст., 1922. — Т. 4, вып. 1. — 160 с.
- Смирнов С. С. Листоногие раки (Phyllozoa) // Жизнь пресных вод [ред. проф. В.И. Жадин]. — Т. 1. — 1940. — С. 313–330.
- Смогоржевський Л. О. Гагари, норці, трубконосі, веслоногі, голінасті, фламінго // Фауна України. Птахи. — К.: Наук. думка, 1979. — Вип. 1. — 188 с.
- Сова М. В. О распределении и численности сов в Харьковской области // Птицы басс. Сев. Донца. — Харьков, 1994. — Вып. 2. — С. 25–26.
- Сокур Т. І. Ссавці фауни України та їх господарське значення. — К.: Рад. школа, 1960. — 210 с.
- Спангенберг Е.П., Судилова А.М. Род Овсянки // Птицы Советского Союза. — М.: Советская наука, 1954. — Т. 5. — С. 376–510.
- Спангенберг Е.П., Журавлев М.Н. Об изменении ареала и численности поручейника // Бюлл. МОИП. Отд. биологии. — 1967. — Т. 72, вып. 3. — С. 129–130.
- Степаненко О. В., Попов Г. В. К биологии преимагинальных стадий *Merodon nigritarsis* Rondani, 1845 (Diptera, Syrphidae) // Известия Харьковского энтомолог. общ. — 1997. — Т. 5, вып. 2. — С. 40–43.
- Степанян Л. С. Состав и распределение птиц фауны СССР. — М.: Наука, 1975. — 390 с.
- Страутман Ф. Й. Птицы Советских Карпат. — К.: Изд-во АН УССР, 1954. — 331 с.
- Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 2 // Зоологический журнал. — 1988. — Т. 67, вып. 2. — С. 287–292.
- Стрелков П. П., Бунтова Е. Г. Усатая ночница (*Myotis mystacinus*) и ночница Брандта (*Myotis brandti*) в СССР. Сообщение 1 // Зоологический журнал. — 1982. — Т. 61, вып. 8. — С. 1227–1241.
- Стригунов В. І. Канюк степовий // Червона книга України. Тваринний світ. — К.: Укр.енцикл., 1994. — 457 с.
- Стригунов В. И., Милобог Ю. В., Коцюруба В. В. Хищные птицы гуровского лесничества // Фауна, экология и охрана птиц Азово-Черноморского региона. — Симферополь: Сонат, 1999. — С. 36–37.

- Стригунов В. И., Милобог Ю. В., Ветров В. В. К вопросу о распространении и численности курганника (*Buteo rufinus*) в Украине // Бранта. — 2003. — Вып. 6. — С. 59–66.
- Сучков С. И. Новая находка *Hamearis lucina* (Lepidoptera, Riodinidae) в Южной Украине // Вестник зоологии. — 2000. — Т. 34, № 4, 5. — С.17.
- Сучков С. И. Предварительные результаты инвентаризации фауны охраняемых насекомых Приазовского национального природного парка // Матеріали VI Міжнародної Інтернет-конференції «Нові виміри сучасного світу». — Мелітополь, 2010. — С.88–91.
- Сучков С. И. Созологічний склад ентомофауни Приазовського національного природного парку // Екологія – філософія існування людства: Зб. наук. праць учасників III Міжнародн. наук.-практ. конф. (26 травня 2016 р.). — Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2016. — С. 73–76.
- Сучков С. И., Голод Г. В. Редкие насекомые Мелитопольщины // Мелітопольські краєзнавчі читання. Матеріали регіональної науково-практичної конференції (14 грудня 2012 р.). — Мелітополь, 2013. — С. 178-185.
- Сучков С. И., Тарусова Н. В. Распространение и проблемы охраны редких насекомых Запорожской области // Биоразнообразии и роль зооценоза в естественных и антропогенных экосистемах. Материалы II Международной научной конференции (28–31 октября 2003). — Днепропетровск: ДНУ, 2003. — С.169–170.
- Сучков С. И., Тарусова Н. В., Кармышев Ю. В. Распространение, численность и проблемы охраны редких насекомых на юге Украины // Екологія. Людина. Суспільство. Сборник тезисов докладов участников II Всеукраинской научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. — К.: КПИ, 2000. — С. 34–35.
- Тараненко Л., Мельниченко Б., Пилипенко Д., Дьяков В. Раритетные виды наземных млекопитающих Донецкой области: современное состояние и перспективы их охраны // Раритетна теріофауна та її охорона / Праці Теріол. школи. — Луганськ, 2008. — Вип. 9. — С. 186–197.
- Тарашук В. І. Земноводні та плазуни // Фауна України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. 7 — 247 с.
- Тарашук С. В. Герпетофауна Северо-Западного Причерноморья и ее изменения под действием антропогенных факторов: Дис. ... канд. биол. наук. — К.: Ин-т зоол. им. И. И. Шмальгаузена АН УССР, 1987. — 311 с.
- Татаринов К. А. Звірі західних областей України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.
- Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України. — Львів: Вища шк. при Львівському ун-ті, 1973. — 257 с.
- Тер-Минасян М. Е. Жуки-долгоносики подсемейства Cleopinae фауны СССР. Цветожилы и стеблееды (триба Lixini). — Л.: Наука, 1967. — С. 140.
- Терновский Д. В. Биология кунцеобразных. — Новосибирск: Наука, 1977. — 280 с.
- Тимошенко В. А. Черный хорь и перевязка в заповеднике «Хомутовская степь» // Уч. зап. Таврического нац. ун-та. Серия: Биология, химия. — Симферополь, 2004. — Т. 17 (56). — № 2. — С. 198–202.
- Тищенко В. М. Фауна кажанів (Chiroptera) природного заповідника «Медобори» // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської узбережні біологічного та ландшафтного різноманіття. — Гримайлів–Тернопіль, 2003. — С. 519–540.
- Тобиас В. И. Надсемейство Pompiloidea // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1978 а. — Т. 3, ч. 1. — С. 83–147.
- Тобиас В.И. Надсемейство Sapygoidea // Определитель насекомых европейской части СССР. — Л.: Наука, 1978 б. — Т. 3, ч. — С. 56.

- Утевский С. Ю., Атемасов А. А., Мазепа Г. А., Утевский А. Ю., Утевская О. М., Зиненко А. М. Новые данные о распространении медицинской пиявки, *Hirudo* (*Hirudinea*) в Украине, Центральной Азии и на Северном Кавказе // Вестник зоологии. — 2008. — Т. 42, № 1. — С. 56.
- Фатерыга А. В. Крымские виды одиночных складчатокрылых ос (Hymenoptera: Vespidae: Masarinae, Eumeninae), рекомендуемые для внесения в Красную книгу Украины // Рідкісні та зникаючі види комах і концепції Червоної книги України. — К., 2005. — С. 118–121.
- Федоренко А. П., Лисенко В. І., Рогатко І. В. Тварини Червоної книги // Урожай. — Київ. — 1990. — 205 с.
- Фесенко Г. В. Анализ результатов учетов численности черного аиста (*Ciconia nigra*) в Украине // Праці Укр. орнітол. т-ва. — К., 1996. — С. 208–215.
- Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. — К.–Львів, 2002. — Вид. 2-е, виправлене і доповнене. — 44 с.
- Христов О. А., Новицкий Р. А. Качественное изменение ихтиофауны Днепровского водохранилища: кризис хищных видов рыб и меры по его предотвращению // Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур: мат-ли IV Міжнар. конф. Т. 2. Ч. 2. «Екологічна культура та проблеми охорони навколишнього середовища». — Дніпропетровськ, 1997. — С. 58.
- Худий О. І. Зміни в іхтіофауні різних ділянок Дністра під впливом антропогенних чинників // Гидробиологический журнал. — 2002. — Т.38, №6. — С.33–39.
- Чегорка П. Т. та ін. К распространению балобана и орла-карлика в Днепропетровской области Украины // Мат-лы 3-й конференции по хищным птицам Восточной Европы и Северной Азии. — Ставрополь: СГУ, 1998. — Ч. 1. — С. 124–125.
- Червона книга України. Тваринний світ. / під ред. Щербака М. М. — Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1994. — 458 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009.— 600 с.
- Черничко И. И. Вести из регионов. Украина // Инф. мат-лы раб. группы по куликам. — М., 1995. — № 8. — С. 8–9.
- Черничко И. И. Размещение и численность гнездящихся куликов в Запорожской области // Гнездящиеся кулики Восточной Европы — 2000 / Под ред. Томковича П. С., Лебедевой Е. А. — М.: Союз охраны птиц России, 1998. — Т. 1. — С. 111–114.
- Черничко И. И., Юрчук Р. Н., Змиенко А. Б. Миграции куликов на морском побережье юго-запада Украины // Сезонные миграции птиц на территории Украины. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 164–182.
- Черничко Й. І. Зуйок морський // Червона книга України. Тваринний світ. — К.: Укр. енцикл., 1994. — 457 с.
- Черничко И. И., Гармаш Б. А. Особенности размещения птиц. Отр. Ржанкообразные, подотряд Кулики // Размещение околводных птиц на Сиваше в летне-осенний период. — Бранта. — Мелитополь–Симферополь, 1999. — С. 30–37.
- Черничко И. И., Сиохин В. Д., Дядичева Е. А., Кирикова Т. А. Молочный лиман // Численность и размещение гнездящихся околводных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского побережья Украины / Под ред. Сиохина В. Д. — К., 2000. — С. 339–372.
- Черничко И. И., Черничко Р. Н. Миграции куликов на Молочном лимане // Бранта: Сб.науч. тр. Азово-Черноморской орнитологической станции. — Мелитополь, 2003. — Вып. 6. — С. 137–164.
- Черничко И. И. и др. Бюллетень РОМ: Итоги регионального орнитологического мониторинга. Август 2004 г. Азово-Черноморское побережье Украины. — Мелитополь: Бранта, 2005. — № 2. — С. 28.

- Шапаренко С. А. Изменения состава и численности гнездящихся куликов бассейна Северского Донца в пределах Харьковской области // Птицы бассейна Северского Донца / Мат-лы конф. «Изуч. и охр. птиц бассейна Северского Донца» 26–28 января 1993 г. — Донецк: ДГУ, 1993. — С. 77–78.
- Шатилов И. Н. Каталог орнитологического собрания птиц Таврической губернии, пожертвованного Зоологическому музею Московского ун-та И. Н. Шатиловым // Изв. Импер. общества любителей естествознан., антропол. и проч. — 1874. — № 10 (2). — С. 82–96.
- Шелюшко Л. А. Матеріали до лепідоптеро-фауни Київщини // Тр. зоол. музею. Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1941. — С. 69–71.
- Шешурак П. М., Вобленко О. С. До вивчення поширення комах, занесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку та Червоної книги МСОП // Наук. зап. Ніжинського держ. пед. ін-ту ім. М. В. Гоголя. — 1996 [1997]. — Т. XVI, вип. 1. — С. 43–46.
- Штейнберг Д. М. Сем. Сколии (Scoliidae) // Фауна СССР. Насекомые перепончатокрылые. — 1962. — Т. 8. — 186 с.
- Шугуров А. М. Заметки о птицах Херсонской губернии // Естествоиспытание и зоогеография. — Херсон, 1903. — № 6. — С. 8–15.
- Шугуров А. М. Мелкие ортоптерологические записки // Русское энтомологическое обозрение. — 1905. — Т. 5. — С. 34–38.
- Шупова А. В. Сравнительная биология ракшеобразных (Coraciiformes) и удоподобных (Upipiformes) птиц в условиях степной зоны Украины // Вестник зоологии. — Т. 33, № 3. — 1999. — С. 73–80.
- Щербак Н. Н. Земноводные и пресмыкающиеся // Природа Карадага / Под ред. А. Л. Морозовой и А. А. Вронского. — К.: Наук. думка, 1989. — С. 194–197.
- Щербуха А. Я., Дячук І. Є. Промислова популяція судака берша *Stizostedion volgensis* (Actinopterygii, Percidae) в Україні: морфо-екологічна характеристика та охорона // Вестн. зоологии, 2000, 34, № 4–5. — С. 73–76.
- Щербуха А. Я. Іхтіофауна України у ретроспективі та сучасні проблеми збереження її різноманіття // Вестн. зоологии. — 2004. — № 3. — С. 3–18.
- Юдин К. А. Филогения и классификация ржанкообразных // Фауна СССР. Птицы. — М.–Л.: Наука, 1965. — Новая серия, № 91, т. 2., вып. 1, ч. 1. — 260 с.
- Alonso-Zarazaga M.A., Lyal C.H.C. A world catalogue of families and genera of Curculionoidea (Insecta: Coleoptera) (Excepting Scolytidae and Platypodidae). — London, 1999. — P. 62.
- Andryushchenko Y. Current state of the Great Bustard *Otis tarda* wintering population in south Ukraine // Sandgrouse. — OSME–Bedfordshire, 2002. — Vol. 24 (2). — P. 109–116
- Askew R.R. Dragonflies of Europe. — Harley Books, 1988. — 290 pp.
- Aspöck H., Aspöck U., Holzner H. Die Neuropteren Europas. Goecke, Evers, Krefeld, 1980, 1. — 495 s.
- Audisio P., Brustel H., & all. Updating the taxonomy and distribution of the European Osmoderma, and strategies for their conservation (Coleoptera, Scarabaeidae, Cetoniinae) // Fragmenta entomologica. — 2007. — Т. 39, № 2. — P. 273–290.
- Bartolozzi L., Sprecher-Uebersax E. Lucanidae // Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Vol. 3. Scarabaeoidea — Scirtoidea — Dascilloidea — Buprestoidea — Byrrhoidea / Stenstrup: Apollo Books. — Denmark, 2006. — P. 63–77.
- Bauerova Z., Ruprecht A. L. Contribution to the knowledge of the trophic ecology of the parti-coloured bat, *Vespertilio murinus* // Folia Zoologica. — 1989. — Vol. 38, № 3. — P. 227–232.
- Belk D., Brtek J. Checklist of the Anostraca // Hydrobiologia. — 1995. — 298. — P. 315–353.

- Benda P., Tsytsulina K. Taxonomic revision of *Myotis mystacinus* group (Mammalia, Chiroptera) in the western Palearctic // *Acta Societatis Zoologicae Bohemicae*. — 2000. — Vol. 64, N 4. — P. 331–398.
- Bohme M. U., Fritz U., Kotenko T., Ljubisavljević K., Tzankov N., Berendonk T. U. Phylogeography and cryptic variation within the *Lacerta viridis complex* (Lacertidae, Reptilia) // *Zoologica Scripta*. — 2007. — Vol. 36, N 2. — P. 119–131.
- Catalogue of Palearctic Coleoptera (Eds. J. Lobl & A. Smetana). — Archostemmata–Myxophagai–Adephaga–Stenstrup: Apollo Books, 2003. — Vol. 1. — 819 p.
- Cramp S. & Simmons K. E. L. The Birds of the Western Palearctic. Waders to Gulls. — Oxford–New York: Oxford University Press, 1983. — Vol. 3. — 913 p.
- Gavrilyuk M., Grishchenko V. Current status of the White-tailed Eagle in Ukraine // *Sea Eagle 2000*. Proceedings from an international conference at Bjorko, Sweden, 13–17 September 2000 / Helander B., Marquiss M. & Bowerman W. (eds.) — Stockholm: Swedish Society for Nature Conservation/SNF & Atta. 45 Tryckeri AB, 2003. — P. 129–132.
- Gavris G. G. *Grus grus* in the Ukraine — Abundance, Distribution, Habitats and Protection Problems // Proceedings of the 3rd European Crane Workshop 1996 and Actual Papers / H. Prange, G. Nowald, W. Mewes (Herausgeber — Editors). — Halle (Saale): Martin–Luther–Univ. Halle–Wittenberg, 1999. — P. 47–49.
- Haupt H. Monographie der Psammodromidae (Pompilidae) Mittel — Nord — und Osteuropas. — Berlin, 1927. — 367 s.
- Heller K.-G. Fauna Europea: Orthoptera. Fauna Europea version 1.1 — 2004. — Internet- resource, access: <http://faunaeur.org>.
- Heller K.-G., Korsunovskaya O., Ragge D. R., Vedenina V., Willemse F., Zhantiev R. D. & Frantsevich L. Check-List of European Orthoptera // *Articulata* — Erlangen, 1998. — B. 7. — S. 1–61.
- Hurkmans W. A monograph of *Merodon* (Diptera: Syrphidae). Part 1 // *Tijdschrift voor Entomologie*. — 1993. — Deel 136, № 2. — S. 147–234.
- Joubert B. *Le Circaete Jean-le-Blanc*: Ed. *Eveil Nature*, St-Yrieix-sur-Charente. — 2001. — 72 p.
- Korzyukov A. I., Potapov O. A. Distribution, numbers and some aspects of the biology of the Kentish Plover *Charadrius alexandrinus* in southern Ukraine // *Migration and international conservation of waders. Research and conservation on north Asian, African and European flyways*. — Cape Town, South Africa, 1998. — P. 264–267.
- Kotenko T. I. *Vipera ursinii renardi* (Reptilia: Serpentes) in the Ukraine // *First World congress of Herpetology: Abstracts*. — Canterbury, 1989. — P. 315.
- Kotenko T. Situation with *Vipera renardi* in Ukraine // *Population and habitat viability assessment for the Hungarian meadow viper (Vipera ursinii rakosiensis): Workshop Report* / Eds Kovacs T., Korsos Z., Rehak I., Corbett K., Miller P. S. — Apple Valley, MN: IUCN/SSC Conservation Breeding Specialist Group, 2002. — P. 77–78.
- Lysenko V. I. *Pelecanus crispus* in the Ukraine // *Peleicans in the former USSR*. IWRB Publication. — 1994. N 27. — P. 5.
- Morawitz D. F. Hymenopterologische Mittheilungen. I. Uebersicht der russischen Sapyga — Arten. // *Труды Русского энтомологического общества*. — 1889. — 23. — С. 540 — 554.
- Naumann C. M., Feist R., Richter G., Weber U. Verbreitungsatlas der Gattung *Zygaena* Fabricius, 1775 (Lepidoptera, Zygaenidae) // *Theses zoologicae*. — 1984. — V. 5. — S. 1–45.

- Nettmann H.-K., Rykena S. *Lacerta viridis* (Laurenti, 1768) — Smaragdeidechse // Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas. Band 2/I: Echsen (Sauria) I / Bohme W. (ed.). — Wiesbaden: AULA, 1984. — S. 129–180.
- Novitsky R. A., Khristov O. A. Invasion of alien animal species in Dniprovs'ke reservoir: urgent problem // Биоразнообразие. Экология. Эволюция. Адаптация: мат-лы III междунар. конф. молодых ученых. — Одесса, 15–18 мая 2007 г. — С. 257.
- Petretti F. L. *Aquila dei serpenti: Primaedizione.* — 2008. — 272 p.
- Ronkay G., Ronkay L. *Noctuidae Europaeae.* — Vol. 6. — Cuculliinae I. — Entomological Press, Sorø. — 1994. — 282 pp.
- Rozen J.G. The biology and immature stages of *Melitturga clavicornis* (Latreille) and of *Sphecodes albilabris* (Kirby) and the recognition of the Oxaeidae at the family level (Hymenoptera, Apoidea) Amer. — 1965. — P. 1–18.
- Schmiedeknecht O. *Die Hymenopteren Nord- und Mitteleuropas.* — Jena, 1930. — 1062 s.
- Smetana A. *Cetoniinae // Catalogue of Palaearctic Coleoptera. Vol. 3. Scarabaeoidea — Scirtoidea — Dascilloidea — Buprestoidea — Byrrhoidea / Stenstrup: Apollo Books. — Denmark, 2006. — P. 283–313.*
- Snow D. W. Perrins C. M. *The Birds of the Western Palearctic // Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa.* — Oxford University Press. — 1998. — Vol. 1. — 1008 p.
- Speight M. C. D. *Fauna Europea: Syrphidae.* In Pape T. (ed.) 2007 *Fauna Europea: Diptera Brachycera. Fauna Europea version 1.3*, <http://www.faunaeur.org>
- The EBCC atlas of European breeding birds: Their distribution and abundance // Edited by E. Hagemeyer and M. Blair. — London: T&A D Poyser, 1997. — 903 p.
- Tyschenko V. M. Some biological and ethological peculiarities of parti-coloured bat (*Vespertilio murinus*) in captivity // *Advances in Ethology. Supplement 35 to "Ethology".* — 2000. — № 35. — P. 55.
- Vargovich R.S. Hibernation of bats in the Transcarpatian (West Ukraine) caves and adits in 1988–1998 // *Fauna jaskyň (Cave Fauna).* — Košice, 2000. — P. 185–197.
- Vetrov V., Milobog Y. Updating the Present Status of Long-Legged Buzzards *Buteo rufinus* in Ukraine // 6th World Conference on Birds of Prey and Owls. — 2003. — P. 37.
- Zagorodniuk I. Species of the genus *Plecotus* in the Crimea and neighbouring areas in the Northern Black Sea Region // *Proceedings of the VIIIth ERBS.* — Krakow: PLATAN Publ. House, 2001. — Vol. 2. — P. 159–173.
- Zilli A., Ronkay L. et Fibiger M. *Noctuidae Europaeae.* — 2005. — Vol. 7 : Apameini. Entomological Press, Sorø, Denmark. — 323 pp.
- Zumt F. *Curculioniden-Studien XXVII. Revision der palaarktischen Brachycerus Arten // Entomologische Blätter.* — Berlin, 1937. — Bd. 33, h. 5. — C. 348–374.

Міжнародні документи щодо охорони тваринного світу України

Охорона видів тварин в Україні відбувається з урахуванням міжнародного контексту, а саме “червоних” списків видів, які підготовлені міжнародними організаціями, або списків видів, які є складовими частинами природоохоронних конвенцій, стороною яких є наша держава. Виходячи з того, що згадані переліки постійно поновлюються, нижче наведено лише стислу інформацію щодо них та веб-адреси де можна знайти їхні останні версії.

Червоний список Міжнародної спілки охорони природи видів, яким загрожує зникнення / IUCN Red List of Threatened Species)

Авторитетом у підготовці червоних книг є Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів — МСОП (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN). У 1963 р. МСОП опублікував перший Міжнародний червоний список.

На сьогодні МСОП використовує дев'ять чітко визначених категорій, до яких може бути віднесений будь-який таксон організмів, — наприклад, вид або підвид. За станом на жовтень 2009 р. загальний список МСОП містить майже 45 тисяч оцінених видів, з них 38% визначено як такі, що перебувають під загрозою (тобто мають категорії CR — «такий, що перебуває у критичному стані», EN — «у небезпечному стані» та VU — «вразливий»).

Оцінка (та переоцінка) статусу таксонів проводиться на регулярній основі, у середньому — з періодичністю у декілька років:

останній «повномасштабний» перегляд списків відбувся у 2008 році. Процес занесення та оцінки таксонів здійснюється групами експертів, які відповідають за певний вид, групу видів або певний географічний регіон.

Наразі Міжнародний червоний список МСОП є об'ємною електронною базою даних (у зв'язку з особливостями та обсягами ведення списку паперового аналога не існує), доступ до якої відкрито для кожного в он-лайн режимі за адресою — www.iucnredlist.org. На цьому сайті можна переглянути інформацію щодо статусу та стану виду (підвиду), а також ознайомитися з визначенням та розшифровкою категорій та критеріїв МСОП.

Червона книга МСОП і Червоний список МСОП не є юридичними документами і мають рекомендаційний характер. У той же час, багато країн світу використовує їх при створенні національних Червоних книг, в тому числі й систему категорій для видів, які мають охоронятися, та методи оцінки їхнього статусу.

Джерела інформації:

Червоний список Міжнародної спілки охорони природи
<http://www.iucnredlist.org/>

Європейський червоний список тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі / European Red List of Globally Threatened Animals and Plants

У 1991 р. Європейська економічна комісія (ЄЕК) ООН надрукувала Європейський червоний список тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі, який з того часу не поновлювався. У той же час, в рамках різних програм чи проектів, по окремих таксономічних групах (птахи, амфібії, рептилії та ін.) вже підготовлено нові європейські червоні списки, за іншими групами (метелики, бабки, жуки, судинні рослини та ін.) вони знаходяться у стадії підготовки.

Джерела інформації:

Economic Commission for Europe 1991. European red list of globally threatened animals and plants and recommendations on its application as adopted by the Economic Commission for Europe at its forty-sixth session (1991) by decision D (46). United Nations, New York, 154 pp. The European Commission: http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/redlist/index_en.htm

Списки міжнародних конвенцій

Інструментами міжнародного екологічного права є багатосторонні угоди (конвенції) у сфері охорони довкілля. Україна є Стороною низки конвенцій різного рівня (глобального, загальноєвропейського, регіонального), які присвячені охороні видів тварин та місць їхнього перебування. Більшість цих багатосторонніх угод має додатки, що містять списки видів які підлягають охороні. Нижче наведено перелік конвенцій та їхні веб-адреси, за якими можливо знайти згадані списки видів Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція) / (Convention on Migratory Species (CMS). Мета конвенції — охорона видів тварин, що мігрують по суші, морю чи у повітрі, а також їхніх місцеперебувань на всьому шляху їхньої міграції.

Конвенція містить два додатки з переліком мігруючих видів, на які повинні поширюватися заходи охорони. До Додатку I занесені види, яким, відповідно до наявних даних, загрожує зникнення. У Додатку II представлені види, які мають несприятливий охоронний статус і поліпшення стану яких вимагає спеціальних заходів. Щоб потрапити до Додатку II, вид не обов'язково має перебувати під загрозою зникнення.

Для спільних дій щодо окремих видів чи груп видів з Додатку II можуть розроблятися угоди про співробітництво. Серед 6 існуючих угод, України стосуються три наступні:

1. Угода про збереження кажанів в Європі (EUROBATS) (16.01.1994).
2. Угода про збереження мігруючих афро-євразійських водно-болотних птахів (AEWA) (01.11.1999).
3. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря і прилеглої акваторії Атлантичного океану (ACCOMBAS) (01.06.2001).

Під егідою Боннської конвенції також підписано 10 меморандумів взаєморозуміння, що мають на меті охорону окремих видів.

України стосуються меморандуми щодо наступних видів:

- 1) Кроншнеп (кульон) тонкодзьобий (*Numenius tenuirostris*);
- 2) Середньоевропейська популяція дрохви (*Otis tarda*);
- 3) Очеретянка прудка (*Acrocephalus paludicola*).

Джерела інформації:

Секретаріат Конвенції про мігруючі види: <http://www.cms.int/>
Веб-сайт Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS): <http://www.eurobats.org/>
Веб-сайт Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря і прилеглої акваторії Атлантичного океану: <http://www.accombats.org/>
Веб-сайт Угоди про збереження мігруючих афро-євразійських водно-болотних птахів (AEWA): <http://www.unep-aewa.org>

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES, Вашингтонська конвенція)

Мета конвенції — запобігання торгівлі зникаючими видами і встановлення ефективного регулювання торгівлі іншими видами.

Для практичного застосування конвенції є три додатки:

Додаток I містить перелік видів, що знаходяться під загрозою зникнення, стосовно яких торгівля може дозволятися тільки у виняткових випадках;

Додаток II містить перелік видів, що можуть виявитися під загрозою зникнення у випадку відсутності суворого регулювання торгівлі ними;

Додаток III перелічує види, регулювання торгівлі якими знаходиться в юрисдикції Сторони й щодо яких потрібно співпрацювати з іншими Сторонами для запобігання чи обмеження експлуатації цих видів.

Щорічно списки оновлюються за ініціативою Секретаріату та згодою Сторін конвенції.

Джерела інформації:

Секретаріат Конвенції CITES: <http://www.cites.org>

Конвенція про охорону дикої фауни та флори і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) / The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention)

Мета конвенції — охорона дикої флори і фауни та їхніх природних середовищ існування в межах Європи, особливо тих, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву.

Конвенція має 4 додатки, три з яких стосуються тварин, а саме:

Додаток II містить перелік видів тварин, що підлягають суворій охороні;

Додаток III представлені види тварин, що підлягають менш суворій охороні, але потребують спільних дій Сторін конвенції;

Додаток IV містить перелік заборонених засобів добування тварин.

Джерела інформації:

Секретаріат Бернської конвенції : <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Bern/>

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція) /The Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution

Мета конвенції — попередження, зменшення і контроль забруднення Чорного моря для того, щоб захистити морське довкілля.

В рамках конвенції підписані 4 протоколи, які мають на меті посилення конкретних напрямків захисту Чорного моря та його біоти. Видів тварин та рослин безпосередньо стосується лише «Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря» (The Black Sea Biodiversity and Landscape Conservation Protocol), який включає «Список видів, важливих для Чорного моря».

Джерела інформації:

Постійний секретаріат Комісії з питань захисту Чорного моря від забруднення:

<http://www.blacksea-commission.org/bldc-protocol.asp>

Умовні позначення

- — місцевості, де вид (підвид) зустрічався до 1994 р.;
- — після 1994 р. (за винятком птахів);
- ? — ймовірні місця поширення або ті, які викликають сумніви;
- x — місцевості нересту риб;

для птахів

- — місця гніздування;
- △ — знахідки у міграційний період.;
- △ — знахідки у зимовий період.;
- — зальоти;
- — область гніздування;

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Адм. — адміністративний
АЕС — атомна електростанція
АН — Академія наук
АР — Автономна Республіка
бас. — басейн (з назвою)
БЗ — біосферний заповідник
бл. — близько
Вл — Волинська область
Вн — Вінницька область
г — грам
г. — гора
га — гектар
гг. — гори (з назвою)
ГЕС — гідроелектростанція
год. — година
гол.чин. — головним чином
див. — дивіться
Дн — Дніпропетровська область
Дц — Донецька область
екз. — екземпляр
Жт — Житомирська область
зат. — затока (з назвою)
Зк — Закарпатська область
Зп — Запорізька область
Зх. — захід
зх. — західний
Ів — Івано-Франківська область
іл. — ілюстрація
ім. — імені
Кв — Київська область
кг — кілограм
Кд — Кіровоградська область
кл. — клас
км — кілометр
Кр — Кримська автономна республіка
Лв — Львівська область
Лг — Луганська область
м — метр

м. — місто (з назвою), мис
мал. — малюнок
Мк — Миколаївська область
мкм — мікрометр
млн. — мільйон
млрд. — мільярд
мм — міліметр
МСОП — міжнародна спілка охорони природи
МСОП — Міжнародний Союз охорони природи та природних ресурсів
н.-д. — науково-дослідний
н.р.м — над рівнем моря
НАН — Національна Академія Наук
НДІ — науково-дослідний інститут
ННЦ УААН — Національний Науковий Центр Української Академії Аграрних наук
НПП — національний природний парк
о. — острів (з назвою)
обл. — область
о-ви — острови
Од — Одеська область
оз. — озеро (з назвою)
окол. — околиці
ос. — особин
п-ів — півострів
пд. — південний
Пд. — південь
Пд. Зх. — південний захід
пд.-зх. — південно-західний
Пд.Сх. — південний схід
пд.-сх. — південно-східний

ПЗ — природний заповідник
ПЗФ — природно-заповідний фонд
Пл — Полтавська область
пл. — площа
Пн. — північ
пн. — північний
Пн. Сх. — північний схід
пн.-сх. — північно-східний
пол. — половина
поч. — початок
р. — рік, річка (з назвою)
Рв — Рівненська область
РЛП — регіональний ландшафтний парк
р-н — район
рр. — роки
РФ — Російська Федерація
с. — село (з назвою)
сек — секунда
см — сантиметр
См — Сумська область
сmt. — селище міського типу
ст. — станція, століття
Сх. — схід
сх. — східний
тер. — територія
тис. — тисяча
Тр — Тернопільська область
у т. ч. — у тому числі
ур. — урочище
хв. — хвилина
Хм — Хмельницька область
Хр — Харківська область
хр. — хребет
Хс — Херсонська область
Чк — Черкаська область
ЧКУ — Червона книга України
Чн — Чернігівська область
чол. — чоловік

Довідникове видання

ТВАРИННИЙ СВІТ
Запорізької області у Червоній книзі України
МЕЛІТОПОЛЬЩИНА

Редактори

Сурядна Н.М., Волчкова І.В.

Комп'ютерне макетування

Сурядна Н.М., Волчкова І.В.

Дизайн та обкладинка

Порсев А.О.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Колор Принт»

72312, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Свердлова, 44/7.

Тел. (0619) 46-50-20

Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців

та виготівників видавничої продукції

Серія ДК № 3782 от 12.05.2010р.

Підписано до друку 07.12.2017р.

Папір офсетний. Формат 60x90/8. Гарнітура Times Calibri.

Друк цифровий. Умов.-друк. аркушів 30,00.

Тираж 100 прим. Замовлення № 66.

ТОВ «Колор Принт»

72312, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Свердлова, 44/7.

Тел. (0619) 46-50-20